2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 1

LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

KOVAS 3

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SĄJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2008

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 2

TURINYS

LEONARDAS GUTAUSKAS. Pilka pilka, kur dairais... **3**
STASYS STACEVIČIUS. Eilėraščiai **5**
BITĖ VILIMAITĖ. Be pavadinimo. Knygos. Dvi žvakės. Ta mergaitė. Novelės **9**
LIDIJA ŠIMKUTĖ. Anapus mūsų vardų. Eilėraščiai **16**
ICCHOKAS MERAS. Tūkstantis, tūkstantis, tūkstantis mylių. Apsakymas **19**
SKAIDRIUS KANDRATAVIČIUS. Eilėraščiai **24**
ROMAS SADAUSKAS. Akmenų mazgojimas. Iš esė knygos „Gyventi“ **29**
ALDONA ELENA PUIŠYTĖ. Mistiški himnai amžinajai meilei **47**
NOVALIS. Himnai Nakčiai. Vertė A. E. Puišytė **48**
JOHN FANTE. Paklausk dulkių. Vertė S. Repečka **57**

LITERATŪROS MOKSLAS IR KRITIKA

BRIGITA SPEIČYTĖ. Maironio palimpsestas **75**

SVARSTYMAI

Laiko dvasia šiuolaikinėje lietuvių literatūroje. Pokalbyje dalyvavo rašytojai **Andrius JAKUČIŪNAS, Danielius MUŠINSKAS,** literatūrologai **Vytautas RUBAVIČIUS, Jūratė SPRINDYTĖ, Regimantas TAMOŠAITIS** **89**

„METŲ“ ANKETA

Požiūriai. **Juozas APUTIS, Antanas GAILIUS** **106**

IŠ PRAEITIES

ZIGMAS TOLIUŠIS. Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai (Pradžia) **111**

PATIRTYS

TOMAS REKYS. Amerika (Tęsinys) **119**

MŪSŲ PUBLIKACIJA

MERAB MAMARDAŠVILI. Mąstymo estetika. Vertė A. Merkevičiūtė **126**

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

JŪRATĖ ČERŠKUTĖ. Žodinės fotografijos: šviesoje braukiantys ašaras ir šypsenas (H. A. Čigriejaus „Varna braukia ašarą“) * **VIKTORIJA DAUJOTYTĖ.** „...atsakymo tuo tarpu nėra“ (J. Kelero „Sniegas, benamis, krentantis) * **LAIMANTAS JONUŠYS.** Sparnuočiai ir stiklasparnės (L. Gutausko „Musės. Palėpė“) * **TOMAS ANDRIUKONIS.** „Atskiri poteriai, ant šniūrelio suverti“ (R. Glinskio „XX amžiaus lietuvių dienoraščiai“) * **ARNOLDAS PIROČKINAS.** Čekų profesoriaus meilė Pabaltijo literatūroms (R. Paroleko „Zlatý fond baltických literatur“) **140**

TĖVYNĖS VARPAI

LIUTAURAS DEGĖSYS. „Senius reikia šaudyti jaunystėje“ **153**

Antrajame viršelyje: **LORETA ZDANAVIČIENĖ.** Pabirusios uogos, II, 2007
Trečiajame viršelyje: **ŠARŪNAS SAUKA.** Prie kibiro, 2004

Pasirašyta spausdinti 2008.II.29. Tiražas 1250 egz.
Formatas 70x108 1/16 Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 5 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“ remia: SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 3

LEONARDAS GUTAUSKAS

Pilka pilka, kur dairais...

Šią žiemą tik kartą mačiau varną ant sniego – lyg atviruką iš sniegingų pokario Kalėdų.

Kažkaip nepastebimai greitai nubyrėjo eglutės spygliai. Surūdijo ir pasislėpė grindų plyšiuose, tarsi žinodami, kad Trys karaliai nepaliks sniege pėdų.

Pilki tonai. Palši, tarsi susiurbę visas spektro spalvas, gal net tas tris, brangiausias. O juk laužų šviesoje jos plazdėjo kaip iš Čepkelių raisto kylančios gervės, ir tas plazdėjimo garsas, atrodė, siekia žemės pakraščius.

Ir vis dėlto vilties ratai rieda – į kalną lėčiau, į nuokalnę paskubėdami. Stebim tą neoninių stipinų sukimąsi ir mums atrodo, kad judam į priekį. Tačiau skaistesnės širdys nuo to iliuzinio vyksmo ūmai pavargsta, klykteli ir pasitraukia į Antakalnio pušyną. O ten, kur švietė Vilniaus Rožė, regi tuštumą ir ant juodo užmaršties aksomo tarsi votus blėsuojančias kelias sidabro eilutes. Ir nebegirdi Balsų, kuriais daugelį metų žavėjais. Ir nejučia sušnabždi išverstus rusų poetės žodžius: „Visi brangiausieji aukštuos žvaigždynuos."

Net siaurose senamiesčio gatvelėse retai išvysti artimą veidą. Tad klausi: kaip per tą aštuoniolikos metų mirksnį galėjo išeiti daugelis tų, kuriuos branginai ir mylėjai? Kodėl Baltoji Dama taip skuba? Kodėl ji tapo tokia nekantri? Ką nujaučia?

Tik ji viena galėtų atsakyti, tačiau tarsi šykštuolė taupo Vardus ir netaria jų be reikalo. Saugo juos, kad mes neįsuktume jų į bespalvę kasdienybės sumaištį. Neįmintume į nuodingas dulkes tų žiedlapių, kuriais anomis dienomis tylos poetės barstė Laisvės takus.

Kartais pamąstai, ar ta laisvė nebuvo abstraktus vaizdinys, kurį tarėm nutvėrę už aitvaro uodegos – rankose liko virvelė, o trispalviai sparnai ištirpo saulėlydžio žaroje? Pamąstymai, ant kurių suragėjusios keteros jau baigia išblukti aukų kraujo lašai.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 4

Žinai, jog taip mąstyti nesąžininga ir tave graužia grasių nuojautų rūdys. Tačiau kodėl sidabrinį litą su Basanavičiaus atvaizdu laikai brangenybių dėžutėj šalia senelės rožinio, šalia kedro medžio kryželio su įrėžtu žodžiu SIBIRAS, šalia motinos žiedo su rubino akute, o šiuolaikinės monetos tau panašios į iš asilo pasturgalio byrantį netikrą auksą?

Kažkas išplaukę, sutrupėję, susitrejinę, lyg atspindžiai kreivų veidrodžių kambary. Ir nebežinai, kuo tikėti, jeigu trijų mažutėlių žudikas slepia akis ir kartoja: nieko neprisimenu. O nuskriaustieji ir pažemintieji žvelgia į žvakelių jūrą, be žodžių šnabžda maldas ir tyli. Ir tas tylėjimas toks skaudus, nepaguodžiamas, ir teisingumo dvelksmas išsisklaido kaip dūmas. Bet ką daryti, jeigu Temidė – tik akla bronzinė skulptūrėlė teismo rūmų lange, o svarstyklių lėkštelės – tuščios?

Juk nėra tokių aukštų kopėčių, kuriomis, jas atrėmus į debesį, būtų galima užkopti į dangų ir pasiklausti Saliamono, kam šiandien priklauso žmogaus širdis ir kas ją iškeitė į šuns kailyje slepiamą, dažnai netgi kruviną grobį? Septynis kartus teistas, išleistas ir vėl pasmaugęs vienišą vienkiemio varguolę ar išniekinęs dvylikametę – ką tai reiškia? Iš kokių pragaro gelmių toji sielos tamsybė? Prarastos sąžinės bedugnė? Akropoliai tvaska, o Pažaislio stebuklas gūra į peleną.

Ir tik Grigo Ratų iena, kas naktį įsiremianti į Stella Polaris, atrodo, – vienintelė, nepajudinama atspirtis. Ir tas žvaigždėto dangaus stabilumas, tarsi nematomas delnas, laikantis Kryžių kalną, poeto sapnuose pavirstantis į purpurinio aksomo širdies formos adatų pagalvėlę, kurią senelė atsisveikindama paprašė įdėti į karstą.

Sakau: būtų prisnigę, tai prie lesyklos po langu jazmino krūme kas rytą susirinktų žvirblių seimelis. Įsiklausęs suprastum, kad sparnuočiams taip pat rūpi žemės reforma – kam priklauso žirnių rėžis, kam grikių aras, o kam tuščias, dar neužsėtas, bet teikiantis vilčių, piktžolėmis apaugęs nederlingas priemiesčio plotelis.

Smagu pagalvojus, kad ir po Valdovų rūmų karnizais apsigyvens žvirbliai, tie sparnuoti elgetėlės. Guodžia ir viltis, kad Betanijos durys niekada nebus užrakintos. Vilies, kad Ūlos „Akis“ nepavirs pilstuko verdene ir į senąsias dreves vėl bus įstatytos durelės. Papuvusios liepto per Merkį lentos bus pakeistos naujomis, sakais kvepiančiomis. Ir gal miškuose pagaliau butelių bei jų šukių liks kiek mažiau nei *lepeškų* ir grybų.

Tokie esam, bet ar tokiais ir liksime?

***P. S.* Ūmai pagalvojau: ar ir šių metų Kovo 11-ąją bendrijos pirmininkas „užmirš“ prie namo iškelti vėliavą? Neįtikėtinas užmaršumas...**

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 5

✦

Sapnavot save susvyravusiuos bokštuos?
Tuose, kur pasąmonėje vos vos laikos?
Patyrėte vėją, kursai staiga bloškia
atgal jūsų prašymus ir visus laiškus?

Sapnuojami barbarai jūsų nežudė?
Suspėjot nubusti? Laiku? Savo vietoj?
Nesaugojote dovanotos dėžutės,
kurioj nemigos ir sapnai ataidėtų?

Negelbėjot degančio, pasibijojote
skęstančio? Tinklo, iš metlaikių pinto,
atgal neištraukėt? Nespėjot senolių
nuvežti prie jūros, namo parskraidinti?

Ar nejautėte, kaip šventumo mažėja,
daugėjant pažįstamų – sieloj ir būste?
Nepagalvojot, jog velnių muziejui
velniai kuriami pagal atvaizdą jūsų?

Galvojot, jog turit brangiausią ir savo
namus, metus – gal artimam paaukotus?
Aršiausiojo nesusapnavot, nes manėt,
jog būdraujat... Stot! Teismas eina miegoti!

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 6

Kai tyla išsigrynina,
tai atvaizdai
kambary
įsigarsina nuo mano pulso
arba nuo įtampos
spengiančioj lempoje.

Vaikas
manom krištolinėm akim
klausia,
ar ateitis jau nebus krištolinė?

Namai dabar tyli
tarytum žuvis,
kuri skleidžia
jos aukai negirdimą garsą.

Žvejys ir jo draugė
didžiulėm akim
gal į tinklo akis
pro mane
dabar žiūri.

Nuskausminantys veidai
labai retai
artimiausiems žmonėms
ar bičiuliams
priklauso.

Bendra praeitis,
vietom likusi
gal
krištolinė,
vaizdus ir švieselę užlaužia.

Nelyg
ankstybosios vaikystės languos,
už kurių ne kalnai,
o jų atmainos stūkso,
ir ne rudeny,
o rudens atmainoj,
ne mama,
o mamos atmaina
pasirodo.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 7

Nuskausminantys langai
labai retai
artimųjų
ar mano namams
bepriklauso.

Nebent prisisapnuojame
vienas kitam
kaip laisvai susiekiantys,
aidintys indai,
ir vėl įsigarsina
tie atvaizdai.

Krištolinėm akim
nedaug
klausiantis vaikas,
žvejys ir jo draugė,
tylos pariby
žiūri gal į akis
efemeriškam tinklui.

Taip žiūrint ilgiau,
gal
šalti atspindžiai
ir nuskausminantys adresai
ar namai
paprasčiau nei galvojai
atrodo.

✦

Tai būna
tik pačiupinėjamuose
ar staiga išsiskleidusiuose laiškuose:
skaidrus noras
negerti svaiginamųjų,
kol
neataugs mano soduose
dvi trys ugnelės.

Kol neprisidegs parašiutininkas
cigaretės
prieš pertrauką gyvenimėly,
prieš šuolį
į savo iliuzinius sodus,
kurie kartais gali sužeisti akis

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 8

ar subraižyti sielą
nuo jūros lig jūros,
nuo pirmojo karto
iki apkartimo.

Iki neataugs
kilmingųjų alėjos –
kaip laiškanešių išeitis
iš jų skurdo.

Iki
ypatingam skurde neliepsnos
laiškai
krintančiam
užvakar neišsiskleidę.

Kol neprisidegs parašiutininkas
cigaretės
po pertraukos gyvenimėly,
po šuolio
į savo iliuzinius sodus.

Galbūt mano šaknys –
nuo jūros lig jūros,
tačiau tai nereiškia,
kad gero sulauksi,
iki pailgais vikingiškais veidais
į aukas ar į savo šaknis
nežiūrėsim.

Iki problemėlės
netaps aštriais vaiskrūmiais,
pakol gandeliai
netaps dygiais vaismedžiais,
o žmogus žmogui
nebus varnas varnui.

Pakol neatlėks
lesti
švytintys paukščiai.

Ir nenubaidys jų
tik tiek pastebėję.

Ne sodininko
laiškuose.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 9

BITĖ VILIMAITĖ

Keturios novelės

Be pavadinimo

Tikrai aš to nusikaltimo nepadariau, tačiau buvau pagrindinis įtariamasis ir todėl atsidūriau policijoje. Mane tardė keli skirtingi tardytojai: vienas norėjo, kad prisipažinčiau, o kitas – kad pateikčiau alibi. Negalėjau įtikti nė vienam. Tempiau laiką, norėjosi gerti, galvojau, kai mane išleis, lauke jau bus pavasaris. Stebėjausi, kiek daug jie žino apie mane. Atrodo, niekam nesipasakojau, kad esu našlaitis (žilas, praplikęs našlaitis – argi nejuokinga?), tačiau jie visai rimtai aiškinosi, kada paskutinį kartą mačiausi su tėvais? Ir apskritai juos domino mano pažįstamų ratas. Čia aš turėjau susiimti, kad neištarčiau kokios garsios pavardės. Pro mane į kameras pravesdavo visokius tipus su antrankiais. Beveik su pavydu žiūrėjau į juos. Norėjau išsitiesti nors ir ant grindų ir pamiegoti. Kiek aš jau nemigęs – dvi paros? Pagaliau man pakišo pasirašyti protokolą, grąžino daiktus, sakvojaže buvo ir pieno paketas, ir pašvinkusi dešra. Juk mane suėmė išėjusį iš parduotuvės. Matyt, sekė nuo namų. Keista, kodėl leido apsipirkti. Kvaršinau sau galvą dėl tokių smulkmenų. Persiskaičiavau pinigus, kaip tik turėjo užtekti susimokėti už taksi, juk naktį dvigubas tarifas... Išėjau į mirtiną naktį. Spigino šaltis. Čia, prie gėlių turgelio, į sniegą kaip šiukšlės buvo suverstos neišpirktos gėlės. (Tai štai koks jų likimas!) Kiek toliau stovėjo vienišas taksi. Aš nuskubėjau prie jo, iki kelių klimpdamas pusnyse, netgi mojau abiem rankom, atrodė, žūčiau, jei šis taksi manęs nepaimtų. Dėkodamas įgriuvau vidun. Vairuotojas dėbtelėjo į mane, ar ne girtas. Staiga pagalvojau, kad jis policijos agentas, sekantis tokius kaip aš, ištrūkusius iš policijos letenų. Tačiau tuoj pat supratau, kad esu apsėstas manijos…

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 10

Pagaliau aš atsidūriau savo namuose, savoj mansardoje. Kambarys, kur dar taip neseniai, buvo įtariama, įvyko drama, atrodė šaltas ir svetimas. Stovėjau prie slenksčio ir žvalgiausi. Paveikslai ant sienų atrodė pakrypę, tarsi čia iš tiesų būtų vykusios žūtbūtinės grumtynės. Kelias paras paliktas įjungtas televizorius nieko nerodė. Jame pagal mistines teorijas dabar galėjo pasirodyti veidai iš Anapus. Kodėl gi ne? Kai mažiausiai tikiesi ir nelauki. Kažkas iš tiesų šmėsčiojo ekrane, ir aš skubiai iš sienos ištraukiau laidą. Priėjau prie lango, apačioj buvo upė, kaip platus baltas kelias. Užtraukiau užuolaidas. Baisus kaltinimas, kurį man šįkart pavyko atremti, ateity galėjo iškilti vėl. Taip keistai susiklostė aplinkybės… Staiga mane ėmė krėsti šaltis. Namuose nė gramo alkoholio, o aš visas drebu, niekingai drebu…

Ką aš veikiau tas prailgusias nakties valandas? Kažkodėl kelis kartus ištiesiau sofą, paskui vėl ją grąžinau į senąją padėtį. Gerai apžiūrėjau fotelius, giliai kišau rankas į plyšius, kilnojau pagalvėles, atidariau sieninį laikrodį, sekundės tikslumu nustačiau rodykles. Paskui ėmiausi paveikslų. Sukeičiau juos vietomis. Dabar Babelio bokštas buvo arčiau durų, o Edeno sodas atsidūrė prieš pat langą, ir šviesa krito ant baltojo arklio. Dieve mano, kiek į tuos paveikslus žiūrėta!.. Tyrinėjau sienų apmušalus, tarp blyškių ornamentų ieškodamas kokių nors dėmelių. Šliaužiojau po kilimą, tarsi ieškočiau šovinių gilzių. Bet čia juk niekas niekada nešaudė!.. Buvau visiškai nusikamavęs, kol pagaliau užmigau…

Toliau mano gyvenimas klostėsi gana keistai. Aš nesilioviau kažko ieškojęs. Netgi ėmiau sklaidyti knygų lapus, o knygų lentynos užėmė visą sieną, taigi, darbo man pakako. Užmetęs viską, nevalgęs, nesiprausęs, žiūrinėjau knygas, kai kurių nebuvau lietęs ištisus dešimtmečius, tačiau visas prisiminiau, kaip ir kur, kokiomis aplinkybėmis, už kokius pinigus buvau pirkęs… Šis neramumas per ilgai užsitęsė. Netgi ėmiau svarstyti, ar man neišvažiavus. Tačiau tam buvau per senas. Jei nutarčiau vykti į užsienį, galėjau neatlaikyti tolimos kelionės… Ir tas daiktų pakavimas, ryšuliai, dėžės, neišvengiamai dūžtančios taurės. Ne, neatlaikyčiau tolimos kelionės.

Ir tada atėjo laiškas, kuris man atnešė ramybę. Man rašė senas mano draugas. Jis buvo tokio amžiaus, kad mane vadindavo berniuku. Dabar jis tarsi mokytojas su liniuote daužė man nagus, kai skaičiau jo priekaištus, kodėl jis apie viską (pabraukta) sužinojęs iš kitų žmonių ir iš spaudos. Jis apie tą reikalą galvojąs taip ir taip. Jis pats gyvena gerai, kaip ir seniau vilki drobiniais drabužiais ir maitinasi tik duona su medumi. Jis kasdien vaikšto pajūriais, o ant tilto išaugo varvekliai kaip telegrafo stulpai. Atstatęs veidą vėjui, ašarotom akim jis be perstojo galvoja apie mane, savo vargšą nelaimingą berniuką… Kaip gaila, kad mes negreit susitiksime.

Knygos

Tais metais aš gerai apsiskaičiavau savo pajamas bei išlaidas ir nutariau atsiskirti nuo kaimynų – įsigijau atskirą šiukšlių konteinerį. Tada gyvenau tokiame miesto užkampyje. Namą man testamentu užrašė tolima giminaitė.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 11

Persikrausčiau į tą medinę trobą be didelio džiaugsmo. Prisidėjo rūpesčių – štai, kad ir tas šiukšlių išvežimas… Šalia vos ne per vieną naktį išdygo viešbutis, tiesa, nedidelis, vos kelių kambarių. Taigi nusprendžiau, man tikrai būtų kvaila mokėti ir už viešbučio šiukšlių išvežimą. Beje, tas viešbutukas beveik neturėjo pajamų. Kartą užėjau ten išsikeisti šimtinės ir ką gi, kasoje neatsirado pinigų. Dar kitą dieną nuėjau nusipirkti cigarečių ir vėl veltui – baras neturėjo rūkalų.

Taigi siauroje gatvelėje prie mano vartų atsirado graži švediška dėžė ant ratų su kažkokiais numeriais ir tvirta spyna, kurios raktą labai saugojau. Visi žinome, kaip lengva bet kokį raktą išmesti su šiukšlėmis… Kartą visai netikėtai prie manęs prisigretino žmogus ir paprašė neskubėti užtrenkti dėžės dangčio – jis norįs pasižiūrėti, ar aš kartais neišmetu knygų.

– Knygų? – susierzinęs pasakiau.

– Taip, taip.

Žmogus panėšėjo į nusigyvenusį tarnautoją. Taip ir buvo. Kaip vėliau man pasakojo, už kažkokį paslaptingą prasižengimą jis buvo išmestas iš mokytojų. Dabar nežinia, iš ko manėsi. Jis kasdien lūkuriuodavo prie mano konteinerio, godžiai, nekantriai svaidė žvilgsnius į maišą mano rankose, nors jam aiškiai pasakiau, kad knygų neturiu ir artimiausiu metu jų nežadu turėti. Kartą, ilgai trypinėjęs prie vartelių, jis pasisiūlė nupjauti žolę mano kieme. Dirbo švariai ir greitai, tačiau, vargšas, į galą visiškai užduso ir išprakaitavo. Kai nusimetė striukę, pastebėjau, kad jo marškiniuose nėra nė vienos sagos. Kai norėjau sumokėti už darbą, paaiškėjo, kad neturiu smulkių (tada ir nuėjau į viešbutį išsikeisti šimtinės ir įsitikinau, kad jie turbūt stovi ant bankroto ribos).

– O ne, – tarė buvęs mokytojas. – Nueinu pas juos dažnokai. Klientai palieka knygų, ir man jas atiduoda. Kambariai, kaip matyti, nestovi tušti… Na, jei jūs jau taip norite man sumokėti, užeikime pas mane, aš jums duosiu grąžos.

Taip patekau į jo namus. Tai buvo tokia pat medinė troba, kaip ir manoji – sukrypusi ir apsilaupusiom sienom, dejuojančiu priebučiu ir sulopytu stogu – šie namiūkščiai likę iš kolektyvinių sodų laikų, tarsi laivai, įšalę laike. Užėjau vidun ir staiga atšokau persigandęs – visur buvo knygos. Stirtos siekė lubas, palangės, grindys – viskas buvo nukrauta knygomis. Žmogus negalėjo praustis, nes knygos buvo suverstos net į vonią.

– Stebitės? – patenkintas tarė žmogus, pjovęs man žolę. – Tačiau ne aš vienas toks. Turiu ir bendraminčių. Čia iš netoliese esančios kunigų seminarijos kartais užeina pažįstamas kunigas. Iš jo sulaukiu priekaištų. Jis sako, kad knygų aš turįs netgi per mažai.

Jaučiausi sutrikęs. Tylėdamas žvalgiausi, paskui paklausiau:

– Ką jūs žadate veikti šeštadienį, rytoj?

– Aš nežinau. Nieko. Stengiuosi nuo namų be ypatingo reikalo nenutolti. Saugau namus. Kiekvienas plėšikas susigundytų, jei žinotų, kokie lobiai čia slepiasi.

– Ir teisingai darote. Vadinasi, jumis galima pasitikėti. Rytoj šiukšlių išvežimas. Gal padarysite man paslaugą?

– O jūs pats? Drįstu paklausti…

– Esu pakviestas į vestuves.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 12

– Toli?

– Ne, tik dvi stotelės troleibusu.

– Mat kaip, – užsimąstė buvęs mokytojas. – Jau daugybę metų nesu buvęs vestuvėse. Niekas nebekviečia. – Ir, staiga pagyvėjęs, tęsė: – Dažnai, ruošdamiesi naujam gyvenimui, prieš vestuves žmonės atsikrato knygų.

Aš nieko neatsakiau į tą jo pastabą.

– Štai jūsų pinigai už darbą.

Eidamas namo galvojau – jis taip ir neprižadėjo man padėti. O apie bičiulį kunigą, aišku, melas. Seminarijos dėstytojai labai užimti. Mišios, paskaitos, brevijorius, sielovada…

Aš atsidariau vartelius. Mano numeruotas konteineris atrodė tarsi ginklų dėžė, iškritusi iš karinio lėktuvo.

Atėjo šeštadienis. Aš išskubėjau į vestuves. Truputį vėlavau, tačiau laikausi principo – jokio išlaidavimo, ir tas kelias stoteles važiavau troleibusu. Ir koks buvo mano nustebimas, kai prie draugo namų staiga pamačiau savo kaimyną, išlipantį iš taksi. Jis ėjo žvalgydamasis į šalis, jo ilga plona nosis uodė orą, ar nepajus knygų kvapo. Ir jis vilkėjo tais pačiais marškiniais, visiškai be sagų, ir ant įkritusios plikos krūtinės kadaravo škaplieriai ir kryželis.

Dvi žvakės

Maža zakristija buvo pilna žmonių. Kunigas sėdėjo už stalo, priešais pasidėjęs storiausią knygą, į kurią surašinėjo užsakymus. Poros, atėjusios susitarti dėl jungtuvių dienos, jautėsi pranašesnės už tuos, kurie atėjo užpirkti mišias už mirusius. Tačiau visą tą šurmulį staiga nutraukė pusamžė moteris, energingai prasibrovusi prie kunigo. Tuoj prasidės mišios, ir ji nori atlikti išpažintį. Kunigas užvertė talmudą ir išskubėjo į klausyklą. Žmonės liko it musę kandę. O du ypač nusiminę vyrai išėjo lauk. Jie susidūrė tarpdury, pažinę vienas kitą kilstelėjo skrybėles. Dar kai lankydavo savo žmonas ligoninėj, jie susidurdavo koridoriuje. Dabar, deja, jau buvo likę vieni, visiškai vieni, ir, atėję užpirkti mišias už mirusias žmonas į šią mažą bažnytėlę miesto pakraštyje, jie tarėsi dar sustabdysią galutinį išsiskyrimą. Dabar jie ėjo vienas šalia kito tamsia liepų alėja. Tas, kuris vyresnis, buvo aukštas, stambus, rudo gymio, nekreipiąs dėmesio į savo išvaizdą. Jo vardas buvo Petras. Antrasis – jaunyvas, liesas, inteligentiško veido. Jis prisistatė: „Povilas.“ Pasirodo, jiedu gyveno netoli vienas kito, ir Petras pasisiūlė Povilą pavėžėti.

– Nagi, sėskitės, – atidaręs mašinos dureles tarė Petras, nubraukdamas nuo sėdynės visokį šlamštą. – Važiuokime pas mane. Turiu dvi žvakes. Uždegsime, pasėdėsime, pasikalbėsime.

Jo butas, kažkada gražiai įrengtas, dabar buvo šaltas ir apleistas. Povilas, nenusirengdamas palto, susmuko į fotelį. Priešais kabojo didelis moters portretas. Moteris sėdėjo krėsle, laikydama rankoje mažutį kavos puodelį. Jos lūpose buvo sustingusi klastinga šypsena.

– Kur čia tos žvakės, – murmėjo Petras, jau įsispyręs į veltines šlepetes.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 13

Jis tyliai čiužinėjo po kambarį. Galiausiai uždegė dvi žvakes: vieną – baltą, kitą – mėlyną.

– Neturiu kuo pavaišinti. Pamirštu nusipirkti cukraus ir arbatos. Paprasčiausiai man dabar nieko nereikia.

Povilas linktelėjo įsistebeilijęs į mažą virpančią liepsnelę. Jis pasirinko mėlynąją žvakę. Tačiau ji ėmė rūkti ir jis pirštais nugnybo dagtį. Abu tylėjo. Atrodo, juos stebi ta moteris iš portreto. Petras mostelėjo į sieną:

– Veikia, ar ne? Kaip gyva. Sumokėjau nemažus pinigus. Dailininkas perpiešė iš nuotraukos. Kiek paprašė, tiek ir daviau.

Povilas nepakėlė akių. Jam ir į galvą`neatėjo, kad galima užsakyti portretą iš nuotraukos. Kam to reikia? Čia, standartiniame bute, toks didelis paveikslas…

Mėlynoji žvakė vėl ėmė rūkti. Jiedu žadėjo kalbėtis. Bet… apie ką?

Petras stebėjo lygiai degančią savąją žvakę. O Povilas ir vėl pirštais nugnybo savosios dagtį.

– Na, – ištarė, – kas čia su ta žvake darosi?

Tada Petras, kaip šeimininkas, pasiūlė:

– Verčiau susikeiskime. Tegu tavoji būna balta.

– Ne, aš jau pasirinkau šitą. Mėlyną.

– Gerai.

Abu sėdėjo paskendę mintyse. Povilui atrodė, kad nieko beprasmiškiau nebuvo galima sugalvoti – sušalus, alkaniems, beveik išvytiems iš zakristijos sėdėti tamsiame kambaryje prie žvakių šviesos. Apie mirusią žmoną jis visai negalvojo.

– Gerai, tai aš jau eisiu, – pasimuistęs tarė.

– Kaip nori. Tačiau, žiūrėk, tavoji žvakė dar nesudegė, – kažkaip reikšmingai pasakė Petras.

Povilas pakilo. Džiaugėsi, kad yra su paltu ir nereikės prieškambaryje trypinėti rengiantis ir atsisveikinant. Petras seniokiškai atkakliai kalbėjo:

– Tai iki pasimatymo. Šįkart neišėjo pasikalbėti. Susitiksime bažnyčioje per mišias. Jei kartais nesusidurtume, tai žinok, toje vardų litanijoje, kur skaitys kunigas, išgirsi ir manosios vardą… Kunigas pasakys: už Olimpiją… Ar nepamirši?

O kam atsiminti?! – beveik bėgdamas gatve galvojo Povilas. Vėjas bloškė jam į veidą lapus ir dulkes. Greičiau užmiršti, viską užmiršti… Jam buvo ir gėda, ir graudu.

Jis susikišo rankas į kišenes ir tada pajuto, kaip skauda nudeginti pirštai.

Ta mergaitė

Jų namas kažkada buvo gražiausias kaime. Tada dar gyvas senelis, garsus bitininkas, ir sukūrė visą aplinką, prižiūrėjo ir taisė tvoras, genėjo obelis, remontavo ūkinius pastatus. Geriantis sūnus buvo prastas pagalbininkas. O dar kai įjunko gerti ir jo žmona, senelis atsidalijo nuo jaunųjų. Įtaisė tvirtus

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 14

užraktus savoj pusėj, netgi kiemą padalijo per pusę aukšta vieline tvora. Ten bėgiojo anūkai. Senelis nesidomėjo jais, turbūt nežinojo, kiek jų iš viso yra ir kokie jų vardai. Giliai nusivylęs sūnumi, jis užtrenkė savo širdį kaip šulinio dangtį. Jo iškastas šulinys buvo nepaprastai gilus ir saulėtą dieną jo dugne pasimatydavo žvaigždės.

Sūnaus pusėj, priemenėj, visada stovėjo statinė su broga, iš kurios rytais anūkai pasisemdavo puodeliais tiršto, saldaus gėrimo. Senelis, kopinėdamas bites, vis dėlto matydavo, kaip griuvinėja ir strapalioja kieme apkvaišę vaikai. Kartais, kai seneliui tekdavo išvykti su reikalais į miestą, anūkai, – tie, vyresni, vedini mažaisiais, prasibraudavo į senelio pusę. Visos durys būdavo užrakintos, tačiau vienas kuris įlįsdavo pro stogo langelį ir tada be gailesčio sudarkydavo palėpėje sukabintus korius, ieškodamas bičių duonos – vaikai buvo amžinai alkani. Tik viena vyresnė mergaitė nedalyvaudavo tuose išpuoliuose. Ji stovėdavo nuošaly, niekada neperžengdama vielinės tvoros ribos, dairydavosi, tarsi lauktų išsigelbėjimo, jos mažutės šnervės būdavo išsipūtusios – užuosdavo, kokias eibes krečia broliai. Ji norėdavo prieiti prie senelio, pasikalbėti, tačiau mergaitė buvo taip panaši į savo motiną, pražudžiusią jo sūnų, kad senelio žvilgsnis praslysdavo pro ją – taip negailestingai, kaip dalgis kerta per širdažoles.

Tačiau atėjo diena, kai senelis nepasirodė savo kieme. Iš jo pusės padvelkė šaltis. Nors iš jo kamino dar rūko dūmai, tas šaltis buvo stipresnis negu lauke. Kas žino, gal senelio žmona, susirūpinusi, kad niekas neskuba padėti jos žmogui, tą valandą atėjo iš Anapus ir pažadino miegantį sūnų, – vėliau tas vyrukas amžinai ištinusiu veidu pasakojo, kad jį kažkas per miegus kumštelėjo į šoną kartą kitą ir vis skaudžiau, jis iš pykčio net surikęs. Pašoko, išpiltas šalto prakaito, atsisėdo, tada prikėlė ir Halią. Abiem tapo aišku – kažkas tėvui atsitiko. Po kurio laiko jie jau šeimininkavo senelio pusėje. Halia, iš kažkur ištraukusi, apsirišo didelę juodą skarą, o sūnus pirmiausia nugriovė tą vielinę tvorą, tuo parodydamas žmonėms, galbūt labiausiai – sau, kad ne dėl jo kaltės buvo atskirtas nuo tėvo. Dabar su tėvu viskas buvo bendra.

Na, žinoma, senąjį dar reikia palaidoti. Sugužėjo daugybė žmonių. Atsirado moteris, pasisiūliusi padėti. Tuo tarpu atėjo sutemos. Mažos šlapios sniegulės krito prie slenksčio kaip sustingusios ašarėlės.

Vaikai, išgėrę savo brogos puodelius, sukrito miegoti į plačią, minkštą senelio lovą. Jiems kaimo parduotuvėje jau buvo nupirkti nauji kostiumėliai laidotuvėms. Su jais ir miegojo. Sūnus su žmona ir draugais savo pusėje sėdėjo prie alaus buteliais nukrauto stalo. Pagerbiant velionį, buvo nuspręsta šiandien negerti stipriųjų gėrimų. Halia bandė verkšlenti, tačiau staigus praturtėjimas kėlė tokį velnišką džiaugsmą, kad ji iš visų jėgų turėjo tramdyti šypseną.

O senelio pusėje kaimynė Ulijona baigė ruošti velionį. Piktokai ji švaistėsi užuolaidomis, nenuspręsdama, kuri gražesnė ir labiau tinka langui uždengti. Ta – su lelijomis ar rožėmis. Prikandusi smilių, valandėlę žiūrėjo į velionį. Neišsipildžiusios viltys žlugo, vos spėjusios užsimegzti. Pastatęs tą vielinę tvorą per kiemą, senis tarsi atsitvėrė nuo viso pasaulio. Jam rūpėjo tik bitės, o juk taip neseniai, tik prieš penkiolika metų… Ulijona vėl piktokai atidarė skrynią – ieškojo tinkamos marškos veidrodžiui uždengti. Taip, veidrodyje

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 15

gali kai kas pasirodyti. Ir staiga iš tikrųjų kažkas šmėstelėjo jame, tarsi balkšvas angelas. Tfu, tai ta mergaitė taip tyliai įėjo!.. Susirūpinusiu veideliu ji žiūrėjo, kaip Ulijona baigia ruošti mirusįjį.

– Na, pažvelk, ar nieko netrūksta? Ar viskas gerai? – neva linksmai paklausė Ulijona.

Mergaitė priėjo arčiau. Šaltoku, veriančiu žvilgsniu ji įvertino Ulijonos pastangas.

– Viešpatie, o gal skepeta pridengti velionio veidą! – pamiršusi, kad kalba su vaiku, staiga šūktelėjo Ulijona. Taip, baisokai atrodė senio veidas.

– Ne, gerai. Kodėl gi? – sušnabždėjo mergaitė. Ji priėjo dar arčiau. Susirūpinusi paklausė: – Ar čia yra kur nors žirklės?

– Žirklės? Aš jau pakirpau jam barzdą ir ūsus palyginau…

– Reikėtų jam apkirpti nagus.

Paėmusi į rankas žirkles, mergaitė ėmėsi darbo.

Vėliau Ulijona visiems pasakojo, kaip stropiai mergaitė atliko savo pareigą seneliui. Ir kaip atsileido senojo veidas, kai mergaitė jam kažką pašnabždėjo į ausį. Tačiau po to mergaitė atrodė taip išsekusi, tiesiog griuvo iš nuovargio, ją reikėjo palydėti į lovą, ji buvusi visai be jėgų…

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 16

LIDIJA ŠIMKUTĖ

Anapus mūsų vardų

Bet šiame pasaulyje, šiame laike,
galiu pasiekti tave tik žodžiais.

J. M. Coetzee

SKAIDRIOJE ERDVĖJE
sapnai
verpia
fantomus

su kiekvienu Rankos mostu
kažkas nusakoma

TĄ SAULĖS KUPINĄ RYTĄ
palikai
blizgesį mano odoje

tebejaučiu
tavo buvimo
auksinę šilumą

šį vakarą
ieškau tavęs

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 17

šios knygos
puslapiuose

POPIERIUS SUGERIA
akimirkos
liekanas

noriu išmainyti
šonkaulį
į žodį

BASA PRIEBLANDA
mindžioja
suraizgytas mintis

užtvindo mano
nagų mėnuliukus

BEEINANT PIEVA
pavirstu gėlėmis
tampu žalesnė už žolę

tavo balsas
mane apvyniojantis
kvepalai

ŠEŠĖLIS
praslinko langu
su knyga rankose

sukrutau

eukaliptai stebėjo
tave einant
pro permatomus
kaulų vartus
į švytinčią erdvę

beaudžiant žodžius
po visterijomis

saulės virpesys
perskėlė mūsų šešėlius

2008.3.qxd 2008.02.29 15:11 Page 18

ATSIMUŠU
į tavo šypseną

apgaubi atodūsiu
atsiprašydamas
mano peties

apglėbi mane akimis

susimąstę išsiskiriam
apsikabinę mintyse

einame
širdies taktu
praleisdami taktą

ILGESYS
kuris tirpsta maldoje
įžiebia vilties kibirkštį

NAKTĮ
žvaigždės įsikibo
mano dvasios

sidabrinės pėdos
taškosi
užmirštuose upeliuose

mėnulio pilnatis
suvokia kad žodis gali
išsklaidyti tamsą

PAJUNTU ŽEMĘ
užkopusi dangų

tau esant čia
tau esant čia

SAULĖJE
eukalipto sidabrinės akys
švytėjo ant mūsų rankų

praregėjome
anapus mūsų vardų

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 19

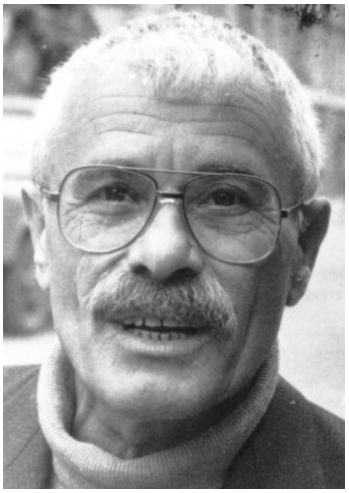

ICCHOKAS MERAS

Tūkstantis, tūkstantis, tūkstantis mylių

Apsakymas

Alio. Alio! Vajezau... Ar tu?

Žinoma...

Žinoma, tuoj pažinau, kaip jau aš tavęs neatpažinsiu... bet kad juk baisiai brangiai kainuoja iš taip labai toli.

Tūkstančiai mylių, tu tik pasakyk porą žodžių ir padėk ragelį, gerai?

Pasiilgau, vaje, pasiilgau, bet man užteks tų poros žodžių, tikrai...

Kaip aš?

Ką – aš?

Geriau neklausk, arba paklausk, kame aš, kur aš.

Ir nežinau, pasakysiu ar nepasakysiu.

Gerai, kad nematai manęs, Dievulėliau, kaip gerai, kad nematai.

Nusigąstum pamatęs, oi, nusigąstum...

Slenku iš vietos į vietą – iš miegamojo į kambarį, iš kambario to į svetainę, ir vėl atgal, iš kampo į kampą, ir vėl iš naujo.

Vis vėdinu namus, vėdinu, lyg oro man trūktų, o gal ir trūksta gryno oro įtraukti vidun, į save, lyg gaivų kokį vandenį, lyg jėgą kokią kūnui.

Atidarau balkono duris ligi galo, susigūžiu, nukiūtinu į virtuvę, vėl sugrįžtu, ir vėl, o kai tas kalėdinis žiemos speigas vidun sueina, visą mane suima, nugarą ištiesina, gera, nors ir šalta pasidaro, ir einu tada, gulu į lovą, apsikloju apsikloju visais patalais ir antklodėm, gal tik nosis ir tekyšo, ir džiaugiuosi, kad šviežio oro atsigėriau, gal ir valgyt panorėsiu, nes nebenoriu nieko burnon imti, visai nenoriu ir alkio jokio nejaučiu, lyg galėčiau gyventi be kąsnio jokio ir be jokio gurkšnio.

Va kur aš.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 20

O kur galvojai esančią?

O kame esu – nesakysiu, nes lyg dar gyvenime, gal sapnuose tiktai, nežinau, tai kaip aš tau pasakysiu.

Dieve, Dieve, taip tavęs pasiilgau, nė pati nežinojau, kad taip labai labai.

Nors kas tu man – svetimas žmogus, ar ne?

Ne, ne, šiaip pasakiau, paerzinau, ar ką, nepyk.

Juk ne svetimas, ne, ką tu, dėl Dievo meilės, ką čia dabar paistau!

Pablūdau, ar ką.

Tai užteks, užteks, pasakyk dar žodį ir padėk ragelį, juk taip brangiai kainuoja, Viešpatie, ką tu sau galvoji, tik dar kokį žodį kitą, ir gana, ir ko daugiau bereikia?

Juk nepasiekiu tavęs, vis tiek tavęs nepasiekiu, rankas ištiesiu ištiesiu į priekį kiek tik galiu, kiek tik jėgų turiu, jau jos tarytum iš pečių neriasi, bet vis tiek nepasiekiu, niekaip nepasiekiu, o norėčiau pirštais, tik pirštų galiukais paliesti tavo skruostą, gal ir lūpas.

O jei ne...

O jei ne tavo skruostą, ne tave, gal man gyvulėlį kokį paglostyti – kačiuką ar šuniuką, ar beždžioniuką ar pelytę kokią, nežinau.

O ir neturiu.

Juokai kažkokie, ar ne?

Tai va kame aš, o tu klausi, lyg nežinodamas, nenumanydamas, lyg iš tolo, nesvarbu, kad už tūkstančio mylių, ir nežinotum. Juk žinau, kad numanai.

Nes nenoriu aš nieko nieko – nei žmonių, nei jų matyti, nei šnekėtis su jais apie visokius niekus, nei valgyti noriu, tik prisiverčiu, nes vaistus imti reikia, bet negalima nepavalgius, matai, kame aš.

O dažnai būnu kitur, kitur, kitam laike visai, lyg viso gyvenimo nebūtų buvę, o aš – mergiotė, mergytė naivi, įsimylėjusi ar ką, – juokai kažkokie, juokai, ar ne, juk tikrai nei buvo, nei yra, nei bus.

O gal ir buvo kažkas.

Bet juk ne.

Nei tu mane mylėjai, nei aš tave. Vaikai buvom, vaikai, ir tiek, žaidėm, ar ką.

Nors vis tiek atsimenu, kaip žiūrėdavau pro langą kiton gatvės pusėn, kaip išeini savo portfeliuku nešinas į mokyklą, žiūrėdavau žiūrėdavau, akių atitraukti negalėdavau, o ko – ir nežinau, juk nieko niekada nebuvo, tik žiūrėdavau, o paskui išeidavau į mokyklą ir aš, nuo tavęs atsilikusi, bet vis iš akių nepaleisdama.

Juk nei eidavom kartu, nei vaikščiodavom, nei pasimatymus skirdavom, nei susitikinėdavom, tik šiaip, pripuolamai.

Atsimeni, kokios sunkios, stiprios buvo mano rankos, ir kaip džiaugiausi, kad jos tokios. Dievulėliau!

Juk vasarą tai buvo.

Ar pavasarį?

Ne, vasarą, nes šilta buvo ir pas Danutę per pušyną ėjom abu ir kvailiojom, švelniai pasistumdydami, kol nugriuvom ir voliojomės krykštaudami ant samanų, lyg ant kokio patalo, ir tu norėjai priglusti prie manęs, aukštielninkos, ir tavo lūpos artėjo, bet aš įrėmiau tau į krūtinę rankas ir nagais įsikabinau neprisileisdama ir nepaleisdama, sakydama, kad ne dabar, ne, ir tu sustojai pusiaukely sutrikęs, taip ir likai neprisiglaudęs, ar atsimeni?

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 21

Dievulėliau, vaikai buvom, maži vaikai, nieko nežiną, nieko nematantys, nenumatantys, tik vienas kitą, pasidžiaugti norėdami vienas kitu, sustoję pusiaukely pas Danutę.

Ir džiaugiausi savo rankomis, jų jėga, ir džiaugiausi, kad jos atstumia, laiko tave atokiai, bet nepaleidžia, kad stiprios jos, nors ir grakščios, kaip sakydavai, ilgais pirštais, į tave įsikabinusiais.

Gerai, kad toli tu, kad nematai tų rankų, nes dabar jos kaip šakaliai, ir sakau tau, nes už tūkstančių myliu esi ir gal niekada nebepamatysi manęs, nei aš tavęs, ir graudu, bet smagu, kad prisimenu savo rankas kitokias, ar ne?

Gal ir tu dabar prisimeni, juk prisimeni?

Per daug ilgai tu taip toli, per daug, žadėjai atvažiuoti, o tiek metų jau praėjo, ir kur tu?

Žinau, sergi. Ir aš. Tai kaip čia dabar? Abu ligoniai, abu vargšai, ir jau pasimatyti negalim?

O matau aš, ar vaidenasi vis – miškai – pušynai, eglynai, beržynai.

Gal ir ne beržynai, bet tie keli beržai mano tėviškėj, tėvų sodyboj, kur penki tokie grakštūs augo, ir broliukas, skylutes pragręžęs, latakėlius įkalęs, puodinukus pakabinęs, sulą tekino ir mus vaišino, ir gėrėme ją pasigardžiuodami – tą gaivinančią sulą.

Tokią gaivinančią, Dievulėliau mano, tokią tokią gaivinančią, kaip iš to šaltinio, kurs prasimušęs pro akmenis aukštyn tryško, o mes saujomis gaudėme tas sroveles ir gėrėme gėrėme gėrėme.

Ar atsimeni?

O paskui sulą, sulą gėrėm.

Tegu penki medžiai, bet vis tiek, ar ne beržynas, jei mus girdė ir gaivino ir glostė ir savo lapukais lyg širdelėmis šiureno.

O mama mano lepino tave, lepino. Tai lėkštutę gražesnę pakiša, tai blyną plonesnį, labiau apskrudintą, ir vis į mane, bet ne į tave žiūri.

– Ko jau jį lepini? – klausiu.

– O ko tu švyti visa į jį žiūrėdama? – klausia jinai.

Ar ne pusė klasės prigužėjo tada į mūsų namus.

Mėlynes krepšiais nešėme ir nešėme.

O mama virė ir virė virtinius su mėlynėmis, net cukraus pritrūko, pas kaimynus bėgau skolintis.

Paskui, vakare, berniokai mergytes cypino, mudu užsiropštėm ant šieno ir užmigom, o kai tu užmigai, aš dar ilgai budėjau tamsoje į tave žiūrėdama, vėliau pamažu pamažu prisiglaudžiau prie tavęs, ir miegojome abu susiglaudę iki ryto, kol atsibudau, o tu dar miegojai, ir nežinojai visai, kad taip prigludę viens prie kito visą naktį išgulėjome, visą naktį ir tik tą kartą, ir daugiau niekad.

Dievulėliau tu mano, Dievulėliau...

Niekada tau nesakiau, o dabar pasakysiu – ne tik tą kartą – sapnuose glausdavausi, glausdavausi prie tavęs visa visa visu kūnu, glausdavaus ir glausdavaus ir alpdavau besiglausdama.

Va ir pasakiau. Ir gerai, pagaliau pasakiau.

Juk nežinau, ar dar kada paskambinsi, ar bepaskambinsi.

O jei ir taip, nežinau, ar atsiliepsiu, ar beatsiliepsiu.

Kartą per metus, kai eidavau išpažinties, prisipažindavau akis nuleidusi, kokia nusidėjėlė buvau, juk jau seniai seniai ištekėjau, ir Balys mylėjo mane,

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 22

taip mylėjo, taip mylėjo, ir džiaugiausi, kad jam gera, ir man buvo gera, bet mintyse ne visada jisai buvo, o kartą taip prisiglaudžiau prie jo, taip stipriai stipriai, lyg prie tavęs, ir saldu buvo, taip saldu, taip baisiai saldu, Viešpatie.

Kartą.

Vieną kartą tiktai.

Bet vis tiek. Juk vis tiek...

Dievulėli mano...

Ar ne nusidėjėlė, sakyk?

Gėda man, tau bepasakojant, baisiausiai gėda.

Bet gyvenimas baigiasi, juk baigiasi, juk visai mažai beliko, ir nematau tavęs ir ar bepamatysiu, ir nepapasakosiu tau?

Turiu papasakoti.

Ir dar ką papasakosiu.

Su Baliu, amžiną jam atilsį, kurį mylėjau, tikrai mylėjau, vienintelį mylėjau, keturis vaikus juk pagimdėm ir užauginom, ir anūkai – kaip ąžuoliukai, kaip liepaitės – o jau myliu juos, o jau brangūs jie man – neapsakomai.

Bet kai gimdavo vaikas, glostydavau jo rankutes, kojeles, veiduką, visą kūnelį ir glamonėdama ieškodavau – ar nerasiu kokios tavo žymės žymelės – kreivoko pirštuko ar rudo apgamėlio, ar žalsvų akių, ar duobutės smakre.

Ir atrasdavau.

Nepatikėsi, bet tikrai atrasdavau, nors nesakysiu tau ką.

Nes pradėdama juos – teatleidžia man Viešpats ir Balys teatleidžia, žvelgdamas iš aukštybių, ir tu man atleisk, kol gyvas dar atleisk – kiekvieną kartą pradėdama, karščiausiai Balį mylėdama, užsimerkusi tave mačiau.

Nusidėjėlė aš, nusidėjėlė...

Atleisk man, Viešpatie, atleisk.

Nemanyk, nesiskundžiu aš, ne, ne, ką tu. Teneateina tau į galvą tokių minčių.

O jei nemanai, kad galvoju ir pergalvoju, kas būt buvę, jei nebūčiau įrėmusi rankų į tavo krūtinę, tai ir nemanyk.

Ne, ne, nesiskundžiu, ką tu, ne ne ne!

Gražų gyvenimą pragyvenau, tokį gražų, tikrai gražų, tiek džiaugsmo turėjau ir dar turiu, tiek laimės valandų ir valandėlių, Dievulėliau, tikrai daug.

Balys mane labai mylėjo, – taip stipriai mane mylėjo, taip atsidavusiai, taip visa širdim, kaip niekas kitas – nuo paties pirmojo žvilgsnio, kuriuo į mane pažvelgė, iki paskutinio savo atodūsio, nenuleisdamas nuo manęs liūdnų akių, gailėdamas, kad niekas taip manęs nemylės, juk tikrai niekas nebūtų niekada taip manęs mylėjęs, niekas, net ir tu, žinau, ir tu žinai juk, ar ne?

Ir vaikai mane mylėjo ir myli, ir anūkai – tokie jaunikaičiai, tokios jaunikaitės, o viena – kaip aš, ir mano bendravardė, lyg žinodami mano vardu ją pavadino, visai kaip aš kad buvau – Dieve! – ir liemeniu ir stuomeniu ir skaisčiais veidais ir aukšta krūtine ir ilgom kojom ir ilgais rankų pirštais ir antakiais lyg kregždutėm, ir tamsiom akim lyg juodom vyšniom, ir ilgais lygiais juodais plaukais, aukštyn sušukuotais, ant pečių užkritusiais, blizgančiu šilku nugulusiais, galvą atmetusi, žingsnį žengia – karalaitė, tikra karalaitė – pamatytum, akių neatplėštum, pamanytum, kad grįžai į jaunystę kartu su manim, ir nebenorėtum iš ten vėl čionai sugrįžti, ir aš nenorėčiau, tad gerai, kad nematai ir negali pamatyti nė įsivaizduoti negali per tuos tūkstančius, tūkstančius mylių.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 23

Taip buvai visą gyvenimą su manim, visą gyvenimėlį, visada, lyg kokia dalis manęs pačios, o juk galėjai nebūti, ir ne tokia laiminga būč buvus, matai? Supranti? Įsivaizduoji? Ne, juk negali aprėpti moteriškos dvasios platumos, gilumos, jos beribio jausmo.

Žinoma, negali.

Juk ne moteris tu, tad kaip jau tau ir galėti.

Ir atskrenda kaip viesulas didysis anūkas ir sugriebia mane į glėbį ir nusineša ir mašinon įsodina ir nudumiam į sodą ir palieka mane vieną, nes taip noriu aš.

Nesvarbu, kas būtų – žiema ar vasara.

Apkabinu beržą, išsišakojusį, priglūstu prie eglės, išbujojusios, paglostau pušį, dangun besistiebiančią, ir aš savo miške, ir aš – gimtinėje, kaip prieš tūkstantį, tūkstantį, tūkstantį metų, kai abu tame miške klaidžiojom, klajojom, po samanas ir uogienojus braidžiojom, pro krūmokšnius brovėmės, kruvinai odą nusibraižydami.

O paskui jis mane namo parskraidina.

Ir slankioju iš kampo į kampą, iš kambario į kambarį, ir langus atveriu, ir gaivų orą pilna burna ryju, ir lovon paskui gulu – sušilti ar pailsėti, ar į lubas žiūrėdama apie save pagalvoti, nes ir dabar dar savo rankomis, tegu ir nusilpusiomis, išdžiūvusiomis, tebesiremiu į tavo krūtinę, kaip kad visą gyvenimą, ir nežinau kodėl, pati nežinau ir niekada nežinojau. O tebesiremiu, neleisdama tau priglusti, nors visada prigludusi prie tavęs buvau, visada glaudžiausi prie tavęs visa visa.

Kartą netyčia ranka palietei mano krūties pumpurėlį ir nudeginai, nudeginai, nudeginai, ir išsigandau, gal dėl to, o gal ir ne, tikrai nežinau, nežinau, ne...

Juokinga, ar ne?

O jau ir prisišnekėjom šiandien, prisišnekėjom, per daug, per daug.

Labai daug tau kainavo šiandien, žinau.

Aš kalta, aš. Atleisk.

Nepyk, ar nepyksi?

Juk nepyksi, juk toks pats tu ir dabar, koks buvai, ar ne?

Koks buvai, toks esi ir būsi, kol būsi, kol ir aš būsiu, ar ne?

Nereikėjo man taip stipriai įsiremti rankomis tau į krūtinę, nereikėjo.

Turbūt nereikėjo.

Ir būtų buvę viskas kitaip. Dievulėliau mano, viskas kitaip.

Ar visas gyvenimas kitaip?

Kitaip?

Ar dar paskambinsi?

Ar paskambinsi kitąmet? Prieš Kalėdas?

Paskambink, gerai?

Juk paskambinsi, nesvarbu, kad brangiai kainuoja.

Ar dar paskambinsi?

Ar bepaskambinsi?

O aš – ar dar atsiliepsiu?

Ar atsiliepsiu?

Atsiliepsiu...

Juk atsiliepsiu?

O tu juk dar paskambinsi?

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 24

SKAIDRIUS KANDRATAVIČIUS

b2 iš menamų namų (bass boss)

aš basas bosas tavo
baseine basučių nudisčių
nuogas karalius mano
balerina su kerzais
alpi alpiniste er(z)eliui
lipanti ant kulnų
amerikoniškų kalnų
(ne)baisu tau biesų
vidaus imperijos man
išoriškai spirituojant
spygaujant bosu
aš basas balsas tėvo
baseine bastūnų kūnų

Skaidrius Kandratavičius gimė 1973 m. sausio 4 d. Alytuje. Kunigas (Paberžė, Kėdainių r.), VDU katalikų teologijos magistras. Nuo 2007 m. – Lietuvos rašytojų sąjungos narys. Išleido eilėraščių knygas „Metareligija (2004), „(De)generuotos NRG) Sangriuva“ (2007).

Apie save: Lemiančiajam laiminant – dzūkui Dailidei ir aukštaitei Kalbamylei lytėjant – jau trisdešimt trim laiptais lėtinu laiką – suviliotas Jėzaus Kristaus penkti metai ieškau Dievo valios šv. kunigystėje – iki tol – leista prisiliesti prie gyvenimo ir Vytauto Didžiojo universitetų – prie moters ir vienuolystės – skaityta ir rašyta – kalbėta ir tylėta – verkta ir džiūgauta – mylėta – ragauta bedarbio ir mokytojo – studento ir mokslininko duonos – šiandien – teologijos licenciatas – „Naujoji kairė’95“ aktyvistas – „Marijos radijo“ etatinis bendradarbis – kunigaujantis pamokslininkas ir rašinėtojas – pradėtas Alytuje – tarnaująs Paberžėje – atviras ateičiai – lietuvių kilmės pasaulio pilietis – katalikų krikšto tikintysis Dievą – bendradarbiauju almanachuose kultūrraščiuose interneto svetainėse.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 25

batuota mote temo
pelerina be galvos
kate kokete chalvą
mindanti ant uolų
moteriškų olų
(ne)baisu man minų
išoriškai mint(ij)ant tau
iš vidaus mėtant(is)
ant / be namų manų

baseinas (francois ozon'ui)

mens sana in corpore sano
ramina nerimo raumenis
kilnoja įkalčių svarmenis
neprisiima nuosėdų nuospaudų
kojų nagų antspaudų
neprisimena sunkis ar svoris
nusveria slunkiškus sėdmenis
ant defloruojamo snukio
sunkiasi muilinas mėlynas
kraujas vynas wc vanduo
iš chloruotos ozono skylės
kaloringos koloratūros
baseinan basonan flakonan
rožinės meilės seilių
moulin rouge et noir eilių
mala mėšlinį juodulį
jaudulį burna urna semia
infraraudonuosiuose kvartaluose
ultravioletiniuose tv blyksniuose
džipuose klipuose klipatų klano
neprisisega saugos diržiuko
rato gelbėjimosi liemenuko
neprisisemia semen skenduolio
skundo skaitmeninio skandalo
mens sana in corpore sano

am(bi)biografija (pedro almodovarui)

ne visi tėvai (ne)tikri pedro
ne visi pedagogai demagogai
ar dar blogiau a la mala educazion

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 26

(ne)kris ugnis ir siera iš sierra nevada
granada valencia ambivalencija
šventieji kankiniai abejose pusėse
nuo federico garcìa lorca
iki francisco franco obispos
skaistykloje šoka flamenco
sopulingai aistringai ugningai
moterys ant nervų krizės ribos
it flamingai laimingai laimingai
ignazio de loyola juan de la cruz
goya groja (b)urnom ir galo nebus
ne visi tėvai (ne)tėvai pedro
ne visa tiesa apie tavo mamą
ar dar geriau a la volver
(ne)kris ugnis ir siera ant komunų haremų
baskų maurų mariconų eremų
viską atpirks teresės ne(o)avilietės
šventosios kankinės abejose pusėse
suskilusio meilės veidrodžio
antoni gaudi sagrada familia
sopulingai aistringai ugningai
gaudžia bokštai graudžiai aukštai
it flamingai laimingai laimingai
danguje šoka flamenco
gitanos gitaros ir santisima virgen del mar
pakalbėk su ja pasikalbėk(im) pedro

nuo do iki do (socialsolfedis)

nuo saliuto iki absoliuto
sursum corda aleikum salem
tik absurdo s(k)urdutu siutas
tepasiūlo nuo do iki la

siuita apsiūta velnio sėklom
siūlės irsta per si ir per sol
svyra virsta būtis nuo turėklų
svyla vylius nuo brol iki (be)mol

nusėdimas iki apsėdimo
dirbti pirkti ir mirti turi
aukštyn širdis tik apsiėdimas
diriguoja nuo re iki mi

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 27

saviniekos n(av)ikai

saviniekos vinys navikai
vynų vinigretai nevykę
vaikinai neverkia vainikai
greta tarsi nikai sunykę

reti vyrų vyriai neskilę
greitasis greitoji į skylę
nelaiko neveikia akylos
savinaikos kainos sukyla

(ne)vitališkasis (lievas levitas)

šalavijų alavijai
pinavijų kalavijai
ir viliokliai nevijokliai
lyg aliejinė laja
nevalinga nevaldinga
nevaisinga nevaišinga
nei klejoklių neklajoklių
jubiliejinė ruja

levituoja laviruoja
vualiuoja niveliuoja
it levitų neva litų
nevalyta valiuta
gravituoja graviruoja
pro granitą pragaruoja
it nuo nišų nuvorišų
nuvaryta voruta

dekoras kalbos daktarų kalėdiniam kadriliui

prakartėlėje ne kartą
kratėm kriokiantį dekartą
kantas kretantis pro kertę
kortos kairę akį kerta

akys juokiasi ir verkia
vaikas vaikosi o varge
mergą kuoka kulkos merkia
angys jiems angas atmerkia

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 28

the magic of the twins

tas tarpkojis kaip tarpupis
veneros magna ars
tos lūpos tarsi pupos
derlingoj terpėj tarps
tarpeklis it varveklis
drėgna drungna mira
tas marsas tarsi maršas
du mirę do mi re

tos apsukos lyg pasukos
atslūgs ir vėl patvins
tos kojos tarsi kuojos
the magic of the twins

reflektyvi liuciferio meditacija apie medijų refleksus

higienos hienos pienas
high church high nrg
hierarchijos arklienos
šaltienos įniršy

roma o ne š. atėnai
pietaus puotaus čia jos
pietiniai apatiniai
medičiai bordžijos

sutinę ir ištinę
exhomo ekshumuos
į irštvinę ištvinę
išekskomunikuos

velniop vilniop komuną
ex oriente lux
mačiūno ir morkūno
refliuksas fluxus rūks

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 29

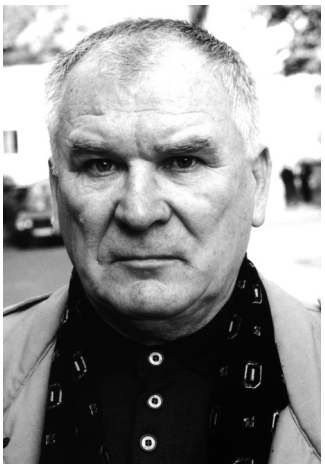

ROMAS SADAUSKAS

Akmenų mazgojimas

Iš esė knygos „Gyventi“

Naujametė liūtis

Besniegės žiemos mūsų neturėtų stebinti, jų bent vieną kitą prisimena kiekvienas, ilgiau pagyvenęs šiame melancholiškame krašte. Bet kad taip lytų Naujųjų metų naktį – gal to niekada ir nebuvo. Tokios liūties net lietum neišeitų vadinti, tai buvo kažkokia pavietrė – vėjas, persunktas vandeniu, nuolat besikeičiančios krypties.

Kaip tik tuo laiku Vilniaus žmonės (ir mes) skubėjo į naujamečio vakaro koncertus – kas kur. Kol perbėgome senamiestį iki muziejaus Gedimino pilies papėdėje, sutrūkinėjo lietsargiai, likome bjauriai šlapi. Mano moteries kailinių žvėris – tarsi būtų Neryje paplaukiojęs, šalo kojos, išbraidžiusios senamiesčio gatvėmis kliokusius upelius.

Tokios liūtys, paprastai atsitinkančios vasarą, būna trumpos – staiga prapliumpa ir ūmai pasibaigia. Tad tikėjomės, kad po koncerto, trukusio gerą valandą, išeisime į nurimusį orą. Bet mus pasitiko ta pati liūtis. Nusistebėjom tik tuo, kad žmonės jos visiškai nepaisė, Katedros aikštėje šūkavo iki paskutinio siūlo permirkę seniai šalčiai, apie eglę sukosi jaunos su vaikais šeimos.

Liūtis nuščiuvo – tarsi kam įsakius – lygiai dvyliktą, ir tada… prasidėjo žmonių kerštas dangui už tą nelabą liūtį, už vandenį vietoj pusnynų, už viską, kas pernai buvo ne taip. Žodžiu, kokį pusvalandį padangė degė nuo fejerverkų, pyškėjo petardos ir kaukė autosignalizacijos, o visa tai susiliejo į vieną, kažkokį apokaliptinį vyksmą, kad rodėsi – tuojau sugrius šimtmečius išstovėję senamiesčio mūrai.

Tik tai truko trumpiau negu nelemtoji liūtis. Kerštautojai išsikvėpė, petardos išsišnypštė gatvių klanuose, ir stojo po Dievo stogu naujametė ramybė. Tuo, kad liūtis atšaldė tautos aistras, patenkinta liko policija, pirmąjį sausio rytą pranešusi, jog Naujųjų naktis buvo netikėtai rami. Taip ir atėjo Anno Domini 2007, gal ir toliau bus ramu bekriuksint zodiakinei kiaulei.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 30

Pamestų daiktų žemėlapis

Žmogus, kuris man pardavė šį žemėlapį, neatrodė keistas. Visai šiuolaikinis, įprastas tipas. Nebent mažumėlę trenktas. Prisklindo jis mūsiškėje Raugyklos gatvėje, ir apsiėjimas jo beveik nesiskyrė nuo elgesio prekeivių, kurių čia, Halės turgaus rajone, gausu. Pinigų už tą savo žemėlapį jis užsiprašė visai nedaug, labai jau, matyt, norėjo tą daiktą iškišti. Kai jis pasiūlė žemėlapio veikimą išbandyti, aš nesvarstydamas sutikau – buvo šeštadienis, neturėjau ką veikti.

Mes pasisukiojome gretimoje Šventojo Stepono gatvelėje ir netrukus suradome nieko vertą daiktelį, kurį, įtariai pamaniau, bus bene pats prekeivis ant šaligatvio numetęs, būdamas tikras, jog niekas juo nesusivilios. Tai buvo plastikinės rožinės spalvos šukos, išmargintos čigoniško ornamentu. Aš iki šiol jas turiu tarp daugybės kitų mielų menkniekėlių, juoba kad tai buvo pirmas radinys, įsigytas pagal žemėlapį.

Suprantama, gaila, kad ši kolekcija nepilna, nes daug kas laikui bėgant pasimetė. Dar šį bei tą pavyksta parduoti.

Vaje, kiek jau laiko praslinko, kai aš gyvenu iš radinių, žodžiu, pamestų daiktų, atrastų pagal žemėlapį! Toks gyvenimas, aišku, nėra labai pasiturintis, užtat nesunkus ir nerūpestingas. Retkarčiais žemėlapis man parodo pamestą arba paliktą moteriškę, kuri paprastai susitaiko su mano kukliom galimybėm.

Prancūzai

Tikroji knyga – ne ta, kuri ką nors mums pasakoja, o ta, kuri gali mūsų pačių klausytis. Šią mintį radau vienos Kristiano Bobeno knygos pabaigoje.

Bet mano gyvenime tokių – tikrų – knygų pasitaikė nedaug. Bandau prisiminti. Oskaro Milašiaus poezija, Antuano de Sent-Egziuperi „Karo lakūnas“…

Kažkas čia ne taip – visi trys prancūzai. Negi gimtojoje literatūroje tokių knygų nebuvo? Bandau jų rasti: nebent Biliūnas? Arba Krėvė. Jų knygos turėtų mane justi, tačiau ar girdi – nežinau.

Kai pirmąkart nuvažiavau į Paryžių, atrodė, kad čia jau esu buvęs ne vieną sykį. Viskas pažįstama ir atpažįstama. Pavyzdžiui, iš Viktoro Hugo. Iš impresionistų. Iš Masnė ir garsiųjų šansonų.

Taip neatrodė Ispanijoje, Vokietijoje, nė vienoje kitoje šalyje. Gal tik Maskvoje, kuri man atsidavė kerziniais batais. Kai tėvas nusiavė kojas, grįžęs iš lagerio į namus.

Senieji medžiai

Niekas taip nebesaugo šio krašto atminties, kaip dieną naktį, žiemą vasarą ošiantys, šlamantys, šniokščiantys arba jau tyliai bestovintys – tarsi kažko belūkuriuojantys – medžiai, o ypač jų senoji, šimtmečius menanti karta. Jie aukšti, toli regi, jie tylūs, tad viską girdi. „Kaip ilgaamžis medis, taip ilgaamžė bus mano tauta“, – pranašavo Izaijas.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 31

Metų metus tai aiškinau savo tėviškėnams, Druskininkų žmonėms, bet senųjų medžių tenai tolydžio retėjo, retėjo, retėjo, kol, galima tvirtinti, kaip ir visai natūroje neliko. (Turiu juos nufotografavęs, tuos iš parkų ir pagatvių pašalintus, nors dar galėjusius ilgai gyventi medžius.)

Tiesa, jų vietoje šen bei ten prismaigstyta naujų, tačiau kažkodėl dažnas jų neprigyja, dar dažnesnis – nulaužiamas, suvažinėjamas ar kitokiu būdu sunaikinamas. O kad ir išgyventų – ar jie galėtų pakeisti anuos, prieš šimtmečius pasodintus? Ar gali tos vokiškos šluotos pavidalo bepavėsės liepelės pakeisti sunaikintas Liepų gatvės senoles, po kuriomis Krėvė 1911 metų vasarą baigė rašyti „Sūrius vandenis“ – pirmą „Dainavos šalies senų žmonių padavimų“ variantą? Arba kaštonų rikiuotė – milžines tuopas Čiurlionio gatvėje, kurias, brolio liudijimu, „apsikabinęs bučiavo visai dar jaunas Konstantinas“? Dievuli, kiek tokių senmedžių pastaruoju metu negrįžtamai dingo iš kurorto peizažo… Ir iš žmonių atminties.

Šluojant nuo žemės paviršiaus senąjį parkų paveldą per kažkokį stebuklą arba naikintojų neapsižiūrėjimą liko gyvas bene brangiausias tėviškės medis – senolis ąžuolas Antokolskio gatvėje. Prie jo 1957 metų rudenį vienas kitą nufotografavome mudu su Vaidotu Spudu, jaunu poetu, kaip tik tada išgarsėjusiu K. Kaveckui parašius puikų romansą pagal jo žodžius. Pamenat? „Susitikt tave norėčiau vėlei prie galingo ąžuolo liemens…“ Tebesaugau tą nuotrauką brangiausių daiktų Skrynelėje.

O kai pasitaiko eiti pro šalį Antokolskio gatve, visad sustoju, paglostau grubų karšinčiaus kamieną, atlošęs galvą suskaičiuoju dar gyvas ir nudžiūvusias šakas. Dvasia atsigauna pabuvus po tokiu medžiu, ir, atrodo, kad ne man vienam.

Kai paskutinį kartą ėjau pro senolį ąžuolą, po juo stovėjo nepažįstamas mano amžiaus vyras. Atsirėmęs nugara į ąžuolo liemenį, jis žvelgė aukštyn, į medžio viršūnę. Pats save prajuokinau, sugavęs, kad nueidamas tam žmogui pavyduliavau, tarsi medis tik man priklausytų.

Pašalinis poveikis

Ir ateina laikas, ir išmuša valanda, kai save stropiai gerbiantis, mylintis etc. vyras pajunta turįs dvi širdis – *cardio et uro*.

Ir tada, visai galimas daiktas, eskulapas tau išrašys CARDORONE – vaistų kai kurių širdies ydų profilaktikai bei gydymui. Būtų viskas gerai, jeigu ne informacinis lapelis tų tablečių pakuotėje. Ten juodu ant balto išdėstyti „pašalinio poveikio“ padariniai, kuriuos gali sukelti CARDORONE tabletės. Perrašau žodis žodin, ką gali sukelti šis vaistas:

– Regos sutrikimą, neryškų matymą arba spalvotus žiedus apie daiktus, labai retai – miglą arba pablogėjusią regą;

– Odos reakciją, paveikus saulės spinduliams, labai retai – pilką odos spalvą;

– Skydliaukės ligą (svorio prieaugį ir nuovargį arba kūno svorio mažėjimą ir viduriavimą);

– Kvėpavimo sutrikimą (dusulį, karščiavimą, sausą kosulį), kuris gali būti sunkus;

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 32

– Labai retą širdies susitraukinėjimą;

– Virškinimo trakto sutrikimą, kepenų funkcijos sutrikimą, pasunkėjusį vaikščiojimą, plaukų slinkimą, drebulį, naktinius košmarus.

Gana?

Sutikite, reikia Šveiko drąsos ir atitinkamo filosofinio nusiteikimo, kad po tokio instruktažo imtum į burną šią pagyvenusių vyrų komuniją. Ir vis tiek šiais vaistais gydosi milijonai žmonių Amerikoje ir Europoje, gal net ne be naudos.

Aš irgi šiokią tokią naudą gavau perskaitęs informaciją apie galimą šalutinį poveikį. Staiga užplūdo trisdešimties metų senumo prisiminimai: tuometis „Pergalės“ vyriausiasis redaktorius J. M., perskaitęs spaudai pasiūlytą romaną „Ežerėnų papartis“, mane, autorių, auklėjo, kokį žalingą kūrinį esu parašęs. Balau ir raudau jo klausydamasis bei žiūrėdamas į paraštėse pirašytas pastabas – balau ir raudau neturėdamas kur dėtis iš gėdos, ir kilniaširdžiam redaktoriui manęs pagailo. Jis pažiūrėjo atidžiai į akis ir sudvejojo:

– Aš tikiu, kad esi doras tarybinis žmogus. Ir romanas ne toks jau blogas, parašytas gražiai. Bet tu negalvojai apie pašalinį savo kūrybos poveikį. Taip, pašalinį poveikį. Juo kūrinys meniškai stipresnis, juo ir tas pašalinis poveikis didesnis. Žurnalas negali tokio kūrinio spausdinti.

Iki šiol nepavyko išsiaiškinti, kas yra tas pašalinis poveikis, bet jis, matyt, egzistuoja, jeigu net vaistai jį sukelia. Žmogus gyveni ir mokaisi, nors, jaučia širdis, vis lėčiau ir silpniau plakanti: senka mano poveikis, nenumaldomai senka, ne tik šalutinis, bet ir visoks kitoks.

Ispanai

Ilgai ir nuobodžiai kabojome virš Europos, sklendėme virš Vidužemio jūros, paskui virš Atlanto, ir tai visiems ganėtinai nusibodo, todėl, kai lėktuvas palietė žemę Tenerifės oro uoste, 181 keleivis ėmė ploti.

181 buvau, sakykime, aš, ne kitaip, visų galvočiausias, nes liaudžiai plojant netyčia pamaniau: nebūtume nusileidę, tai niekas ir neplotų.

Argi ne genialu?

Visi, įskaitant 181-ąjį, netvėrė kailyje galų gale patirti Tenerifės rojų – tos išsvajotos, nepigiai kainavusios salos. Tik ta nepigi sala nepigiai leidosi patiriama.

Gerokai pamindžikavome, kol atgavome bagažą. Kita tiek ieškojome mūsų laukusio autobuso, kad po viešbučius išvežiotų. O kai visi į jį sulipome ir įsitaisėme, vairuotoją užkalbino kažkoks pro šalį ėjęs *camarado*.

Na ir prasidėjo… Atrodė, kad jie nuo Franko laikų nesimatė ir neturėjo galimybių žodžiu persimesti. Kalbai, atrodė, nebus pabaigos, kantrybės turėjo tik mūsų vadovė sinjora Rima:

– Nieko nepadarysi, tokie jau jie yra, ispanai. Fiesta, siesta ir pasišnekėjimai, o darbui – kas nuo to lieka.

– Tai gal jie turi ką svarbaus vieni kitiems pasakyti?

Sinjora Rima nesutiko:

– Plepa, ir tiek. Kad tik nedirbtų. – Ir vėl pridūrė: – Ispanai…

Ispanai, tai ispanai, sinjora Rima turėtų žinoti, ką sako. Ji myli Ispaniją, čia ne pirmus metus gyvena, išmano jos papročius ir kultūrą.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 33

– Į jokią kitą šalį nebūčiau Lietuvos iškeitusi.

Vadinasi, ji sutinka, kad taip beplepėdami ispanai šį bei tą padarė. Įkūrė galingą jūrų imperiją; paskleidė savo papročius ir kalbą vos ne trečdalyje pasaulio; pagimdė savičiausius *servantesus* ir *velaskezus*. Kol mes tylėdami purenome šilų užuovėjoje savo minkštą žemelę, ispanai per pertraukas tarp fiestų ir siestų uolėtas priekalnes pavertė vaisių plantacijomis, nutiesė ten kelius ir pastatė savitos architektūros miestus. Ir Tenerifė, šita vulkaninių pelenų sala, nebūtų tokia stebuklingai žavi, jeigu ne ispanų fantazija ir skonis. Sakykime, rusai čia būtų gulagų prikūrę.

Patys ispanai sutinka, kad mėgsta pasikalbėti. Tai lyg ir nuo seno einantis potraukis sužinoti naujienas sugrįžus iš metų metus trukusių jūrinių kelionių.

Mes taip pat grįžome iš Tenerifės, Vilniaus oro uoste pasitiko keli artimieji. „Kas naujo Lietuvoje?“ – pasisveikinę paklausėme jų. „Tai kad nieko“, – atsakė. Ir stovėjom tylėdami, kol atvažiavo taksi.

Rožė ir spygliai

Priėjo kūdikis prie rožių krūmo ir paklausė: „Ar tu padovanosi man rožę?“ – „Nusiskink pats, – atsakė rožių krūmas. – Nors dvi arba tris, man negaila.“ Nudžiugo kūdikis ir ištiesė ranką į rožių krūmą. „Ajajai! – sušuko atsitraukdamas. – Tu aštrus, badaisi! Man nepavyks nusiskinti!“

„Ką tu, pavyks, – nuramino rožių krūmas, – tik reiks įsitikinti, kad šiame gyvenime rožių be spyglių nebūna.“

Berniukas prisiskynė glėbį įvairiausių gėlių ir sugrįžęs prie rožių krūmo pasakė: „Žiūrėk, ką turiu. Argi jos negražios?“ – „Bet jos – ne rožės“, – atsakė krūmas.

Tada berniukas priskynė dar daugiau gėlių. Diena iš dienos, savaitė po savaitės jis vaikščiojo po apylinkes ir skynė visokias gėles, kurios tik imdavo žydėti. Pagaliau jis vėl sugrįžo prie rožių krūmo, kad pasigirtų gausybe gėlių, nors ir ne rožių. Ir štai jis išvydo, jog krūmas liko be rožių. Žiedai paprasčiausiai nuvyto, žiedlapiai nubyrėjo. O visas krūmas atrodė dar labiau spygliuotas. „Tu juk be rožių“, – tarė krūmui berniukas. „Teisybė, – atsiliepė krūmas, – liko vieni spygliai.“

Berniukas išleido iš glėbio taip stropiai surinktas gėles ir pravirko.

Filosofija

Tais laikais, kai vaidinau esąs studentas, daug skaičiau filosofinių veikalų. Kas išliko man iš tų vakarų, taip neprotingai praleistų universiteto skaityklose? Tirštas rūkas makaulėje, o ir tas ilgainiui pamažu išsisklaidė. Kitas dalykas – saulėje (arba žibinto šviesoje) spindintys ankstyvo pavasario varvekliai, nutįsę nuo Sarbievijaus kiemo karnizų. Jie tebešvyti sieloje iki šiol; kai tik užsuku į tą kiemą, nejučiom pakeliu akis: taip, tebespindi. Žiemą vasarą, dieną naktį, visada. Ir kuprotasis beržas tebebudi prie fontano, o po juo ant suoliuko tebesėdi lazda pasirėmęs filologijos sargas Bronius Zarem-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 34

ba. Taip, tas pats, kuris 1944 metų pavasarį išgelbėjo šiuos amžinus rūmus, kai naciai į kiemą atritino statines benzino ir ketino padegti.

Pamatai

Ne kiekvienas save gerbiantis autorius tokiame rimtame žurnale turi personalinę rubriką! Mane taip spausdina garbieji „Metai“, o ir „Pergalė“, jų prigimtinė močia, panašią kepurę uždėdavo. Tiesa, ne dažnai ten (kaip ir kitur) mano vardas bei pavardė pasirodydavo, bet jeigu ką spausdindavo, tai tik „Kūrybos paraštėse“.

Kai pirmą sykį į tokią rubriką pakliuvau, tuolaik žurnalo redakcijoje dirbęs poetas Vladas Šimkus pajuokavo: „Geriau skambėtų „Kultūros patvoriuose“, tokiai rubrikai raštų niekada nepritrūktų…“

Ne iš karto susigaudžiau, kas turėta minty – ogi didieji socrealistiniai romanai, kuriuos „Pergalė“ vieną po kito ištisais pusmečiais varydavo. Tada net Algimantui Bučiui atrodė, kad jie „sudaro lietuvių literatūros pamatus“, kuriems subyrėjus sugriūtų visas rūmas.

Ilgainiui paaiškėjo, jog ta storatomė rašliava – pelai be grūdų, laiko vėjų išvėtyti į kūrybos patvorėlius. Ten atsidūrė bene visi valstybinėmis, komjaunimo, P. Ziberto ir kitomis premijomis apdalyti romanai, apysakos etc., o praėjusio laiko išbandymus išlaikė paraščių literatūra, sunkiai spausdinta ir dar sunkiau premijuota.

…J. Laucė, J. Aputis, R. Granauskas, B. Radzevičius, P. Dirgėla, E. Mikulėnaitė, B. Vilimaitė, D. Mušinskas, S. T. Kondrotas, I. Meras, J. Glinskis, R. Lankauskas, E. Ignatavičius… Kas ten daugiau?

O kas gi tu pats esi? – paklausiau savęs ir atsakiau: „Iš apyvartos išimtas pinigėlis, kuris jau seniai negalioja.“ Nebent numizmatams įdomus?

Atminties sopėjimas

Kol nežinojau Česlovo Milošo, taip skaitydavau nebent Šventąjį Raštą. Skaitai, skaitai ir nepajunti, kaip akys nustoja regėti, kas parašyta, o mintys nuklysta į tavo paties gyvenimą, kažin kada patirtus, atrodytų, užmirštus ar nereikšmingus dalykus…

„Pakaks apie tai. Juk mano atmintis, tokia ištikima ir gerbianti detalę, yra taip supjaustyta, jog, bijodama galinčio atsinaujinti skausmo, tuštuma paverčia ištisus metus ir periodus.“

Mažu todėl, kad paminėtas skausmas, ūmai nutrūkau nuo Milošo teksto ir atsidūriau 1944–1945 m. Lazdijų ligoninėje – „suskaudo atmintį“, ne kitaip. Tuomet tai buvo ne atmintis, bet, deja, šiurpi realybė, kurios dabar nė pats nepajėgiu įsivaizduoti. Tai ką kalbėti apie ketinimą papasakoti kitiems.

O ketinimų būta, ne vienąsyk baudžiausi parašyti apie tuos vienuolika mėnesių, kai, grįžęs iš klinikinės mirties, gulėjau didelėje palatoje su skeveldra dešiniame plautyje ir amputuota plaštaka, skeveldrų suvarpytu pusšeštų metų vyro kūneliu. Ant lovos galo kabojo Kažanių kaimo kriaučiaus

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 35

Goberio pasiūti šarvojimo drabužėliai ir temperatūros skalė, į kurią, užmetęs akį, daktaras vis tą patį kartodavo:

– Tai ką, broliuk, keliausim į šarkų bažnyčią?

– Gerai, keliausim, – sutikdavau, nors nežinojau, kad šarkų bažnyčia – tai kapinės, nieko daugiau.

Nebuvo lemta ten nukeliauti, šarvojimo drabužėlius gyvas sunešiojau. Tačiau prieš tai dar buvo tie mėnesiai didelėje palatoje, kur tilpo keliolika vyrų, ir iš kur kone kas rytą išnešdavo mirusį…

Gaila, regiu, kad ir šį sykį man nė iš tolo nepasiseks žodžiu priartėti prie to, ką iš tikrųjų patyriau. Kaip ir atsikratyti atminties sopėjimo kažkur po kairiu mentikauliu.

Kobrinė lelija

Šį eilėraštį teko girdėti – ne kartą – iš autoriaus poeto A. J. lūpų. Išdilo iš atminties visas jo tekstas, prisimenu viso labi dvi pabaigos eilutes:

Tu balta kaip vandens lelija
Ir šalta kaip vandens lelija.

Poetui jį deklamuojant atrodė, kad bent jau lietuviškoje poezijoje nėra tobulesnio ir liūdnesnio eilėraščio apie meilę. Tarsi dabar regiu ir girdžiu, kaip balso stygos tempiasi, tempiasi, nelyginant smuiko stygos palengva jas raktu veržiant, o veidas sustingsta, neregio akys išsiplečia ir pabąla, atrodo, poetas tuojau užsprings kuriuo nors dar neištartu žodžiu. Bet taip neįvykdavo, autorius baigdavo skaityti tekstą, ir įsivyraudavo ilga tyla. Gaila, kad tais laikais nebuvo įpročio balsą įrašinėti į diktofoną.

Skaitydavo A. J. draugams tik išgėręs, priėjęs tam tikrą ribą, ir tai ne visada. Ne kitaip, poetą užplūsdavo prisiminimai apie kažką itin skaudžiai patirtą, apie leliją, kuri, bent jau neregio akimis, buvo balta. Ir šalta.

Tokia jau gėlė, nieko nepadarysi. Ji auga ir žydi vandenyje, kas nežino. Nuskink, ir tuojau nuvys tarp pirštų. Tokia vandens lelijos dalia, dėl kurios ji nekalta.

Paguodžia nebent žinojimas, kad būna ir kitokių lelijų, pavyzdžiui, kobrinė. Gamta ją apdovanojo gebėjimu pačiai susimedžioti auką. Jos dvišaką liežuvį dengia saldžios ir kvapios liaukos, viliojančios vabzdžius, kuriais ji minta. Patekusiam į gaubtuvėlį vabzdžiui išlipti iš jo nėra jokios vilties.

Mokslui kobrinė lelija yra daug įdomesnė negu vandens baltoji, tačiau poetai apie ją eilėraščių nerašo.

Diena

Šiuose užrašuose aš daugiausia kalbu apie praeitį. O ką padarysi, juk pats nevaldau žodžių, kurie kirba galvojant vienumoje. Be to, ir man skirto laiko – kur kas daugiau praeity negu ateityje.

Tiesa, egzistuoja trečioji laiko dimensija – dabartis. Bet kas tai yra, kada ji prasideda, kada baigiasi? Tai lyg ir kažkas nesugaunama, smėlis tarp pirš-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 36

tų, sutrešęs lieptelis per Vilnią Tymo kvartale. Nuo vieno kranto iki kito, be perstogės bėgant upeliui apačioje.

Ar dar priklauso dabarčiai, pavyzdžiui, šios – besibaigiančios – dienos atsitikimai. Kaip aš atsikėliau septintą, išbudintas pernakt išalkusio katinėlio Mikio. Kaip jį glosčiau. Kaip kankinau savo karštantį kūną mankšta, sugalvota kažkokio daktaro ar kankinimo specialisto. Kaip valgiau grikių košę, pagardintą riešutų aliejum. Kaip slampinėjau po senamiestį, paskui Halės turguje pirkau karamelių ir strimėlių.

Kaip… kaip… kaip… Kol pamažu užmigau, padėkojęs Aukščiausiajam už visą dieną, kad ryt prisikelčiau jau kitai dienai, tiems visiems „kaip“ jau pavirtus praeitimi.

Kaip galėjau pamiršt! Vakar dar buvau filharmonijoje, klausiausi Osvaldo Balakausko muzikos. „Kalnų sonata“, simfonija „Tetra“, Simfonija Nr. 4. Tai, kas patirta, nepriklauso vien vakardienai, nepriklauso nei praeičiai, nei dabarčiai, sonoriniai tokios muzikos prisiminimai lydės iki dienų galo.

Kaip galėjau pamiršti! Vakar prieš pietus dar buvau Bernardinų kapinėse; pastovėjau prie Antano Ramono kapo; jo paties nebuvo namie. Nueinant dingtelėjo į galvą, jog mirusieji tik apsimeta, kad jie mirę. Negalėtų būt, kad taip gali būti.

Paukščiai

Baltindamas obels kamieną klausausi sparnuočių klegesio, sklindančio iš artimesnės ir atokesnės aplinkos. Dar tik balandžio galas, o jų priskrido visa gausybė, matyt, pavasaris šiemet bus ir toliau šiltas.

Rytuose, kur Mikabalio pelkės, kartkartėm suklykia gervės, o dešinėje, Demeno beržynėliuose, skendinčiuose violetinėje migloje, nuo ankstyviausio ryto kūkčioja gegužė. Dangaus aukštybėje vienas per kitą tilindija vieversių varpeliai. Dzemydų pabalio krūmuose čirškauja smulkūs paukšteliukai, kuriuos iš balso ne tik atskirti, bet ir pažinti sunku. Tačiau viską stelbia varnėnų švilpynės iš keturių mūsų kiemo inkilų.

Tyli tik vienišas gandras, kuris šį rytą kur buvęs nebuvęs atskrido ir nusileido ant kluono stogo. Stovi ir priekaištingai žvelgia mano pusėn. Žadėjau rudenį, žadėjau, bet taip ir neiškėliau seno vežimo rato, kurį užtikau numestą užukluonės dilgėlyne.

Į senąjį klevą prie trobos galo, žiū, nutūpė – bene žalvarnė? Kiek pasiblaškė tarp šakų ir nukrito pernai čia įsikūrusiam Rūpintojėliui ant peties. Klykt paklykt! Dievulio nebijo ir nesisarmatija, o manęs?

Prisiminiau Oskarą Milošą, kai jam, senam mąstytojui ir poetui, darbuojantis sode paukščiai tūpdavo ant skrybėlės ir pečių. Nagi. Ištiesiau kiek galėdamas ranką ir aš. Ilgai nereikėjo laukti, ant delno nutūpė didelė mėlyna musė. Kas kam. Patyrinėjo melo liniją, suzvimbė ir nuskrido. Tiesa, dar kaimynė Ona įtartinai iš savo kiemo pažiūrėjo, nors ji, atrodo, prie mano keistumų spėjo priprasti.

Šiek tiek nusivylęs, toliau tepliojau baltus paveikslus ant ruplėtos obels žievės.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 37

Kristianas Bobenas
Christian Bobin

Jis paklausė manęs – iš niekur nieko, – ar aš laukiu pavasario. O aš nežinojau, kaip tą klausimą suvokti. Buvo lapkričio 21-oji, pati metų tamsybė, be to, mano gimimo diena. Gal toks klausimas – man negirdėta prancūziška sveikinimo forma?

– Visai ne, – atsakė Kristianas – tai, ką aš vadinu pavasariu, nesusiję nei su oru, nei su metų laikais.

Jį, girdi, jaudina gegužinis gamtos prisikėlimas, jaunas oro gaivumas, nuo kurio ima plazdėti mergaičių širdys. Bet juk visada galima prisiminti ir kitam priminti, kad netrukus po šito gamtos pabudimo vėl stos niūrus lapkritis ir kaulus stingdanti žiema. Grūsdamiesi vienas ant kito, tarsi ledonešis plaukia metų laikai, iš gyvenimo lašinės varva be perstogės diena po dienos. Tai, ką aš vadinu pavasariu, sustabdo ledonešį ir sutrauko tą laiko grandinę kaip, beje, ir kitas grandines. Pavasaris gali nutikti net pačią niūriausią rudens dieną…

Jis kilstelėjo skrybėlę ir nuėjo kur ėjęs, tas mano niekada nematytas draugas ir bendražygis, vienišas atsiskyrėlis iš mažo Burgundijos kaimelio.

Šavelis ir vabzdžiai
Sukaktuvinis tostas

Šavelis susidomėjo vabzdžiais palyginti vėlai, bent jau ne ankstyvoje jaunystėje, tačiau vabzdžiai jį bemat pamilo. Tarsi pajutę artimą sielą, jie lindo jam už ančio, į barzdą, į ausis, galbūt tikėdamiesi, kad juos Šavelis – kaip tikras entomologas – galų gale pavers ant plunksnos ir įamžins.

Jeigu Šavelis netyčia užsukdavo į kavinę, tai vienintelis tarakonas būtinai atsidurdavo jo lėkštėje. Jeigu Vokiečių gatvėje slampinėdavo blusinas šuo ar šuva, jis rasdavo reikalą pasitrinti į Šavelio klešnę. Teko imtis profilaktinių priemonių – visai trumpai nusikirpti plaukus, tačiau ir apie basą Šavelio galvą toliau tebeskraido peteliškės.

Kartą, per vieną labai iškilmingą priėmimą, publikos žvilgsnius prikaustė labai įmantrus žiogas Šavelio smokingo atlape. Kai atėjo eilė Šaveliui paskelbti tostą, jis tik pakėlė taurę ir nieko nepasakė. Nė vieno žodžio! Žiogas staiga atsiplėšė nuo atlapo, ratu apskriejo iškilmių salę ir nusileido solenizantui ant nosies. Tačiau neilgam: akimirką kitą patupėjęs, stryktelėjo atgal pas Šavelį. Įsitaisė kuo patogiau senoje vietoje ir apsimetė esąs negyvas. Įspūdis buvo stulbinantis: karštos katutės ir žingsnelis aukštyn muitinės laiptais.

Kada ne kada entomologo pomėgiai Šavelį priversdavo kai kuriuos egzempliorius uždaryti stiklinėse sąmonės dėžutėse arba savo kūriniuose. Suprantama, anksčiau paminėtas žiogelis irgi nusipelnė tokios garbės.

Šavelis nekvaršino galvos, kokiai klasei kurį vabzdį priskirti, visi jie priklausė širdžiai mieliems. Esmė – ne herojaus kilmė ar pavardė, o jo žygiai, poelgiai ir t. t.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 38

Šavelis ne kartą pasakojo svečiams, kaip tolimą skaistų rytą, kai buvo dar jaunas ir garbanotas, jis sėdėjo Sereikiškių parke ant suoliuko, skaitė Dirgėlos „Pagodalį“, ir staiga, iš niekur nieko, prie jo prikibo širšinė vapsva. Kelintą sykį tą širšinę vapsvą nuvijęs, jis prisimerkęs sekė, kur ji, nelaboji, nuskris. Pasirodė, kad netoli. Iki suolo kitoj alėjos pusėj, kur tuo metu sėdėjo dieviška būtybė, vardu Audra. Ji didelėmis kaštoninėmis akimis žiūrėjo į Šavelį. Abudu viską pasaulyje užmiršo ir ištiesė vienas į kitą rankas.

Per daug užsimiršo: akimirka buvo tinkama, kur buvus nebuvus širšinė vapsva nutūpė susižavėjusiam Šaveliui ant kairio skruosto ir smeigė savo geluonį. Tada dieviška būtybė – iš peties pliaukšt Šaveliui delnu per veidą!

Taip prasidėjo laimingas ir begalinis Šavelio kūrybinis gyvenimas. Iki pat šios dienos jis yra įsitikinęs, kad tik vabzdžiai atneša laimę, tad ir išgerkim už juos.

Muzika iš debesies

Prasidėjo ji aukštybėse, debesyje, kuris šviesią vasaros dieną staiga pasirodė virš miško; pakybojo ten jaučio pavidalu ir ėmė slinkti mūsų sodybos link. Vos tik sunkus jo šešėlis užtraukė sodą, saulėje skendėjusį kiemą, – sielą užvaldė kažkoks ne ausimi išgirstamas gaudesys, sakytum, dangaus vargonai būtų ėmę Bachą groti.

Tai truko palyginti neilgai, užteko pirmiesiems lašams sušnarinti senojo klevo lapus, ir vargonai pamažėle nutilo. Į sielą skverbėsi jau visiškai kitokie pasažai, lyg įžanga į kažką būsima ir nekantriai laukiama.

Debesis mūsų kiemą užkliudė tik vienu kraštu, nelyginant jautis palaižė juodu liežuviu. Dar lijo, o saulė jau įspindo į šlapią žolyną, kiemas nušvito ir padvelkė muzikos skaidrumu.

Prisiminiau gal kokioje knygoje rastą anekdotą: Dievo akivaizdoje angelai atlieka Bachą, likę vieni – Mocartą groja. O kas gi valdo tą debesį, kuris mums primeta šitokį repertuarą?

Švediška lopeta

Nusibodo rašyti šiaip sau, kaip sakoma, iš galvos, nuo pradžios iki galo fantazuojant; juoba laikui bėgant ir tos fantazijos ne daugėja. Gerai būtų, maniau, papasakoti skaitytojams kokią nepramanytą istoriją, kurią perskaitę jie būtų gudresni ir geresni.

O čia ir dingstis bei galimybė atsirado. Ją suteikė švediško plieno kastuvas, kitaip dar lopeta vadinamas, itin aštriais ašmenimis, jį už 40 litų nupirkau Gėlių gatvėje, kur veikia parduotuvė po tokia štai neįprasta iškaba – „IŠ KARO“.

Kastuvo ašmenys švyti ir skamba, prašyte prašosi išmėginami, tačiau mieste, net ir Gėlių gatvėje, su kastuvu visai nėra ką veikt. Neimsi juo grindinio akmenų arba asfalto skaldyti.

Pavasarį mudu su senele Irute, ilgai dūsavę ir žvalgęsi pro plastikinius langus, pagaliau pasiryžome ir, susikrovę būtinus daiktus, išvažiavom į savo

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 39

vasaros sodybėlę nuošalaus Demeniškių kaimo pakraštyje. Kastuvo, aišku, neužmiršau.

Kaip sako vienas senas poetas, viskas įvyko pačiu laiku. Demeniškiuose mus pasitiko saulėtas dangus, iš kiemo beržų jau tryško sula, sode užsitojodami klykė varnėnai. Kaimynė Ona vaišino atvykėlius pienu, o katiną Mikį, taipgi vilniškį, – iš spąstų ištraukta pele.

Kita diena išaušo tokia pat puiki, po senamiesčio smogų ankstyvo rytmečio oras čionai tiesiog virino kraują ir skatino griebtis kokios nors naudingos veiklos. Aš iškart prisiminiau švedišką kastuvą. Pavaikščiojau nešinas juo po kiemą, apsižvalgiau sode. Patraukė dėmesį didelis juodas kurmiarausio kupstas sodo pakraštyje. Nenaudėlis, tuoj nė ženklo neliks!

Ir neliko. Vienu ypu pakėliau jį ant lopetos ir nusviedžiau po agrastų krūmu. O delnai tebeniežėjo toliau darbuotis. Ėmiau be jokio tikslo kasioti tą patį daiktą. Žemė lengvai pasidavė, kastuvo ašmenys smigo į juodžemį kaip į sviestą, duobė akyse gilėjo ir platėjo, aplinkui kaupėsi juodas pylimas, vis kebliau buvo lopeta pasiekti apkaso dugną, teko į jį pačiam nusileisti, platinti duobę, kad galėčiau joje apsisukti ir mėtyti žemę sau virš galvos.

Po juodžemio sluoksniu atsivėrė molio klodas, kitaip kvepiantis, bet nekietas ir nestoras. Netrukau jį prakasti, ir subolavo smėlis, kurį kastuvas ėmė dar lengviau. Tiesa, tarp šių dviejų klodų duobės pakraštyje pasitaikė riedulys, neaišku, kaip tokiame gylyje atsidūręs po kažkurio ledynmečio. Teko gerokai pavargti, kol tą raudoną daiktą iškėliau į viršų. Bus namo pamūrės plyšiui užlopyti.

Kasiau pats save užmiršęs, ne tik laiką, ir tik saulutė, ėmusi šildyti jau ir taip šlapią nugarą, sakė, jog rytas bus senokai pasibaigęs. Tai patvirtino ir senelės Irutės balsas nuo terasos:

– Kur tu užsikasei, kad negaliu prisišaukti?

– Pataikei, ieškok palei sodą, iš tiesų užsikasiau!

– Lyg iš po žemės šneka, nieko negirdžiu. Blynai atauš, valgysi šaltus.

Tik išgirdęs apie blynus nurijau seilę ir pajutau alkio maudulį. Blynai, senelės Irutės bulviniai blynai… Vien jų kvapas pro atdarą langą kitais kartais be jokio šaukimo mane pargindavo trobon iš kito kiemo galo. Net ir nelabai išalkusį. O dabar tą kvapą, beje, ir visa kita šiame nuostabiame pasaulyje, nustelbė sunkiai suvokiamas geismas mojuoti kastuvu ir mėtyti, mėtyti, mėtyti šviežią, gal niekad šviesos neregėjusią žemę sau virš galvos.

Nė nesvarbu, kiek tai tęsėsi, bet senelė Irutė, gal sunerimusi, gal tik šiaip pro šalį eidama, surado mane ir atsistojusi ant duobės krašto dirstelėjo žemyn; o aukštyn tuo metu lėkė eilinė lopeta žemės…

– Pašėlai visai! – ir po kiek laiko: – Kam ta duobė reikalinga? Ką tu joje darysi?

– Parduosiu, hhhe!

– Lipk laukan, nors pavalgyk… – senelės Irutės balsas man pažįstamas, kai kada jam negalima nepaklusti.

– Gerai jau, gerai, – atsiliepiau ir nusviedžiau kastuvą į viršų.

Bandžiau pats išsikabarioti, tačiau kaip nesisekė, taip nesisekė – nei rankomis, nei kojomis nebuvo už ko užsikabinti.

– Pats save palaidojo, – stebėdama mano bergždžias pastangas atsiduso senelė Irutė. – Palauk, kopėtėles atnešiu.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 40

Kai išlipau į viršų, ten radau ne tik ją, bet ir šiek tiek atokiau be žado stovinčią kaimynę Oną. Ne kitaip, pasirodžiau jai mažumėlę įtartinas – moteriškė, nieko netarusi, dingo sodo gilumoje.

Kai jau susėdom už stalo ir tuos atvėsusius blynus sumečiau už ausies, negalėjau nepastebėti, jog senelė Irutė, kitapus palinkusi prie *laptopo*, irgi įtariamai mano šonan dirsčioja.

– Ko taip? – šluostydamas lūpas neiškenčiau.

– Tai kam ta duobė? – į klausimą klausdama atsakė.

– Parduosiu, – paleidau pirmą pasitaikiusį žodį.

– O kas ją pirks?

– Pažiūrėsim. Va internetas po nosim, paskelbk.

– Diktuok, – nelauktai sutiko senelė Irutė. – Tuojau suieškosiu portalą.

Taip vienas kitam padėdami, į populiarų portalą mes įdėjome tokį skelbimą:

Parduodu gražią duobę sodo gale, Demeniškių kaime. Galima įvairiai naudoti (…) taip pat ir pasislėpti (…)

– Ir spandą nusisukt, – baigusi spausdinti, pridūrė senelė Irutė.

Tokia jau laiminga, matyt, buvo ši diena, kad viskas ėjosi kaip iš pypkės. Vakarop skelbime nurodytu mobiliuoju telefonu paskambino verslininku prisistatęs vyriškis iš Alytaus ir smulkiai visko išsiteiravo. Buvo galima suprasti, kad jį ypač domino paskutinė aplinkybė – kad mano duobė tinka ir pasislėpti. Paprašiau 500 litų, bet sutarėm, kad parduosiu už 3; ir tai pinigai – už ne visos dienos darbą. Tiesa, dar pusė kitos dienos nuėjo duobę lyginant, dailinant, nustumiant išmestas žemes, kad pirkėjas galėtų lengviau privažiuoti. Tačiau jis pats neatvyko. Atsiuntė krovininę ir keturis apyblaivius darbininkus, kurie pasispjaudė delnus, apraizgė duobę virve ir po trumpų pastangų įritino į kėbulą, padavė 300 litų ir išdardėjo iš kiemo.

Likę be duobės pasijutom kas kaip. Senelė Irutė lengviau atsiduso ir vėl atsisėdo troboj prie kompiuterio. Kaimynė Ona apsidžiaugė, kad nei Valdukui, nei Albinukui, nei kitiems kaimynams negrės pavojus į tą būtą nebūtą duobę išgėrusiems įkristi. O aš jaučiausi nei šiaip, nei taip, lyg būčiau ką baisiai artimo, tik man vienam lemto už 300 litų pardavęs…

Vėliau – liudijant tardytojui – paaiškėjo, kad mūsų visų jausmai, tardytojo žodžiais tariant, buvo neadekvatūs. Ta krovininė su mano duobe netoli nuvažiavo. Kažkur ties Seirijais mašiną sumėtė, virvė nutrūko, ir duobė, iškritusi iš kėbulo, nuriedėjo į melioracijos griovį. Vyrai mėgino pirkinį iš griovio ištraukti, bet patys stačiom galvom į duobę nugarmėjo. Kas nusisuko sprandą, kas ir visai galą gavo.

Tad išties teisingai žmonių pasakyta: nekask kitam duobės! Tegu pats sau tas kitas duobę išsikasa.

Gyventi

Ar tik ne senatvė ir ligos bus dėtos, kad pastaruoju laiku vis sapnuoju ką nors iš savo liūdnos vaikystės dienų…

Tiesa, praėjusios nakties sapną bene bus sukėlęs pokalbis su senuku Vidūnu, buvusiu lazdijiškiu, tenykštės ligoninės daktarėliu. Pasirodo, tai jis prieš šešiasdešimt trejus metus man konstatavo klinikinę mirtį.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 41

Pats to, suprantama, neatsimenu, bet – lyg šiandien tai būtų – jaučiu tą palaimą, kuri žmogų apima per stebuklą sugrįžus atgal; atsimerkus ir vėl išvydus šį gražų pasaulį. Gera, neapsakomai gera…

Palata buvo didelė, gal keliolika lovų, ir kiekvienoje vaitojo čia sugabenti Kalniškės mūšio dalyviai – sykiu suguldyti stribai, rusų kareiviai bei partizanai. Rytais vis išnešdavo mirusius, galiausiai gyvas liko tik vienas partizanas apmuturiuota galva ir peršauta krūtine. Jis nešaukė, nevaitojo, tik dantimis griežė ir retkarčiais kartojo tą patį žodį:

– Gy… ven… ti…

Skiemenavo tą žodį nelyginant priesaiką sau, o juk negalėjo žinoti, kas laukia, jeigu išgyvens. Deja, o gal ačiū Dievui, – jis vieną naktį galutinai nutilo.

Suaugęs žmogus, paguldytas į mirtininkų palatą, – net sveikas būdamas neišlaikytų. Arba išsikraustytų iš proto.

Vaikas šiuo požiūriu daug stipresnis už viską suvokiantį suaugėlį. Man buvo viso labo pusšeštų, o ten paguldytas buvau, anot daktaro Vidūno, „kaip potencialus miruolis“. Daugiau pasakyti nebūtų ko, liko tik tas gyvenimo šauksmas iš gargaliuojančios partizano gerklės. Vėliau gyvenime pasitaikydavo dienų, kai ir pats, nerasdamas kitokių vaistų, jį kartojau. Tik nesinorėtų, kad mano ištartas paskutinis žodis būtų toks, nes jis tą akimirką nieko nereikštų.

Manding, geriausias vaistas nuo baimės mirti – mintis, kad gyvenimas turi ne tik pabaigą, bet ir pradžią. Juk mums nerūpi ir nebaisu, jog buvo laikas, kai mūsų nebuvo, – ar verta krimstis, kad išmuš valanda, kai ir vėl tavęs nebebus?

Žolės kvepėjimas

Vakar, ankstų anksčiausią rytą, kai rasa dar nenukritus, kieme suskambo sužvango kaimyno Valdo aštrinamas dalgis, paskui ėmė gulti apie namus suvešėjusios žolės pradalgiai. Šiemet žolynai pakilo greitai ir aukštai – užteko tam ir drėgmės, ir šilumos. Kaip reta anksti ir pražydo.

Iki pietų kaimynas savo žvangantį žygį baigė, jam įkandin darbo ėmėsi saulė. Žolynai tiesiog akyse suglebo, prarado prigimtinę spalvą, apvytę žiedai užsimerkė ir juos paliko gausybė nektaro ieškojusių vabzdžių.

O šiandien žolynai paskleidė paskutinį klestėjimo ir gyvybės ženklą – svaiginantį džiūstančio šieno kvapą. Jis buvo toks stiprus ir lakus, kad nustelbė viską aplinkui, o vėjeliui papūtus, net pro uždarus langus skverbėsi į vidų.

Taip dvelkia visi pradalgiai ir atskirai kiekviena žolelė, po mirties atidavusi orui savo mažytę kvepiančią sielelę. Ir apie žmogų taip sakoma – sielą atidavė…

Rusiška sėkla

Jei kitas tai sakytų, jokiais būdais nepatikėčiau, bet va – pats savo akimis skaitau didžiausio Rusijos rašytojų laikraščio 2007 m. gegužės 9 d. numery-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 42

je. Neįtikėtina, šis laikraštis vos prieš dešimtmetį buvo vadinamas rusų demokratijos šaukliu…

Tačiau dabar garsus rusų rašytojas ir publicistas lyg niekur nieko prisimena kitą garsų rusų rašytoją ir publicistą Iljį Erenburgą, kaip jis per radiją ir garsiakalbius agituodavo apkasuose sugulusius rusų bei vokiečių karius. Kai fronto linija priartėjo prie Rytprūsių, jis, Ilja Erenburgas, per tą patį garsiakalbį paskelbė, kad tai „iskonno russkaja zemlia“. Ne kitaip, įgarsino Stalino planą.

Be jokių komentarų ir skrupulų XXI a. laikraštis primena ir kitus per garsiakalbį išrėktus Stalino premijos laureato priesakus, net ir tolygų įsakymui patarimą: „Kiekvienoje gimdyti galinčioje vokietėje palik rusų kareivio sėklą.“

Apie masinius nugalėtos Vokietijos moterų prievartavimus ir kitus Raudonosios armijos žygdarbius nemažai prirašyta, pripasakota, liudyta teatre ir kine. Mažiau žinoma, kaip vokietės gynėsi nuo azijietiškos sėklos. Todėl labai įdomus vienas epizodėlis iš Vydūno gyvenimo tuometiniame Detmoldo miestelyje.

„Aš stovėjau prie įėjimo į kambarį, kur gulėjo jaunos moterys, – rašė Vydūnas. – Rusai buvo girti. Jie apšvietė mane kišeninėm lempelėm. Ilgai žiūrėjom vieni kitiems į akis. Vienas rusas nusilenkė ir persižegnojo… Visi pasitraukė.“

Du rašytojai pasauliniame kare. Vienas sėjo neapykantą ir išsigimimą, kitas – gėrį ir dvasios stiprybę. Viskuo, net povyza, žvilgsniu. Ar nevertėtų nors dabar, po šešiasdešimt dvejų metų, prisiminti antrąjį sėjėją? Deja, Rusija liko tokia pati, jai reikalinga Stalino, Erenburgo ir Putino sėkla. Per šešis dešimtmečius neišsipagiriojo.

Rugių žydėjimas

Apie tai parašyti ketinta ir norėta labai seniai. Ir ne vieną kartą. Kiekvieną sykį, kai tik kur nors išvysdavau plaukiančius rugius, sutavaruodavo akyse atminties žaltvykslės, ir gerklę sugniaužda vo graudumas it akuotą prarijus. Tik sėsk prie popieriaus lapo ir užrašyk, ką primena plaukiantys rugiai.

Tie žydintys rugiai siūravo pamiškėje, per ją, gal per patį plaukiančio javo vidurį, bėgo iš šalių barkūnais apėjęs keliukas, vedantis į senelių sodybą.

Va kaip tik tokiu, tik ne šituo, keliuku motina ir aš grįžome iš Lazdijų ligoninės 1945-ųjų birželio 22 dieną. Motina važnyčiojo sėdėdama priekyje, o aš aukštielninkas gulėjau šviežiame šiene. Tai užmigdavau, tai vėl pabusdavau – ne juokai buvo pakeltam iš ligoninės lovos po vienuolikos mėnesių nelaisvės pusdienio kelionė namo.

Mus sutiko močiutė Antanina, kaimynė Vilkelienė, dar gal kas nors. Iki šiolei girdžiu močiutėlės balsą, kai mama savo turtą iškėlė iš vežėčių:

– Vajėzau, Vajėzau…

– Geriau be rankos, negu be kojos, – paguodė Vilkelienė.

Ne kitaip, pagalvojau, tikrai taip geriau. Pamiklinau kojas ir pasileidau į tą vilnijantį, žydintį rugių lauką. Tik netoli tenubėgau – netekęs jėgų, nu-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 43

griuvau ir po kelionės kaipmat užmigau. Kvepėjo žemė, aukštai vieversiai čyreno, rugiai aplinkui siūravo, siūravo, siūravo…

Kol iškinkė arklius, kol pasišnekėjo, moterys nepasigedo manęs. O kai pasigedo ir neprisišaukė, puolė visur ieškoti. Išvaikščiojo kiemą, sodą, daržėlį, net šulinį kartimi išmaišė, bet vaiko – kaip nebūta. Ir tik tada, kai jau nežinojo ko imtis, išgirdo verksmą rugiuose. Pabudęs nežinojau, kur esu, ir išsigandau. Tai ir parnešė verkiantį ant rankų…

Klausiate, kodėl aš čia visa tai pasakoju? Ogi todėl, kad labai jau graži kartais būna mūsų vaikystė.

Čiurlionis ir šuo

Dievai žino, kas jį apsėdo – tautos didžiuosius nuvainikuoti, o tai, ką jie darė, – suniekinti arba su žemėmis sumaišyti. Donelaitis, Maironis, Marcinkevičius… Panašu, kad atėjo laikas Čiurlioniui.

„Keliolika sykių per savo šunišką gyvenimą mūsų Mikas [beveik Mikalojus – *R. S.*], šuo, yra girdėjęs M. K. Čiurlionio simf. poemą „Miškas“ [? – *R. S.*] ir visad nuo kažkurios vietos jis imdavo keistai muistytis, kelti galvą, galop… staugti.

<…> Ar šioje muzikoje nesama paslėptos nerimasties? – klausia Geda, to šuns auklėtojas ir šeimininkas. – Čiurlionis gimė ir augo ten, kur vienos girios. Girių gūduma buvo, galima sakyti, jo kraujy.“

Kad nereikėtų ginčytis ar ką nors įrodinėti, prisiminkime profesorės Jadvygos Čiurlionytės apmąstymus ta pačia tema:

„Tą patį rudenį, kuris kėsinosi sugniuždyti jaunuolio sielą, paskandinti jį nusivylime ir neviltyje, buvo sukurta saulėtos vaikystės apoteozė – simfoninė poema „Miške“. Tai mįslė, kurią galima tik spėlioti.“

Iš tikrųjų Čiurlionio kūryba – ne šunims staugdinti; juolab šis – jo šviesiausias, žmogiškiausias kūrinys. Ar tik netinka čia rusų liaudies patarlė, užrašyta Dalio žodyne: „Každaja skotina pochoža na svoevo gospodina.“

Mirties banga

Vienas po kito išeina iš šio pasaulio rašytojai, kurie sudarė mūsų literatūros gyvuonį. Tiesiog jauste jauti, kaip tas gyvuonis silpsta, literatūra nepaliaujamai liegsta. Tai tęsiasi kone du dešimtmečius; siūbtelėjo virš kūrybos lauko tokia mirties banga, kokios mūsų gimtoji literatūra gal niekada nebuvo patyrusi.

Siūbt, siūbt, siūbt… ir nelieka ko nors. Nusineša talentingiausius, sąžiningiausius, laisviausius. Gyventi darosi stačiai nepadoru.

…A. Ramonas, L. Jacinevičius, J. Kunčinas, V. Šimkus, J. Vaičiūnaitė, V. Mačiuika, V. Brazauskas, R. Gavelis, B. Masionienė, V. Kubilius, E. Bukelienė… Šiandien laidojo Jurgą Ivanauskaitę.

Siūbt!

Atsisveikinti su Didžiąja Nusidėjėle į Bernardinų bažnyčią suplūdo minia, kokios neregėjo iš atviro karsto joks kitas poetas po Putino mirties.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 44

Tiesa, panašiai palydėti monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas ir tėvas Stanislovas, bet jie nebuvo rašytojai. Jurga, atrodo, juos laikė savo dvasios vadovais, bent jau gyvenimo pabaigoje.

Kelmo senatvė

Ten, kur Gudo šalies Dainavos giria šiauriniu pakraščiu priartėja prie Nemuno upės, dunksojo savaiminis neliestas miškas – pušynas su eglėm pramaišiui. Medžiai čia patys save pasėdavo, patys genėdavosi, retindavosi ir ugdydavosi. Patys ir pasilaidodavo – nukaršę ir išpurtę griūdavo kur stovėję ir apsitraukdavo žalia samana. Kaip tarta Šventraštyje – iš žemės pakilę, grįždavo ten atgalios.

Ilgainiui stojo kiti laikai, girią išpjovė, kad ji nedunksotų neduodama žmonėms apčiuopiamos naudos. Plynėje liko vienas vienintelis medis – baisiai kreiva, kuprota, stavariuota pušis, ne kitaip, išliko tik todėl, kad netiko nei rąstui, nei lentai, o gal ir todėl, kad smalingo jos kūno neėmė anų laikų įnagiai: pjūklai bei kirviai. Greičiausiai taip ir atsitiko, kad šis medis čia išstovėjo ilgiau už kitus.

Tačiau, kintant miškakirčių įnagiams ir miškininkų sąmonei, pakilo žmogaus ranka ir prieš šią gyvybingą senolę. Liko tik aukštas man sulig krūtine kelmas, visas aptekęs sakais. Net ir jis išsiskyrė iš kitų kelmų, atrodė drūtas ir gyvas, sakytumei, tokiu pavidalu savo gyvenimą senolė, o sykiu ir išnaikinta sengirė tęstų. Tarsi tai patvirtindamas, pjūklu išbrozdintoje švarplėje įsitaisė ir kas pavasarį peri kažkoks paukštukas iš neįvardijamos genties.

Ne taip jau dažnai šiame Gudų girios šone aš būnu, tačiau įžymųjį kelmą visada aplankau. Apžiūriu, apeinu keliskart aplinkui, atsisėdu nugara atsirėmęs į samanotą kelmo žievę. Jaunas šilas ošia tą pačią giesmę, kurią ošė velionė, jau gal tik mano vieno atmintyje tebesanti pušis…

Išsiskiriu su tuo kelmu nelyginant paguostas, apimtas vilties: gal ir tu, senas strampe, dar gali pagyventi šiame puikiame pasaulyje?

Akmenų mazgojimas

Krūsnis. Tai akmenų krūva, kurią ūkininkas sukraudavo lauko gale, kad tie akmenys per ores nelaužytų padargų ir neužimtų javo ar kito naudingo augalo vietos.

Tas akmenų rinkimas ir tampymas į dirbamosios žemės pašalius – sunkus ir nesibaigiantis vargas, nes po kiekvienos žiemos pašalo į paviršių iškyla vis nauji rieduliai – juo giliau žemė įšąla, juo daugiau akmenėlių pavasarį pasirodo.

Iš akmenų sukrautos visos senųjų sodybų pamūrės, daug jų suskaldė bei ištampė kolchozinių laikų melioratoriai, o dabar, kai Lietuva iš naujo atsikuria, akmenys turi tiesiog negirdėtą paklausą ir kainą.

Ir man vis siūlo ir siūlo nupirkti sodybos galukiemio akmenis – dar viena krūsnis išnyktų. Kol kas mykiu ir nieko nesakau, nors man tie akmenys trukdo.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 45

Gera, malonu į akmenų krūsnį žiūrėti. Ypač tada, kai juos mazgoja vasaros ar rudenio lietus, ir dar sykiu saulutei tvieskiant. Krūsnis suspindi, sužaižaruoja, nelyginant laužas liepsnotų. Bet net ir dangiškai suspindę akmenys nepraranda savo žemiškos esmės.

Tylioji vaivorykštė – taip pavadinome savo dvarelio krūsnį vieną vasarvidžio dieną saulėtai liūčiai prapliupus.

Tik dievulis atsimena, kiek metų šie akmenys panašiai mazgojami; nuo tų geologinių laikų, kai juos čia iš skandinavų šiaurės atrideno ledynai. Tiek laiko, kai šis tykus laužas užsiplieskia, parusena ir, nė dūmo nepalikęs, užgęsta. Akmuo išdžiūsta ir nustoja spindėti, lyg susilieja su žeme. Paprastam rieduliui nelemta brangakmeniu be perstogės žėrėti.

Prisiminkite, kaip jūs rankiojate pajūrio akmenėlius. Kolei drėgni, bangų skalaujami, jie spindėte spindi, tačiau tik pradžiūsta įsaulyje ar saujoje, ir to stebuklingo žėresio kaip nebūta. Jeigu jau jūra akmens esmės nepakeičia, tai ir skaidrieji vasaros lietūs to nepadarys. Kietas yra akmens akmenumas.

Žmogus ir varnėnai

Tupėjo vyšnioje varnėnai ir pusryčiavo. „Žmogus, kad jį kur, ateina!“ – šūktelėjo visų jauniausias. „Kiek tau sakyta, kad būtum mandagesnis!“ – subarė visų vyriausias, gal tėvas, nors kas jį žino. „Bet juk tai žmogus?“ – nustebo jaunėlis ir suleido snapelį į raudoną uogą. Vyresnysis atsakė: „Nesvarbu. Mums laikas paskraidyti.“

Penketas varnėnų pakilo nuo šakos. Žmogus sode pakėlė galvą ir tarė: „Velnio špokai, vyšnių vėl neturėsim!“ Jis sugrįžo į namą, sukalė kryžių, pakabino ant jo sunešiotą paltą, užmaukšlino palaikę skrybėlę.

„Paltas nei šioks, nei toks, – šnekėjosi sugrįžę varnėnai, – tačiau tupėti ant jo bus minkšta.“ Paukštukai sutūpė ant pečių, ant skrybėlės, ir vėjelis tiesiog prie snapų prisiūbuodavo šakeles su nunokusiom vyšniom. „Žmonės ne tokie jau blogi“, – tarė jaunasis varnėnas. Ir pasigirdo šūvis. Varnėnas nukrito. „Gal ir jie mėgsta vyšnias“, – pasakė varnėnė, ko gero, mama. „Man atrodo, jie mėgsta varnėnus“, – atsiliepė tėvas. Ir paleido baltą srovelę ant žmogaus, kuris lenkėsi paimti nukritusį varnėniuką.

Žmogus visą dieną šaudė varnėnus. „Kokia man iš to nauda, – supyko numesdamas šautuvą, – jų čia milijonai!“ Varnėnai kalbėjo: „Nuo to, kad jis šaudo, jokios naudos. Sodas toks mažas, o mūsų tiek daug. Jis linki mums gero, bet elgiasi kvailai.“

Kitą dieną medžiai buvo apkabinėti mažyčiais veidrodėliais, kuriuose atsispindėjo čia suskridę varnėnai. „Net ir tai nepagelbės! – niūriai tarė vyresnysis varnėnas. – Juk gyvenimas – ne amžinas malonumas, greit čia nebeliks nė vienos sveikos uogos, reikės suvarpytomis vaišintis.“

„Senais gerais laikais, – pasakė kitas varnėnas, – čia buvo daug sodų ir mažai varnėnų.“ Žmogus kalbėjo: „Šimtas žino, kodėl dabar priviso tiek varnėnų.“ Jis apkarstė vyšnią žvejybos tinklais. Varnėnai čiauškėjo: „Strazdams jie tiktų – nepralįstų pro tinklo akis. Bet kaip jis nesupranta, kad mūsų daug. Verčiau daugiau vyšnių užveistų.“ Žmogus pasodino daugybę naujų medžių. „Kad iš šito sodo turėčiau naudos, – mąstė žmogus, – vyšnynas

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 46

turėtų būti dešimteriopai didesnis“. Jis nuo tų visų rūpesčių ir bėdų pražilo, veidą išvagojo raukšlės. Staiga užskrido varnėnų debesis ir nuo naujų medžių nulesė vičvisas uogas. Žmogus išėjo su šautuvu į sodą, apsidairė aplinkui ir nusišovė.

„Ką gi, – susižvalgė varnėnai, – išlesime jam akis.“

2007 12 31

Mūsų protėviai buvo išmintingesni. Metus jie pradėdavo nuo balandžio, jų simbolis buvo ne aitriai žaliuojanti eglė, bet pumpurus skleidžianti karklo šakelė, ne sniego pusnys, kurių, tarkim, pernai nebuvo nė kvapo, o saulės glamonėms ir naujai gyvybei atsivėrusi žemė.

Kaip yra, taip yra, vis geriau, negu nieko nebūtų. Kaip nebuvo minėtojo sniego kiaurus, ką tik pasibaigusius metus. Net žaižaruojanti naujametė eglė Katedros aikštėje stovėjo kažkokia permirkusi ir susigūžusi nuo nykių rudeninių vėjų.

Kas galėjo tikėtis, jog nors dabar, paskutinės metų dienos paskutinėmis valandomis, viršum Vilniaus prakiurs dangus ir miestas tiesiog akyse paskęs baltuose pataluose. Dar ir šaltelis paspaudė, kad tos akinamai baltos angelo sparnų plunksnos nesusiteptų grindinio purvynėje.

Mes kaip tik buvome pakeliui į Arsenalą, muziejų Gedimino kalno papėdėje, nusiteikę klausytis muzikos – kaip paprastai prieš Naujuosius metus. Taigi, kol perėjome senamiestį nuo Raugyklos gatvės, patyrėme visą to balto stebuklo pilnatvę. Net ir sėdėdami po gotikiniais muziejaus skliautais jautėme ką tik patirtą virsmą, tebesitęsiantį už senovinio mūro sienų.

Grįžtant jau nebesnigo, tik dar šalveno, po žibintais jau žėrėjo lediniai varvekliai. Katedros aikštės eglė po šviežut šviežutėlio sniego skraiste atrodė fantastiškai. Buvo šviesu ne nuo šventinių elektrinių girliandų, o nuo dangiškos baltumos. Žmonės vaikščiojo lyg apsvaigę ir neskubėjo į namus. Kažkoks amžinybės jausmas apėmė sielą; tikrumas, jog tai ne laikina, kad visa tai tęsis ilgai, bent jau tris šimtus šešiasdešimt penkias dienas.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 47

Mistiški himnai amžinajai meilei

Novalis (Friedrich von Hardenberg, 1772–1801) – vienas talentingiausių ankstyvojo romantizmo poetų. „Himnai Nakčiai“ – vienintelis kūrinys, paskelbtas Novaliui dar esant gyvam (žurnalas „Athenaeum“, 1800, Nr. 2). Pirminiame rankraštiniame variante himnai buvo išdalyti trumpomis eilutėmis. Tačiau pats Novalis pirmenybę teikė ištisinių eilučių prozinei formai, net pageidavo, kad būtų pakeistas pavadinimo žodis „himnai“, tuo norėdamas kūriniui suteikti daugiau intonacinio laisvumo. Kaip tik „Himnai Nakčiai“ atnešė jam ir pomirtinė šlovę. Tai vienas gražiausių filosofinės romantizmo lyrikos pavyzdžių su jai būdingais motyvais: nusivylimu esama tikrove, anapusybės ilgesiu, meilei susiliejant su tikėjimu, svajonei su realybe, gyvenimui su mirtimi.

Svarbus Novalio gyvenimui ir kūrybai faktas, minimas jo biografų, – susitikimas su trylikamete mergaite Sofija Kiun (Sophy von Kühn). Būdamas dvidešimt trejų metų pamilo ją įstabia meile ir susižadėjo. Niekuo ypatingu tarp savo amžininkių neišsiskirianti mergaitė jam tapo nežemiško moteriškumo, amžinojo grožio idealu, Išminties (graikiškoji Sophia vardo prasmė) simboliu. Kai Sofija po dvejų metų mirė, kurį laiką jis buvo nepaguodžiamas, nes pasijuto „toks vienišas, koks nėra buvęs joksai vienišasis“, ir vylėsi, kad per metus jis pats mirsiąs ilgėdamasis mylimosios ir susijungsiąs su ja amžinybėje „spindulingu ir neišardomu ryšiu“. Visatos misterijoje Novaliui gyvenimas vertas tiek, kiek jis atspindi amžinybę, kiek yra jame visa švelninančios meilės ir begalybės blyksnių. Jis buvo lyg tas jo himnų „prakilnus svetimšalis“, priklausęs kitam pasauliui, gyvenęs su didingų tolių nuojautom širdy. Jo fantazijose susipina realybė ir pasaka, mokslo žinios ir mitas, amžinybės ilgesys ir troškimas, išsilaisvinus iš žemiškumo grandinių, susilieti su amžinąja Meile, valdančia gyvenimą bei mirtį. Nesulaukęs nė dvidešimt devynerių, jis mirė, palikęs apie save kitų sukurtą legendą kaip apie nežemišką jaunuolį, neturėjusį jėgų pakelti mylimosios mirties. Praėjus vos metams po jo mirties, L. Tiko (Lugwik Tieck) ir F. Šlegelio (Friedrich von Schlegel) rūpesčiu išleistas dvitomis, kuriame buvo sutelkta kas vertingiausia, ir tai liudijo savitą jo kūrybos kelią.

Pirmasis „Himnus Nakčiai“ į lietuvių kalbą išvertė Balys Sruoga. Vertė iš rankraštinės formos varianto, išdalyto trumpomis eilutėmis. Atspausdinta 1924 m. žurnalo „Gairės“ antrame numeryje. Įdomu, kad tekstas, kurį vertė B. Sruoga, skiriasi nuo vėlesnio, skelbiamo prozos eilutėmis, ne tik forma, bet ir kai kurių vietų turinio prasmėmis. Tai lengvai pastebima lyginant abu vokiškus tekstus. 1987 m. jaunųjų kūrybos almanache „Veidai“ pasirodė Sigito Gedos versti „Himnai Nakčiai“, taip pat išdalyti trumpomis eilutėmis. Įžangoje jis rašo: „<…> padariau vieną „Himnų…“ vertimą prozos eilutėmis, ir – didžiai nusiminęs, kad neskamba, nesiskaito ir t. t., išdalijau jį, pasikliaudamas savo poetiniu „alsavimu“. Vertindamas B. Sruogos pakiliai išverstus „Himnus Nakčiai“, S. Geda klausia: „Ar būtinai naujas vertimas turi ginčytis su senu, paneigti jį, konfrontuoti?“ Iš tiesų. Nežadu ir aš su talentingų poetų vertimais konkuruoti, tik pateikiu Novalio „Himnų Nakčiai“ savąjį vertimo variantą ta forma, kuri skelbiama ir vokiškuose originalo leidiniuose. Be to, kiekvienas vertimas gali atverti kažką nauja ir netikėta. Man be galo įdomu skaityti F. Höolderlino elegijas „Duona ir vynas“, išverstas keturių vėjų – A. Gailiaus, H. Nagio, A. Nykos-Niliūno, A. Churgino – ir palyginti su savo (visi penki vertimų variantai publikuojami leidinyje: Hölderlin F. Eilėraščiai. Vilnius, Aidai, 1995). Juk poezija visad atvira nevienareikšmėms prasmėms ir jų interpretacijoms.

ALDONA ELENA PUIŠYTĖ

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 48

Himnai Nakčiai

Iš vokiečių k. vertė ALDONA ELENA PUIŠYTĖ

1

Kuris gyvasis, gebantis jausti, iš visų sušvitusių erdvės stebuklų labiausiai nepamils džiugiosios Šviesos – raibuliuojančios ir spindulingos, su jos varsomis ir švelnia, visur esančia, žadinančia diena. Jos gyvastingos vidinės sielos įkvėpta, alsuoja harmonija dangaus žvaigždynų, šokančių ir plaukiančių žydrame sraute – alsuoja žėruodamas amžinoje ramybėje akmuo, susitelkę, drėgmę geriantys augalai ir nesutramdomi, ugningi, įvairiausi žvėrys – bet, visų pirma, prakilnus svetimšalis akim išmintingom, eisena grakščia ir jautrių lūpų skambančiu lobiu. Tai jinai, visko, kas žemiška, valdovė, pašaukia kiekvieną galią į nesibaigiančią kaitą, be paliovos suriša ir atriša jungtis, savo dangišku žavesiu net menkiausią žemės tvarinį apdovanoja. – Tik ji, Šviesa, atskleidžia begalinį pasaulio karalysčių grožį.

Dabar kreipiu aš žvilgsnį žemyn, į slėpiningą, neišsakomą ir šventą Naktį. Toli pasaulis glūdi – į gilią bedugnę nupuolęs – jo vieta nyki ir tuščia. Širdies stygas užgavo gėla ilgesinga. O, kad iškrisčiau aš rasa ir pelenai mane sugertų. – Nutolę praeities šešėliai, kūdikystės svajos, jaunystės siekiai, ilgo gyvenimo džiaugsmai trumpalaikiai ir tuščios viltys sugrįžta su pilkšvais drabužiais, lyg ūkanos vakarės po saulės laidos. Kituose pasauliuose Šviesa išskleidė savo šventiškas šėtras. Ar niekad jau negrįš pas savo vaikus, jos tebelaukiančius skaisčioje viltyje?

O kas ūmai su nuojauta ištrykšta iš širdies ir nuslopina švelnųjį liūdesio dvelksmą? Nejau ir mums tu palanki, tamsioji Naktie? Ką tu slepi po savo skraiste, kas neregimai, bet valdingai persmelkia mano sielą? Brangiausias balzamas varva nuo tavo rankos, iš aguonų pundo. Tu pakeli sielos apsunkusius sparnus. Neapsakomas, slėpiningas jausmas mus apima – išgąsty palaimingam regiu, kaip lenkias prie manęs švelnus ir susimąstęs veidas, ir susipynusių sruogų gausybėj aš atpažįstu mielus jaunos savo motinos bruožus.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 49

Kokia skurdi ir vaikiška nūnai atrodo man Šviesa – kokios džiugios ir palaimintos dienos palydos – ir tik todėl, kad Naktis jau nusiviliojo tavo pasekėjus, tu nusėjai visatos erdvę spindulingais rutuliais, kad skelbtų tavąją visagalybę – tavo sugrįžimą – kol esi tu nutolus. O daug dangiškesnės negu žėrinčios žvaigždės atrodo mums tos begalinės akys, kurias mūsų sieloj atveria Naktis. Jos regi toliau nei patys šviesiausi iš anų neaprėpiamų pulkų – net be Šviesos jos įžvelgia slapčiausias mylinčios širdies gelmes – ir neapsakoma palaima pripildo aukštesnę jos erdvę. Šlovė visatos karalienei, šventų pasaulių prakilniai skelbėjai, skaisčiosios meilės globėjai – ji siunčia man tave – švelni mylimoji – mieloji saule Nakties – dabar budžiu – tau aš priklausau, vadinasi, ir sau – tu gyvenimu pavertei Naktį – padarei mane žmogumi – sudegink dvasios liepsna mano kūną, eteriu paversk, kad lengvai su tavimi susiliečiau ir tęstųsi per amžius mūsų vestuvių Naktis.

2

Nejaugi rytas visuomet išaušti privalo? Nejau ir žemės priespauda nepasibaigs? Bedvasiai bruzdesiai užgožia dangišką Nakties dvelkimą. Ar slaptas meilės aukuras per amžius neliepsnos? Nustatytas Šviesai laikas; belaikė ir beribė yra Nakties viešpatija. – Amžiais tęsiasi miegas. Šventasis miege – dažniau pradžiugink pašvęstuosius Nakčiai šių žemiškų dienų sopuliuos. Tik bepročiai tavęs nepripažįsta, nežino jie kitokio miego, vien šešėlį, kurį tu gailestingai mums siunti, tą sambrėškį anos tikrosios Nakties. Nejaučia jie tavęs ir potvyny auksinių kekių – migdolų aliejaus keruos ir šėmame aguonų piene. Nežino, kad esi tasai, kuris švelniom mergaitės krūtimis vilnija, jos įsčias paversdamas dangum – jie nenumano, kad iš senųjų legendų mums atverdamas dangų tu ateini ir atneši raktą į palaimintųjų buveinę, neišsemiamų slėpinių pranaše nebylusis.

3

Vienąsyk, kai ašaras karčias aš liejau, kai, skausmo išsekinta, sukniubo mano viltis ir vienišas stovėjau ant sausos kalvos, uždariusios mano gyvenimą į ankštą ir tamsią vienutę – toks vienišas, koks nėra buvęs joksai vienišasis, neapsakomos baimės genamas – bejėgis, suvokęs savąjį skurdą. – Kai veltui žvalgiausi pagalbos, nepajėgdamas žengti nei pirmyn, nei atgal, ir begaliniame ilgesy laikiausi slystančio, gęstančio gyvenimo įsikibęs: – atsklido iš melsvųjų tolių – nuo mano senosios palaimos aukštybių sambrėškio virpesiai – ir bemat nutrūko gimimo saitai – Šviesos grandinės. Prapuolė žemės didybė ir mano liūdesys su ja – įsiliejo širdgėla manoji į naują slėpiningą pasaulį – tu, Nakties įkvėpime, dangišku snauduliu mane apglėbei – tyliai dangun pakilo žemė; virš žemės sklandė išlaisvinta, naujai atgimusi mano dvasia. Dulkių debesiu sūkuriavo kalva – pro debesį regėjau nuskaistintą mylimosios veidą. Jos akyse glūdėjo amžinybė – aš nutvėriau jos rankas, ir ašaros surišo mus žėruojančiu, neišardomu ryšiu. Tūkstantmečiai į tolybę nušvytravo tartum šėlusios audros. Jos glėbyje džiaugsmingom naujo gyvenimo ašarom verkiau. – Tai buvo pirmasis, vienintelis sapnas – nuo tada jaučiu aš amžiną, tvarų tikėjimą Nakties dangumi ir jo šviesuliu, mylimąja.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 50

4

Dabar žinau, kada išauš paskiausias rytas – kai Šviesa daugiau Nakties ir meilės nenubaidys – kai miegas bus vien amžinas ir vienas begalinis sapnas. Dangiškas nuovargis manęs neapleidžia. – Tolimas, varginantis buvo mano kelias prie šventojo karsto, sunkus mano kryžius. Krištolinė srovė, paprastam jausmui neprieinama, srūva į tamsias kalvos įsčias, kurios papėdę skalauja žemiškos vilnys; kas to slėpinio ragavo, kas stovėjo aukštai ant šio pasaulio krašto viršūnės ir žvelgė anapus į naująją žemę, į Nakties buveinę – tasai jau nebegrįš į pasaulio triukšmą, į šalį, kur amžinoje neramybėj viešpatauja Šviesa.

Aukštai jis stato savo lūšną, taikios ramybės trobelę, ilgisi, myli ir žvelgia anapus, kol ilgai lauktoji valanda nenuneš jo į šaltinio gelmę – visa, kas žemiška, išplaukia į paviršių, vėtros bloškia atgal; vien tai, ką palytėjo ir pašventino meilė, ištirpsta ir srūva slaptomis angomis į anapusio karalystę, kur tartum kvapai susilieja su mylimais mirusiaisiais. Dar žadini tu, budrioji Šviesa, pavargusįjį į darbą – įlieji į mane džiugią gyvybę, – bet nenuviliosi manęs nuo samanoto atminties paminklo. Mielai aš pasirengęs darbščias savo rankas tau pavesti, suspėti visur, kur esu reikalingas – pašlovinti tavojo spindesio puikumą – nuolat stebėti stulbinančią tavo kūrybos dermę – grožėtis didingu tavo laikrodžiu, žėrinčių jo valandų eisena – suprasti pradmenų pusiausvyros mastą – ir begalinių pasaulių su jų laikais stebuklingo žaidimo taisykles. Bet mano slėpiningoji širdis ištikima lieka Nakčiai ir jos dukrai, kuriančiajai meilei. Ar gali man parodyt amžinai ištikimą širdį? Ar tavo saulė turi meilingas akis, kurios mane atpažintų? Ar pastebi tavo žvaigždės mano ištiestą ranką? Ar atsilieps bičiulišku paspaudimu, žodžiu, švelniu ir mielu? Ar tu padovanoji Nakčiai spalvas ir bruožus švelnius – o gal jinai suteikė tavo puošmenoms gilesnę ir prakilnesnę prasmę? Kuo tava būtis pradžiugintų, ką pasiūlytų tiems, kurie mirties žavesį patyrė? Ar visa tai, kas įkvepia, nėra su atspalviu Nakties? Tave kaip motina jinai išnešiojo, ir visas tavo puikumas iš jos. Tu ištirptum patsai savyje – erdvėje begalinėje išsisklaidytum, jeigu ji tavęs nelaikytų, neapglėbtų, kad tu sušiltum ir liepsnose pradėtum pasaulį. Iš tikro aš buvau pirmiau nei tu – motina siuntė mane su broliais ir sesėm apgyvendinti tavo pasaulį, pašventinti jį meile, kad jisai taptų amžino grožio paminklu – apsodint jį nevystančiom gėlėm. Aiman, dar nesubrendo jos, tos dieviškos mintys. – Reti dar mūsų praregėjimo ženklai. Vienąsyk tavo laikrodis paskelbs, kad laikas išseko, ir tu tapsi kaip vienas iš mūsų, ilgesy begaliniam tu užgesi ir mirsi. Savyje aš pajutau triukšmingo tavo triūso baigtį – dangišką laisvę, džiugų sugrįžimą. Kančioj begalinėj regiu, kaip tolsti nuo mūsų tėvynės, kaip tu priešinies senajam, įstabiajam dangui. Tuščias tavo įniršis ir tavoji pagieža. Nesudeginamas stovi kryžius – mūsų genties pergalės vėliava.

Kilsiu anapus,
Ten, kur kančia
Saldžiu geluoniu
Virs nejučia. –
Vienas tik mirksnis,

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 51

Ir – įstabus –
Dangiškos meilės
Džiaugsmas nubus.
Būtin bekraštėn
Apsvaigęs kritau,
Ir iš aukštybių
Tave aš matau.
Gęsta ant kalno
Skaistumas šviesos –
Šešėlio tau skirtas
Vainikas vėsus.
O! gerk, mylimoji,
Išgerk tu mane,
Kad aš užmigčiau
Meilės sapne.
Mirtis atvilnija,
Gaivi, be kančių,
Jau eteris srūva,
Ne kraujas, jaučiu.
Drąsa ir gyvybė –
Dienų slėpiny,
O naktį aš mirštu
Šventojoj ugny.

5

Plačiai išplitusią žmonijos giminę nuo amžių valdė prievarta geležine nebylioji lemtis. Suvystyta tamsiuos ankštuos vystykluos, snaudė baikšti jos siela. – Žemė buvo bekraštė – buveinė dievų, jų tėvynė. Nuo amžių samanotų stūksojo slėpiningas jos rūmas. Už rausvų aušros kalnų, iš šventųjų jūros įsčių skleidė saulė uždegančią gyvąją Šviesą.

Senas milžinas laikė palaimintą pasaulį. Po slėgiais kalnais gulėjo motinos žemės pirmapradžiai sūnūs. Bejėgiai, šiurpiai įniršę prieš naują, šauniąją kartą dievų ir jų giminaičius, džiugiuosius žmones. Žalsva, tamsi jūros gelmė buvo deivės įsčios. Krištolinėse grotose klestėjo gausinga giminė. Upės, medžiai, gėlės ir žvėrys buvo žmonėms artimi. Svaigesnis buvo vynas, regimu jaunystės perteklium apdovanotas – vynuogių kekėse slėpėsi dievas – motiniška, mylinti deivė gyveno sunkioj auksinėj varpoj; šventasis meilės apsvaigimas – saldus atnašavimas gražiausiai mergelei deivei – gyvenimas per amžius – amžina dangaus vaikų ir žemės piligrimų šventė spalvom lyg pavasaris kūpėjo. Visos gentys kūdikiškai šlovino tūkstantveidę liepsną kaip aukščiausiąją esybę pasauly. Bet buvo viena mintis, vienas šiurpulingo sapno vaizdas, –

Puoton ji žengė, atgrasi, niūri,
Ir sielą šiurpas nelauktai pripildė;
Dievų narsa net rodės netvari, –
Byrėjo gelbstintys gyvybę tiltai.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 52

Jai permaldauti žemėj nieko neturi,
Ir ašaros, ir aukos čia – beviltės.
Mirtis tai buvo, ir perniek rauda:
Nutrūko širdis guodusi puota. –

Ką taip brangino mylinčiųjų sielos,
Kas ilgesiuos jiems buvo taip arti,
Prapuolė amžiams, širdgėlą pasėjo,
Išplėšus viską niaurioji prarastis.
Sapnuos blankiuos paniro mirusieji,
Bejėgiai grumtis, žūčiai pasmerkti,
Kai džiugios bangos gyvastingos jūros
Į sielvarto uolas staiga suguro. –

Tauriais jausmais, didvyriška dvasia
Pagražino žmogus tą šmėklą šiurpią:
Jautraus jaunuolio gesinama šviesa –
Švelni baigtis, lyg arfos stygos virpa.
Dings atminties šešėliai dausose,
Giesmės gelmėj su liūdesiu ištirpę.
Bet liks mįslinga ši gūdi Naktis,
Neįminta jos galių paslaptis.

Senasis pasaulis į pabaigą slinko. Jaunos giminės linksmybių sodas nužydėjo – aukštyn į laisvą begalinę erdvę veržėsi nevaikiški, bręstantys žmonės. Pasislėpė dievai su savo pasekėjais. – Vieniša ir apmirus stūksojo gamta. Geležies grandinėm ją sukaustė kietas skaitmuo ir nepalenkiamas matas. Tartum dvelksmas ar dulkės žodžiuos tamsiuos beribis gyvenimo žydėjimas išsisklaidė. Dingo visa nugalintis tikėjimas ir viską suderinanti, suvienijanti dangaus bičiulė vaizduotė. Atšiaurūs šiaurvėjai lėkė virš sustingusios žemės, o stebuklų tėviškė į eterį pakilo. Dangaus tolumose sužibo daugybė pasaulių. Šventovėn gilesnėn – į aukštesnę dvasios erdvę atsitraukė su savo galiom visatos siela – ten viešpataus, laukdama visuotinės pasaulio aušros. Šviesa daugiau nebebuvo dievų buveinė, jų dangiškumo ženklas – apsisiautė jie nūnai skraiste Nakties. Naktis pavirto vaisingom apreiškimų įsčiom – dievai į jas sugrįžo ir užsnūdo, kad naujais, kilnesniais paveikslais iškiltų virš atgimusio pasaulio. O tautoje, kuri visų paniekinta anksti subrendo ir atsisakė palaimintos jaunystės nekaltybės, nepaprastu pavidalu apsireiškė naujas pasaulis – skurde poetiškos kūtelės – pirmos Mergelės-motinos Sūnus – apkabinimo slėpiningo begalinis vaisius. Rytų šalies subrendusi, derlinga išmintis pirmoji atpažino naujojo amžiaus atėjimą – prie nuolankaus Karaliaus prakartėlės žvaigždė parodė jai kelią. Neaprėpiamos ateities vardu pagarbino išminčiai Kūdikį, didžiausiąjį visatos stebuklą, prabanga ir smilkalais. Vieniša atsivėrė dangiškoji širdis visagalės meilės žiedo taure – į prakilnų Tėvo veidą atsigręžus, ilsėdamos prie šventosios palaimintosios Motinos krūtinės. Dieviška dvasios ugnim pražydusio Kūdikio akis pranašingai žvelgė į ateities dienas, į savo išrinktuosius, atžalas jo dieviškos genties, nesisielodamas dėl savo žemiškojo likimo. Greitai aplink jį susibūrė kūdikiškos

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 53

sielos, visagalės meilės įstabiai pagautos. Kaip gėlės pražydo jo artumoje dar nežinoma, nauja būtis. Neišsenkantys žodžiai, džiugiausia naujiena dieviškos dvasios kibirkštimis žiro iš jo maloningų lūpų. Nuo tolimųjų krantų, po vaiskiu Graikijos dangumi užgimęs, dainius atkeliavo į Palestiną, visa širdimi šiam stebuklo Kūdikiui atsidavęs:

Tai tu, jaunuoli, amžių rimtyje
Prie mūsų kapo susimąstęs rymai;
Esi paguodos ženklas tamsoje –
Džiugi pradžia žmonijos atgimimo.
Kas mus gramzdino skausmo gelmėje,
Nūnai trauks ilgesiu ne šios tėvynės.
Mirty tu amžinybę mums neši;
Tu mus išgydai, nors mirtis esi.

Ir džiūgavimų pilnas patraukė dainius į Indostaną – širdis, įkvėpta meile apsvaigus, išsiliejo ten liepsningais posmais po švelnia padange, sau palenkdama tūkstančius širdžių, ir tūkstančiais šakų išsišakojo geroji naujiena. O dainiui atsisveikinus, neįkainojamas gyvenimas netrukus tapo šiurpaus žmonijos nuopuolio auka. – Jis mirė jaunas, atplėštas nuo pamilto pasaulio, nuo verkiančios Motinos ir baikščių savo bičiulių. Neapsakomų kančių sklidiną taurę išgėrė švelni jo burna. Siaubingoj baimėj artėjo naujojo pasaulio gimimas. Aršiai jis grūmėsi su senosios mirties baisybe. – Sunkiai jį slėgė pasenęs pasaulis. – Dar kartą maloniai pažvelgė jis į Motiną savo – tuomet amžinoji Meilė ištiesė jam gelbstinčią ranką – ir jis užmigo. Tik kelias dienas kabojo tamsi uždanga virš šėlstančios jūros, virš drebančios žemės – jo išrinktieji gausias ašaras liejo. – Ir štai atverta paslaptis – dangiškos dvasios nurito akmenį pirmapradį nuo tamsiojo kapo. Šalia užmigusiojo angelai sėdėjo – švelnūs jo vaizduotės kūriniai. Naujoje dieviškoj didybėj pabudęs, pakilo jis į atgimusio pasaulio aukštybes – sava ranka palaidojo mirusį senąjį pasaulį ir visagale ranka ant jo užrito akmenį, kurio jokia galybė nepajudins.

O vis dar verkia tavo išrinktieji džiaugsmo ašarom, graudulio ir begalinio dėkingumo ašaras jie lieja prie tavo kapo – džiugiame išgąstyje vis dar regi tave prisikėlusį – prisikėlę su tavimi; regi tave nušvitusį skaisčia vidaus ugnimi prie palaimintos Motinos krūtinės, iškilmingai žengiantį su savo bičiuliais, tariantį žodžius, į vaisius nuo gyvenimo medžio panašius; regi, kaip tu skubi su begaliniu ilgesiu į Tėvo glėbį, nešdamas jauną žmoniją ir auksinės ateities dar nelytėtą taurę. Motina nuskubėjo paskui tave – dangiško džiūgavimo apsupta. – Ji atėjo pirmoji pas tave į naująją tėvynę. Amžiai prabėgo nuo to laiko, ir vis labiau spindi tavo naujoji kūrinija – tūkstančiai iš sielvartų ir suspaudimų, pilni tikėjimo, vilties ir ištikimybės išėjo paskui tave – gyvuoja jie su tavimi ir dangaus Mergele meilės karalystėje – dangiškos mirties šventovėj atnašauja, priklausydami tau amžiams.

Jau nublokštas akmuo –
Prisikėlimo rytas!
Kaip Žodyje skiemuo –

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 54

Ir mes, tavim nušvitę.
Tuoks dangų su žeme –
Srus iš Taurės auksinės
Puotos amžinume
Į sielas šventas Vynas.

Jungtuvėms kvies mirtis, –
Mergelės rūpestingos
Alyvos nepristigs –
Žibintai skaisčiai spindi.
O kai pas mus tu žengsi
Dangaus takais melsvais, –
Žvaigždynai duos mums ženklą
Džiugiais žmonių balsais.

Tik į tave, Marija,
Iš tūkstančio širdžių
Šešėlių karalijoj
Gailias maldas girdžiu.
Malonės tu pilnoji,
Skaisčiausioji dangaus,
Jie vilias ir dejuoja, –
Paguoski juos, priglausk.

Kiti kančioj sunyko,
Bet su viltim tvaria,
Pasaulį šį palikę, –
Jie grįžo pas tave;
Iškęst vargus ir skausmą
Padės mums iš tenai.
Pas juos ir mes keliausim,
Ir liksim amžinai.

Kas tiki, kas mylėjo,
Prie kapo neraudos;
Ir mirę mylimieji –
Gyvi mums visados.
Dangaus vaikeliai skaistūs
Ir sergės, ir lankys,
O ilgesį nuskaistins
Išgydanti Naktis.
Viltis – gyvybės lieptas
Į amžinus namus. –
Vidinės kaitrios liepsnos
Nuskaidrina jausmus.
Žvaigždynų auksas tirpsta
Kitos būties Vyne,

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 55

Apsvaigsim juo, pavirtę
Žvaigždėm šviesos tvane.

Bekraštės meilės skonis –
Kaip trykštanti versmė:
Viena Naktis malonės –
Viena šventa giesmė –
Per amžius sklis jos aidas.
Mus spinduliais aplis
Nušvitęs Dievo veidas –
Švenčiausias šviesulys.

6

MIRTIES ILGESYS

Į tamsą pulkim iš šviesos,
Į žemės gelmę ženkim,
Atsiskyrimas sualsuos
Gėla – tai geras ženklas:
Laivelis siauras, bet antai
Artėja dangiški krantai.

Šlovė tau, amžina Naktie,
Tau, amžinasai miege.
Nuvytom, karščio užklupti,
O širdgėloj paliegom. –
Koks svetimas šis oras mums,
Pas Tėvą trokštam, į namus.

Kas mes pasauliui šiam, deja,
Kai meilės bangos supa? –
Senovė švies tolumoje,
Naujovės mums nerūpi.
O! vienišas minioj antai,
Kurs myli praeitį šventai.

Tą praeitį, kada jausmai
Skaisčia ugnim svaigino,
Kai Tėvo veidą regimai
Miruoliai dar pažino, –
Ir buvo tas, kuris skaistus,
Į jo paveikslą panašus.

Tą praeitį, kai gausumu
Sena gentis žydėjo,
Kaip vaikas dangiškų namų,
Mirties kančių ilgėjos.
Nuo meilės įkarščio dažnai
Širdis suskildavo ūmai.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 56

Tą praeitį, kada pas mus
Pats Viešpats nusileido,
Iškentęs baimę ir skausmus,
Vien meilę žemėj skleidęs,
Ant kryžiaus mirė kančiose,
Kad gyvas liktų širdyse.

Kaip vizija šviesi jinai –
Gūdžios Nakties tolybėj,
Jos ilgesys mus amžinai
Per žemės klonius lydi.
Skubėkim tėviškėn dangaus,
Kur mus šventi laikai priglaus.

Kai mylimieji ten seniai,
Kas mus dar čia sulaiko?
Kapai, šešėlių eisena,
Skaudi baigtis belaikė.
Ir ko ieškot – lemtis graudi –
Pasauly tuščia ir širdy.

Ūmai iš tolių, iš slaptų,
Meilingo balso aidas
Ant mūsų ilgesio krantų
Kaip ženklas nusileido, –
Tai mylimieji kviečia mus
Į amžinos būties namus.

Kur nuotaka švelni, tenai,
Į Jėzaus karalystę, –
Pro sutemą, kur amžinai
Mums meilės veidas švyti.
Ten slėpinių viešpatija
Priglaus mus Tėvo glėbyje.

1799–1800

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 57

Paklausk dulkių

Iš anglų k. vertė SAULIUS REPEČKA

Charleso Bukowskio pratarmė

Buvau jaunas, badmiriavau, girtuokliavau ir mėginau būti rašytoju. Dažniausiai skaitydavau Los Andželo viešojoje bibliotekoje miesto centre, bet nė viena knyga nesisiejo nei su manimi, nei su aplinkinėmis gatvėmis, nei su mane supančiais žmonėmis. Man atrodė, kad visi žaidžia žodžiais, o tie, kurie nesugeba išspausti beveik nieko dora, laikomi puikiais rašytojais. Savo kūryboje jie supynė subtilumą, amato gudrybes bei formą, ir ta kūryba buvo skaitoma, jos buvo mokoma, ją prarydavo ir perduodavo kitiems. Tai buvo patogus išradimas – paprastutė ir apdairi Žodžio Kultūra. Kad patirtum riziką, aistrą, turėjai skaityti ikirevoliucinės Rusijos rašytojus. Pasitaikydavo išimčių, bet taip negausiai, kad skaitymas netrukus pasibaigdavo ir likdavo tik spygsoti į eilių eiles be galo nuobodžių knygų. Šių dienų rašytojai, nors jiems už pečių glūdi amžių patirtis, nepasinaudojo savo pranašumu ir ne kažin ką tepasiekė.

Traukydavau iš lentynų knygą po knygos. Kodėl niekas nieko neišstena? Kodėl neišrėkia?

Johnas Fante (1909–1983) – italų kilmės JAV rašytojas, klasikas, iki šiol skaitytojų vertinamas už savitą kūrybinį braižą bei atvirumą. Pasakojimo stiliumi, pasaulėjauta ir subtiliu humoru neretai primena kitą JAV rašytoją imigrantą Williamą Saroyaną.

Pradėjo rašyti 1929 m. Pirmasis romanas „Palūkėk pavasario, Bandini“ pasirodė 1938 m. – juo pradėta vadinamoji Arturo Bandinio romanų serija, kuriai dar priklauso „Kelias į Los Andželą“, „Paklausk dulkių“ ir „Banker Hilo svajonės“, paskutinis autoriaus romanas, paskelbtas 1982 m.

1955 m. rašytojas susirgo diabetu, 1978 m. dėl ligos komplikacijų apako. Toliau kūrė diktuodamas savo žmonai Joyce.

J. Fante labiausiai išpopuliarino pusiau autobiografinis romanas „Paklausk dulkių“ (1939). Atviraširdis ir vaikiškai naivus knygos herojus Arturas Bandinis primena šešeriais metais vėliau pasirodžiusio J. D. Salingerio romano „Rugiuose prie bedugnės“ veikėją Holdeną Kolfildą.

2006 m. romanas „Paklausk dulkių“ ekranizuotas.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 58

Užeidavau į kitus bibliotekos skyrius. Religijos skyrius tebuvo didžiulis liūnas – bent man. Užsukau pas filosofus. Čia aptikau kelis kandžius vokiečius, jie mane pradžiugino, bet neilgam. Griebiausi matematikos, tačiau aukštoji matematika niekuo nesiskyrė nuo religijos – nuvarvėjo nuo manęs kaip vanduo nuo žąsies. Atrodė, kad to, ko man reikia, niekur nėra.

Išmėginau geologiją ir ji mane sudomino, bet galiausiai domesys išblėso.

Radau knygų apie chirurgiją ir man jos patiko – žodžiai buvo nauji, o iliustracijos nuostabios. Ypač mielai įsiminiau gaubiamosios žarnos operacijos aprašymą.

Paskui nustūmiau šalin chirurgiją ir grįžau į didžiąją salę, pilną romanų ir apsakymų autorių. (Turėdamas užtenkamai pigaus vyno, į biblioteką niekada nekeldavau kojos. Bibliotekoje būti smagu tada, kai neturi ko gerti ar valgyti, kai tave medžioja nuomojamo kampo šeimininkė, tikėdamasi atgauti laiku nesumokėtą nuomą. Bibliotekoje bent jau gali pasinaudoti tualetu.) Ten sutikau nemažai kitų valkatų, daugelis jų miegodavo užsikvempę ant knygų.

Aš vis vaikštinėdavau po didžiąją salę, vis traukydavau knygas iš lentynų, perskaitydavau kelias eilutes, kelis puslapius ir padėdavau jas atgal.

Sykį išsiėmiau knygą, atverčiau ir štai ji – toji. Mažumėlę pastovėjau, paskaičiau. Paskui lyg žmogus, miesto šiukšlyne atradęs aukso grynuolį, nusinešiau ją prie stalo. Eilutės lengvai ritosi per puslapį, skambėjo sklandžiai. Kiekvieną eilutę maitino jos pačios energija, o ją vijosi kita, panaši. Puslapiui formą suteikė pati kiekvienos eilutės substancija, į ją *įsirėžė* jausmas. Štai pagaliau atsirado žmogus, kuris nebijojo emocijų. Humoras ir skausmas buvo sumišęs su neprilygstamu paprastumu. Knygos pradžia man atsivėrė kaip prabloškiantis stebuklas.

Turėjau skaitytojo pažymėjimą. Paėmiau knygą į namus, nusinešiau į savo kambarį, įsiropščiau į lovą ir įnikau skaityti, paskutinis puslapis dar buvo toli, bet aš jau žinojau, kad radosi žmogus, kuris išplėtojo ypatingą rašymo būdą. Knyga vadinosi „Pasiklausk dulkių“, ją parašė Johnas Fante. Jam buvo lemta paveikti viso mano gyvenimo kūrybą. Perskaičiau „Pasiklausk dulkių“ ir bibliotekoje pasiieškojau kitų Fante's knygų. Radau dvi: „Raudonasis dagas“ ir „Palūkėk pavasario, Bandini“. Jos buvo neką prastesnės, parašytos drąsia ranka ir iš širdies.

Taip, Fante padarė man milžinišką įtaką. Perskaičiau šias knygas ir netrukus susimečiau gyventi su moterimi. Ji buvo dar baisesnė girtuoklė už mane, mudu ne sykį nuožmiai riejomės ir aš dažnai jai šaukdavau: „Nevadink manęs šunsnukiu! *Aš – Bandinis, Arturas Bandinis!*“

Fante buvo mano dievas, o aš žinojau, kad dievus reikia palikti ramybėje, nevalia belstis į jų duris. Tačiau mielai paspėliodavau, kur jis galėjo gyventi ties „Angel's Flight“ funikulieriumi[1], ir vaizdavausi, kad jis ten tebegyvena. Kone kasdien eidavau prošal ir svarstydavau, ar tai tas pats langas, pro kurį iššliaužė Kamila? Ar tos pačios viešbučio durys? Ar tas pats vestibiulis? Nežinojau to.

Po trisdešimt devynerių metų aš vėl perskaičiau „Pasiklausk dulkių“. Tai yra perskaičiau šiais metais, ir knygos, kaip ir kitų Fante's kūrinių, vertė

[1] Funikulierius Los Andželo centre. Pastatytas 1901 m.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 59

nesumenko, bet šis – man arčiausiai prie širdies, todėl, kad jame pirmąkart atradau *magiją*. Be „Raudonojo dago“ ir „Palūkėk pavasario, Bandini“, autorius yra išleidęs „Gyvenimo pilnatvę“ ir „Vynuogės draugiją“. Šiuo metu Fante rašo naują romaną „Banker Hilo svajonės“.

Kad ir pasikeitusiomis aplinkybėmis, šiais metais aš pagaliau susipažinau su šiuo rašytoju. Daug ką būtų galima papasakoti apie Johną Fante. Tai – baisios sėkmės ir baisios lemties istorija, istorija apie retą ir tikrą drąsą. Kada nors ji bus pagarsinta, bet turbūt jis nenorėtų, kad aš ją atskleisčiau čia. Tenoriu pasakyti, jog Fante's žodžiai nesiskiria nuo jo gyvenimo – stiprūs, geri, šilti.

Tai tiek. Dabar ši knyga – jūsų.

CHARLES BUKOWSKI

79 06 05

Pirmas skyrius

Sykį naktį sėdėjau ant lovos viešbučio kambary Banker Hilo rajone, pačiame Los Andželo vidury. Tai buvo svarbi mano gyvenimo naktis, mat turėjau apsispręsti dėl viešbučio. Arba susimoku, arba nešdinuosi lauk – taip buvo parašyta raštely, kurį po mano durimis pakišo šeimininkė. Sunkus klausimas, vertas ypatingo dėmesio. Išsprendžiau jį užgesindamas šviesą ir atsiguldamas į lovą.

Rytą nubudęs pamaniau, kad turėčiau daugiau mankštintis, ir išsyk kelis kartus gulėdamas atsilenkiau. Paskui stojau valytis dantų, pajutau kraujo skonį, pamačiau rausvai nudažytą dantų šepetėlį, prisiminiau reklaminius skelbimus ir tariau sau: eisiu ir išgersiu kavos.

Nuėjau į restoraną – kur visada vaikščiodavau – atsisėdau ant kėdės prie ilgo bufeto ir užsisakiau kavos. Skoniu ji labai priminė kavą, bet nebuvo verta nė skatiko. Sėdėdamas surūkiau porą cigarečių, perskaičiau Amerikos lygos bokso varžybų rezultatus, skrupulingai vengdamas Nacionalinės lygos rezultatų, ir man buvo malonu sužinoti, kad Džo DiMagio tebegarsina Italijos žmones, nes jo komanda pirmauja Amerikos beisbolo lygoje.

Didis smūgiuotojas, tas DiMagio. Išėjau iš restorano, atsistojau prieš įsivaizduojamą metėją ir uždirbau taškų išmušęs kamuoliuką už aikštės ribų. Nužingsniavau gatve „Angel's Flight“ funikulieriaus link, svarstydamas, ką man tądien veikti. O veikti nebuvo ko ir aš nusprendžiau pasivaikščioti po miestą.

Nupėdinau Oliv gatve pro purviną pageltusį daugiabutį, kuris nuo praėjusios nakties rūko tebebuvo drėgnas kaip sugeriamasis popierius, ir pagalvojau apie savo draugus Etę ir Karlą – jie buvo iš Detroito ir tame name gyveno. Prisiminiau, vieną vakarą Karlas sudavė Etei, mat ji laukėsi kūdikio, nors jis nenorėjo jo. Tačiau kūdikis gimė, ir nieko čia nebepridursi. Prisiminiau jų buto vidų, ten tvyrantį pelių bei dulkių kvapą ir seną moterį,

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 60

karštą popietę sėdinčią koridoriuje, seną moterį dailiomis kojomis. Ten dirbo liftininkas, palūžęs žmogus iš Milvokio, atrodydavo, kad jis šaiposi iš tavęs kaskart, kai tik ištardavai reikiamo aukšto numerį, tarsi būtum elgęsis kaip paskutinis liurbis rinkdamasis konkretų aukštą, tas liftininkas lifte visuomet turėdavo padėklą sumuštinių ir kokį nors bulvarinį žurnalą.

Pasukau Oliv gatve, pro žmogžudysčių istorijom prakvipusius namus nusileidau nuo kalvos, nužingsniavau Filharmonijos auditorijos link, prisiminiau, čia lankiausi su Helena ir mudu klausėmės Dono kazokų choro, man jis įgriso ir dėl to susipešėme, prisiminiau, kuo Helena tądien vilkėjo – balta suknele, ir kaip man, kai tą suknelę paliečiau, nutirpo strėnos. Ak, ta Helena – bet ji ne čia.

Atsidūriau Penktosios ir Oliv gatvių sankryžoje – ten nuo didžiulių tramvajų bildesio linko ausys, o degalais pradvisusiame ore palmės, atrodė, liūdėjo, juodas grindinys tebebuvo drėgnas nuo praėjusios nakties rūko.

Priešais „Baltimorės“ viešbutį nužingsniavau palei geltonų taksi eilę, visi jų vairuotojai snaudė, išskyrus vairuotoją prie pagrindinių durų, šie vaikinai ir jų informacijos klodai man kėlė nuostabą, aš prisiminiau, mudviem su Rosu vienas jų pasakė mums rūpimą adresą, nepadoriai pašnairavo ir nuvežė mus ne kur kitur, o į Templ gatvę, ir ką gi mes pamatėme? Abi buvo baisiai nepatrauklios, Rosas mylėjosi, aš sėdėjau svetainėje, leidau gramofoną, jaučiausi išsigandęs ir vienišas.

Praėjau pro „Baltimorės“ durininką ir išsyk juo pasibjaurėjau – geltonos juostelės, šešių pėdų ūgis, betgi išdidumas; prie šaligatvio privažiavo juodas automobilis ir iš jo išlipo vyriškis. Atrodė kaip turčius, paskui išlipo moteris, gražuolė, vilkėjo sidabrinės lapės kailinius, nuplaukė it gulbė šaligatviu ir pradingo už sukamųjų durų, aš pamaniau, ak, brolau, kad nors trupinėlį man, kad nors dienelę ir naktelę kartu, ji tikra svajonė, aš nužingsniavau toliau, o jos kvepalai liko pasklidę drėgname ryto ore.

Paskui ilgėliausiai stovėjau priešais pypkių krautuvę, ir visas pasaulis aplinkui išblėso, regėjau tik vitriną, stovėjau ir rūkiau vieną pypkę po kitos, vaizdavausi esąs didis rašytojas – štai išlipu iš didžiulio juodo automobilio su prašmatnia itališka pypke iš erikos šaknies ir lazdele, ir ji šalia, toji dama sidabrinės lapės kailiniais, ji velniškai manimi didžiuojasi. Mudu registruojamės svečių knygoje, paskui geriame kokteilius, truputį pašokame, dar išgeriame po kokteilį, aš pacituoju kelias eilutes sanskritiškai, pasaulis toks nuostabus, mat į mane, didį autorių, kas dvi minutes vis žvilgčioja kokia nors žavinga būtybė, ir aš niekaip negaliu išsisukti, turiu pasirašyti jai ant meniu, ir sidabrinės lapės mergina baisiausiai pavydi.

Los Andžele, duok man dalelę savęs! Los Andžele, ateik pas mane, kaip aš pas tave atėjau, kojomis žengdamas tavo gatvėmis, puikusis mieste, aš tave šitaip pamilau, liūdna gėlele smėlyje, puikusis mieste.

Vieną dieną, kitą dieną ir dar vieną dieną – biblioteka su didžiais vyručiais lentynose, senis Dreizeris, senis Menkenas[2], visi jie ten, ateidavau jų aplankyti, sveiks, Dreizeri, sveiks, Menkenai, sveiks, sveiks, čia yra vietos ir man, mano raidė B, B lentyna, aš Arturas Bandinis, kelią Arturui Bandiniui,

[2] Henry Louisas Menckenas (1880–1956) – garsus JAV žurnalistas, prozininkas, kritikas, satyrikas; laisvamanis.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 61

jo knygai palikit vietos. Atsisėsdavau prie stalo ir paprasčiausiai įsižiūrėdavau ten, kur bus mano knyga, štai ten, prie Arnoldo Beneto, ne kažin kas iš to Arnoldo Beneto, bet aš ketinu lyg ir pakylėti B raidę, senis Arturas Bandinis, vienas tų vyručių, kol prieis kokia mergina ir grožinės literatūros skyriuje pasklis kvepalų aromatas, ir aukštakulnių kaukšėjimas sutrikdys mano šlovės monotoniją. Didi diena, didi svajonė!

Tačiau viešbučio šeimininkė, žilaplaukė, teberašė man raštelius, ji buvo iš Bridžporto, Konektikuto, jos vyras pasimirė ir ji liko viena pasaulyje, moteriškė niekuo nepasitikėjo, negalėjo sau to leisti, kaip man pati pasakė, ir liepė man susimokėti. Mano įsiskolinimas augo lyg valstybės skola, aš privalėjau išsikraustyti arba susimokėti, viską iki paskutinio cento, penkias savaites vėluodamas, dvidešimt dolerių, o jei nesumokėsiu, ji pasiimsianti mano lagaminus, bet aš neturėjau nė vieno lagamino, turėjau tik nedidelį lagaminėlį, kartoninį ir netgi be diržo, nes diržas ant mano pilvo prilaikė kelnes, tik anoks čia prilaikymas, mat nedaug iš tų kelnių buvo likę.

– Ką tik gavau savo agento laišką, – pasakiau šeimininkei. – Mano agentas Niujorke. Jis rašo, kad pavyko dar kai ką mano parduoti. Nerašo kur, bet sako, kad dar kai ką pardavė. Taigi nesirūpinkit, ponia Horgreivs, nesinervinkit. Po dienos kitos susimokėsiu.

Tačiau ji netikėjo tokiu melagiu kaip aš. Iš tikrųjų tai buvo ne melas, veikiau noras, tik ne melas, o gal net ir ne noras, galbūt tai buvo faktas, ir aš jį sužinoti galėjau tik sekdamas paštininką, įdėmiai sekdamas, patikrindamas paštą, kurį jis išdėlioja ant stalo vestibiulyje, ir tiesiai šviesiai paklausdamas, ar jis ką nors turi Bandiniui. Tačiau per tame viešbutyje praleistą pusmetį man nebuvo reikalo klausti. Jis pamatydavo mane ateinant ir visada linktelėdavo arba papurtydavo galvą prieš man prasižiojant – tris milijonus kartų papurtė ir vieną kartą linktelėjo.

Sykį atėjo gražus laiškas. Ak, aš gaudavau daug laiškų, bet tik šis buvo gražus, jis atėjo rytą ir rašantysis man pranešė, kad perskaitė „Šunelio juoką“ ir juo susižavėjo. Pone Bandini, laiške rašė, jei esu kada nors sutikęs genijų, tas genijus – jūs. Rašė Leonardas, puikus italų kritikas, nors niekas jo nežinojo kaip kritiko, tai buvo paprastas žmogus iš Vakarų Virdžinijos, bet puikus žmogus ir kritikas, deja, jis mirė. Kai mano laiškas oro paštu pasiekė Vakarų Virdžiniją, jis jau buvo miręs, ir jo sesuo grąžino man laišką. Ji taip pat parašė gražų laišką, pati buvo neprasta kritikė, pasak jos, Leonardas mirė nuo džiovos, bet iki gyvenimo galo jautėsi laimingas, prieš išmušant paskutiniajai atsisėdo lovoje ir parašė man apie „Šunelio juoką“: ne gyvenimas, o svajonė, iš gyvenimo su svajone, bet labai svarbia. Leonardas, dabar jau miręs, – tai šventasis padangėse, lygus tarp dvylikos apaštalų.

Visi viešbučio žmonės perskaitė „Šunelio juoką“, visi – tą istoriją, nuo kurios mirštama verčiant puslapį, nors ji pasakojo ne apie šunį – tai išmintinga istorija, įspūdinga poezija. Ir garsus redaktorius, ne kas nors kitas, o pats Dž. K. Hekmutas, suraitęs savo vardą lyg kinišką hieroglifą, laiške parašė: puiki istorija, man garbė ją paskelbti. Šią istoriją perskaitė ponia Horgreivs, ir nuo to laiko aš jos akyse tapau kitu žmogumi. Ir pasilikau tame viešbuty, manęs neišspyrė į šaltį, nors čia atmosfera dažnai smarkiai įkaisdavo, man pagelbėjo „Šunelio juokas“. 345-ojo kambario gyventoja, ponia Greindžer, krikščionė mokslininkė (nuostabių šlaunų, tik jau pavytusių) iš Betl Kryko,

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 62

Mičigano, sėdėdavo vestibiulyje laukdama mirties, o „Šunelio istorija“ grąžino ją į šį pasaulį, ir aš iš jos akių supratau, jog tai gerai, ir neklydau, bet vyliausi, kad ji pasiteiraus, ar turiu pinigų, paklaus, kaip gyvenu, tada, maniau, galėčiau paprašyti, kad ji skolon sumokėtų už tas penkias mano uždelstas savaites, bet nepaprašiau ir spragsėdamas pirštais iš pasipiktinimo nuėjau į šalį.

Viešbutis vadinosi „Alta Loma“. Jis buvo pastatytas ant šlaito atvirkštine aukštų tvarka, jo viršūnė buvo sulig Banker Hilo rajono kalva ir pastatas leidosi palei ją žemyn, taigi pirmas aukštas buvo gatvės lygyje, dešimtas – dešimtimi aukštų žemiau. Jei gyvenai 862 kambaryje, turėdavai lipti į liftą ir leistis aštuonis aukštus žemyn, o užsinorėjęs patekti į sandėlį, leisdavaisi ne žemyn, bet kildavai aukštyn – vienu aukštu aukščiau už pirmą aukštą.

Ak, ta meksikietukė! Visąlaik apie ją galvodavau, savo meksikietukę. Bet aš neturėjau meksikietukės, nors jų buvo pilnos gatvės, nuo jų liepsnojo Plaza bei kinų kvartalas ir, kaip man įprasta, jos buvo mano, štai toji ir štai ana, juk kurią nors dieną, kai gausiu dar vieną čekį, šitai taps tikrove. O kol kas – laisvė, aplink sukiojosi actekų, majų princesės, peonų merginos – Didžiajame turguje, Dievo Motinos bažnyčioje, aš net nuėjau į mišias jomis pasigrožėti. Pasielgiau šventvagiškai, bet tai vis geriau, nei apskritai neiti į mišias, ir rašydamas motinai laišką į Koloradą galėjau nemeluoti. Miela mama, praėjusį sekmadienį buvau mišiose. Didžiajame turguje neva netyčiom užkliudydavau princeses. Ir ta proga jas užkalbindavau, nusišypsodavau ir atsiprašydavau. O gražuolės labai nudžiugdavo, kai pasielgdavau kaip džentelmenas, tik paliesdavau jas ir nešdavausi prisiminimą apie tai į savo kambarį – ten dulkėjo mano rašomoji mašinėlė ir savo urvelyje tupėjo peliukas Pedras juodomis akutėmis žvelgdamas į mane tais svajonių ir godų laikais.

Peliukas Pedras buvo geras peliūkštis, bet niekada neprijunko, nesileido lepinamas ir mokomas. Išvydau jį pirmąkart įžengęs į kambarį, tai nutiko tą smagią dieną, kai „Šunelio juokas“ buvo skelbiamas tuometiniame rugpjūčio numeryje. Kaip greit praėjo penki mėnesiai! Tądien atvažiavau į miestą autobusu iš Kolorado su šimtu penkiasdešimt dolerių kišenėje ir dideliais planais mintyse. Tuo laiku buvau susikūręs savo filosofiją. Vienodai mylėjau ir žmones, ir gyvūnus, Pedras buvo ne išimtis, tačiau pabrango sūris, Pedras susikvietė visus draugus, jų prigužėjo pilnas kambarys, taigi turėjau liautis rodęs gerą širdį ir šerti juos duona. Nors duonos jie nemėgo. Aš juos išlepinau ir jie pasklido visur šmirinėti, visi, išskyrus Pedrą – šis asketas pasitenkino graužd amas senos Gideono biblijos lapus.

Ak, ta pirmoji diena! Ponia Horgreivs atvėrė mano kambario duris, ir štai tau – raudonas kilimas ant grindų, ant sienų paveikslai su Anglijos provincijos peizažais, šalia dušas. Kambarys buvo šeštame aukšte, numeris 678, greta priekinės kalvos pusės, mano langas buvo viename lygyje su žaliu šlaitu ir man nereikėjo rakto, mat langas būdavo nuolatos praviras. Pro šį langą pirmąsyk išvydau palmę, mažiau kaip už šešių pėdų ir, suprantama, pagalvojau apie Verbų sekmadienį[3], Egiptą bei Kleopatrą, tačiau palmės šakos buvo pajuodavusios, nusėtos karbono monoksido dėmėmis – pluta

[3] Angl. *Palm sunday* – Palmių sekmadienis.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 63

aptrauktas kamienas kilo iš Trečiosios gatvės tunelio, duso nuo dulkių bei smėlio, vėjo nešamo iš Mohavio ir Santa Anos dykumų.

Miela mama, rašydavau namo į Koloradą. Miela mama, reikalai aiškiai taisosi. Mieste apsilankė žinomas leidėjas, mudu kartu papietavom ir pasirašėm sutartį dėl kelių mano apsakymų, bet nevarginsiu tavęs pasakodamas visas smulkmenas, miela mama, nes žinau, kad tavęs nedomina rašymas, kaip, žinau, ir tėtės, bet iš rašymo randasi puiki sutartis, tik ji neįsigalios dar du mėnesius. Todėl atsiųsk man dešimt dolerių, mama, atsiųsk penkis, miela mama, nes redaktorius (pasakyčiau jo vardą, bet žinau, kad tavęs nedomina tokie dalykai) pasišovęs įtraukti mane į didžiausią savo projektą, kokį tik yra rengęs.

Mielai mamai ir mielam Hekmutui, garsiajam redaktoriui, būdavo skirta dauguma mano laiškų, galima sakyti, visi. Senis Hekmutas, tas rūsčiaveidis, per vidurį perskirtais plaukais, garsusis Hekmutas, apsiginklavęs rašikliu it kardu, ant mano sienos kabėjo jo nuotrauka su panašiu į kiniškus rašmenis parašu. Sveiks, Hekmutai, sakydavau, Jėzau, kaip sekasi rašyti! Paskui stojo skurdžios dienos, ir Hekmutas gaudavo nuo manęs ilgus laiškus. Dieve, pone Hekmutai, man kažkas atsitiko – pradingo senas garas ir aš nebegaliu rašyti. Ką manote, Hekmutai, gal tai dėl klimato? Prašom pasakyti savo nuomonę. Pone Hekmutai, ar aš rašau ne prasčiau už Folknerį? Prašom pasakyti savo nuomonę. Ką manote, pone Hekmutai, ar dėl to gali būti kaltas seksas, nes, pone Hekmutai, nes, nes, ir aš jam viską išklojau. Papasakojau apie šviesiaplaukę, kurią sutikau parke. Papasakojau, ko griebiausi ir kaip šviesiaplaukė atsidavė. Visą istoriją apsakiau, bet tai buvo netiesa, tai buvo kvailas melas – nors buvo bent šis tas. Juk aš rašiau, palaikiau ryšį su didžiu žmogumi, ir jis man visada atsakydavo. Na ir šaunus vyriokas! Atsakydavo tuoj pat, didis žmogus atsiliepdavo išgirdęs apie talentu apdovanoto žmogaus sunkumus. Niekas negaudavo tiek daug iš Hekmuto laiškų, niekas, tik aš, nešdavausi juos į lauką, perskaitydavau ir išbučiuodavau. Stovėdavau priešais Hekmuto nuotrauką ir plūsdavau ašaromis sakydamas, kad šįkart jis neprašovė, užtiko grynuolį, Bandinį, Arturą Bandinį, mane.

Skurdžios ryžto dienos. Štai kur tinkamas žodis – ryžtas. Arturas Bandinis pasiryžęs nutverti sėkmę, sėdėjo priešais rašomąją mašinėlę ištisas dvi dienas iš eilės, bet nepasisekė: ilgiausias karšto, tvirto ryžto pliūpsnis gyvenime – ir nė vienos tinkamos eilutės, tik du žodžiai, vis kartojami per visą puslapį, viršuje ir apačioje, palmės šakos, palmės šakos, palmės šakos, žūtbūtinis mano mūšis su palmės šakomis, ir palmė nugalėjo, štai siūbuoja po dangaus mėlyne, saldžiai girgžda po mėlynu dangum. Palmė nugalėjo po dviejų dienų kovos, aš išropojau pro langą ir atsisėdau medžio papėdėj. Ėjo laikas, akimirka po akimirkos, ir aš užmigau, o mažos rudos skruzdėlytės šėlo tarp mano kojų plaukų.

Antras skyrius

Tada man buvo dvidešimt. Velniai griebtų, sakydavau, džiaukis gyvenimu, Bandini. Turi dešimt metų knygai parašyti, taigi nesuk galvos, eik į gatves, vaikščiok, ragauk gyvenimo. Tavo bėda – gyvenimo nepažinimas.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 64

Dieve šventas, ar tu supranti, kad dar nesi pažinęs moters? O taip, esu, o taip, ir ne vieną. O ne, nesi. Tau reikia moters, tau reikia nusimaudyti, reikia gero staigaus spyrio, tau reikia pinigų. Sako, tai kainuoja dolerį, prašmatniose vietose, sako, du doleriai, bet Plazoje – doleris, puiku, bet tu juk neturi dolerio, ir dar vienas dalykas, baily, net ir turėdamas dolerį ten neitum, mat sykį Denveryje išpuolė galimybė, bet ja nepasinaudojai. Ne, baily, tu išsigandai ir dabar tebebijai, ir džiaugiesi, kad neturi dolerio.

Bijo moters! Cha, ir tai – didis rašytojas! Kaipgi jis gali rašyti apie moteris, jei niekada nepažino moters? Ak, tu šlykštus apsimetėli, apgavike, nieko nuostabaus, kad negali rašyti! Net ir „Šunelio juoke“ nerasi moters. Nenuostabu, kad tai – ne meilės istorija, kvaily, bjaurus mokinuk.

Parašyti meilės istoriją, paragauti gyvenimo.

Pinigai atėjo paštu. Ne, ne čekis iš galingojo Hekmuto, ne vekselis iš „The Atlantic Monthly“ ar „The Saturday Evening Post“. Tik dešimt dolerių, tik laimės pažadas/pinigai. Juos atsiuntė mano motina: kažkokie pigūs pasidarė draudimo polisai, Arturai, išmainiau juos į grynuosius, tai tavo dalis. Bet štai dešimt dolerių – vienas ar kitas rankraštis, bent kas nors parduota.

Dėkis juos į kišenę, Arturai. Nusiprausk veidą, susišukuok plaukus, kuo nors pasikvėpink, kol spoksai į veidrodį ieškodamas žilų plaukų. Nes tave slegia rūpesčiai, Arturai, tave slegia rūpesčiai, dėl to ir plaukai žyla. Tačiau neatsirado nė vieno žilo, nė plaukelio. Taip, bet kas tai kairei akiai? Ji atrodo bespalvė. Atsargiai, Arturai Bandini, nežiūrėk įsitempęs, atmink, kas nutiko Tarkingtonui, atmink, kas nutiko Džeimsui Džonsui.

Neblogai, stoviu vidury kambario, šnekuosi su Hekmuto nuotrauka, neblogai, Hekmutai, iš to išeis nebloga istorija. Kaip aš atrodau, Hekmutai? Ar tau retsykiais neparūpsta, Herr Hekmut, kaip aš atrodau? Ar retsykiais tari sau: įdomu, ar jis gražus, tas vaikis Bandinis, nuostabiojo „Šunelio juoko“ autorius?

Sykį Denveryje buvo panaši naktis kaip ši, tik aš Denveryje dar nebuvau joks autorius, stovėjau štai taip kambaryje ir kūriau planus, ir tai buvo pragaištinga, nes visą laiką galvojau apie Švenčiausiąją Mergelę ir kartojau *negeisk svetimo moters* – sunkiai dirbanti mergina liūdnai papurtė galvą ir man teko savo užmačias pamiršti, tačiau tai buvo seniai ir šiąnakt viskas pasikeis.

Išlipau pro langą ir šlaitu pakilau ant Banker Hilo rajono kalvos viršūnės. Kokia naktis mano nosiai, kokia šventė mano nosiai, uodžiau žvaigždes, uodžiau gėles, uodžiau dykumą ir dulkes, snaudžiančias ant Banker Hilo kalvos viršūnės. Miestas plytėjo išsiskleidęs kaip Kalėdų eglė, žiburiavo raudonomis, žaliomis ir mėlynomis šviesomis. Sveiki, seni namai, dailučiai *hamburgeriai*, dainuojantys pigiose kavinėse, ten dainuoja ir Bingas Krosbis. Ji bus man švelni. Ne tokia, kaip mano vaikystės mergaitės, mano jaunystės merginos, mano studijų universitete merginos. Jos mane gąsdino, jos buvo drovios, atstumdavo mane, bet manoji princesė neatstums – ji supras. Ji taip pat patyrė panieką.

Štai žingsniuoja Bandinis, neaukštas, bet solidus, jis didžiuojasi savo raumenimis, mėgaudamasis suspaudžia kumštį, jusdamas, kaip maloniai įsitempia bicepsai, absurdiškai bebaimis Bandinis, nebijantis nieko, išskyrus nežinomybę paslaptingo stebuklo pasauly. Ar mirusieji atgyja? Knygos sako „ne“, naktis šaukia „taip“. Man dvidešimt, aš pasiekiau proto amžių, tuojau leisiuosi į gatves ir ieškosiu moterų. Ar mano siela jau suteršta, ar aš turėčiau

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 65

nusisukti, ar angelas saugo mane, ar motinos maldos apmalšina mano baimę, ar motinos maldos mane erzina?

Dešimt dolerių, jų pakaks sumokėti nuomą už dvi su puse savaitės, pakaks nusipirkti trejas poras batų, dvejas kelnes arba tūkstantį pašto ženklų, kad galėčiau redaktoriams siųsti savo kūrybą. Iš tikrųjų! Bet tu neturi ką siųsti, tavo talentas abejotinas, tavo talentas apgailėtinas, tu visai neturi talento ir liaukis melavęs sau diena po dienos, juk žinai, kad iš „Šunelio juoko“ nieko gero ir niekada nieko gero nebus.

Taigi žingsniuoji Banker Hilo kalva ir grūmoji kumščiu dangui, aš žinau, ką tu galvoji, Bandini. Štai tavo tėvo mintys, botagas per nugarą, karšta liepsna kaukolėj; kad tu nekaltas – tai tavo mintis: gimei skurdžius, vargšų valstiečių sūnus, sukies kaip vijurkas, nes esi skurdžius, pabėgai iš savojo Kolorado miestelio, nes esi skurdžius, klaidžioji po Los Andželo kloakas, nes esi skurdžius, tikiesi parašyti knygą ir praturtėti, mat tie, kurie tavęs nekentė ten, Kolorade, nebejaus tau neapykantos, jei parašysi knygą. Tu bailys, Bandini, savo sielos išdavikas, silpnavalis melagis priešais raudantį Kristų. Štai kodėl tu rašai, štai kodėl būtų geriau, jei tu mirtum.

Taip, tai tiesa, bet aš Bel Ere regėjau namų su dailiomis vejomis ir žaliais baseinais. Aš norėjau moterų, kurių batai buvo verti daugiau nei visas mano turtas. Aš mačiau vitrinoje Šeštojoje gatvėje golfo lazdas ir varvinau seilę trokšdamas jas pagriebti. Aš sielojausi dėl kaklaraiščio kaip šventas žmogus dėl indulgencijų. Aš žavėjausi skrybėlėmis prabangioje parduotuvėje kaip kritikai aikčioja prie Mikelandželo paveikslų.

Nusileidau „Angel's Flight“ funikulieriaus kalno laiptais žemyn į Hilo gatvę, šimtas keturiasdešimt laiptelių, sugniaužęs kumščius, neišsigandęs jokio žmogaus, bet bijodamas Trečiosios gatvės tunelio, man eiti per jį trukdo klaustrofobija. Taip pat bijodamas aukščio, kraujo, žemės drebėjimų, bet šiaip beveik bebaimis, na, bijau nebent mirties, nebent to, kad suriksiu minioje, nebent apendicito, širdies smūgio – sėdi savo kambaryje laikydamas rankoje laikrodį, prispaudęs pirštus prie kaklo ir skaičiuoji širdies dūžius, įsiklausai į keistą burzgesį ir dūzgesį pilve. Bet šiaip – beveik bebaimis.

Štai kokia idėja dėl pinigų – tie laiptai, miestas apačioje, žvaigždės arti, atrodo, ranka paliesi, idėja „vaikinas sutinka merginą“, geras sumanymas, didelių pinigų verta idėja. Mergina gyvena aname pilkame name, vaikinas – klajūnas. Vaikinas – tai aš. Mergina alkana. Turtinga mergina iš Pasadenos nekenčia pinigų. Sąmoningai Pasadenoje paliko milijonus iš nuobodulio, iš pasibjaurėjimo pinigais. Graži mergina, žavinga. Puiki istorija, patologinis konfliktas. Pinigų fobijos kamuojama mergina. Froidiškas sumanymas. Ją myli kitas vaikinas, turtingas vaikinas. Aš – skurdžius. Aš sutinku varžovą. Mirtinai jį užtvatinu kandžiu sąmoju ir apkuliu kumščiais. Mergina sužavėta, ji – mano. Siūlo man milijonus. Vedu ją su sąlyga, kad ji liks vargšė. Ji sutinka. Laiminga pabaiga: mergina mane apgauna, mūsų vestuvių dieną mano vardu įkuria didžiulį patikėtosios nuosavybės fondą. Aš pasipiktinęs, bet jai atleidžiu, mat myliu ją. Gera idėja, tik kažko dar trūksta. „Collier's“[4] verta istorija.

Mieloji mama, ačiū už dešimties dolerių sąskaitą. Mano agentas skelbiasi

[4] Turimas omeny 1888–1957 JAV leistas populiarus žurnalas „Collier's Weekly“, skelbęs „prozą, faktus, sensacijas, išmonę, humorą, naujienas“.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 66

pardavęs dar vieną mano apsakymą, šįkart – dideliam žurnalui Londone, bet, pasirodo, kol kūrinys nepaskelbtas, pinigų jie nemoka, taigi tavo atsiųsti pinigėliai man pravers visokiems mažmožiams pirkti.

Nuėjau pažiūrėti burleskų. Gavau pačią geriausią vietą, už dolerį dešimt centų, tiesiai po keturiasdešimties nušiurusių užpakalių choru – kada nors visa tai bus mano. Aš turėsiu jachtą ir mes plauksime į kruizą po Pietų jūrą. Šiltomis popietėmis jos šoks man saulėtame denyje. Tačiau maniškės bus gražios moterys, atrinktos iš visuomenės grietinėlės, besivaržančios dėl malonumų mano kajutėje. Ką gi, man tai į naudą, ši patirtis, aš turiu tikslą, šios akimirkos nusidrieks per puslapius, išvirkščioji gyvenimo pusė.

Pasirodė Lola Lintons, lydima švilpesio ir kojų trepsėjimo, įsliuogė lyg atlasinė gyvatė geidulingoji Lola Lintons, mano kūno plėšikė, jai einant pro šalį aš sukandau dantis, šie net suskaudo, aš tiesiog nekenčiau aplink susirinkusių prastuolių kiaulių, išrėkiančių savo liguistą džiugesį, kuris priklausė man.

Jei mama išgrynino polisą, vadinasi, mano seniui nekaip sekasi, ir man nederėtų čia lankytis. Kai buvau berniūkštis, man vis pasitaikydavo pamatyti Lolos Lintons nuotraukas, ir aš nekantraudamas piktindavausi, kad laikas taip lėtai šliaužia ir vaikystė nesibaigia, ilgėdavausi šios akimirkos, ir štai aš čia, ir nėmaž nepasikeičiau, nepasikeitė ir Lola Lintons, tik aš vaizdavausi save turtingą, nors buvau skurdžius.

Centrinė gatvė po vaidinimo, vidurnaktis – neono vamzdžiai ir lengvas rūkas, pigios *skylės* ir visą naktį dirbantys kinai. Sendaikčių parduotuvės ir filipiniečių barai, penkiolikos centų kokteilis, nenutrūkstamos linksmybės, bet aš visa tai jau mačiau, daugybę sykių, išleidau ten šitiek pinigų, gautų iš Kolorado. Aš pasijutau lyg vienišas ištroškęs žmogus, spaudžiantis taurę rankoje, ir nužingsniavau Meksikiečių kvartalo link, man buvo šleikštu, nors skausmo nejutau. Čia stovėjo Dievo Motinos bažnyčia, labai sena, jos nedegtas plytas nujuodino amžiai. Dėl sukilusių jausmų aš užeisiu į vidų. Tik dėl sukilusių jausmų. Aš nesu skaitęs Lenino, bet girdėjau jį cituojamą: religija – tai opiumas liaudžiai. Tariau sau ant bažnyčios laiptų: taaaip, opiumas liaudžiai. Aš pats esu ateistas. Esu skaitęs „Antikristą“ ir laikau jį kapitaliniu veikalu. Aš tikiu vertybių perkainojimu, pone. Bažnyčia privalo pasitraukti, tai bukų buržua, mulkių, chamų ir turgaus šarlatanų prieglobstis.

Atvėriau masyvias duris, pasigirdo tylus lyg rauda girgždesys. Virš altoriaus spragsėjo kraujo raudonumo amžinoji šviesa, nušviesdama bemaž dviejų tūkstančių metų ramybę tamsraudoniam šešėly. Tai panėšėjo į mirtį, bet aš prisiminiau ir verkiančius krikštijamus vaikus. Priklaupiau. Toks mano įprotis, tas priklaupimas. Atsisėdau. Geriau priklaupti, aštriai geliantys keliai atitraukia dėmesį nuo baisios tylos. Malda. Žinoma, viena malda – dėl sukilusių jausmų. Visagalis Dieve, dabar aš ateistas, bet ar Tu esi skaitęs Nyčę? Ak, kokia knyga! Visagalis Dieve, aš būsiu sąžiningas. Siūlau susitarti. Padaryk iš manęs garsų rašytoją ir aš atsigręšiu į Bažnyčią. Ir prašau, mielasis Dieve, dar vienos paslaugos – noriu, kad mano motina būtų laiminga. Man nerūpi mano senis, jo vynas ir sveikata, bet mano motinai – šitiek rūpesčių. Amen.

Užvėriau raudančias duris ir ant laiptų stabtelėjau, miestą lyg didžiulis baltas gyvūnas nugulė rūkas, Plaza, užpustyta baltos tylos, panėšėjo į teismo rūmus mano gimtinėje. Tačiau garsai per šią sunkenybę sklido greitai ir

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 67

ryžtingai, ir aš išgirdau aukštakulnių kaukšėjimą. Pasirodė mergina. Ji vilkėjo seną žalią apsiaustą, veidą buvo įbrukusi į paristą po smakru žalią šaliką. O ant laiptų stovėjo Bandinis.

– Labas, branguti, – ji šypsodamasi pasisveikino, tartum Bandinis būtų buvęs jos vyras ar meilužis. Paskui mergina priėjo prie pirmo laiptelio ir pažvelgė į jį. – Ką apie tai manai, branguti? Ar nori su manim pasismaginti?

Drąsusis meilužis, drąsusis begėdis Bandinis.

– Nea, – atsakė jis. – Ne, ačiū. Ne šįvakar.

Ir jis nuskubėjo šalin, o ji liko spoksoti jam įkandin tardama žodžius, kurių jis bėgdamas neišgirdo. Bandinis nuėjo pusę kvartalo. Jautėsi pamalonintas. Ji bent užkalbino jį. Bent pripažino esant vyru. Jis švilpiniavo melodiją grynai iš malonumo. Vyras mieste įgyja visapusiškos patirties. Pagarsėjęs rašytojas pasakoja apie naktį, praleistą su gatvine moterim. Arturas Bandinis, garsus rašytojas, atskleidžia nuotykį su Los Andželo prostitute. Kritikų teigimu, knyga kuo puikiausia.

Bandinis (duodamas interviu prieš kelionę į Švediją): „Mano patarimas jauniems rašytojams paprastas. Siūlyčiau jiems niekada nevengti naujos patirties. Raginčiau juos nebijoti gyvenimo, drąsiai kibti jam į atlapus, pulti jį plikais kumščiais."

Reporteris: „Pone Bandini, kaip atsirado ši knyga, už kurią buvote apdovanotas Nobelio premija?"

Bandinis: „Knygoje pasakoju apie tikrą įvykį, kurį patyriau vieną naktį Los Andžele. Kiekvienas tos knygos žodis – tiesa. Aš išgyvenau šią knygą, aš patyriau ją."

Pakaks. Visa tai jau girdėta. Aš apsisukau ir leidausi eiti bažnyčios link. Rūkas buvo nepermatomas. Merginos neberadau. Nužingsniavau toliau – gal pasivysiu. Prie kampo ją vėl išvydau. Ji šnekėjosi su aukštu meksikiečiu. Jiedu perėjo gatvę ir įžengė į Plazą. Nusekiau paskui juos. Dieve, meksikietis! Tokios moterys neturėtų susidėti su spalvotaisiais. Nekenčiau jo – kukurūzpalaikis, sombrergalvis. Jie ėjo per Plazą po bananais, jų žingsniai aidėjo rūke. Išgirdau meksikietį juokiantis. Paskui nusijuokė mergina. Jie vėl perėjo gatvę ir nužingsniavo alėja į kinų kvartalą. Nuo rytietiškų neoninių ženklų rūkas buvo rausvas. Šalia kinų restorano jiedu pasuko prie nuomojamų kambarių ir pakilo laiptais į viršų. Name anapus gatvės viršuje vyko šokiai. Abipus mažos gatvelės išsirikiavę stovėjo taksi. Atsirėmiau į priekinį vieno automobilio sparną priešais nuomojamus kambarius ir ėmiau laukti. Prisidegiau cigaretę. Lauksiu, kol pragaras užšals. Lauksiu, kol mane nutrenks Dievas.

Praėjo pusvalandis. Ant laiptų pasigirdo žingsniai. Atsivėrė durys. Pasirodė meksikietis. Jis stabtelėjo rūke, prisidegė cigaretę ir nusižiovavo. Paskui nerūpestingai nusišypsojo, gūžtelėjo pečiais ir nirdamas į rūką patraukė tolyn. Nagi dar nusišypsok. Pradviseš kukurūzpalaiki, ko gi čia šypsais? Kilai iš prasilakusios prasigėrusios padermės ir tik todėl, kad nuėjai į kambarį su mūsų baltaode mergina, dabar šypsaisi? Ar manai, kad tau būtų pavykę, jei nebūčiau jai atsakęs ant bažnyčios laiptų?

Po valandėlės ant laiptų sukaukšėjo jos kulniukai ir mergina pro duris žengė į rūką. Ta pati mergina, tas pats žalias apsiaustas, tas pats šalikas. Ji pamatė mane ir nusišypsojo.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 68

– Labas, branguti. Ar nori su manim pasismaginti?

Dabar ramiai, Bandini.

– O, – pasakiau. – Galbūt. O gal ir ne. Ką siūlai?

– Lipkim į viršų ir pamatysi, branguti.

Liaukis prunkštavęs, Arturai. Būk mandagus.

– Gal ir lipsiu, – tariau. – O gal ir ne.

– Na, branguti, lipam.

Smulkūs jos veido kauliukai, rūgštaus vyno kvapas iš burnos, baisi jos meilumo veidmainystė, akyse – pinigų alkis.

Bandinis:

– O kiek dabar kainuoja?

Ji paėmė mane už rankos ir stumtelėjo durų link, bet – švelniai.

– Lipk aukštyn, branguti. Pašnekėsim apie tai viršuj.

– Nepasakyčiau, kad aš labai degčiau noru, – pasakė Bandinis. – Aš... aš ką tik iš pašėlusio vakarėlio.

Sveika Marija, malonės pilnoji, lipu laiptais aukštyn, aš to nepakelsiu. Reikia nešdintis iš čia. Koridoriai, pradvisę tarakonai, geltona šviesa palubėj, tu pernelyg asketiškas šiam reikalui, mergina laiko mano ranką, kažkas tau negerai, Arturai Bandini, tu mizantropas, visas tavo gyvenimas pasmerktas viengungystei, tau derėtų eiti į kunigus. Aną popietę mums apie tai pasakojo tėvas O'Lyris, kalbėjo apie atsisakymo džiaugsmą, be to, ir tie pinigai – mano motinos. O Marija, pradėta be nuodėmės, melskis už mus, nusidėjėlius, – tuo metu užlipome laiptais į viršų ir dulkėtu tamsiu koridoriumi nuėjome iki galinio kambario, ten ji uždegė šviesą, ir štai mes viduje.

Kambarys buvo mažesnis už manąjį, nei kilimo, nei paveikslų, tik lova, stalas ir prausyklė. Ji nusirengė apsiaustą. Po juo vilkėjo mėlyną kartūninę suknelę. Buvo plikakojė. Nusiėmė šaliką. Nebuvo šviesiaplaukė iš prigimties. Ties šaknimis plaukai juodavo. Turėjo mažumėlę lenktą nosį. Bandinis, sėdėdamas ant lovos, nutaisė nerūpestingą veidą, lyg žmogus, žinantis, kaip reikia sėdėti ant lovos.

Bandinis:

– Gražiai čia įsikūrei.

Dieve, reikia dingti iš čia, kaip baisu.

Mergina atsisėdo šalia manęs, apsikabino rankomis, įrėmė krūtis, pabučiavo mane, bakstelėjo šaltu liežuviu į mano dantis. Pašokau ant kojų. Och, greitai ką nors sugalvok, mano prote, mano brangus prote, prašau, išvesk mane iš čia, ir daugiau taip nebeatsitiks. Nuo šiol grįšiu prie Bažnyčios. Nuo šios dienos mano gyvenimas čiurlens kaip saldus upeliukas.

Mergina atsigulė, rankas pakišo po kaklu, kojas ištiesė ant lovos. Prieš numirdamas aš dar pauostysiu alyvas Konektikute, be abejonės, ir pamatysiu švarias baltas tylias savo jaunystės bažnytėles, ganyklos aptvaro kartis, kurias pralaužiau, kad pabėgčiau.

– Žinai, – tariau, – noriu su tavimi pasikalbėti.

Ji sukryžiavo kojas.

– Aš rašytojas, – pasakiau. – Renku medžiagą knygai.

– Žinojau, kad tu rašytojas, – tarė ji. – Arba verslo žmogus, ar panašiai. Atrodai dvasingas, branguti.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 69

– Matai, aš rašytojas. Tu man patinki, ir šiaip. Tu visai nieko. Patinki man. Bet pirmiausia noriu su tavim pakalbėti.

Ji atsisėdo.

– Ar neturi pinigų, branguti?

Pinigų – cha. Ir aš juos išsitraukiau, nediduką storą dolerių ritinėlį. Aš turiu pinigų, daug pinigų, šitie – tik lašas jūroje, nėr ką kalbėti apie pinigus, pinigai man nieko nereiškia.

– Kiek imi?

– Du dolerius, branguti.

Tai duok jai tris, atsainiai ištrauk, tarsi jie būtų nieko verti, nusišypsok ir jai paduok, nes nėr čia ką kalbėt apie pinigus, atsiras jų ir daugiau, šiuo metu mama sėdi prie lango, kalba rožinį laukdama grįžtant mano senio, bet vis tie pinigai, visada tie pinigai.

Mergina paėmė pinigus ir pakišo po pagalve. Ji pasijuto dėkinga ir jau kitaip šypsojosi. Rašytojas nori pasikalbėti. Kokios šiais laikais sąlygos? Ką ji mano apie tokį gyvenimo būdą? Ak, branguti, nekalbėkime, eikime prie reikalo. Ne, aš noriu pasikalbėti, tai svarbu, nauja knyga, medžiaga. Dažnai taip darau. Kaip tu pradėjai palaidą gyvenimą? Ak, branguti, dėl Dievo, ketini klausinėti manęs ir tokių dalykų? Bet pinigai man nieko nereiškia, sakau tau. Bet mano laikas brangiai kainuoja, branguti. Tuomet štai tau dar du doleriai. Išeina penki, Dieve, penki doleriai, o aš iš čia dar neišsinešdinau, kaip aš tavęs nekenčiu, gašlūne. Tu švaresnė už mane, nes nė nemanai nieko parduoti, tik tą varganą kūną.

Ji buvo priblokšta, ji viską leisianti. Aš galiu daryti jai ką noriu, ji net pamėgino prisitraukti mane artyn, bet ne, truputį palūkėkim. Sakau tau, kad noriu pasikalbėti. Sakau tau, pinigai man nieko nereiškia, štai dar trys, išeina aštuoni doleriai, bet tai nesvarbu. Turėk tuos aštuonis dolerius ir nusipirk ką nors gražaus. Ir tada aš spragtelėjau pirštais kaip kažką prisiminęs žmogus, kažką svarbaus, pavyzdžiui, sutartą susitikimą.

– Klausyk! – riktelėjau. – Prisiminiau. Kiek dabar valandų?

Ji smakru švelniai lietė mano kaklą.

– Nesirūpink dėl valandų, branguti. Gali pasilikti pernakt.

Svarbus žmogus, ak, taip, dabar atsiminiau, mano leidėjas, jis atskrenda šįvakar lėktuvu. Iš Berbanko, tiesiai iš Berbanko. Turiu griebti taksi ir lėkti iš čia. Iki, iki, pasilik tuos aštuonis dolerius, nusipirk ką nors gražaus, iki, iki, bėgu laiptais žemyn, bėgu šalin, mielas rūkas tarpdury apačioje, pasilik tuos aštuonis dolerius, och, gerasis rūke, regiu tave ir ateinu, o grynas ore, nuostabus pasauli, ateinu pas tave, iki, rėkiu atsisukęs į laiptus, dar pasimatysim, pasilik tuos aštuonis dolerius ir nusipirk ką nors gražaus. Aštuoni doleriai pradingsta man iš akių, o Jėzau, nutrenk mane ir pargabenk mano kūną namo, nutrenk mane ir tegu aš mirsiu kaip mulkis pagonis, be nuodėmes atleidžiančio kunigo, be Paskutinio patepimo, aštuoni doleriai, aštuoni doleriai...

Trečias skyrius

Skurdžios dienos, mėlynos padangės be menkiausio debesėlio, kasdien mėlyna dienos jūra, ja plaukia saulė. Gausybės, gausybės rūpesčių dienos, gausybė apelsinų. Valgyk juos lovoje, valgyk pietums, pasilaikyk vakarienei.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 70

Apelsinai, penki centai už tuziną. Danguje spindi saulė, jos sultys mano pilve. Japonų turguje jis, apskritaveidis, besišypsantis japonas, pamatydavo mane ateinant ir pastverdavo popierinį maišelį. Kilnus žmogus, jis duodavo man penkiolika, kartais dvidešimt apelsinų už penkiacentį.

„Ar mėgsti bananus?“ Aišku, ir jis man įbruko porą bananų. Maloni naujovė – apelsinų sultys ir bananai. „Ar mėgsti obuolius?“ Aišku, ir jis man davė obuolių. Vis šis tas naujo – apelsinai ir obuoliai. „Ar mėgsti persikus?“ Žinoma, ir aš parsinešiau rudą maišelį į savo kambarį. Įdomi naujovė – persikai ir apelsinai. Mano dantys prakando žievę, skrandyje ėmė kandžiotis ir inkšti sultys. Ten, mano pilve, buvo taip liūdna. Sklido gailios raudos ir nedideli niūrūs dujų debesėliai užgulė man širdį.

Mano pažadai nuginė mane prie spausdinimo mašinėlės. Atsisėdau priešais ją, apimtas sielvarto dėl Arturo Bandinio. Retkarčiais per kambarį nekaltai nuplaukdavo kokia nors idėja. Panaši į mažą baltą paukštytę. Ji nenorėdavo nieko pikta. Trokšdavo tik padėti man, mielas paukštelis. Bet aš ją čiuopdavau, pliekdavau klaviatūra ir ji nuo mano rankų žūdavo.

Kodėl aš toks buvau? Vaikystėje meldžiausi Šventajai Teresei prašydamas naujo parkerio. Mano malda buvo išklausyta. Aš iš tiesų gavau naują parkerį. Dabar vėl ėmiau melstis Šventajai Teresei. Meldžiu, mieloji geroji šventoji, pametėk man idėją. Tačiau ji mane apleido, visi dievai mane apleido, aš likau vienas kaip Hiuismansas[5], sugniaužęs kumščius, ašarotomis akimis. Jei kas nors mane kada nors mylėjo, nors ir vabalas, nors ir pelė, tai taip pat liko praeityje. Net Pedras apleido mane už tai, kad tegalėjau jam pasiūlyti apelsino žievelių.

Galvojau apie namus, apie spagečius, plaukiojančius tirštame pomidorų padaže po parmezano kalnu, apie mamos citrininius pyragus, avienos kepsnius ir karštą duoną, ir pasijutau toks nelamingas, kad suleidau nagus sau į ranką. Pasirodė kraujas, ir man labai palengvėjo. Aš buvau menkiausias Dievo padaras, priverstas net pats save kankinti. Be abejonės, šiame pasaulyje nebuvo didesnio sielvarto nei manasis.

Apie tai turi išgirsti Hekmutas, galingasis Hekmutas, kuris savo žurnalo puslapiuose ugdo genijus. Gerbiamasis pone Hekmutai, parašiau, kai pasakojau apie garbingą praeitį, gerbiamasis Hekmutai, puslapis po puslapio, ugninis saulės kamuolys vakaruose iš lėto duso tirštose ūkanose, kylančiose nuo pakrantės.

Kažkas pabeldė į mano duris, bet aš neatsišaukiau, mat galbūt toji moteris vėl atėjo savo bjaurios nuomos. Tačiau durys atsivėrė ir pasimatė plika, kaulėta, barzdota galva. Užėjo ponas Helfrikas, mano kaimynas. Ponas Helfrikas buvo ateistas, anksčiau tarnavo kariuomenėje, bet dabar gyveno iš menkos pensijos, kurios jam vos vos pakakdavo susimokėti už gėrimus, nors jis ir pirkdavo tik pigiausią džiną. Jis amžinai vilkėdavo pilką chalatą be diržo ir sagų, ir nors dėjosi esąs drovus, iš tikrųjų jam tai buvo nė motais, todėl jo chalatas visada būdavo praskleistas, po juo styrojo vešlūs plaukai ir buvo matyti kaulai. Pono Helfriko akys buvo paraudusios, nes kiekvieną popietę, kai saulė apšviesdavo vakarinę viešbučio dalį, jis miegodavo iškišęs galvą pro langą. Kūnas likdavo viduje. Nuo pat pirmos mano gyvenimo

[5] Kalbama apie prancūzų rašytoją Morisą Karlą Huysmansą (1848–1907).

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 71

viešbutyje dienos jis man buvo skolingas penkiolika centų, bet, daug sykių beviltiškai pamėginęs skolą atgauti, netekau vilties kada nors vėl išvysti savo pinigus. Dėl to mes liovėmės bendravę, taigi išvydęs jo galvą tarpdury – nustebau.

Jis paslaptingai pašnairavo, prispaudė prie lūpų pirštą ir papraššššššššė tylos, nors aš nepratariau nė žodžio. Norėjau, kad jis matytų mano priešiškumą ir atmintų, jog aš negerbiu pažadų nesilaikančių žmonių. Ponas Helfrikas tyliai uždarė duris ir ant kaulėtų pirštų galiukų nutipeno per kambarį, chalatas buvo plačiai praskleistas.

– Ar mėgsti pieną? – sušnabždėjo jis.

Pieną išties mėgau, taip jam ir pasakiau. Tuomet jis man atskleidė savo planą. Žmogus, kuris Banker Hilo rajone išvežiodavo pieną, buvo jo bičiulis. Kas rytą ketvirtą valandą šis žmogus sustabdydavo savo sunkvežimį prie viešbučio ir laiptais pakildavo į Helfriko kambarį išgerti džino.

– Taigi, – tarė kaimynas, – jei tau patinka pienas, tau tereikia jo įsipilti.

Papurčiau galvą.

– Tai niekinga, Helfrikai, – mane nustebino Helfriko ir pienininko draugystė. – Jei jis tavo draugas, kam tau vogti pieną? Jis geria tavo džiną. Tai kodėl jo nepaprašai pieno?

– Kad aš negeriu pieno, – atsakė Helfrikas. – Aš stengiuosi dėl tavęs.

Tai panėšėjo į mėginimą nusimesti skolos naštą. Papurčiau galvą.

– Ne, ačiū, Helfrikai. Norėčiau laikyti save doru žmogumi.

Jis gūžtelėjo pečiais ir susisiautė chalatą.

– Gerai, vaiki. Aš tik norėjau padaryti tau paslaugą.

Vėl palinkau rašyti laiško Hekmutui, tačiau beveik tą pačią akimirką pajutau pieno skonį. Po valandėlės nebegalėjau tverti savo kailyje. Prieblandoje atsiguliau ant lovos ir leidausi gundomas. Netrukus pasidaviau ir pasibeldžiau į Helfriko duris. Jo kambaryje ant grindų mėtėsi bulvariniai žurnalai, paklodės ant lovos draikėsi pajuodusios, drabužiai buvo išmėtyti po visas pakampes, o plikos pakabos ant sienų badė akis, lyg išlaužyti dantys kaukolėje. Ant kėdžių kūpsojo indai, ant palangės voliojosi sumaigytos cigarečių nuorūkos. Helfriko kambarys nesiskyrė nuo maniškio, tik čia kampe stovėjo nedidelė dujinė viryklė ir kabojo lentynos puodams bei keptuvėms. Šeimininkė jam taikė specialų nuomos tarifą, mat jis pats tvarkė ir klojo lovą, nors iš tiesų nei šio, nei ano nedarė. Helfrikas su chalatu sėdėjo ant supamosios kėdės, apie kojas pasistatęs džino butelių. Rankoje laikė dar vieną butelį ir iš jo gurkšnojo. Jis gerdavo nuolatos, dieną ir naktį, bet niekada nepasigerdavo.

– Persigalvojau, – jam pasakiau.

Ponas Helfrikas prisisėmė pilną burną džino, paskalavo gėrimą tarp žandų ir didžiai pasimėgaudamas nurijo.

– Tai juokų darbas, – pasakė jis, atsistojo ir nupėdino per kambarį prie savo padrėbtų kelnių. Akimirką pamaniau, kad ponas Helfrikas ketina skolą man grąžinti, bet jis tik paslaptingai pasirausė po kišenes ir tuščiomis rankomis grįžo prie kėdės. Šalia jos aš stovėjau.

– Prisiminiau, – tariau. – Gal galėtum man atiduoti pinigus, kuriuos paskolinau?

– Neturiu, – atsakė jis.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 72

– Ar gali grąžinti nors dalį, tarkime, dešimt centų? – Jis papurtė galvą. – Penkiacentį?

– Aš skurdžius, vaiki.

Siurbtelėjo dar vieną gurkšnį. Iš naujo butelio, artipilnio.

– Negaliu tau duoti grynų, vaiki. Bet pasirūpinsiu, kad gautum pieno tiek, kiek nori.

Ir tada jis man viską paaiškino. Pienininkas atvyks maždaug ketvirtą. Aš turiu nemiegoti ir klausytis, kol jis pabels. Helfrikas užims pienininką mažiausiai dvidešimt minučių. Tai buvo kyšis, siekis išvengti skolos, tačiau mane kamavo alkis.

– Bet skolas reikia grąžinti, Helfrikai. Tau būtų nekas, jei imčiau reikalauti palūkanų.

– Aš atiduosiu tau skolą, vaiki, – pasakė jis. – Atiduosiu viską iki paskutinio grašio, kai tik galėsiu.

Piktai trenkęs Helfriko duris grįžau į savo kambarį. Nenorėjau būti beširdis, tačiau skolos reikalas pažengė per toli. Žinojau, kad pinta džino, kurį jis geria, kainuoja mažiausiai trisdešimt centų. Jis be vargo galėjo mažiau išgerti, kad galėtų sumokėti skolą.

Nenoriai artinosi naktis. Sėdėjau prie lango ir sukausi cigaretes iš tualetinio popieriaus skiaučių ir rupaus tabako. Šis tabakas buvo mano užgaida iš geresnių laikų. Nusipirkau jo skardinę ir gavau dovanų pypkę, pritvirtintą prie skardinės gumine juosta. Deja, pypkę pamečiau. Tabakas buvo toks rupus, kad jį vargiai galėjai rūkyti susukęs į paprastą cigarečių popierių, bet įsuktas į dvigubą tualetinio popieriaus sluoksnį, jis, stiprus ir kompaktiškas, kartais suliepsnodavo kaip cigaretė.

Naktis artinosi iš lėto, iš pradžių dvelktelėjo šaltukas, paskui stojo sutemos. Už mano lango nusidriekė didelis miestas – lyg ryškios naktinės gėlės pražydo gatvių žibintai, raudoni, mėlyni bei žali neoniniai žiburiai. Alkio nejutau, po lova turėjau daug apelsinų, ir paslaptingo krizenimo mano skrandyje priežastis buvo ne kas kita, o dideli tabako dūmų kamuoliai, ten įkalinti ir karštligiškai ieškantys, pro kur ištrūkti lauk.

Na pagaliau tai atsitiks – aš netrukus tapsiu vagimi, apgailėtinu pieno vagišiumi. Štai tau vienadienis genijus, štai tau vienos istorijos autorius – vagišius. Susiėmiau rankomis už galvos ir ėmiau linguoti pirmyn atgal. Dievo Motina. Antraštės laikraščiuose – daug žadantį rašytoją sučiupo vagiantį pieną, garsus Dž. K. Hekmuto protežė stojo prieš teismą už smulkią vagystę; aplink knibžda reporteriai, blykčioja blykstės, papasakokite mums, Bandini, kaip tai atsitiko? Ką gi, vyručiai, buvo taip: matote, iš tikrųjų aš turiu krūvą pinigų, žinote, mano rankraščius tiesiog graibsto ir taip toliau, bet aš nusprendžiau parašyti istoriją apie vaikiną, kuris pavagia kvortą pieno, ir norėjau, kad ta istorija rastųsi iš patirties, todėl taip ir atsitiko, vyručiai. Ieškokite mano parašytos istorijos laikraštyje „The Post“, aš ją pavadinau „Pieno vagis“. Palikite man adresus ir aš jums visiems atsiųsiu nemokamus egzempliorius.

Tačiau šitaip nebus, mat niekas nepažįsta Arturo Bandinio; tau skirs šešis mėnesius, tave įgrūs į miesto kalėjimą ir tu tapsi nusikaltėliu, o ką pasakys motina? Ką pasakys tėvas? Ar girdi tuos vaikinus, susibūrusius Boulderyje, Kolorade, prie degalinės, ar girdi, kaip jie žvengia iš didžiojo

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 73

rašytojo, kurį sučiupo vagiant kvortą pieno? Nedaryk to, Arturai! Jei turi nors kruopelę padorumo, nedaryk to!

Pakilau nuo kėdės ir pradėjau žingsniuoti pirmyn atgal. Visagalis Dieve, suteik man jėgų! Nuslopink nusikaltėlišką potraukį. Ir staiga visas planas man pasirodė pigus bei kvailas, nes tą akimirką man šovė į galvą mintis dar kai ką parašyti laiške didžiajam Hekmutui, ir aš dvi valandas rašiau, kol suskaudo galvą. Kai pro langą pažvelgiau į didelį laikrodį ant Šventojo Pauliaus viešbučio, buvo jau beveik vienuolika. Laiškas Hekmutui išėjo labai ilgas – prirašiau dvidešimt puslapių. Perskaičiau laišką. Jis man pasirodė kvailas. Pajutau, kaip iš gėdos nukaista veidas. Dėl tokios vaikiškos nesąmonės Hekmutas mane palaikys idiotu. Surinkau lapus ir išmečiau juos į šiukšlių dėžę. Išauš rytojus ir galbūt man gims idėja, kaip parašyti apsakymą. O dabar suvalgysiu porą apelsinų ir eisiu miegoti.

Vargani buvo tie apelsinai. Sėdėdamas ant lovos suleidau nagus į jų ploną žievę. Mano kūnas įsitempė, burnoje prisikaupė seilių ir aš susigūžiau nuo minties apie šiuos vaisius. Kąsdamas geltoną minkštimą krūptelėjau it perlietas šaltu vandeniu. Ak, Bandini, tariau savo atspindžiui bufeto veidrodyje, kaip tu aukojiesi dėl meno! Juk galėtum būti pramonės kapitonas, pirklių princas, aukščiausiosios lygos beisbolo žaidėjas, pagrindinis Amerikos lygos puolėjas, vidutiniškai surenkantis 415 taškų, bet ne! Tu štai toks, šliaužioji per dienas, badaujantis genijus, ištikimas savo šventam pašaukimui. Kiek daug turi drąsos!

Gulėjau lovoje nesudėdamas bluosto. Tamsoje. Galingasis Hekmutas, ką jis apie tai pasakytų? Jis plotų rankomis, jo smarki plunksna pašlovintų mane skambiomis frazėmis. Pagaliau juk laiškas Hekmutui ne toks jau blogas. Atsikėliau, ištraukiau jį iš šiukšlių dėžės ir iš naujo perskaičiau. Puikus laiškas, atsargus ir nuotaikingas. Hekmutą jis labai pradžiugins. Jam įspūdį padarys faktas, kad aš – tas pats autorius, kuris parašė „Šunelio juoką“. Štai jums istorija! Ir aš atidariau stalčių, prikrautą žurnalo numerių su mano kūriniu. Tysodamas ant lovos darsyk laišką perskaičiau, vis nusijuokdamas iš pasakojimo sąmojingumo, su nuostaba murmėdamas, kad tai aš jį parašiau. Paskui ėmiau kūrinį skaityti garsiai, gestikuliuodamas prieš veidrodį. Kai baigiau, mano akyse žibėjo džiaugsmo ašaros, aš stovėjau priešais Hekmuto nuotrauką ir dėkojau jam už tai, kad pripažino mano talentą.

Atsisėdau prie spausdinimo mašinėlės ir tęsiau laišką. Naktis gilėjo, lapų šūsnis didėjo. Ak, kad visa kūryba eitųsi taip lengvai kaip laiškas Hekmutui! Lapų krūva augo, dvidešimt penki, trisdešimt lapų, paskui pažvelgiau į savo bambą ir išvydau riebalų ringę. Kokia ironija! Aš priaugau svorio – storėjau nuo apelsinų! Išsyk pašokau ant kojų ir kelis kartus pritūpiau. Kraipiausi, rangiausi ir raičiausi. Mane išpylė prakaitas, pasidarė sunku kvėpuoti. Ištroškęs ir išvargęs griuvau ant lovos. Dabar mielai būčiau išgėręs stiklinę šalto pieno.

Tą akimirką pasigirdo beldimas į Helfriko duris. Išgirdau jį niurnant ir kažką įsileidžiant vidun. Svečias galėjo būti tik pieninininkas. Pažvelgiau į laikrodį, buvo beveik keturios. Greitai apsirengiau: kelnės, batai, kojinių ir megztinio nereikia. Koridorius buvo tuščias, atrodė grėsmingai raudonoj senos lemputės šviesoj. Žingsniavau nesislapstydamas, kaip žmogus, einantis į tualetą koridoriaus gale. Dvi inkščiančių, irzlių laiptų aikštelės ir aš

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 74

atsidūriau pirmame aukšte. Raudonai ir baltai nudažytas pienvežis stovėjo mėnesienos permerktoje alėjoje šalia viešbučio sienos. Įkišau ranką į sunkvežimį ir tvirtai už kaklelių pastvėriau du pilnus kvortos talpos butelius. Spausdamas tuos kaklelius pajutau vėsą bei gardumą. Tuojau grįžau į savo kambarį ir pastačiau pieno butelius ant tualetinio staliuko. Atrodė, jie užima visą kambarį. Panėšėjo į žmones. Buvo tokie gražūs, tokie pilvoti ir sveikatingi.

Arturai, tariau, tau pasisekė! Galbūt tau padėjo motinos maldos, gal Dievas tave tebemyli, nepaisydamas to, kad susidėjai su ateistais, bet, kad ir kaip būtų, tau pasisekė.

Na, kaip senais laikais, pamaniau, ir kaip senais laikais priklaupiau, sukalbėjau maldelę – taip, kaip darydavom pradinėje mokykloje, taip, kaip namuose mane mokė mama: „Palaimink, Dieve, mus ir šias dovanas savo buvimu tarp mūsų, amen.“ Paskui sukalbėjau dar vieną maldą. Pieninkas buvo jau seniai išėjęs iš Helfriko kambario, o aš klūpėjau ir meldžiausi, kol pradėjo perštėti keliai ir į mentikaulius įsimetė maudulys, kol nebegalėjau tverti nepaskanavęs pieno.

Atsistojęs iš silpnumo susvyravau, bet man už tai, pamaniau, tuoj bus atlyginta. Išėmiau iš stiklinės dantų šepetėlį, atidariau vieną butelį ir prisipyliau sklidiną stiklinę pieno. Atsisukau ir pažvelgiau į Dž. K. Hekmuto nuotrauką ant sienos.

– Į sveikatą, Hekmutai! Valio tau!

Ir ėmiau godžiai gerti, bet staiga užspringau, man sutraukė gerklę – koks pasibaisėtinas skonis! Tokios rūšies pieno negalėjau pakęsti. Tai buvo pasukos. Išspjoviau jas, praskalavau burną vandeniu ir skubiai patikrinau kitą butelį. Jame taip pat buvo pasukos.

Versta iš:
John Fante. ASK THE DUST.
Black Sparrow Press, Santa Rosa,
1999

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 75

BRIGITA SPEIČYTĖ

Maironio palimpsestas

Maironio seminaro 1994–1996 m.
vedėjai ir dalyvėms

Palimpsesto terminas pasitelktas kaip teorinė metafora aptarti Maironio kūrybos santykiui su tradicija. Ši metafora įprasmina savitą rašymo būdą – rašymą ten, kur būta ankstesnio teksto, kuris yra ištrintas ar išsitrynęs, bet prasišviečia pro tai, kas parašyta. Maironio poezijos analizei adekvačiau perkelti palimpsesto sampratą ne tiek iš senovės (antikos, viduramžių) raštijos istorijos (tekstai ant papirusų, pergamento – nuplaunami, išskutami), o tokią, kokia vartojama architektūros srityje: performuotas, perstatytas kraštovaizdis (dažniau – urbanistinis) išlaiko ankstesnių statinių, jų architektonikos pėdsaką, šešėlį. Palimpsesto terminas literatūros srityje padeda įvardyti specifinį santykį su paveldu: santykį, kurio neužtenka apibrėžti citatos, nuorodos, aliuzijos į jo tekstus terminais. Tai formų suliejimas, kontaminacija, derinimas – kaip būdas apgyvendinti negyvenamą vietą, įkomponuoti į naują statinį griuvėsius, nuoskilas, dabarčiai naujame ansamblyje atverti praeities erdves ar detales. Ir perstatyti, uždengti, slėpti pėdsakus; pristatyti dar vieną aukštą. Palimpsestas yra, pavyzdžiui, Vilniaus Arkikatedros varpinės bokštas, išlaikęs gynybinio, galbūt ir ritualinės paskirties bokšto – ankstesnės formos – pėdsaką. Ir Vilniaus universiteto senasis ansamblis: Filologijos fakulteto rūsy (gaila, kadaise dėl rūkorių uždarytas) grindyse yra paliktas seno grindinio fragmentas, nuo dabartinio kultūrinio sluoksnio paviršiaus nugrimzdęs kelis metrus.

Palimpsestas bet kuriuo atveju yra tradicijos lūžio reiškinys. Tai yra naujovės dominavimo, tradicijų kvestionavimo, netgi atsisakymo laiko ženklas. Palimpsestiškame tekste (tiek kalbiniame, tiek erdviniame) ryškesnis, dominuojantis, pirmesnis yra naujas sluoksnis. Palimpsestas nėra restauracija. Literatūros tradicijoje tai toks rašymas, kuris paviršiuje atrodo besikuriąs pats iš savęs, ištrinąs ir atšaukiąs praeities tekstus kaip jam nebūtinus, bet iš tiesų persiima jų sim-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 76

boline energija, ją perduoda ateičiai. Literatūros istorijoje yra aptarta, kad tokia rašymo forma aktualiai iškilo romantizmo epochoje[1].

Lietuvių literatūroje poetinio palimpsesto poreikį motyvavo ir specifinė kultūrinė situacija. Maironiui reikėjo ne tik rūpintis savo poezijos kalbos gramatiškumu, derinantis prie sparčiai kintančių bendrinės kalbos normų, bet ir vienakalbiame kūrybos korpuse suderinti paveldėtus *kultūrinius dialektus*. A. Strazdo, D. Poškos, A. Baranausko palikimas akivaizdžiai rodo, kad tai, kas buvo sakoma ir rašoma lietuviškai, nebuvo *taip pat* tų pačių autorių sakoma ir rašoma lenkiškai. Dar plačiau žvelgiant – tai, ką rašė A. Strazdas, D. Poška, A. Baranauskas, nebuvo visiškai tas pat, ką rašė A. Mickevičius, V. Sirokomlė ir J. I. Kraševskis, nors neabejotinai visų šių autorių kūryba sudarė Maironio kūrybai artimą bei svarbų tradicijos kontekstą. Tad Maironis ne tik kūrė bendrine lietuvių kalba, ne tik pritaikė jai silabotoninę eilėdarą, ne tik sukūrė lyrikos formų repertuarą. Savo kūryboje jis performavo tradicijos perspektyvą: išsiskaidžiusį, kartais jau į „priešingus balsus“, anot T. Venclovos metaforos, besiskiriantį paveldą jis sutvirtino *savo tekstu*, padarė jį vientisą, *rašydamas ant viršaus*. Ne tuščioje vietoje, bet nerestauruodamas jokio dekoro. Skaitydami Maironio poeziją, skaitome tarsi daugiasluoksnį palimpsestą – žemaičių lituanistus, A. Mickevičių ir A. Baranauską kartu – ir lietuviškai.

Palimpsesto pobūdžio santykį su tradicija atskleidžia pirmasis stambesnis Maironio kūrinys – rankraščiu likusi poema „Lietuva“ (1888). Itin iškalbinga tai, kad poemoje kultūros tradicija modeliuojama kaip *kraštovaizdis*, o jos pažinimas, pristatymas – kaip kelionė po kraštą. Tokiu būdu aktualizuojamas savitas santykis su tradicija: tai *gyvenimo* erdvė, *gyvenamasis* pasaulis, ne koks nors archyvas ar muziejus; todėl ji yra ir simbolinis atminties tekstas, nužymėtas paminklais, kurie sužadina atmintį ir iš jos iškelia gyvenimo orientyrus, eksponatus. Tradicija yra kūrybos erdvė (žemė – vientisas plotas), ne praeitis. Galima sakyti, kad savo pirmuoju didesniu tekstu Maironis sukūrė sau tarsi poetinę „kanvą“ – kultūrinį Lietuvos reljefą. Jame matyti Maironio užmojis – sujungti tai, kas yra atskira ir ką nėra paprasta sujungti, – nebuvo anuomet, nėra ir šiandien: Maironio Lietuvos kultūrinė panorama apėmė tokias daugialypio paveldo kraštines kaip K. Donelaitis (Prūsijos Lietuva) ir A. Mickevičius (lenkiškoji ir plačiau – kitakalbė LDK tradicija).

Šį kultūrinį kraštovaizdį Maironis detalizavo svarbiausiuose debiutinio rinkinio „Pavasario balsai“ tekstuose. 1891 m., studijuodamas Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje, Maironis nelegalioje lietuvių spaudoje publikavo du eilėraščius, kurie įėjo į „Pavasario balsų“ ir apskritai visos Maironio poezijos kanoną: „Vilnius (Prieš aušrą)“ ir „Trakų pilis“. Galima manyti, kad Peterburgas Maironiui buvo visais atžvilgiais – tautiniu, politiniu, civilizaciniu, konfesiniu – *kita*, *kitarūšė* aplinka. Tokia aplinka paprastai sustiprina savasties refleksiją. Neatsitiktinai šiedu eilėraščiai, parašyti imperijos sostinėje, yra susiję su Lietuvos sostinėmis, istoriniais, kultūriniais, dvasiniais tradicijos centrais. Su Vilniumi buvo susietas pirmasis XIX a. klasicistinis patriotinis eilėraštis – žemaičių bajorų tautinis-kultūrinis manifestas – S. Stanevičiaus odė „Šlovė žemaičių“ („Mačiau Vilnių, šaunų miestą...“). Vilnius XIX a. pabaigoje jau buvo suvokiamas ir kaip Lietuvos bei Lenkijos romantikų, visų pirma Maironiui svarbaus A. Mickevičiaus, dvasinė tėvynė.

[1] Kalėda A. Romantizmo palimpsestiškumo klausimu: Lietuvos kultūra: romantizmo variantai. – Vilnius: LLTI, 2001. – P. 19–27.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 77

Maironio „Vilnius“ primena S. Stanevičiaus klasicistinio eilėraščio „Šlovė žemaičių“ retorinį patosą, panaši ir tekstų pradžia – odei būdingas plačiai aprėpiančio žvilgsnio motyvas. Tačiau emocinis patoso turinys ir regėjimo lauką apibrėžianti tamsos–šviesos semantika esmingai skiriasi. S. Stanevičiaus odėje žvilgsnis sujungia ir dabartį – žemaičius Vilniuje, ir praeitį – regi LDK valdovus, kunigaikščius. Tekstas kupinas optimizmo, visuomeninio entuziazmo ir, anot A. Žentelytės, jaunatviškos bravūros[2]. Maironio Vilnius skendi nakty prieš aušrą: „Antai pažvelki! Tai Vilnius rūmais / Dunkso tarp kalnų plačiai! / Naktis jį rūbais tamsiais kaip dūmais / Dengia! Jis miega giliai!“[3] (I, 173). Tamsa, dengianti Vilnių, pabrėžtinai gretinama su dūmais – Maironio poezijoje tai istorinio laiko, žmogaus būties nykimo, praeinamumo įvaizdis (plg. „Išnyksiu kaip dūmas“). Sukuriama įspūdinga metafora – Vilnius yra užgesusi tėvynės akis: „Norėtum brangią išvysti pilį, / Kur garsūs amžiai užmigę tyli, / Kai Vilnius buvo mums kaip akis, / Kai švietė jis Lietuvai, mūsų tėvynei.“ Atsinaujinimo viltis siejama su gamtiniu laiku (aušra), natūraliu jo ciklu bei vitališkąja jos energija, nors S. Stanevičiaus odė išreiškė herojinį užmojį pataisyti, „ką amžiai pagadino“. Maironio eilėraštyje naujo laiko slenkstį žymi prieš aušrą suskambusi kasdieniška pabudusių paukščių šneka „pagiriuose“ vietoj kadaise Vilniuje skambėjusio, visame pasaulyje pasklidusio „Šlovės žemaičių“ antikinio „šimtabalsio garso“.

Maironio eilėraščio retorinį patosą galima aiškinti ne odės, bet trėnų situacija – tai garbingo mirusiojo, Vilniaus, kaip užgesusio tradicijos kūno, apraudojimas. Maironio eilėraštyje – patetiško gedėjimo situacija, analogiška herojiniam žuvusiųjų pagerbimo vaizdui iš istorinės dainos „Oi neverk, matušėle!“: „Saulė leidos raudona ant Vilniaus kapų, / Kai duobę kareiviai ten kasė, / Ir paguldė daug brolių greta milžinų, / O Viešpats jų priglaudė dvasią“ (I, 112). Bailaus mėnesio, netikra šviesa nušviečiančio Vilniaus mūrus, motyvas primena istorinės giesmės „Milžinų kapai“ finalą, kur saulė gėdisi parodyti mirusiųjų kūnais nusėtą lauką: „O, buvo mūšys! / Apsiniaukus naktis / Jį dienai parodyt drovėjos; / Tik kūnų šimtai, / Suvartyti keistai, / Ilgai, dar ilgai ten ilsėjos“ (I, 200). Pirmajame šio eilėraščio variante buvo ryškesnis, nors ne toks meniškas, sukrautų mirusiųjų kūnų kalnų motyvas, atliepiantis kalvotą Vilniaus peizažą: „Tik kūnų šimtai, / Suguldyti aukštai.“ Ši frazė jau atrodo tarsi aliuzija į pagonišką laidotuvių laužą.

Vilniaus, taip pat senosios Lietuvos sostinės Trakų sąsaja su mirties, tamsos, lyg tam tikro ciklo pabaigos, vaizdiniais, viena vertus, galėtų atrodyti kaip atsisveikinimas su istorine bei politine Vilniaus tradicija, netgi savotiškas jos atsisakymas. Praeitį apgaubusioje tamsoje neleidžiama išryškėti jokiems konkretiems daiktų kontūrams. Tačiau ši Vilniaus vaizduosena į teksto paviršių iškelia itin seną, ikiistorinį *Vilniaus mito* tekstą, kurį yra rekonstravęs Vladimiras Toporovas. Vilniaus kraštovaizdis ir su juo siejami išlikę senieji pasakojimai (legendos apie Šventaragį ir jo įsteigtą mirusiųjų deginimo ritualą, apie Vilniaus įkūrimą), Vilniaus, Neries ir Vilnios vardų semantika iškelia Vilnių, Vilniaus kraštovaizdį kaip mitinio gyvybės–mirties–gyvybės virsmo vietą, kaip gyvybės ir mirties misterijos erdvę ir topografinį mito tekstą[4]. Atrodo, kad misterijos nuotaiką

[2] Žentelytė A. Lietuvių tautinio atgimimo mitologija // Literatūra. – 1998. – T. 36 (1). – P. 62.

[3] Nurodomas Maironio „Raštų“ tomas ir puslapio numeris (t. I, Vilnius: Vaga, 1987; t. II, Vilnius: Vaga, 1988).

[4] Interpretuodamas Vilniaus, Vilnios ir Neries toponimus kaip „pagrindinio mito“ pėdsakus, mokslininkas rašo: „Be abejonės, mitologiniu požiūriu Vilniaus įkūrimas ir yra tas perėjimas nuo *ano*, svetimo pasaulio, prie šio, savo, kuris suponuoja du polius: **ner-* ir **vel-* ‘apačia’,

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 78

Maironis pagavo cituotoje „Oi neverk, matušėle!“ eilutėje: „Saulė leidos raudona ant Vilniaus kapų...“ Taigi ir Vilniaus apraudojimas suvoktinas kaip dvasinio apsivalymo ritualas, padedantis išgyventi gyvybės–mirties–gyvybės virsmą, anot V. Toporovo, šis ritualinis „atsigręžimas į chaosą ir mirtį paremia kosmoso elementų regeneraciją“[5]. Drauge lietuvių moderniajai poezijai sugrąžinamas lietuvių tradicijos mitinės pradžios matmuo ir jos šaltinis. Norint sujungti tai, kas istorijoje yra išsiskaidę, grįžtina prie *visiems bendros* pradžios. Maironio poezijoje šis įvairiomis formomis realizuojamas, skirtingus naujesnius palimpsesto sluoksnius ir jo paties kūrybinę energiją sujungiantis pra-tekstas yra mitas. *Vilniaus* mitas – t. y. Vilniaus kraštovaizdyje įrašytas mitas.

Vilniaus mitiškumą ir jo kraštovaizdžio misteriškumą Maironis, suprantama, buvo suvokęs dar iki mokslinių Vilniaus mito rekonstrukcijų; šį suvokimą skatino gausi mitologinės Vilniaus temos perdirbimo, peraiškinimo istoriniuose veikaluose tradicija (T. Čackio, M. Balinskio, T. Narbuto, J. I. Kraševskio darbai)[6]. Maironis jau poemoje „Lietuva“ Vilniaus peizažą pažymėjo pirmiausia mitologinių ar mitologinių-istorinių veikėjų, tokių kaip Šventaragis, Lizdeika, Gediminas, vardais. Vis dėlto įspūdingiau, kad Maironis junta gilųjį šio teksto lygmenį; iškelia ne tik pagonišką paviršinį Vilniaus ornamentą („Ugnis Šventragio čionai rusėjo. / Garbingų vyrų čia kaulai smilko“), bet ir gelminio archetipo generuojamą, nors iki galo nepasakytą, simbolį – žaibuojantį kryžių: „Ant Nerio upės Vilnius žaibuoja, / Bažnyčių kryžiais aukštai iššovęs“ (II, 331). Į žaibuojančio kryžiaus simbolį A. Mickevičiaus poetinėje apysakoje „Konradas Valenrodas“ ypatingą dėmesį atkreipė mitologas G. Beresnevičius ir iškėlė Valenrodo paveikslo sąsajas su Perkūno figūra: „Jis [t. y. Valenrodas – *B. S.*] apibūdinamas besikryžiuojančių žaibų arba trenkiančios iš kryžiaus perkūnijos metaforomis. Kryžius su jo centre susikryžiavusiais žaibais ar du susikryžiavę žaibai yra Perkūno simbolis“[7]. Perkūnas ir jo atributas – ugnis (žaibas) yra centriniai „pagrindinio mito“, kurį rekonstravo V. Toporovas, analizuodamas senuosius pasakojimus ir Vilniaus kraštovaizdį, veikėjai, jie dalyvauja esminėse šio mito struktūrose, tokiose kaip Perkūnas–Velnias, ugnis–vanduo, gyvybė–mirtis. Atrodo, kad panašų į A. Mickevičiaus Valenrodą – dichotomišką epinį-mitologinį herojų – savo poetinėje vaizduotėje jaunas Maironis regėjo Vytautą; jo figūrą nusakė keista – pagoniškai krikščioniška Perkūno-Saliamono (Šventojo Rašto „Giesmių giesmės“ citata) – vaizdinija: „Rūstybė buvo jo kaip Perkūno, / Meilė kaip smerčio kvėpims galinga!“ (II, 340). Vytautas poemoje pasirodo ir kaip būsimas literatūros personažas – Vilniaus mitas juntamas kaip būsimų literatūrinių siužetų branduolys. Nors Maironiui geriausiai sekėsi iš šio branduolio skleisti lyrinius, daug silpniau – epinius ar draminius siužetus, tačiau bet kuriuo atveju įspūdinga, kad pra-tekstą, besiilgimą „naują poezijos šaltinį“ žymintis simbolis tokia lengva ranka, lyg tarp kitko įrašytas jau pirmosiose jauno poeto sukurto Vilniaus peizažo eilutėse.

'chtoniškumas', 'mirtis' – **ner-* ir **vel-* 'gyvybinė galia', 'vaisingumas', 'turtas', 'didvyriškumas', 'valdžia'; mitologinės nomenklatūros lygmenyje šiems poliams atstovauja pabaisos (gyvatės, slibino) ir jo nugalėtojo, naujos Visatos (taip pat ir miesto) įkūrėjo, naujos tvarkos opozicija, kuriai esant, atsigręžimas į chaosą ir mirtį paremia kosmoso elementų regeneraciją: *stirb und werde*, Goethes žodžiais tariant.“ Toporov V. Vilnius, Wilno, Вильна: miestas ir mitas // Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai. – Vilnius: Aidai, 2000. – P. 88.

[5] Ten pat.

[6] Ten pat. – P. 41.

[7] Beresnevičius G. „Konrado Valenrodo“ dvinarės struktūros // Darbai ir dienos. – 1999. – T. 9 (18). – P. 93.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 79

Vilniaus mito svarba Maironiui paaiškina ir tai, kodėl tokią išskirtinę vietą savo kūryboje jis teikė A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo“ poemos fragmento – „Dainos“ vertimui („Vilija“). Platesniu mastu – kodėl šis A. Mickevičiaus tekstas buvo toks neįtikėtinai populiarus lietuvių literatūroje XIX a. pab. – XX a. pr. Moderniajai literatūrai kaip atramos reikia tradicijos, turinčios gelmės matmenį, kaip laiko ir patirties „santraukos“. A. Mickevičiaus „Daina“ yra tarsi tokios tradicijos metonimija, mažytis palimpsestas: ir Vilniaus mito teksto dalis (upių santakos motyvas), ir tautos likimo, ir modernaus individo subjektyvumo istorija. Maironio kūryba atskleidžia, jog tokia tradicija modernybei reikalinga kaip tam tikras literatūrinės, kultūrinės vaizduotės „genomas“, kaip sutrauktų ir galimų įvairiopai išskleisti siužetų archyvas. Todėl upių santakos motyvas, figūruojantis Vilniaus mito tekste, tampa vidiniu ne vieno Maironio eilėraščio siužetu.

Kaip atskleidžia V. Toporovas, Vilniaus „reljefo ypatybės atvėrė realią galimybę „pagrindinio“ mito turinio schemą perkelti į topografijos kalbą, susieti su konkrečiais lokaliniais objektais. Būtent čia mitas naujai prabilo: reljefo elementai įgavo naują semantinę funkciją, o šių elementų visuma tapo savotišku mitologiniu tekstu“[8]. Kraštovaizdiniame Vilniaus mito tekste svarbiausias veikėjas yra Vilnia – srauni upė kalvų „kulisuose“[9]; jos santakoje su Nerimi esąs Šventaragio slėnis aktualizuoja žemumo lygmenį; su Perkūnu yra siejama aukštuma, kalnas[10]. Itin svarbu tai, kad, viena vertus, „Vilniaus reljefas išsamiausiai įkūnijo mito schemą“, bet, kita vertus, ši schema buvo perkeliama į kitas vietas, „į vakarus nuo Vilniaus, dažnai iki pat jūros“[11]. Panašus erdvinis judrumas pastebimas ir šią mitologinę struktūrą eksploatuojančioje poezijoje: Maironio kūryboje kraštovaizdinė Vilniaus mito struktūra – kalnas, srauni upė, lėta gili upė – yra ne kartą perkeliama į kitą geografinę vietovę. Šį perkėlimą skatino ir A. Mickevičiaus „Daina“, mitinės upių poros Vilnios–Neries struktūrą realizavusi Neries–Nemuno santakos prie Kauno vaizdiniu. Mitinės upių poros realizacija laikytinas toks atvejis kaip Maironio Nemunas ir Šešupė: „Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka...“ Arba „Susimąstęs tamsus Nevėžis“ ir „srauni Dubysa“, kurios balsą ir šviesią – sraunumo – energiją yra perėmusios lietuvės „sesutės visos“ eilėraštyje „Lietuva brangi“. Tas pats prie Dubysos dainuojančių lietuvių merginų motyvas pakartotas eilėraštyje „Daina“ (analogiškai A. Mickevičiaus „Dainoje“ gretinama Vilija ir lietuvė): „Už Raseinių, ant Dubysos, / Teka saulė, teka; / Geltonplaukės puikios visos / Šneka ten, oi šneka“ (I, 121). Mito perspektyvoje Maironio Dubysa ir Vilnia, Nevėžis ir Neris yra izomorfizmai. Todėl eilėraštyje „Lietuva brangi“ poetinė Lietuvos panorama yra modeliuojama pagal kraštovaizdinį Vilniaus mito tekstą: jo struktūrą sudaro kalnai-kapai, srauni upė kalvų kulisuose, gili lėta upė. Upės – kaip kraštovaizdžio – sąmonės modusai, paviršiaus–gelmės, dainos–minties, emocinio atvirumo ir refleksyvaus uždarumo sankirta; kalnai (kapai) – kaip patirties sankaupa; mitinė šventybės, gyvybės–mirties–gyvybės virsmo paslaptis transformuojasi į modernią grožio pajautą:

Graži tu, mano brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai:

[8] Toporov V. Vilnius, Wilno, Вильна... – P. 65.

[9] Ten pat. – P. 87.

[10] „...Vilniaus siejimas su pagrindinio mito schema išplaukia iš miesto ir upės, pagal kurią miestas buvo pavadintas, vardo analizės ir iš ankstyvųjų istorinių mitologizuotų liudijimų. Šios schemos šerdį, žinoma, atspindi elementų *Perkūn- (Taur-)* (viršus, kalnas) ir *Vel-n-, Vil-n-* (apačia ir vanduo) priešprieša“ (ten pat, p. 85).

[11] Ten pat.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 80

Graži tu savo dangaus mėlyne!
Brangi: tiek vargo, kančių prityrei.

Kaip puikūs slėniai sraunos Dubysos,
Miškais lyg rūta kalnai žaliuoja;
O po tuos kalnus sesutės visos
Griaudžiai malonias dainas ringuoja.

Ten susimąstęs tamsus Nevėžis
Kaip juosta juosia žaliąsias pievas;
Banguoja, vagą giliai išrėžęs;
Jo gilią mintį težino Dievas.

(I, 108)

Vilniaus kraštovaizdis kaip mito tekstas nulemia visos Lietuvos kultūrinio kraštovaizdžio panoramą. Lietuva–Tėvynė yra izomorfiška Vilniaus kraštovaizdžiui. Eilėraštis yra suformuotas iš rankraštinės poemos „Lietuva“ pradžios vaizdų, pirmą kartą publikuotas 1920 m. „Pavasario balsuose“: toks Vilniaus mito įtvirtinimas, grįžtant prie jaunystės teksto, gali būti suvokiamas ir kaip sąmoninga ar nesąmoninga, intuityvi reakcija į istorinį to meto kontekstą.

Mito siužeto struktūra gali realizuotis įvairiais figūratyviniais variantais. Maironio poetiniame tėvynės kraštovaizdyje Neries – gilios tamsios upės – funkciją kai kuriais atvejais atlieka ežero vaizdinys. Eilėraštyje „Trakų pilis“ ežero gelmė paglemžia istorijos – gyvenimo – formas: „Kai vėjas pakyla ir drumzdžias vanduo, / Ir ežeras veržias platyn, – / Banga gena bangą, ir bokšto akmuo / Paplautas nuvirsta žemyn. / Taip griūva sienos, liūdnesnės kas dieną, / Griaudindamos jautrią širdį ne vieną“ (I, 174). Judriosios, balsingos upės transfigūracija šiame eilėraštyje laikytinas kelias, kuris atveda į šią vietą keliautoją. Todėl eilėraštyje akivaizdesnė mitinio teksto režisuojama vidinė, keliautojo, stebėtojo – ritualo dalyvio – transformacija: istorijos akmuo, įkritęs į ežero gelmę, įkrenta ir į stebėtojo sąmonės gelmę, į paviršių sugrįžta ašara – emocine reakcija („Gaili ašarėlė beplovė skruostus / Ir mėlynas temdė akis!“, I, 174). Bet ašara jau yra atsakas, dar ne žodis, bet žodžio riba, perėjimas į iškalbingą, kalbantį vandenį. Subjektas patiria vidinę naktį – analogišką situaciją kaip eilėraštyje „Vilnius“, kur naktis turi tiesioginių paros laiko semantinių motyvacijų. Tik pastarojo eilėraščio finale ryškesnis išgirstamo balso, išsklaidysiančio nakties tamsą, akcentas. Jis priartina kitą tradicijos palimpsesto sluoksnį, lenkiškojo Lietuvos romantizmo tekstą – A. Mickevičiaus eilėraštį „Akermano stepės“ su analogišku nakties garsų iš Lietuvos klausymosi motyvu; tačiau ten – „niekas nešaukia“.

„Trakų pilis“ yra eilėraštis apie mito–istorijos ritualą, vidines sąmonės iniciacijas, iš kurių formuojasi modernaus individo pasaulio suvokimas ir gimsta kūryba. Ypač dramatiškasis, tamsusis „Trakų pilies“ (1892) pabaigos akcentas, – visa nyksta, ne viskas sugrįžta – inversiškas klasikos kultūriniam optimizmui – „Non omnis moriar“ – galimas dalykas, skatino ir savos kūrybos apmąstymą eilėraštyje „Išnyksiu kaip dūmas“ (1895). Vilniaus mito tekstas iškelia ne tik virsmo ir regeneracijos, bet ir modernios estetinės savivokos temą – estetinis išgyvenimas telkiasi ties nesančiu objektu, estezė įsižiebia nesaties įtampoje: kaip A. Mickevičiaus „Pono Tado“ invokacijoje tėvynė, tobulojo grožio forma, yra prarasta („...kto cię stracił“), A. Baranausko „Anykščių šilelio“ estetinis objektas yra „prapuolęs“. Grožio yra tiek, kiek jo atsigamina jo besiilginčio (A. Mic-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 81

kevičius), juo tikinčio (A. Baranauskas) asmens sąmonėje. Neatsitiktinai šiai figūratyvinei pra-teksto realizacijai Maironis pasitelkia senosios, buvusios, nebesančios sostinės kraštovaizdį. Žvelgiant pragmatiškai, Maironio gyvenamuoju metu tiek Vilniaus, tiek Trakų pilys buvo griūvančios, Vilniaus gal net labiau sugriuvusi, tačiau Maironio poezijoje griūva tik Trakų pilis, Vilniaus – atrodo, yra visa, tik pasislėpusi tamsoje: „Norėtum brangią išvysti pilį...“ Nesaties patirtis – kuriančiojo išbandymas istorija Maironio poezijoje.

Ir pro „Trakų pilį“ prasišviečia vėlyvesnis sluoksnis – A. Mickevičiaus egzotiškieji „Baladžių ir romansų“ ežerai. Šiame cikle prie ežero, ežere nutinkančius nepaaiškinamus įvykius galima interpretuoti kaip kelionės į psichikos gelmę, susitikimo su gelminės psichologijos realijomis ir „gyventojais“ simbolinius siužetus („Svitezis“). Maironio „Trakų pilies“ ežeras – taip pat nebyli pasąmonės gelmė, paryjanti gyvenimo formas. Tik gelminis psichikos vanduo Maironio poezijos subjekto netraukia į keliones ir nuotykius – išties pavojingus, jis pavirsta į emocinį-fiziologinį vandenį – ašaras. Psichikos gelmei Maironio poezijoje neleidžiama nekontroliuojamai veržtis į tekstų paviršių; jos energija klasicistiškai sublimuojama kūrybiniais impulsais. Nesuvaldytos energijos liekana – ašaros, kaip žodžio galimybė. Dėl to Maironio poezija „ašaringa“ nemažiau nei, pvz., A. Mickevičiaus ankstyvoji kūryba – egzotiška ir sakmiška.

Ežero–upės kraštovaizdinis siužeto variantas itin savitai išsiskleidžia eilėraštyje „Vakaras. Ant ežero Keturių kantonų“. Ežeras čia, kaip ir „Trakų pily“, yra vartai į sąmonės – atsiminimų gelmę. Ritualinis-emocinis virsmas įvyksta tada, kai į siužetą įsitraukia antrasis kraštovaizdžio veikėjas – aktyvusis pradas, sraunioji upė: „Ten, kur Dubysa mėlyna juosta / Banguoja plati!.. / Ko, ašarėle, ko tu per skruostą / Kaip perlas riedi?“ (I, 186). Anot S. Kymantaitės-Čiurlionienės, šis eilėraštis jau yra moderniosios lyrikos „kūdikis“ todėl, kad čia poetinis ritualas su jo kraštovaizdiniu siužetu galutinai perkeliamas į vidinę – sąmonės – plotmę, atpalaiduojamas nuo išorinių duotybių, jas įveikia. Poetinė būsena, išgyventa „Vilniaus“, „Trakų pilies“ kraštovaizdyje, čia išsiskleidžia, mintyse „perkėlus“ gimtinės upę į Šveicariją. Tai – vidinis kraštovaizdis, kurį subjektas susikuria individualiai, nors ir veikiant tam tikrai gelminei programai (Alpės, Keturių kantonų ežeras, Dubysa izomorfiški Vilniaus kalvoms, Neriai, Vilniai). Eilėraščiuose „Vilnius“, „Trakų pilis“ emocinė būsena, pasirodančios ašaros interpretuotinos ir kaip gedėjimo veiksmas, atsisveikinimas su tam tikra istorine praeitimi. Tam, kad pradėtum, kad galėtum ištarti naują žodį ar, anot poeto, „poezijos naują pasemti šaltinį“ (plačiąja Maironio reikšmės lietuvių tautai prasme), reikia tinkamai atsisveikinti, palydėti tai, kas mirę. Šiuose tekstuose atsisveikinama su istorine Lietuva. Eilėraštyje „Vakaras“ – anapus ribos perkeliama folklorinė Lietuva. Tai atsisveikinimas ir su ikimodernistine Lietuvos etnine kultūra. Atsisveikinama su tam tikru atsiminimų turiniu, tačiau išryškėja modernios epochos realija – subjekto sąmonės aktyvumas, pačios būsenos sodrumas: „Kiek atminimų-atsitikimų, / Gyvų kitados, / Vienas už kito brėško ir švito / Anapus ribos!“ Tai, kas, pvz., eilėraštyje „Vilnius“ buvo subjekto išgyventa kaip vienas virsmas, vienas ritualinis žingsnis (naktis ir sąmonės–pasąmonės pariby – „pagiriais“ – balsai, aušrą skelbianti paukščių šneka), čia maksimaliai sutankėja: „Vienas už kito brėško (jei skaitytume žemaitiškai – kaip „temo“) ir švito...“ Atsisveikinimas su folklorine Lietuva, kuriančiojo subjekto vidinio išgyvenimo intensyvumas – tai vėlesnės kartos menininkų, neoromantikų kūrybos siužetas, poetinė „kanva“.

Dar norėčiau sustoti prie „Vilniaus“ kraštovaizdyje pasirodančių „pagirių“.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 82

A. Baranausko, S. Daukanto kūryboje sureikšminta Lietuvos fizinio ir lietuvių tautos mentalinio kraštovaizdžio detalė – giria, miškas – Maironio poezijoje tampa sąmonės gelmės, pasąmonės vaizdiniu, panašiai kaip ir ežeras ar jūra. Į akis krenta unikali dvinarė metafora „uždanga-giria“ („Šalin, dūsavimai“), žyminti laiko (ateities) gelmę. Šioje metaforoje transformuojamas ir S. Daukanto „Būdo“ „neišžengiamų girių“, kaip istorijos pradžios, pirminės materijos, iš kurios susikuria lietuvių kultūros kosmosas, vaizdinys. Tik Maironio poetiniame Lietuvos kraštovaizdyje giria yra labiau atribota nuo miesto; miestiškoji, konkrečiai – Vilniaus kraštovaizdinė forma (*gamtinė*, mitinė, ne urbanistinė!) yra gyvybingesnė. Maironio pirmtakų kūryboje miškas, giria buvo sinkretiškai absorbavę miesto formas. A. Baranausko „Anykščių šilelio“ miškas yra *tarsi* „miesto išgriuvus pūstynė“, S. Daukanto „Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ pirmapradė giria yra ir *pilis*, miesto gemalas, pradmuo[12]; čia išgriuvę „perkaršę medžiai“, „mirkdami vandeny į plieną pavirtę“[13]. S. Daukanto lietuvių kultūros vizija tarsi remiasi Vilniaus mito tekste glūdinčia medžio–geležies (medžioklės, Gedimino sapno, geležinio vilko) simboline logika – formų perėjimo, virsmo kryptimi. Šį pirminį lietuvių gamtos–kultūros sinkretiškumą tiksliai užfiksavo A. Mickevičius „Pono Tado“ IV dalyje, kur Vilnius iškeliamas iš girių; geležies–medžio (miško) dichotomija įvardijama kaip būtinoji Lietuvos reikmė, pirminė būties forma, gyvybės matrica, panašiai kaip ir žaibuojantis kryžius. Tai tarsi patvirtina ryški aliteracija tekste „żelaza i lasów“: „Sen myśliwski nam odkrył tajnie przyszłych czasów, / Że Litwie trzeba zawsze żelaza i lasów“[14]. Maironio poezijoje Vilnius akcentuotas kaip aktyvus, epinis pasaulėvaizdžio pradas, jis yra tas lygmuo, iš kurio, kaip matėme, gali formuotis moderni individo pasaulėvoka – tai yra tam tikras sąmonės centras, kuriame vyksta svarbiausi individo savivokos įvykiai.

Šie individo vidujybės įvykiai apima ir asmeninę, ir bendruomeninę plotmę. Pastarosios linkmės pra-teksto variacija šmėkšteli eilėraštyje „Daina“ („Už Raseinių, ant Dubysos“, 1895;). Tekstas jau pačiu pavadinimu modeliuojamas kaip A. Mickevičiaus „Dainos“ – „Vilijos“ variantas. Jis iškelia upių santakos – susitikimo-išsiskyrimo – temą kaip bendrojo mitinio gyvybės–mirties–gyvybės virsmo, užkoduoto Neries hidronimo semantikoje, interpretaciją. Nors Maironio tekste tiesiogiai nepasirodo upių *santakos* motyvas, bet, kaip minėta, Dubysa poetiniame kraštovaizdyje gali perimti Vilnios (taigi ir A. Mickevičiaus Vilijos) vaidmenį. Be to, Dubysos ir Nemuno santaka yra iškelta į teksto paviršių tais pat metais publikuotos poemos „Tarp skausmų į garbę“ ketvirtoje giesmėje; čia Dubysa–Nemunas visiškai atitinka A. Mickevičiaus Nerį–Nemuną: „Dubysa jau myli <…> bet tolimą vyrą: / Jai Nemunas amžiais brangus.“ Maironio „Daina“ savitai išplėtoja tam tikrą Maironiui ir A. Mickevičiui bendrą siužeto geną, susijusį su savasties–svetimybės, savos–svetimos žemės patirtimi.

Į akis krenta tai, kad Maironio „Dainos“ siužete ne tik pridengtas upių santakos motyvas, bet atidėta ir susitikimo-išsiskyrimo drama. „Geltonplaukės“ merginos atrodo tarsi kolektyvinis „Konrado Valenrodo“ jaunos Aldonos, dar ne-

[12] „Todėl senieji kalnėnai ir žemaičiai, apsikapėję savo giriose ir versmėse it pilyse, ilgus amžius laimingai gyveno, liuosybe savo bočių džiaugdamos ir vieną dievą pasaulio Perūną garbindami“ (Daukantas S. Raštai. – Vilnius; Vaga, 1976. – T. I. – P. 428).

[13] Ten pat. – P. 423.

[14] Mickiewicz A. Dzieła. – T. IV: Pan Tadeusz. – Warszawa: Czytelnik, 1955. – P. 103; pažodžiui: „Medžioklės sapnas mums atvėrė būsimų laikų slėpinį, / Kad Lietuvai visuomet reikės geležies ir girių.“

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 83

sutikusios Alfo-Valenrodo, atitikmuo; pastarąjį ypač pagrįstų dangaus motyvas, aukštybės trauka: „Aukštą dangų pamylėjo, / Blaivią jo skaistybę; / Sau akis užsižavėjo mėlyna gilybe.“ A. Mickevičiaus poetinėje apysakoje Aldona išgyvena aukštybės, dangaus trauką kaip pirmąją savo būsimo likimo, lemtingo susitikimo, išėjimo iš namų ir likimo virsmo nuojautą. Maironio tekste pabrėžiamas lietuvių merginų sėslumas, buvimas savoje žemėje – išaukštintas, išgražintas iki antikinio idealaus skulptūriškumo formų: „Akys blaivios, gelsvos kasos, / Širdys, oi, nešaltos, / Aukštas ūgis, kojos basos, / Nuo rasų taip baltos.“ Tačiau kad ir transformuota, inversiškai pakreipta (merginos lieka savoje žemėje, neiškeliauja su „tolimu vyru“), vis dėlto siužeto logika išlieka ta pati: ir likusios savoje žemėje lietuvės merginos yra „be vilties našlelės“. Svetimumo, sutrikdžiusio namų idilę, svetimos žemės, paglemžiančios savuosius, motyvas vis tiek lieka įrašytas tekste; tik pabrėžtas tarsi kitas bendrojo mitinio siužeto elementas: „Konrado Valenrodo“ Aldonos mylimasis yra tas, kuris *grįžta* iš svetimos žemės jau pasikeitęs, kitas, galintis imtis politinės *misijos*. Maironio „Dainos“ siužetas sustabdytas, o gal lieka įstrigęs ties grįžimo–grįžimo negalimybės momentu: „Daugel žūva, daugel pūva, / Kas apverks jų dalį? / Už Uralo, žemės galo: / Ne po savo šalį!“

Uralo vietovardį galima perskaityti ir kaip turintį tiesioginių XIX a. politinių tremties, represijų implikacijų. Politinės linijos svarbą paryškina ir dainos „Birutė“ inkrustacija: merginos dainuoja istorinę dainą, iškeliančią lietuvių tautos politinės genealogijos – organiškos tąsos – momentą. Kartu su šia daina jos aprauda neišsipildysiančias prasitęsimo (ir politinio, LDK linijos), palikuonių, kito likimo galimybes. S. Valiūno „Birutėje“ Kęstučio ir Birutės susitikimas – kaip ir A. Mickevičiaus „Dainoje“ – taip pat yra kitokybių jungtis, pažeidžianti tvarką – bendruomeninį *tabu*, tačiau tuo pažeidimu sukurianti naujas tvarkos galimybes. A. Mickevičiaus tekste labiau išryškinta lemtingo susitikimo *individuali* kaina, kuri sumokama už naują patirtį: „I ty utoniesz w zapomnienia fali, / Ale smutniejsza, ale sama jedna“ („Plaus užmiršties tave vandenys gilūs / Dar graudingiau, nes viena tu išnyksi“[15]). Maironio „Daina“ yra *neišsipildymo* drama – nepilno, nebaigto siužeto. Apraudamas mirusysis, tačiau nėra jo *kūno*. Kai mirtis neturi tikrumo, ji netampa ir gyvybės slenksčiu. Tad jei čia „Uralą“ suvoksime ne tik kaip XIX a. politinę realiją, bet ir kaip apskritai svetimybės riboženklį, anapus šios ribos liktų ir visi nutautėję, emigravę, pasirinkę kitas, su gimtąja *žeme* nesusijusias *politines* tapatybes. Visus tuos, kurie negali sutapti su kraštovaizdžiu, jame įsikūnyti, mirę persikūnyti. Kultūros erdvės logika yra visiškai kita: Lietuvoje gali stūksoti Uralas, kaip ir Šveicarijoje tekėti Dubysa. Todėl siužetas baigiamas esminiu klausimu: „Kas apverks jų dalį?“ Vėl grįžtama, kaip ir eilėraštyje Vilnius“, į raudos situaciją, nors tekstas pradėtas itin šviesiu, ryškiu vaizdu.

Šią interpretacijos linkmę motyvuotų poema „Tarp skausmų į garbę“, minėtoji ketvirta giesmė, kurioje varijuojama ir A. Mickevičiaus „Vilija“, ir savosios „Dainos“ siužetas. Čia išėjimo iš tėvynės geografija ir priežastys detalizuotos – tai ir XIX a. pabaigai būdinga ekonominė bei kultūrinė emigracija: „Kur Temza, Laba, Niagara plačioji, / Ten skursta lietuviai keliais! / Kur Varšuvos miestas, Maskva tolimoji, / Ten žudo juos mokslais tamsiais!“ Poemoje viena „sėsliųjų“, prie Dubysos dainuojančių merginų yra „Vilaitučė“, pagrindinio veikėjo Juozo se-

[15] Mickevičius A. Konradas Valenrodas / Vertė V. Mykolaitis-Putinas. – Vilnius: LLTI, 1998. – P. 36–37.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 84

suo, kurios balsą pagal utopišką Maironio interpretaciją *išgirdo* vienas tų, esančių už simbolinės Uralo ribos – šiuo atveju iš už kito kalbinio-socialinio slenksčio – ponų luomui priklausąs Motiejus Goštautas. Tai tarsi valingas Maironio atsakymas A. Mickevičiaus „Akermano stepėms“: girdėkite, šaukia.

Jei poemoje Maironis kuria socialinę utopiją, tai eilėraščiu „Daina“ siūlo *kultūrinį ritualą*, steigiantį adekvatų santykį su itin skausminga istorine ir politine tikrove. Likusieji „už Uralo, žemės galo“ neturi būti pamirštami, bet apraudami, su jais turi būti tinkamai atsisveikinta. Kad gyvenimas, nors ir nusekęs, nesustotų, „eitų ratu“ – toks ankstesnis eilėraščio „Uosis ir žmogus“ pavadinimo variantas: „Iš kamieno tiesaus / Dročiai karstui išpjaus / Lentų, nes tėvai susenėjo; / O viršūnę tašys: / Vygė bus ir lopšys, / Nes kūdikis klykti pradėjo“ (I, 79). Todėl toks išdidintas „Dainoje“ yra moterų paveikslas. Panašiai kaip A. Mickevičiaus „Gražinoje“ – kai vyriškoji kultūros pasaulio dalis įstringa, susipainioja, aktualizuojamas moteriškasis pradas. Netgi išorinis Gražinos ir Maironio „geltonplaukių“ vaizdas panašus estetiniu patosu. Atrodo, kad tai tas pats tėvynės gražumo variantas kaip eilėraštyje „Lietuva brangi“, turinčiame tą patį mitinį genetinį pradą. Grožis atitinka tai, kas mitologinėje sąmonėje figūruoja kaip gyvybingumas. Šią dichotomiją vėlgi užfiksavo A. Mickevičius „Pono Tado“ invokacijoje neprilygstama tėvynės kaip *sveikatos* ir *grožio* išplėstine metafora. Jos poliai susisiekia, tačiau perėjimas tarp jų yra dramatiškas – praradimas. Kas slypi tame pertrūkyje, kokia yra tos grožio patirties kaina – šiek tiek A. Mickevičiaus užsiminta poemos „Epiloge“: „liūčių ir perkūnijos sūkuriai“, „šviežiai pralietas kraujas“, „ašaromis paplūdusi Lenkija“. Ar Maironio eilėraščio merginos tokios gražios ne todėl, kad *kažkam* jos yra prarastos? Gal Maironis čia bando modeliuoti žvilgsnį iš už „Uralo“, kaip A. Mickevičius – nuo „Paryžiaus grindinio“?

Maironio eilėraštyje moterims paliekamas tradicinis vaidmuo: apraudoti mirusiuosius. Tam tikrą įtrūkį pažymi tai, kad raudoti turi jaunos merginos, „laistydamos rūtą“: raudoti augindamos, marinti, užuot gimdžiusios, gedėti, būdamos našios jaunystės. Vis dėlto rauda yra dvasinis veiksmas, pratęsiantis nutrūkusį siužetą, perauginantis jį į kitą kokybę. Per kančią atrandami vidiniai tąsos resursai: eilėraštyje „Mano gimtinė“ rauda padeda aptikti vidinę „geležį“ (tai jau epinio aktyvumo žymuo), suvokti, kas *rūdija*: „O tos dūmos vargdieninės / Griaužia kai kada, / Tarsi rūdys geležinės / Amžina žaizda“ (I, 64). Suvokti žaizdą, norint sukurti naują tvarką ar atkurti pažeistą. Net jei ta žaizda išgyvenama pasyviai, nežiniomis, per moteriškąją liniją – „Ten močiutė užlingavo raudomis mane, / Į krūtinę skausmą savo / liejo nežinia“ („Konrado Valenrodo“ herojus griauna savo ir mylimosios gyvenimus, kad atstatytų tam tikrą aukštesnio lygmens tvarką).

Stabtelkime prie teksto tekste – „Dainoje“ inkrustuotos „Birutės“. Maironis nestilizavo tikrų ar tariamai archajinių tekstų, tačiau kelis jų – būtent antrinės poetinės autorystės iš pirmos XIX a. pusės – įtraukė į savo poetinį pasaulėvaizdį kaip pastovius orientyrus. Tai tekstų pavadinimai-simboliai: „Birutė“, „Kęstučio žirgas“ (eilėraščiuose „Tėvynės dainos“, „Kur bėga Šešupė“). Abu tekstai – S. Valiūno „Birutė“ ir A. Mickevičiaus „Kęstučio žirgas“ – populiaraus XIX a. pradžioje literatūros žanro, gyvavusio klasicistinės ir ankstyvosios romantinės stilistikos paribyje – istorinės dainos ar istorinės giesmės – pavyzdžiai. Šie vardai-simboliai, įrašyti į Maironio eilėraščius, veikia kaip tradicijos jungtys, atminties gelmės „zondai“. Jie suteikia plačią istorinę-epinę perspektyvą, kurios Maironis specialiai nerekonstruoja, tačiau palieka šiems vardams skleisti savo simbolinę energiją, tam tikrą prasminę aurą. Maironio kūryboje šie tekstai funkcionuoja

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 85

kaip *dainos* – iš istorijos tikimasi emocinio sugestyvumo ir kuriamas patiklumo santykis su ja. Atsisakoma paviršinio epizavimo, ištęsto „gavendos“ tipo pasakojimo, būdingo XIX a. vidurio lenkiškajai poezijai, kai kuriems Maironio amžininkų poetų istorinės tematikos eilėraščiams (pvz., S. Gimžausko, P. Vaičaičio). Tradicijos verbalizavimas, galima manyti, paliekamas kitiems diskursams (ir pats Maironis yra parašęs Lietuvos istorijos konspektą „Apsakymai apie Lietuvos praeigą“, kuris buvo išspausdintas 1891 m.). Maironio palimpsesto kūrybinis principas – kurti emocinį santykį su praeitimi, tradicijos tekstą sodrinant simboline energija, o ne figūratyviai plečiant. Galima manyti, kad ir dėl to Maironis yra vieno eilėraščių rinkinio autorius.

Poemoje „Tarp skausmų į garbę“ varijuojant „Dainos“ siužetą neįvykusio susitikimo kaltininkai įvardyti lietuviai vyrai: „Lietuvės neieško kaip vilnys Dubysos / Sau meilės už girių, kalnų; / Bet širdį ir meilę atranda ne visos, / Nes bėga lietuviai nuo jų!“ (II, 370). Maironis yra parašęs ir dar vieną pirminio mitinio siužeto realizaciją iš moteriškosios perspektyvos – tai eilėraštis „Mergaitė“. Susitikimas ir šiame tekste lieka nepilnas, tarsi iki galo neįvykęs, tačiau nedramatiškas, lyg koketiškas – jo vengia kaip tik moteriškoji veikėja. Susitikimo kraštovaizdinė scenerija apima būtinuosius mitinės struktūros dėmenis: kalnus, sraunią, banguojančią upę, gelmės matmenį išreiškiančią girią (kaip minėta, Maironio kraštovaizdyje giria priklauso tai pačiai gelmės vaizdinių linijai kaip ežeras, gili tamsi upė, jūra):

Banguoja ir mainos tarp kalnų žalių
Upelis nuo margo dangaus;
Stebėsiuos, gėrėsiuosi vilnių blaivių
Ir savo vainiko gražaus.

Sučilbo-pragydo tarp girių saldžiai
Paukštelių byla įvairi;
Dainuosiu-ringuosiu po girią skardžiai
Ir aš, karalienė graži.

(I, 82)

Mergaitė slepiasi, išgirdusi, kad „bernužis atjoja giria“, tačiau kaip tik su ja susiejamas ugnies, aktyvaus prado, staigios metamorfozės pradmens motyvas: „<...> žaibu-akimi / Pažvelgsiu tiktai paslapčia.“ Neatsitiktinai moteriškas personažas parodomas kaip turįs esminės potencijos – dar kartą maironiškasis moters vaizdinys iškyla tarsi „Gražinos“ atitikmuo; lietuvių kultūra savu ruožtu interpretuojama kaip turinti galių atsinaujinti iš moteriškosios linijos (plg. „Konrade Valenrode“ žaibas trenkia iš Alfo-Valenrodo kryžiaus).

Jei šį eilėraštį skaitysime kaip tam tikrą bendresnės prasmės šifrą (ypač dėl to, kad jis turi mito geną), galėtume interpretuoti jį kaip siužetą apie kolektyvinėje pasąmonėje (girioje) slypinčias, į sąmonės ir valios paviršių neiškeliamas, užspaustas kultūros galias ir energijas. Moteriškasis pradas yra galingas – „žaibuojantis“, bet nedrąsus, besislepiantis. Mergaitė – tam tikras kolektyvinės pasąmonės simbolinis personažas – lieka savo žydinčiame slėnyje, tačiau, prasilenkusi su „tolimu vyru“, neišėjusi į „laukines platybes“ (prisiminkime „Viliją“), lieka infantili, užsižaidusi „karalienė graži“. Pagal mitinę logiką šiai idilei trūksta kraujo, pažeidimo – kad galėtų transformuotis, – gimdyti.

Kraujo motyvas į tą patį siužetą yra įrašytas eilėraštyje „Augo putinas“ (I, 80–81).

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 86

Čia taip pat pasirodo Dubysa, neatsiejama nuo merginų, įvaizdintų žiedais, gėlėmis; jos savo aukštumu, balsais primena „Dainos“ („Už Raseinių ant Dubysos...“) veikėjas: „Daug mergaičių pakrančiais Dubysos / Kaip lelijų baltų ir aukštų; / Žydi veidu kaip putinas visos; / Gražesnių neišgirsi balsų.“ Tačiau čia upių santakos siužetas savitai kontaminuojamas su dar vienu mitologiniu tekstu – „Eglės“ pasakos užuomina (pieno–kraujo motyvas). Pirmiau nei upė eilėraštyje iškeliamas augalas – putinas, įvaizdinantis baltumo–raudonumo (kraujo), paviršiaus–gelmės, veido–širdies metamorfozės linijas:

Augo putinas, augo, žaliavo;
Skleidė žiedus prieš saulę baltai;
Kai mergaitės aplinkui dainavo,
Siurpo uogos kaip kraujo lašai.

Putino uogų kraujas kitoje strofoje įgauna metaforinį atitikmenį – jis yra ir širdies ugnis. Ugnis ir kraujas – dvilypė putino uogų semantika anksčiau nagrinėtų Maironio eilėraščių kontekste gali būti suvokiama kaip *įvykusio* susitikimo užuomina, – savo tikslą pasiekusio ugnies išlydžio, pažeidimo, kuriančio naujos tvarkos galimybes, implikacijos. Eilėraštyje putino uogų (ne žiedų) šakelė turi būti prisegama „prie širdies – / atminties“: „Kam gi putinas teks? / Kas prisegs? / Raudonasis kam širdį uždegs?“ Šis simbolinis segimo judesys visiškai atitinka mitologinį Aldonos ir Valenrodo įsimylėjimo vaizdinį poemoje „Konradas Valenrodas“ – trenkiantį žaibą. Maironis šį virsmą modeliuoja labiau kaip natūralų, neišvengiamą – jį įvaizdija augalas: to paties putino yra ir balti žiedai, ir raudonos uogos. Vis dėlto kiekviena virsmo situacija yra rizikinga, todėl eilėraščio siužetas baigiamas perspėjimu – panašiai kaip ir A. Mickevičiaus „Dainoje“, tik kiek daugiau didaktiniu:

Oi, dabokite širdį, sesytės,
Kai nešioste žalius vainikus!
Vienas žodis, į širdį įkritęs,
Sužavės nekalčiausius sapnus.

Kam šilkų melagystė, –
Jums brangesnė mergystė;
Tegul jums pavydės
Tos garbės
Putinai, kai prieš saulę žydės.

Šį perspėjimą galima būtų interpretuoti kaip persergėjimą apie melagingą žodį, melagingą pašaukimą – gundymą (viena iš „žavėjimo“ reikšmių). Taigi įspėjama apie situaciją, analogišką „Eglės“ pasakai, kurioje broliai melagingai šaukia Žilviną. Metafora „šilkų melagystė“ primena eilėraščio „Taip niekas tavęs nemylės“ profaniškosios ir sakraliosios meilės nuosaką: „Tau puikūs pečių neapsupo šilkai, / Tu proto netemdai gražybe, – / O tu tik viena širdies raktą radai / Skaisčia savo skausmo gilybe!“ (I, 51).

Eilėraščio pabaigos didaktika išsklaido dramatinę meilės iniciacijos įtampą: Maironis nesileidžia į jos komplikacijas. Tokio tipo – nudramatintų eilėraščių – yra Maironio kūryboje, pavyzdžiui, „Draugo liūdesys“. Tačiau šiuo atveju svarbu, kad eilėraštis „Augo putinas“, turintis stiprią, mitologinės genetikos pradžią panašiai kaip ir „Daina“ („Už Raseinių ant Dubysos...“), gali būti gretinamas su

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 87

debiutine Maironio poema „Tarp skausmų į garbę“ (abu tekstai publikuoti tais pačiais 1895-aisiais). Meilės iniciacija eilėraštyje „Augo putinas“ individualizuoja asmenis, išskiria merginą iš bevardžio būrio (vaikinas, beje, neįgauna vardo, o jį turi); individualizuoti veikėjai gali tapti epinio pasakojimo herojais. Eilėraščio veikėjų vardai yra tokie patys kaip pagrindinės poemos poros: Juozas ir Marytė (poemoje vartojama bajoriška vardo forma – Marinė; neabejotina, kad šis vardas „turi minty“ ir A. Mickevičiaus Marilės, jų biografinės legendos atšvaitą). Poemoje susitikimo mitologema išsiskleidžia epine intriga – veikėjų meilės trikampiu: Juozas, Marinė, Jadvyga – pastaroji atstovauja netikros meilės, „šilkų melagystės“ poliui. Tikroji meilė, perkeitusi poemos veikėjus, juos išskiria „žemėje“, bet atveria ir sujungia jų kūrybines galias.

Šia linkme mitologinis pra-tekstas realizuotas ir vadinamojoje individualiojoje Maironio lyrikoje. Eilėraščio „J. St.“ (I, 75) vidinis siužetas atliepia A. Mickevičiaus „Dainoje“ ir bendriau – poetinėje apysakoje „Konradas Valenrodas“ išskleistos asmeninės istorijos, Aldonos likimo, kontūrą. Tai lemtingo susitikimo, išardžiusio pirminę paprastą laimę, motyvas, perėjimas į kitą būseną per savotišką mirtį kaip moteriškosios iniciacijos slenkstį. A. Mickevičiaus „Dainoje“ Nemunas Nerį iš žydinčio namų slėnio nuneša į „laukines platybes“, lietuvė–Aldona užsidaro atsiskyrėlės bokšte; Maironio eilėraščio „gražios sesutės“ veidas praranda gyvybę, tampa panašus į antkapinę statulą – „veido marmuras išbalęs“. Kartu ji tampa jau ir nežmogiška lunarine būtybe, mūza, panašia į keleriais metais anksčiau parašyto eilėraščio „Poezija“ heroję, kurios „[s]kruostai kaip marmuras išbalę“ (I, 54). Tai savitas romantinis-misterinis meilės dramos motyvas – susitikimas, kuris yra ir išsiskyrimas-mirtis, suvedantis herojus kitoje, metafizinėje plotmėje (A. Mickevičiaus poemoje herojai tiki, kad „susijungs vėlei, tik ne žemėje“ – „Złączym się znowu – ale nie na ziemi“[16]). Šis motyvas išsakomas Maironio eilėraščio pabaigoje: „Širdis man verkia: tavo sielą / Suprasti vienas aš galiu; / Bet skirta eit man, mano miela, / Kitu gyvenimo keliu.“ Taigi eilėraštyje „J. St.“ „graži sesutė“ atveda subjektą į tą pačią „Poezijos“ „užburtą šalį“ – „Kur takas ašaromis byra, / Kuriuo retai kas eiti gali“, tačiau ten atsiveria ir „gražybių paslaptys“, ausis „dainomis prisipildo“. Mito kelias prie kūrybos šaltinio.

Daugybinės mito teksto variacijos Maironio poezijoje palimpsestiškai susieja skirtingus tradicijos klodus (Vilniaus mito ir XIX a. klasicizmo bei romantizmo sluoksnius), neleidžia jiems vienam nuo kito atitrūkti, išsiskaidyti. Kartu Maironio poezijos tikslą – konsoliduoti tradiciją – išryškina tai, kad savo poezijoje atkurdamas, įprasmindamas santykį su istorine praeitimi Maironis vengė restauracijos – paviršinio dekoratyvumo, kuris buvo itin būdingas antrosios bangos lenkiškajam Lietuvos poetiniam romantizmui (J. I. Kraševskio, V. Sirokomlės kūrybai). Dekoratyvus istoriškumas, pseudomitologinis dekoras minėtų autorių poezijoje žymi veikiau muziejinį santykį su lietuvių kultūra, stokojantį gyvybinio potencialo, sąsajų su aktualiu tautos (klausimas – kokios tautos?) gyvenimu ir ateities perspektyvomis. Pavyzdžiui, XIX a. vidury lietuvių istorinės tradicijos mirties ir jos atsinaujinimo virsmą – „kapų ir lopšio giesmę“ – J. I. Kraševskis siekė įprasminti ištisa daugiau nei 1000 p. poetine trilogija „Anafielas“, tačiau šiame kūriny autoriui nepavyko autentiškai susieti vaizduojamo tradicijos ciklo pabaigos ir pradžios – t. y. praeičiai atverti ateities perspektyvos, kad istorija iš

[16] Ten pat. – P. 124.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 88

paviršinio dekoro taptų žmogaus egzistencijos gelmės matmeniu. Tegul ir nedetalizuojamu, tačiau veikiančiu gyvenamajame pasaulyje kaip prasmės „rezervas“, gyvenimo orientyrų, kūrybos siužetų šaltinis. Kaip tik taip praeitis figūruoja Maironio poezijoje.

Maironis sukūrė lietuvių poetinę kalbą, pajėgią užmegzti *kūrybišką* dialogą su tradicija; jo poezijoje sukurta tam tikra tos tradicijos vienalaikė struktūra, kūrybos laukas, kultūrinis „kraštovaizdis“. Iš esmės Maironio kūrybinį principą galima apibrėžti modernaus neoklasiko T. S. Elioto straipsnio „Tradicija ir individualus talentas“ terminais. Arba, kaip teigiama modernizmo literatūros teoretikų, jei modernizmo meno pakraipas galima išskirti pagal jų santykį su tradicija, tai Maironis savo poezijoje sukūrė kaip tik tokią stabilią, nefragmentišką tradicijos struktūrą. Tokia konsoliduota tradicija modernistai galėjo remtis, ją neigti ir t. t.

Kita vertus, tai, kad Maironio poezija turi tokį stiprų, nors anaiptol nepaviršinį, neiškart įžvelgiamą mitinį pradą, bent iš dalies paaiškina Maironio vaidmenį lietuvių kultūros istorijai, jo simbolinės figūros funkcionavimą XX a. lietuvių kultūrinėje atmintyje.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 89

Laiko dvasia šiuolaikinėje lietuvių literatūroje

Pokalbyje dalyvavo rašytojai **Andrius JAKUČIŪNAS, Danielius MUŠINSKAS,** literatūrologai **Vytautas RUBAVIČIUS, Jūratė SPRINDYTĖ, Regimantas TAMOŠAITIS**

Regimantas Tamošaitis. Pirmiausia paminėsiu faktą: „Metų“ redakcija nusipirko skaitmeninį diktofoną – štai ir laiko dvasios apraiška mūsų literatūroje. Nuo šio malonaus motyvo galima pradėti pokalbį apie bendresnius dalykus. Mūsų naująją literatūrą stipriai veikia naujosios technologijos, net pats rašymo būdas. Vietoj rašymo ranka ar rašomąja mašinėle – kompiuteriai, o kai kas įsigudrina tekstus kurpti net mobiliaisiais telefonais. Sakoma, technologinė aplinka – antroji žmogaus prigimtis. Kokios technologijos, toks ir pasaulio matymo būdas, tokia pasaulėjauta, kūrybinė vaizduotė. Visa tai tampa žmogaus gyvenimu, jo stiliumi ir atsispindi kūrinyje.

Taip pat ir nauja ekonominė bei politinė sistema, informacinė visuomenė, atsivėrusios valstybių sienos, migracijos procesai. Mūsų pasaulis visiškai pasikeitė, jis atviresnis, universalus, bet kartu lyg netenka kažkokios kultūrinės substancijos ir stabilumo. Kitokia žmogaus psichologija, – žmogui tenka nuolatos prisitaikyti prie kintančių gyvenimo sąlygų. Asmenybė formuojasi jau ne iš vidaus, bet lyg iš išorės, paklusdama adaptacijos dėsniams. Šiandien asmenybė – tai kietas informacijos kiautas, žinių apvalkalas ir kažkokia amorfinė juslingumo masė ten, kur turėtų būti asmenybės branduolys. Na, apie branduolius kalbėti šioje epochoje būtų naivoka, bent jau metafizine prasme. Bet, pažvelgus iš praktinės pusės, reikia konstatuoti, kad žmonės darosi vis stipresni, kietesni. Grubesnės natūros, – nes kapitalistinėje sistemoje gležni yra nustumiami į šalį. Tai ir kyla toks klausimas: ar šiuolaikinė literatūra rašoma tų gležnųjų paribyje, kaip įgyvendintų poreikių kompensacija vaizduotės sąskaita, ar jau literatūrą perima stipriųjų, prisitaikiusiųjų karta ir, savaime suprantama, teikia jai „kietą“ komercinį formatą. Dar marksistai tvirtino, kad knyga yra intelektualinis produktas, ypatingos kokybės prekė, paklūstanti paklausos–pasiūlos mechanizmams.

Mūsų pokalbio tema man primena mokyklos laikų literatūros pamokas. Anot mokytojo, M. Lermontovo kūrinys „Mūsų laikų herojus“ parodė maištingą, prie aplinkos neprisitaikiusį personažą, kuris pranašavo naujųjų laikų žmogų ir

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 90

visuomenę. Tada galvojau, kad vieni kūriniai išreiškia laiko dvasią kaip ateities projekciją ir išties yra revoliucingi, o kiti pasižymi stagnacija ir sensta kartu su istorija.

Perėmę tokį romantišką revoliucingą požiūrį, sakytume, kad laiko dvasią išreiškia tokie kūriniai, kurie kritikuoja dabarties visuomenę, jos gyvenimo būdą, vertybes. Tada laiko dvasios ieškotume maištingų autorių kūryboje. Bet ar turime tokių tikrai maištingų autorių? Ir kiek tas maištingumas yra svarbus šiandien, laisvoje visuomenėje? Atrodo, gali rašyti ką tik nori, nieko nenustebinsi ir nieko nepakeisi. Gal tie kovotojai už naujo laiko dvasią aktualūs tik imperijų viešpatavimo laiku ir totalitarinėse visuomenėse? Sužadinę permainas jie tiesiog pamirštami. Apskritai laiko dvasia, pririšta prie politikos, man atrodo, yra pasmerkta užmarščiai.

Nors, kita vertus, Atgimimo laikais iškilo ryški kūrėjų grupė, kuri buvo ypatinga kaip tik savo maištingumu ir iki šiol yra visuomenės pereinamojo laikotarpio reprezentantai. Tai – R. Gavelis, J. Kunčinas, J. Ivanauskaitė. Jie susidorojo su totalitarizmo ideologija ir masinio žmogaus psichologija, tačiau ir patys buvo to laiko reiškiniai. Jų įtūžį bei maištingumą suformavo sovietinio periodo dvasinio gyvenimo ypatybės. Tiksliau, individualistinės dvasingumo paieškos. Šiandien toks rašymas nebeturėtų prasmės, praėjusios kartos personažai neturėtų kuo remtis.

Jei apie literatūros aktualumą svarstytume tokiu požiūriu, grįžtume prie ankstesnių „Metų“ svarstymų – „Rašytojas ir maištas“ – ir nusprūstume į socialinę bei politinę kūrėjo problematiką. Matyt, laiko dvasios tema neturėtų būti siejama su revoliucingumu. Bet kuris menas visuomet yra kritiškas tikrovės atžvilgiu, bet tai nėra jo tikroji esmė. Neigimas yra negatyvas, o menui yra būtinas pozityvus turinys: jis žmogui turi kažką duoti, kažkuo dalytis. Ir kūrėjas, ir skaitytojas dalijasi tuo, kas abiem yra artima, suprantama, reikalinga, – abu jie gyvena tame pačiame laike, toje pačioje visuomenėje. O jeigu šiame komunikacijos procese atveriami ir estetiškai įprasminami gilesni žmogaus gyvenimo klausimai, tada kūrinys tampa svarbus daugeliui įvairių visuomenių skaitytojų, tada jis tarytum pranoksta laiko ribas. Taip meninis kūrinio universalumas vėl naikina laiko dvasios idėją.

Galėtume į problemą pažvelgti ir iš kitos, praktinės, pusės. Gal laiko dvasią mūsų literatūroje atitinka ne maištingieji ir kritiškieji, bet pataikaujantys autoriai? Pasižiūrėkime, kas šiandien labiausiai perkama? Gal laiko dvasią diktuoja skaitytojų masės? O gal vis dėlto – išskirtiniai kūrėjai, „genialioji mažuma“?

Taigi ar laiko dvasią mūsų literatūroje atpažįstame kaip nesusitaikymą, ar – kaip prisitaikymą? Ir kiek laiko dvasia pririšta prie istorinio konteksto? Kas mums svarbu ir nauja šiandien, rytoj gali pasirodyti naivu ir neįdomu. Ar laiko dvasia plaukia kartu su istorija?

Mėgindami apibrėžti, racionalizuoti laiko dvasios sampratą, galėtume kreipti dėmesį į literatūros formas: kokie žanrai dabar yra vyraujantys ir kodėl? Kokie siužetai, pasakojimai, tematika? Beje, ypač svarbu susitelkti ties personažu. Šiuolaikinės dvasios literatūroje iškyla šiuolaikinis žmogus. Kokia jo tapatybė, savimonė, saviraiška visuomenėje? Remiantis subjekto substancija, personažą jau nesunku lyginti su praėjusių periodų personažais ir konstatuoti vienas ar kitas kintančias reikšmes, taip pat ir aptikti konstantas. Kiek dabartinis personažas susijęs su tradicija ir kiek jis naujas, kokiais bruožais naujas? Taigi svarstymų objektą galima struktūrinti ir kalbėjimui suteikti argumentacijos bei racionalumo. Svarbiausia yra požiūrio taškas, ataskaitos sistema, – be šių parametrų bet kokios diskusijos bus sąlygiškos ir subjektyvios.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 91

Jūratė Sprindytė. Glumina sąvokos neapibrėžtumas. Viena jauna kolegė, išgirdusi temą, labai susidomėjo: kas ta dvasia apskritai? koks įdomus turėtų būti pokalbis! Dvasios fenomenas trisdešimtmečių kartai jau atrodo mistika. Išskirčiau du laiko dvasios matmenis: laiko dvasią, kaip vertikalų dydį su vektoriais aukštyn ir gilyn – ši tikroji laiko dvasia sunkiai apibūdinama. Ir yra kitokia laiko dvasios apmąstymų galimybė: tai laiko stilius, laiko apraiškos, laiko veidas, laiko įvaizdis – visi tie dalykai, kurie išsidėstę horizontalioje plokštumoje. Išorinės gyvenimo permainos visuomet būna ryškios ir lengvai apibūdinamos (kaip antai rinkos mechanizmų įsigalėjimas ne tik knygų leidyboje, bet ir kūryboje). Manau, kad laiko dvasia anksčiau, sovietinėje Lietuvoje, buvo lengviau apčiuopiama, nes visuomenė buvo labai homogeniška. Žmonės gyveno bendrais idealais, knygos išeidavo milžiniškais tiražais. Kaip pakiliai visi skaitydavo tautiškai angažuotą Justiną Marcinkevičių ar socialiai kritišką Joną Avyžių. Tą pačią knygą skaitydavo ir medikas, ir mokslininkas, ir studentas – kūrybinė inteligentija ir šiaip platesni visuomenės sluoksniai. Literatūra atliepdavo bendrus žmonių lūkesčius, primindavo žlugusias viltis ar palaikydavo nepasitenkinimą esamu režimu. Dabar esame susiskaidę, egzistuoja atskiros interpretacinės bendruomenės, kurios skaito skirtingas knygas ir beveik nebeturi sąlyčio taškų. Šiandien neįmanoma rasti tokios visiems svarbios knygos, kokia, tarkim, buvo Broniaus Radzevičiaus „Priešaušrio vieškeliai“ su jos egzistencialistiniu geluonimi, išreiškianti neoficiozinę ano laiko dvasią. Dabar visus sutelkiančios ir išjudinančios knygos, manau, nebegali būti, nes kiekviena bendruomenės dalis kūrinio aktualumą suvoktų kitaip. Ne tik esmę, bet ir išorines laiko dvasios apraiškas suvoktų ir vertintų skirtingai. O giluminį laiko dvasios atvėrimą turbūt geriau pajustume poezijoje.

R. T. Taigi konstatuojame, kad sovietmečio laiko dvasia kur kas aiškesnė, ir pirmiausia ją pajusti leidžia literatūros santykis su konjunktūrine visuomene. Ir tą dvasią išreiškia tiesiog garsiausi autoriai: Just. Marcinkevičius, B. Radzevičius, J. Aputis, R. Granauskas, M. Martinaitis, S. Geda... Čia viskas aišku, ir literatūros dvasia sutampa su nacionalinės literatūros klasika.

J. S. Jie savo kūriniais formavo mūsų literatūros branduolį. Pirmiausia, susijusį su tautinėmis aspiracijomis, antra – su to meto visuomenės kritika. Dvi linkmės, du matmenys. Štai J. Aputis, R. Granauskas aktualizavo baltiškuosius mūsų kultūros klodus, tai atitiko bendrus lūkesčius, konsolidavo mūsų svajones, įsivaizdavimus. O socialiai kritiška „Brežnevo sutemų“ proza taip pat vienijo žmones, tik jau kitu, negatyviuoju, aspektu.

R. T. Literatūros negatyvas ir pozityvas proporcingai papildė vienas kitą. Kritikuojame primestą sistemą, teigiame savo kultūrinę savimonę...

J. S. Labai ryškus buvo ir paskutinis XX a. dešimtmetis. Pasirodė tikrai stiprių kūrinių, kuriuos mūsų bendruomenė atpažindavo kaip svarbius kultūros ženklus. Dabar, regis, neliko to atpažįstamumo poreikio.

Danielius Mušinskas. Mirtis ir laikas yra du fenomenai, kurie nuolat literatūrą veikia ir neduoda ramybės kiekvienam rašytojui.

R. T. Gal vartotojiškoje kultūroje nelieka mirties fenomeno? Jis trukdo džiaugtis gyvenimu, slopina pirkimo aistrą?

D. M. Visgi gyvenimas yra realus. Kai susergi, arba šiaip susikaupi vienatvėje, imi mąstyti: kas yra laikas? Mirtis? Grįždamas prie mūsų temos klausčiau taip: kiek kūrinys formuoja laiko dvasią ir kaip laiko dvasia atsiskleidžia kūrinyje? Manau, yra visokių kūrinių, rodančių ir vieną, ir kitą procesą. Bet kur riba – sunku pasakyti. Kai pradėjau rimčiau domėtis literatūra, buvo išėjusi prancūzų

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 92

romantiko A. de Musset „Amžiaus sūnaus išpažintis“. Atsimenu, bibliotekoje puoliau prie tos knygos vien dėl jos pavadinimo. Man atrodė, kad čia bus kažkas pasakyta iš esmės, kažkas labai svarbaus. Tačiau tos knygos tuomet „neįkandau“, nepajutau „amžiaus išpažinties“. Ir tik po filologinių studijų aiškiau suvokiau, kodėl tokios knygos kaip J. W. Goethe's „Jaunojo Verterio kančios“ buvo savojo laiko dvasios kūriniais. Bet suvokiau tai tik kaip racionalią informaciją. Kaip ir L. Sterne'o „Sentimentali kelionė“ ar panašūs kūriniai. Teorijos aiškina, kad laiko dvasia – tai toks dvasinis fenomenas, į kurį patenka visuomenė. Kitos teorijos teigia, kad taip negali būti, kad laiko dvasią suformuoja žmonės, iškilios asmenybės – savo gyvenimu, savo kūriniais. Jie ir sukuria lyg kokią epidemiją, apie kurią pradedama garsiai kalbėti. Matyt, procesas yra abipusis: visuomenėje atsiranda kokių nors reiškinių, ir yra rašytojas, kuris visa tai pagauna, išreiškia savo kūryboje. Sukuria tokį herojų, ir per jį išreiškia vadinamąją laiko dvasią. Ši tema gali sugrąžinti ir prie mūsų literatūros istorijos. Man kažkodėl atrodo, kad I. Šeiniaus „Kuprelis“ turi ryškių laiko dvasios bruožų. Jį perskaičius susidaro šviesaus periodo įspūdis. Nors gal tai mano subjektyvi patirtis. Tačiau yra kūrinių, kurie laiko dvasios lyg ir neperteikia, bet yra šiaip geri, meniškai vertingi. Dažniausiai tai gali būti siužetiniai kūriniai, istorijos. Papasakota istorija gali tapti geru romanu. Jame tos laiko dvasios nerastume, bet jis vis tiek gali būti įtaigus, patrauklus – tiesiog kaip žmogaus istorija. Gali būti ir išimčių, tarkim, F. Dostojevskio „Nusikaltimo ir bausmės“ intriguojanti istorija atskleidžia ir to meto visuomenės dvasios būsenas, iškelia idėjas, problemas, vertybes. Šis romanas – anuometinės Rusijos gyvenimo atmosfera. Gal tas gyvenimas buvo visai ne toks, bet kūrinys verčia jį įsivaizduoti kaip tik taip, dostojevskiškai. Dabar norėčiau atsigręžti į mūsų situaciją, juolab kad čia turime ir jaunesnės kartos autorių A. Jakučiūną – jis mums ir pasakys, kaip yra. Aš manau, kad laiko dvasią išreikšti gali tik jaunas autorius, kurio santykis su pasauliu dar netapo konvencionalus ir kanoniškas. Tik toks žmogus gyvenimą gali pagauti netikėtu žvilgsniu, pamatyti gyvai. Jau vėliau menininkas gali rašyti ir dar geriau, bet laiko dvasios jo kūryboje vis mažiau. Štai jauno R. Granausko kūriniuose laiko dvasią pajutau iš kelių jo apsakymų, juose tekstas, atrodė, tiesiog sutapo su tuometėmis nuotaikomis. Turiu omeny kad ir apsakymą „Vidudienio dalgis“. Arba panašus įspūdis – J. Apučio „Horizonte bėga šernai“. Tai – gyva patirtis, ne literatūrinis žinojimas, kaip vertinant „Jaunojo Verterio kančias“. A. Jakučiūno „Tėvynė“, mano nuomone, atspindi šiuolaikinę dvasią, tad tegul jis ir paaiškina apie ją.

Andrius Jakučiūnas. Nežinau, kaip dėl tos „Tėvynės“, norėčiau kiek abstrakčiau pamąstyti apie tą laiko dvasią. Aš irgi sutinku, kad šiais laikais vargiai galima rasti konkretų kūrinį, aiškiai atspindintį laiko dvasią. Išrinkti vieną kurį nors kūrinį ir deklaruoti, kad štai jis autentiškai atspindi kokį nors visuomenės gyvenimo tarpsnį, vargiai įmanoma. Tai reikštų, kad mes vadovaujamės kažkokiais kanonais, kurie yra aiškiai apibrėžti, nekintami ir visiems žinomi, bet juk šis amžius ir ypatingas tuo, kad savanoriškai ir džiugiai atmetė visus privalomus, vienintelius ir tikrus kanonus bei vertybes. Šis amžius netgi mėgaujasi savo idėjiniu beformiškumu. Todėl labai sunku įsivaizduoti kokį nors visuotinį, visiems lygiai svarbų kūrinį kaip mūsų laiko dvasios įsikūnijimą. Galima sutikti su Danieliaus mintimi, kad laiko dvasia autentiškiausia jaunų žmonių kūriniuose, bet taip yra ne tik šiais laikais. Kiekvieną epochą geriausiai atspindėjo joje gyvenę trisdešimtmečiai, keturiasdešimtmečiai, nes tokio amžiaus žmonių santykis su aplinka jau brandus, bet dar labai „vaikiškai“ autentiškas. Laiko

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 93

jausmas kartais net nepriklausomas nuo paties kūrinio meninės vertės. Kūriniai tiesiog atspindi savo laiką be išankstinių nuostatų ir vertybinių projekcijų, todėl literatūroje nejučia ir atsiranda tokie pasaulėjautos poslinkiai. Regimantas čia minėjo literatūros reprezentacinę funkciją, bet aš laiko dvasią matau ne vien reprezentaciniuose kūriniuose, – epochos ypatybės pasireiškia visame literatūros procese, net ir periferiniuose ar meniniu požiūriu abejotinos vertės tekstuose. Nereikėtų aplenkti net grafomanų, nors jų kūriniuose epochos ženklai ir labai neryškūs. Ar žmogus rašo vienu, ar kitu stiliumi, ar jis moka kažką pasakyti, ar ne – epocha ant visko uždeda laiko ženklus.

Vytautas Rubavičius. Pagriebti tą laiko dvasią ir ją apčiupinėti – labai sunku. Juolab kad man kol kas neaišku, apie ką mes kalbame? Visi vienas kitam pritariam, bet... Visgi jau lyg ryškėja koordinatės, nuo kurių galima atsispirti. Samprotaudami apie laiko dvasią, kalbame ne apie jos esmę ar bruožus, bet apie praeitį. Matyt, laiko dvasia ir įžiūrima praeityje rašytuose kūriniuose, o tai įžvalgai padeda bendras istorinių aplinkybių žinojimas. Tad jei dabar pasirodytų laiko dvasią išreiškiantis kūrinys, ko gero, jo neatpažintume. Praėjęs laikas, praėjęs gyvenimas, virsdamas kultūros ir literatūros formomis, vienaip ar kitaip išreiškia ir laiko dvasią – žmogaus gyvenamo pasaulio, sakytume, esmę. Tačiau tos kultūros formos kuo puikiausiai gali ir nieko nereikšti, nieko neišreikšti, nors gal – užtemdydamos, nuslėpdamos – kreipti į esminius dalykus. Kaip, pavyzdžiui, socialistinio realizmo klasika. Tik praėjęs laikas mūsų sąmonėje įgauna vienokius ar kitokius kontūrus, kultūrines formas. Tada jau matosi, kas svarbu ir kas yra tarp kitko. Tačiau vertybinio aspekto mums išvengti niekaip nepavyks. Juo labiau, kad ir pats Regimantas kalba ne tiek apie laiko dvasią, kiek apie visuomenės būsenas – apie perėjimą iš vienos visuomenės į kitą. Pirmiausia, iš socializmo – į kapitalistinį pasaulį. Su tuo perėjimu sieja visas minimas rašytojų figūras. Kai į visuomenių perskyrą žvelgiame rimčiau, matome, kad laikas, o su juo ir dvasia neabejotinai pasikeitė, daug kas dabar yra visai kitaip. Pasikeitė visas socialinis, kultūrinis gyvenimas, pasikeitė žmonių psichologija, jų santykiai, nors visur galima įžvelgti ir naujomis sąlygomis atsigaminančių, mutuojančių ir kitaip prisitaikančių sovietinio socialinio gyvenimo pavidalų. Pasikeitė ir rašymo būdai, sumažėjo atsidavimo kūrybai, kūrybos nelygstamos vertės suvokimo, kūrybinio intymumo. Visas tas permainas mes vadiname mūsų socialinio ir dvasinio gyvenimo įvykiais.

D. M. Jeigu jau taip viską užfiksavai, tuos visus pasikeitimus, ar gali nurodyti kokius konkrečius kūrinius?

V. R. Iki kūrinių išvardijimo mums dar tolimas kelias... Norėdami temą sukonkretinti, turėtume ją sieti su kokiomis nors socialinėmis patirtimis ir kultūrinio gyvenimo įvykiais. Abu visuomenės gyvenimo aspektai labai susiję, nes kultūra yra būdas apmąstyti socialinės tikrovės reiškinius, kurie šiaip jau sunkiai pagaunami, suteikti jiems vieną ar kitą vertybinę perspektyvą. Derėtų kelti klausimą: gyvenome socializmo laikais, tačiau ar esama tą socializmą atspindėjusių, kitaip tariant, mūsų socialistinio gyvenimo dvasią išreiškusių kūrinių? Ar kas nors išreiškė socializmo dvasią ir kaip mes tą dvasią apskritai suprantame? O gal tik norime nuo jos pabėgti, iškeldami priešinimąsi jai? Mes stengiamės išsisukti nuo tokio klausimo, bandome slėptis kalbėdami apie modernistinius autorius, kurie priešinosi socializmui, jį kritikavo. Žinoma, kad jie priešinosi, tačiau kam? R. Gavelis tą klausimą labai aiškiai kėlė ir juo grindė savo „Vilniaus pokerį“. Betgi jei jau prisimename socializmą, tai juk buvo įvairios visuomenės grupės, kurios apie buvusį laiką pasakotų ir jį vertintų labai skirtin-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 94

gai. Ar į socialistinio laiko dvasios turinį įterpiama komjaunuolio nuoširdi ideologinė ištikimybė bei pasiryžimas vykti į plėšinius, kurti socializmą ir savo naują gyvenimą?

D. M. Aišku, kad neįeina.

V. R. O kodėl ne? Juk buvo daugybė žmonių, kurie taip gyveno, veržėsi į plėšinius. Kodėl viso to nevadiname laiko dvasios išraiška?

J. S. Na, buvo žmonių, kurie tikėjo tomis idėjomis.

V. R. Juk daugelis, baigę aukštuosius mokslus, po paskyrimo vykdavo į kaimus dirbti, tarnauti liaudžiai ir tėvynei.

J. S. Lietuvoje tokių buvo mažiau, bet Sovietų sąjungos mastu – be abejo.

D. M. Galiu pasakyti, kad tai nėra to meto laiko dvasia, nes tų dalykų nėra tuometėje geriausioje literatūroje. Juk oficiozinės ir propagandinės literatūros čia nelaikysime reprezentacine. Jau tada suvokiau ypatingus psichologinius to laikotarpio požymius, tarkim, mano ranka niekaip nekildavo novelėje rašyti žodžio komjaunuolis – nors tu ką! Tiesiog automatiškai sustingdavo.

R. T. Man tie žodžiai – komjaunuolis ir komunistas – visada buvo tikri keiksmažodžiai. Ir grožinė knyga su tokiais žodžiais, be abejo, buvo lyg kūrybos išniekinimas.

V. R. Gal tai buvo literatų klaida, jų ribotumas, kad nesugebėjo įsijungti į laiko procesus? Tačiau kaip tada vertinti E. Mieželaičio: „aš – komunistas, aš – žmogus“? Tame kosminės apimties kliedesy taip pat galėtume įžvelgti laiko dvasios atšvaitų.

J. S. Padorūs rašytojai labai vengė tokių sąvokų. Tada, kaip ir dabar, buvo tarsi dvi laiko dvasios: konjunktūrinė, kuriai tarnavo oficioziniai rašytojai, ir autentiškoji, giluminė.

D. M. Tai todėl ir susirinkome išsiaiškinti, ar oficiozinės literatūros varoma propaganda taip pat yra laiko dvasia, ar priešingai – tikroji laiko dvasia kovoja su ideologine propaganda?

V. R. Vėl grįšiu prie sąvokos keblumo. Paminėsiu du pavyzdžius iš sovietinės rusų literatūros. A. Platonovas, vienas iškiliausių XX a. pasaulio autorių. Jo kūryboje esama laiko dvasios ar ne? Ką jis rašė?

D. M. Ką norėjo, tą ir rašė.

V. R. Jis rašė apie naują socialistinį žmogų, ir tą naują žmogų su visa laiko dvasia išsakė tokia kalba, kurioje susiliejo rusiškasis mesianizmas, socializmo utopijos kaitinamas negailestingas pasauliui psichinis ugningas klejojimas ir ideologinė biurokratinė naujakalbė. Labai daug pasakyta jo kūryboje ir apie naują žmogų, ir apie epochos laiko dvasios kliedesį. Kitas pavyzdys – M. Bulgakovas. Taip pat daug visko aprėpęs. Prisimindamas jau minėtą F. Dostojevskį, taip pat A. Platonovą ir M. Bulgakovą teigčiau, kad didiesiems rašytojams, kurių kūryboje mes įžvelgiame laiko dvasios apraiškų, yra svarbūs esminiai klausimai: žmogaus laisvė, žmogaus santykis su Dievu ir valdžia. Šie klausimai apmąstomi visuomenės gyvenimo terpėje, pakylant iki santykių su Dievu ar šventybe. Tas temas mąstyti gali daugelis, bet kad jie pagautų žmogų per kalbą, per kūrybą – duota nedaugeliui. Tų nedaugelio kūriniuose šios temos ir išlieka visiems laikams. Kaip kad F. Kafkos kūriniuose.

D. M. Tai – kalbos ir kūrybos fenomenai, kaip ir mūsų B. Radzevičius.

V. R. Taip, ir B. Radzevičius. Tos klausiamosios egzistencinės galios jo kūryboje kaip tik ir buvo daugiausia. Bet paminėsiu ir kitą rašytoją, kuris, mano galva, yra tokio pat kalibro, – S. T. Kondrotą. Neseniai vėl perskaičiau „Žalčio žvilgsnį“ – įstabus kūrinys, kuris tarsi išeina iš laiko dvasios ribų, bet tuo

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 95

išėjimu ir yra reikšmingas. Epochinis judesys. Išėjimas, išsilaužimas yra radikalesnis, nei koks modernistinis maištavimas to meto aplinkoje. Tad kūrybos santykiai su laiko dvasia gali būti įvairūs, labai įvairiai apžvelgiami ir apibrėžiami. Epochinis rašytojas suima į savo kūrinį daug daugiau, nei pats gali suvokti, nes jį veda kalbos ir lemties jėga. Gal ir žanro lemties. Dar daugiau atsakomybės tenka kalbai, kaip rašymo būdui, rašytojo vaizduotei, kuri sugeba apimti ir įprasminti daug laikui būdingų reiškinių. Ir konkretus laikas tokiam rašytojui nėra toks jau svarbus, nes jis visada aprėpia kur kas daugiau, nei leidžia jo tiesioginės patirtys. Vaizduotė gali aprėpti įvairiausius istorinius tarpsnius, įžvelgti įvairių laiko „dvasių“ apraiškas.

D. M. Na, čia kabinami giluminiai kūrybos klausimai, bet mes šiek tiek buvome apribojęę pokalbio temą... Sovietinę epochą vertinti dabar lengviau, nes tai jau praeitis. Šiandien aiškiai matome, kad buvo oficiozinė, propagandinė literatūra, skleidusi ideologiją, kuri tikrosios laiko dvasios neišreiškė. Tarkim, Alfonso Bieliausko herojus buvo komunistas, kito rašytojo – koks nors komjaunuolis. Bet ar šios figūros tikros, ar jos gyvybingos? Ir buvo tikras menas, su tikru gyvenimu ir tikrais žmonėmis.

V. R. Bet buvo ir M. Sluckis, kurio „Adomo obuolys“ – reikšmingas kūrinys, jame taip pat esama komunistų... Tai nepaprastai tamsus sovietmečio modernistinės prozos kūrinys...

D. M. M. Sluckis galėjo užkabinti tikrų dalykų, bet kadangi buvo pasidavęs ideologijai, tai nėra giluminės ano laiko dvasios liudytojas.

R. T. Vadinasi, ideologija – visada melaginga? Niekada netampa menine tikrove?

D. M. Bet reikėjo visokių rašytojų. Ir dar tebereikia. Girdėjau vieną lietuvį iš mūsų išeivijos kalbant, kad jam anuos konjunktūrinius kūrinius skaityti daug įdomiau: juose bent jau galima aiškiai pamatyti, kaip ten veikė visokie partorgai, partkomai ir visi kiti valdžios mechanizmai. Jam įdomu buvo skaityti A. Bieliausko, J. Avyžiaus kai kuriuos kūrinius – viskas juose matosi. Iš dabartinių kūrinių tas išeivis negauna jokios informacijos – kaip čia dabar mes gyvename, kokia mūsų gyvenimo tvarka, kokie tikrieji rūpesčiai. Kas ten vyksta Seimo komitetuose, ministerijose, savivaldybėse – viso to literatūroje dabar tiesiog nėra.

R. T. Nes tai, matyt, jau nebe valdžios literatūra. Mes nebeturime oficiozinės literatūros. Net gaila...

D. M. Tai jau būtų kito pokalbio tema. Be to, dabar visa tai kažkiek atidengiama kasdienėje žurnalistikoje.

V. R. Dar vieną dalyką noriu pažymėti. Mes čia nenustatysime, kas ką renkasi: tai pati laiko dvasia pasirenka vieną ar kitą kūrėją, apsireiškia vienokiu ar kitokiu kūriniu. O jei žmogus rinksis distanciją ar bandys kaip nors išreikšti laiko dvasią – tokia užduotis vargiai pavyks. Tai susiję su lemtim, su dar kažkuo, kas nepasirenkama.

R. T. Vadinasi, F. Nietzsche's sąvokomis, likimas pildosi per žmogų. Arba neišsipildo. Skamba fatališkai, bet gražiai. Norisi sutikti.

D. M. Laiko dvasia, mano nuomone, susijusi ir su menininko tragizmu. Nes be tragiškos biografijos tos laiko dvasios nepagausi. Tai paliudija kad ir to paties B. Radzevičiaus likimas, ir minėtieji rusų autoriai.

V. R. Bet apie M. Proustą nepasakysi, kad jis buvo tragiškos pasaulėjautos...

R. T. Tiesiog jo laiko dvasia nebuvo tragiška. Su kuo sutapsi, tą ir pranašausi...

V. R. Nepasakysi, kad ir M. Cervanteso pasaulėjauta buvo tragiška.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 96

R. T. Autoriaus likimas – tragiškas, o jo kūrinio... Bent jau tikro džiaugsmo nėra, tik jo ilgesys. Idealizmo tragizmas...

D. M. Na, visa tai jau sena klasika...

V. R. Mano galva, tokie klasikos kūriniai visada šiuolaikiniai.

D. M. Bet mes čia susirinkome, kad permestume tiltą į dabartį, kad mūsų samprotavimai nebūtų visiškai abstraktūs. Į XXI a. jau šiek tiek įbridome ir atėjo laikas kažką pasakyti apie šią epochą. Gal aš ko nors nesuprantu, bet kiek skaitau naujų knygų – jose nejaučiu paveikiai, galingai išreikštos laiko dvasios. Jūratė jau bandė pasakyti, kad visuomenė dabar tokia susiskaidžiusi, viską aprėpiančio kūrinio negali būti. Bet aš savo ruožtu nenoriu sutikti, kad dabar negali atsirasti koks nors naujas B. Radzevičius, kuris savo tragiška biografija, gal ir nelabai tragiška, sakykim, erlickiška, ims ir pasakys ką nors tokio, išvilks į dienos šviesą gelminius visuomenės dalykus. Jei ne šį, kitą dešimtmetį tikrai turėtų tai įvykti.

J. S. Svarstydama, kaip ir kuo pasikeitė mūsų literatūra, sutinku su Vytauto mintim, kad joje įvykęs lūžis tikrai yra milžiniškas. Su valstybinės santvarkos pasikeitimu ir sienų griuvimu mus užplūdo begalė naujų reiškinių, estetinių normų, gyvenimo būdo ir stiliaus inovacijų. Pastaruoju dešimtmečiu smarkiai išsiplėtojusios informacinės technologijos lėmė nevaldomą viso to plūsmą. Bėda ta, kad po neseniai išgyventų traumų ir permainų lietuvių sąmonėje susilpnėjo tautos mentaliteto imunitetas. Mes pasidarėme labai imlūs visoms amžiaus ligoms. Pas mus ateina ir įsišaknija viskas, kas tik gali ateiti, bet koks šlamštas iš viso pasaulio. Argi lietuvis konservatyvus? Jis imlus, jam stinga orumo, nes dešimtmečius dvasinis gyvenimas buvo laužomas, deformuojamas. Mes neturime stipraus savo kultūrinės tradicijos užnugario, o ir turimo nebranginame. Sulaužyta ir paprotinė sistema. Todėl ir esame tiesiog neatsparūs.

D. M. Aš esu net per daug atsparus, neperskaitau nė vieno „meilės romano“, nors tu ką. Net prancūzo F. Beigbederio, kuris prieš kelerius metus blaškėsi po Vilnių, neįveikiu...

J. S. Aš ir nesakau, kad neatsparus yra Mušinskas ar Jakučiūnas... Mes kaip tik atsparūs, nes vienaip ar kitaip esame kultūrinės tradicijos nešėjai.

D. M. Turi omenyje naujosios kartos literatūrą? Ji stokoja imuniteto?

J. S. Ne, aš kalbu apie mūsų žmogų apskritai, apie visus lietuvius, ne apie kultūrinius sluoksnius ar kūrėjų grupes. Bandau atsigręžti į skaitytoją – koks jis? Kuriantis žmogus daugmaž sugeba atsirinkti, o skaitantis? Pasaulis smarkiai keičiasi, tik retas lietuvių rašytojas geba tai apmąstyti. G. Beresnevičiaus naujoje esė knygoje „Ne apie tai mano dūzgelė“ yra taikli pastaba – anksčiau jauno vartotojo poreikius formavo Karlsonas, dabar – *fantasy* žanro kičas „Haris Poteris“. Anot G. B. įžvalgos, iš anksto formuojamas „kitoks klientas“. Karlsono propeleriukas atstovavo vidaus degimo variklio erai, o Poteris – kompiuterinei. Viena iš esminių pastarojo dešimtmečio naujovių yra įsigalintis nomadinis mentalitetas. Atsiranda kitoks lietuvis, jo kitokia pasaulėjauta, o individo pasaulėjauta kaip tik neblogai atspindi laiko dvasią. Lietuvis dabar mobilus, „tranzitinis“, keičia gyvenimo vietą, stiprėja bastūno, benamystės jausena. Gal tai ir bėglys, kuris skuodžia lyg pats nuo savęs: vienas – į svaigalus ir lovą, kitas – į greitą verslą, trečias – į Airiją ir pan. Atsirado nemažai naujosios emigracinės bangos tekstų, nors emigracine banga ją netikslu vadinti. Juk visi tie žmonės panorėję gali grįžti. Ar jie tikrai yra emigrantai, ar bėgliai, ar klajūnai, ekonominiai migrantai, turistai? Kas yra tas keliaujantis žmogus? Konstatuojame nepaprastai padidėjusį žmonių judrumą. Didelis lūžis, turint omenyje agrarinę sėslių

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 97

žmonių šalį. Yra daug reiškinių literatūroje, kurie liudija šias permainas. Tai ir moterų literatūros šuoras. Moterys rašo kažkur pagastroliuoti išvykusios, svetur nutekėjusios, žurnalistines užduotis užsienyje vykdydamos. Tai – didelės sklaidos populiarioji literatūra, – ar imtume pavyzdžiu kokią Z. Čepę Anglijoje, ar J. Survilaitę Šveicarijoje, ar I. Pukelytę Prancūzijoje, ar E. Černiauskaitę Italijoje. Yra ir kitokių nomadiškumo apraiškų, susijusių su rimtais pasaulėvaizdžio pokyčiais (Van Vėjus – P. Normantas). Visą šią klajonių kampaniją ryškiai pradėjo J. Ivanauskaitė, retransliuodama Rytų kultūrą savo tekstuose. Neprisirišimas prie vietos šiandien tampa gyvenimo norma. Visi kažkur bėga, dažniausiai ieškodami naujų įspūdžių ir geresnio gyvenimo. Lietuvoje atseit vargana, šlapia ir drėgna. E. Černiauskaitė romane „Visos Italijos dulkės“ aiškina, koks čia pas mus, Lietuvoje, blogas oras, koks blogas maistas ir kaip jai nuostabu po Italijos saule turtingo verslininko glėby. Ryškėja nuotykių ir komfortabilaus gyvenimo troškimas, kuris deklaruojamas naujųjų lietuvių bei lietuvaičių knygose.

D. M. Ji parašė tokią knygą? Černiauskaitė?

V. R. Ir dar yra viena panaši kelionių rašytoja – Karolina Kunčinaitė.

R. T. Karolina – J. Kunčino dukra, tekstilininkė. Puikiai aprašė piligrimiškų kelionių į Indiją įspūdžius. Dar jai priklauso subjektyvių patirčių poetinis srautas apie Paryžių.

J. S. Ką tik pasirodė M. Areimos debiutinė knyga „Nostalgija“ apie juodadarbių gyvenimą Anglijoje: dokumentinė proza, visiškai reportažinis tekstas, nuobodokas, bet simptomiškas. Jis liudija naujosios kartos lietuvių kelius pasaulyje, jų troškimus, veiklas, įsitikinimus.

R. T. Lietuviškai rašoma, bet jau nelietuviška literatūra. Pažįstami žmonės, bet jau lyg kultūriškai susvetimėję. Manau, kad knygų rašymas jiems kyla iš poreikio kažkaip išsaugoti tapatybę, išlaikyti komunikacinius ryšius. Juk galėtų pramokę rašyti angliškai, bet tada jau pajustų savo totalinį nereikšmingumą pasaulyje. Juk užsidirbti išvažiuoja, ne literatūrą kurti. Ir kas jų vargus ar pasitenkinimus įvertins, jei ne namiškiai, kam dar jie gali būti svarbūs? Sakau, jie rašo lietuviškai, bet tai jau nėra lietuvių literatūra, tai tiesiog laiškai draugams ir giminėms. Bet kartais tokie tekstai pasiekia kultūrinės refleksijos lygmenį. Kaip antai – mano studijų draugo T. Rekio eseistiniai apmąstymai apie krikščioniškos kultūros lemtį kapitalistinėje civilizacijoje. Išeivio patirtys tampa gyvo filosofavimo pretekstu.

J. S. Benamystės būsena – esminė tokios literatūros ypatybė. Gyvenimo reiškiniais joje prabėgama paviršiumi, patirtys tik fiksuojamos. Esu įsidėmėjusi įdomius T. Rekio tekstus. Yra ir viena knyga – D. Staponkutės „Lietumi prieš saulę“, kurioje intelektualios esė žanru bandoma šias žmogaus pasaulyje būsenas reflektuoti esmingiau. Samprotaujama apie dvikalbystės ambivalentiškumą, apie migruojančio subjekto tapatybę, apie keliakalbę motiną ir jos vaikų dramą. Pasakotoja – vertėja, balansuojanti tarp Šiaurės ir Pietų kultūros pasaulių („esu kultūrologinių erdvių klajoklė“). D. Staponkutė samprotauja apie rimtus dalykus: vietos poveikį žmogui, salos fenomeną, lietuvio depresiją. „Lietumi prieš saulę“ – simboliškas pavadinimas: Kipras reprezentuoja saulę, lietus – Lietuvą. Kita pažymėtina tema literatūroje – nemeilė, nejautra, neprisirišimas, susvetimėjimas – tie dalykai darosi ryškūs daugelio rašytojų tekstuose. Visuomenės susvetimėjimą ir benamystę papildo nemylimų, pamestų vaikų problema (B. Vilimaitė, V. Juknaitė, L. S. Černiauskaitė). Prisimenu Andriaus „Tėvynės“ epizodą, kur veikėjas nori, kad jam kas nors tiesiog užvožtų – taip stinga žmogiško ryšio. Tas motyvas svarbus ir V. Juknaitės knygoje „Tariamas iš tamsos“. Jos kalbina-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 98

miems vaikams tereikia meilės ir dėmesio. Tai, aišku, labai elementaru, bet normalių santykių stoka, matyt, jau yra pasiekusi tam tikrą ribą. Iškyla ir likvidumo problema. Ši sociologo Z. Baumano knygos „Likvidi meilė“ sąvoka atrodo labai simptomiška, nusakanti netvarumą, labilumą, tai, kas gali būti lengvai pašalinta, išsižadėta, ištremta. Šiandien viskas labai greit kinta, dingsta. Tai didelis kontrastas tradicijai – sėslumas, pastovumas, įsišaknijimas...

V. R. Yra ir kitokių nomadų, prisiminkime kad ir V. Krėvę ar J. Basanavičių. Mano aplinkoje nomadiškumas gyvavo ir žavėjo jau sovietmečiu, bet jis buvo suvokiamas modernistiškai, siejamas su romantine pasaulėjauta ir laisvės idėja, su rytietiškais kūrybos bei pasaulėvokos dalykais. Juk ir keliauti Sovietų sąjungoje buvo kur kas lengviau. Tik įsivaizduokime tas platybes – Kurilai, Pamyras, Altajus, Baikalas, Čiukotka, Uralas, Karpatai, Kolos pusiasalis. Modernistinio kūrėjo vaizdinys buvo stiprus ir jis leido rašytojui atsiriboti nuo sistemos, atsiverti pasauliui, gyventi sovietmečiu, tarsi būtum išvykęs.

J. S. Šiandien tai ne romantiko privilegija, bet kiekvieno žmogaus kasdienybė.

V. R. Bet ne kiekvienas nomadas yra kūrėjas. Todėl tų šiuolaikinių nomadų kūriniuose nėra jokių ypatingų patirčių. Ar tai būtų Italija, ar Anglija – dabartiniam nomadui jokio skirtumo.

R. T. Tokiam nomadui kultūrinės patirtys absoliučiai nesvarbios – jam svarbiausia jo paties savijauta. Ir tą savijautą jis aiškina kaip pabėgimą, kaip vietos pakeitimą. Narciziškas tipas literatūroje, – ką jaučiu, tą ir rašau. Apskritai nomadiškumas yra lėkšta pasaulio patirtis. Ir tokios nomadiškos kultūros šiandien realiai neegzistuoja, tai tik būsenos metafora. Visos šalys, visos valstybės kontroliuoja savo teritorijas. Niekas nepraleis nomadų su jų bandomis ir toms kultūroms būdinga karine jėga.

V. R. Taigi jiems vietos pakeitimas reiškia labai paprastus dalykus: vienur saulės daugiau, kitur – mažiau, vienur maistas skanesnis, kitur – ne toks.

D. M. Noriu paklausti A. Jakučiūno: dabar daug literatūros rašoma iš prisiminimų, iš praeities. Kad ir R. Granausko proza. Tokia iš atminties kylanti literatūra, matyt, negali atspindėti dabarties laiko dvasios. S. Parulskio „Trys sekundės dangaus“ – prisiminimai apie sovietinę armiją. Tavo „Tėvynės“ herojus gyvena dabar. Guli sau, mąsto ir jam nei sovietinės armijos, nei praeities apskritai…

V. R. Ar jis – herojus?

R. T. Man – herojus. Mitinis, psichoanalitinis. Tai – introspekcinė, soteriologinė kelionė. Daug peno interpretacijoms. Žinoma, tiems, kas supranta, kas moka skaityti. Buvau labai nustebęs, kad daug rašto žmonių šios knygos visai nesuprato, net nepajuto. Tai mane sugrąžino prie I. Kanto veikalo „Sprendimo galios kritika“ problematikos. Yra žmonių, kurie turi šią estetinę galią, o kitiems ji tiesiog neduota. Bet tokie, neturintys estetinio sprendimo galios, yra pretenzingiausi, rašo išsijuosę apie viską, nors jų literatūrinis jausmas remiasi grynomis konvencijomis, kitaip tariant, yra išdresuotas. Jei neuostė kokio nors objekto anksčiau, tai ir neatpažins jo.

D. M. A. Jakučiūnas parašė knygą apie dabartį ir tarsi apie nieką. Jei tokius dalykus būtų aprašęs kitas autorius, gal imtum ir numestum knygą į šalį jau po kelių puslapių, bet jo knyga įtraukia. Tai ar nėra joje dabarties laiko dvasios?

R. T. Vakarykščiai žmonės jos nesupranta (nors kai kurie giria iš inercijos ar bičiulytės), vadinasi, – tai tikrai šiuolaikiška knyga. Bet aš galvoju ne apie laiko dvasią – tiesiog apie meniškumą. Taip pat ir apie nuoširdumą, atvirumą – kaip

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 99

kūrybos jėgą. Šis autorius jaučia žodį, nors daugelio neva naujoviškų knygų tekstai man yra nepaskaitomi. Kam turiu kankintis su negyvais tekstais, su lavoniška kalba? Laiko dvasia šiuolaikinėje mūsų literatūroje – grafomanija. Tai irgi nomadiškumo, godaus vartotojiškumo ir savimeilės apraiška. Kitų svarstymų tema gal ir bus tokia: grafomanų aušra mūsų literatūroje.

D. M. Vis dėlto jei A. Jakučiūnas galėjo pradėti ir užbaigti tokį nemažos apimties kūrinį, tai jis turėjo užkabinti ir mūsų laiko dvasią.

A. J. Prisimenu neseną atsitikimą. Imdama iš manęs interviu, viena žurnalistė neapsikentusi paklausė: „Gerbiamasis autoriau, kas, po velnių, ta „tėvynė“? Nejaugi tik lova?“ Beje, šio klausimo labai nemėgau, prisipažinsiu, – ir neturėjau ką pasakyti. Bet tądien, didelei mano nuostabai, beveik neužsikirsdamas išsakiau štai tokią mintį: „Tėvynė – iš nevilties ir nuobodulio sąmoningai kuriama fiktyvi vidinė tikrovė, kurios konstrukcijoms naudojamos „tikros realybės“ detalės ir kurią būtina sukurti ne tam, kad realizuotum savo kaip kūrėjo talentą, o kad turėtum savyje darinį, kuriuo iš bėdos pavyktų tikėti. Trumpai tariant, ta vidinė realybė „statoma“ ne su kūrėjo įkarščiu, o su būsimo jos „gyventojo“ uolumu.“ Taigi dabar galiu atsakyti ir į Danieliaus klausimą, kaip pasirašė „Tėvynė“ – dokumentuojant tą fiktyviąją realybę, tapusią sąlygiškai saugia priebėga nuo vadinamojo epochos „nenormalumo“. Kuo čia dėta laiko dvasia? Sutinku, kad ta vidinė realybė savaime yra belaikė, susidedanti iš daugybės daugiaprasmių „ikonų“, tačiau kaip tik ji, kaip tavo troškimų ir vilčių visuma, yra labiausiai jautri esamam laikui. Ypač siaubingą diskomfortą kelia baisi praraja tarp „tikros“ ir „išgalvotos“ (vidinės) realybės, nors ji buvo kurta – šį apibūdinimą jau esu minėjęs „Metų“ anketoje – kaip „pažadėtoji žemė“, ir kaip tik šis siaubingas neatitikimas tarp dviejų realybių, mano galva, yra mūsų laiko žyma. Nesiimu spręsti, kiek man pavyko šias idėjas atskleisti „Tėvynėje“, galų gale tai nėra mūsų diskusijos užduotis. Pabandžiau tik apibrėžti šio laiko žmogaus santykį su pasauliu ir pačiu savimi – kaip aš jį įsivaizduoju. Šiaip ar taip, sunku būtų paneigti, kad mūsų amžiaus žmonių egzistencija labai neapibrėžta, „dviejų realybių“ fenomenas vargina beveik kiekvieną dabarties individą, taigi tas ieškomasis laiko dvasią išreiškiąs kūrinys turėtų būti kilęs iš to neapibrėžtumo ir jame negalėtų būti nieko, kas pretenduotų į objektyvumą. Bent minimalų objektyvumą išlaikyti šiais laikais įmanu tik būnant visiškai, kraštutinai subjektyviam. Taigi autorius tampa tiesiog pririštas prie savęs, pasmerktas egocentrizmui bei savigraužai ir – labai nemoderniam kūrybos proceso fetišizavimui. O kokybiškos literatūros likimas, mano nuomone, priklauso nuo to, kiek narsiai ir nuoširdžiai tarp Scilos ir Charibdės atsidūręs autorius išdrįs prisipažinti, kad jam gresia pavojus. Pavyzdžiui, „Tėvynės“ herojus tiesiog per silpnas gyventi „tikroje tikrovėje“. Tad, kaip jau minėjau, jis yra tiesiog priverstas gręžtis į save, nes tai yra absoliučiai vienintelis būdas sakyti tiesą. Gal tai – irgi mūsų laiko bruožas? Esu įsitikinęs, kad literatūra, kuri plaukia iš savaip transformuoto pasaulio atspindžio sieloje (t. y. absoliučiai subjektyvi literatūra), turi galimybių geriau atspindėti laiką, nei bandymas gilintis į tariamai objektyvią tikrovę.

R. T. Laiko dvasia – tai paties žmogaus dvasios fenomenas? Daiktai ir reiškiniai juk visą laiką yra tokie patys.

A. J. Man jau yra tekę bandyti viešai apibrėžti savo kartos požiūrį į kūrybą. Tvirtinau, kad mano amžiaus kūrėjai „visų pirma gilinasi į savo egzistencijos pamatus“. Dauguma tų asmenų, kuriuos įvardijau kaip savo kartos atstovus, pritarė šiam teiginiui, todėl tai nėra tik mano nuomonė. Kūrėjo dvasia tiksliausiai paliudija gyvenimo laiką, jo ypatybes.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 100

D. M. Tada leiskit paminėti J. Erlicką, kuris leidžia knygą po knygos. Ką tik išėjo „Bajorų“. Jis – šiuolaikinės dvasios autorius, jo kūriniuose vyrauja dabarties aktualijos. Tai ar J. Erlickas yra giluminis laiko dvasios reiškėjas, ar „horizontalus“?

J. S. Retorinis.

D. M. Kai jis parašė savo pirmąją knygą „Kodėl?“, ji atitiko tai, ką čia kalbėjo Andrius. Tuomet J. Erlickas net pats nelabai suprato, ką padarė. Bet ta jo mažytė knygutė – mūsų lietuviškais masteliais – buvo tikriausia laiko dvasios apraiška. Dabar jis rašo storas knygas, bet kiek jose užkabinta laiko dvasios ir kiek jose yra kažko kitko? Visgi galvoju, kad laiko dvasią pagauna jaunas žmogus.

V. R. S. T. Kondrotas buvo dvidešimt aštuonerių, kai išleido „Žalčio žvilgsnį“. Tuo metu, kai knyga pasirodė, nelabai ir susigaudei, jog tai kažkas nepaprastai nauja ir ypatinga. Na, parašė tai parašė.

J. S. Man atrodo, kad J. Erlickas yra geras manipuliatorius, puikiai įvaldęs retoriką, bet tai žaidimai paviršiais. Kartojasi.

R. T. O aš manau, kad tie žaidimai nusileidžia į pačias kalbos ir mentaliteto gelmes: jo retorika dekonstruoja mąstymo schemas, demonstruoja žmogaus elgsenų konvencionalumo, subjekto pavaldumą kalbos mechanizmams. Kalbos valdomas žmogus – štai J. Erlicko subjektas. Jo personažai – įsikūniję frazeologizmai, groteskiškais kūnais tapę žodžiai. Nes tie žmonės išauga iš devalvuotų žodžių, iš pakrikusių vertybių sistemos. Kad sugebėtų visa tai parodyti, turi pats nepaprastai jausti kalbą ir literatūros tradiciją. Šiaip ar taip, J. Erlickas turi nepriekaištingą literatūros jausmą, puikus mūsų klasikos žinovas. Vis dėlto ir pats pakliuvo į kalbos malūnų pinkles, yra priverstas rašyti iš inercijos, manau, ne iš įkvėpimo, bet iš prievolės, dėl praktinių tikslų, dėl pragyvenimo. Tikriausiai daugiau nieko nemoka.

V. R. Norėčiau grįžti prie to perėjimo – nuo sovietmečio į kapitalizmą. Yra keletas rašytojų, kurie šį perėjimą išreiškė aiškiausiai. Jau minėjome B. Radzevičių, R. Gavelį, S. T. Kondrotą, J. Ivanauskaitę, reikėtų prisiminti R. Granausko „Gyvenimą po klevu“, V. Jasukaitytės knygas „Patvorių žolė“ ir ypač – „Po mūsų nebebus mūsų“. Su šiais rašytojais mūsų literatūroje kažkas užsibaigė, ir tai, kas prasidėjo po jų, yra naujų laikų pradžia. Naujus laikus atvėrė naujas žanras, kurį vadiname eseistika. Tai daugelio žmonių kūryba, kurie šiaip jau nėra kūrėjai, bet kadangi moka rašyti, tai ir rašo nepaliaudami, dar pavadindami savo rašinius reikšmingu ir giliamintišku esė terminu. Didžiulis saviraiškos literatūros srautas. Greitai buvo suvokta, kad nuo modernistinio kūrėjo, kuris knygą rašo savo dvasia, kuris „iškenčia“ knygą, pereinama prie knygos kaip prekės, prie kūrybos – kaip produkcijos. Parašai knygą, ją parduodi, rašai kitą, taip ir gyveni. O yra vienas rašytojas, kuris pradėjo rašyti taip, kaip nebuvo rašoma, – tai H. Kunčius. Jo knygas galima vertinti įvairiai, tačiau turime pripažinti, kad tokio rašymo būdo nebuvo. Dabar drįsiu dar kartą „atsigręžti“. Man nepaprastai svarbūs yra D. Grinkevičiūtės „Lietuviai prie Laptevų jūros“ ir A. Miškinio „Psalmės“ – juose labiausiai išreikšta pokario metų lietuvių savijauta, sykiu parodyta šėtoniška sovietinės sistemos esmė. Tų kūrinių spausdinimas žymėjo ne tik mūsų savivokos lūžio metą, bet ir perėjimą į kitokią visuomenę.

R. T. Bet laiko dvasia – universalesnė kategorija nei jo individualus stilius. Jo kūriniai manęs neaprėpia. Bet aš, aišku, joks argumentas.

V. R. Bet juk ir A. Platonovo rašymą gali vertinti stilistiniu požiūriu. Minėto nomadiškumo požymių gausu ir H. Kunčiaus kūryboje. Bet yra ir daugiau: tai visą mūsų sovietmečio istoriją persmelkianti ironija. Jis mąsto istorinėmis kate-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 101

gorijomis ir aprėpia ilgus laiko tarpsnius. Tai mūsų laiko rašymo ypatybės. O J. Erlickas?.. Mano supratimu, jis išliks amžiams, nes, be viso kito, jis yra pajutęs unikalią kalbos ir lietuviško mentaliteto sąsają. Tos sąsajos iki jo niekas taip tiksliai ir taip esmiškai nebuvo suvokęs. Jis rodo, kaip kalba žmogų valdo politikoje, viešumoje, šeimoje, nors žmogus net nejaučia, kad yra valdomas.

R. T. J. Erlickas – kalbos filosofas. Jo tekstai kreipia į L. Witgensteiną, taip pat į dzeno paradoksus.

V. R. Taip, kalbos filosofas. Tik anksčiau jo dozės buvo saikingesnės, todėl ir stipresnės. Dabar jau randasi tų tekstų perteklius. Yra ir kitas dalykas – skaitytojas: mūsų kartos publika J. Erlicką mokėjo gerai skaityti, iš kalbos niuansų pagauti esmę, gerai suvokė teksto subtilumus. Dabar jau ateina karta, kuri J. Erlicko perskaito tik paviršių, kaip anekdotus.

J. S. Apskritai ateina mažai raštingų generacija. Tikrovės interpretavimo būdas prozoje šmaikštus, bet momentiškas ir redukuotas. Tekstai rašomi pažodine, o ne figūratyvine kalba, todėl neturi gelmės (ir nepretenduoja turėti).

R. T. Bet rašo labai daug. Nes nebėra estetinio sprendimo galios, nėra savikritikos. Šiandien viskas galima, ypač literatūroje. Kultūros subjektai darosi įžūlūs, pasitikintys savim. Bet tai jau kitokia kultūra, kitokia laiko dvasia. Tiksliau – dvasios nebuvimas.

V. R. Taip, ateinančiųjų skaitymo įgūdžiai yra tokie, kad J. Erlickas jiems darosi nesuprantamas.

R. T. Apibendrindamas pasakyčiau, kad anksčiau mums laiko dvasia buvo tapati kultūros dvasiai. Ji susijusi su menininku, jo kuriamąja galia, pranašingais regėjimais, su aukštais idealais ir pan. Ir ta dvasia pirmiausia kyla iš žmogaus, o neateina iš pasaulio. Menininkas išreiškia save ir per jį pasireiškia tarsi pati lemtis, gyvenimo valia. Tai – idealistinė nuostata. Šiandien viskas lyg apsivertė – laiko dvasią, kaip ir tradicinį dvasingumą, tarsi išplovė išoriškas pasaulis. Kultūra patyrė naujųjų nomadų – prekių vartotojų invaziją. Dvasingumo nykimas ir yra mūsų laiko dvasia. Išorės invazija išplauna individualias subjekto ir tautos substancijas: nelieka kultūrinio savitumo, kūrėjo stiliaus, nes pasaulio tuštumoje pakibęs subjektas nebeturi jokių atramų, kultūrinių šaknų, nejaučia savęs kaip tradicijos tęsėjo. Tai lyg žmogus be atminties, ir literatūra be atminties. Mokame rašyti, bet tas mūsų rašymas yra be vidinio preteksto, tik pasaulio sužadinta reakcija: kaip dalyvavimo būdas, kaip komunikacijos forma. O literatūroje matome absorbavimo efektą: lietuviški tekstai mechaniškai sugeria visas pasaulio patirtis, ne kokias nors tradicijas, bet kultūros dėmes, paviršiaus teršalus, informacinį triukšmą. Kadangi į mūsų literatūrą patenka tiek išoriškų reiškinių, visa tai paskatina kultūrinę difuziją – įvairiausių vertybinių bei simbolinių sistemų susiliejimą. Mūsų literatūrinis kosmosas netenka struktūros, lėtai virsta chaosu. Bet iš chaoso gali gimti kažkas nauja – gal toks ir yra perėjimas nuo konservatyvios tradicijos prie naujos gyvenimo realybės. Šiaip ar taip, atsiranda ir tikrai geros literatūros. Taigi anksčiau laiko dvasia turėjo savo kultūrinį subjektą bei autorių ir buvo mobilizuojantis veiksnys, kreipiantis visuomenę į kažkokius vertybinius horizontus, o dabar laiko dvasią atpažįstame kaip tos pačios dvasios difuziją. Tekstai nebeturi lietuviškos substancijos, autoriai – anonimiški, kūrybos procesas persikelia į virtualią erdvę (daug kas rašo tiesiog internete ir internetui), kurios psichologija yra beasmenė, amorfiška. Silpsta kalbos jausmas, rašantysis nebejaučia žodžio spalvų, prasmės niuansų. Taigi be šių žodžio juslinių, estetinių efektų nebelieka meno – tik gryna informacija. Grįžtame prie to paties – prie gelmių ir prie paviršiaus dvasios skyrimo.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 102

D. M. Būdavo, seniau rengiamos tokios diskusijos: „Amžininkas literatūroje“. Ar dabar Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas būtų pajėgus sudaryti tokią knygą ir ar būtų apie ką kalbėti? Koks dabar būtų tas amžininkas?

J. S. Būtų ką pasakyti. Pribrendo būtinybė kalbėti apie populiariąją literatūrą, nes jos mastai ir srautai yra stulbinantys. Štai įspūdis iš vienos apskrities bibliotekos, kur skaičiau paskaitą apie, mano nuomone, svarbiausias nūdienos tendencijas, vardijau svarbius posovietinio lūžio autorius: S. Parulskį, J. Kunčiną, G. Beresnevičių, L. Gutauską, G. Radvilavičiūtę, M. Ivaškevičių. Su auditorija – mokytojais ir bibliotekininkais – užsimezgė pokalbis, ir buvau šokiruota, nes jiems šitos pavardės nieko nesakė. Užtat mane užvertė klausimais apie I. Buivydaitę, E. de Strozzi, D. Vaitkevičiūtę, E. Malūką. Buvo beveik gėda prisipažinti, kad jų neskaitau.

V. R. Tai tada supratai, kokia yra tikroji mūsų literatūros dvasia?

J. S. „Skaitymėliai liaudžiai“ egzistavo visais lakais. Ėmiausi analizuoti dabartinės grožinės produkcijos Lietuvoje bibliografinius sąrašus. Tai – horizontalioji, bet daug sakanti literatūrinio gyvenimo plotmė. Juk įdomu, kokiame kontekste atsiduria, tarkim, Andriaus ir Regimanto naujos geros knygos, kiek jos turi potencialių skaitytojų. Štai 2007-ųjų duomenys: per metus išleista daugiau nei tūkstantis grožinės literatūros knygų. Maždaug pusė jų yra įvairaus lygio verstinė beletristika. Šimtas trisdešimt lietuvių parašytų knygų skirtos vaikams. Kitos – keturi šimtai penkiasdešimt – grožinė literatūra suaugusiems. Suskaičiavau dvidešimt keturias knygas, kurios yra mūsų klasika, nuo J. Baltrušaičio ir J. Baltušio iki R. Gavelio ir J. Ivanauskaitės. Apie dešimt priklauso prisiminimų žanrui (R. Ozolo dienoraščiai, R. Šaltenio „Aš – mokytojas“, V. Areškos „Kumelė vardu Emilija“ ir pan.). Apie devyniasdešimt knygų (iš tų keturių šimtų penkiasdešimties) yra šiaip žinomų autorių, dažniausiai Rašytojų sąjungos narių knygos, „normali“ proza ir poezija. Visa kita – banalybės ir grafomanija.

R. T. Sakau – būtinai reikia susirinkti ir pakalbėti apie grafomaniją. Pribrendo toks pokalbis. Pasikviestume vieną kitą grafomaną – ką jis galvoja apie mūsų literatūrą? Kur pats taikosi?

J. S. Apie penkiasdešimt knygų – populiarioji literatūra: fantastika, detektyvai ir dar visos tos pavardės, kurių knygas skaito minėti bibliotekininkai. Vidutinis bet kurio „normalaus“ prozos autoriaus kūrinio tiražas yra apie tūkstantis egzempliorių. Tik J. Erlicko, S. Parulskio ir J. Ivanauskaitės trijulė maždaug atitinka populiariosios literatūros tiražus, kurie siekia nuo trijų iki šešių tūkstančių. E. Malūko ir E. de Strozzi kai kurie romanai pakartoti po šešis kartus!

R. T. Juk kažkada atrodė paprasta, kukli moterytė, mokytoja. Rodos, Plungėje klausėsi mano paskaitų apie lietuvių literatūros klasikos interpretacijas. Ir pavardė buvo kitokia. Pasakojo kažkokią dramatiškai romantišką istoriją apie tos pavardės aplinkybes. Prisimenu, turėjo nuoskaudų dėl sovietų valdžios.

J. S. Perskaičiau E. De Strozzi romaną „Švelni klaida“ ir J. Balčiūnaitės „Viešbutį“. Sunkiai paskaitoma literatūra. Tokius tekstus specialistui neką lengviau įveikti nei „Kalvio Ignoto teisybę“, o jiems tyrinėti reikės neįprastų metodologinių prieigų. Vietoj socrealizmo – poprealizmas. Bet skaitomumo rodikliai yra prieloškiantys. Turbūt skaitytojų dalis iš viso nebesusiduria su meniniais tekstais. Ką daryti, kad žmonės sužinotų apie normalią literatūrą?

R. T. Tikrai keistas dalykas: literatūrologams tokios knygos yra sunkiai skaitomos, tačiau meninio jausmo neturintys žmonės skaito jas lyg niekur nieko. Ir prašo tokių dar daugiau, laukia tęsinių. Kartais net kai kurie rimtesni autoriai

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 103

tampa tokios literatūros įkaitais – jie priversti nuolat maitinti skaitovų minią vienkartinio vartojimo skaitalais, – tokią situaciją tragikomiškai pavaizdavo S. Kingas „Mizerėje“. Vartotojų visuomenei ir literatūros reikia vienkartinės, suvartojamos kartu su kitais prekybos centruose perkamais produktais.

V. R. Tai jau sisteminis dalykas – švietimo, mokyklų reikalas. Pažiūrėkite, kaip sugriauta švietimo sistema. Kaip universitetai smukdomi.

R. T. Mokyklose literatūros pamokos intensyviai slopinamos, normalų egzaminą keičia kažkokios teksto suvokimo užduotys, vertinimo mechanizmai primena nykiausią biurokratinę sistemą. Svarbiausia – visiškai neugdomas kūrybiškumas. Nebėra kūrėjų, juos keičia informacijos kaupėjai. Net literatūros vadovėliuose mokiniai verčiami žinių ieškoti internete – mano požiūriu, tai nesąmonė ir literatūros mokymo profanacija. Ir į universitetą ateina daugiausia vidutiniškų ambicijų žmonės.

J. S. Lieka konstatuoti bendrą kultūros nuosmukį. Populiarioji literatūra rašoma kaip adaptuotas tekstas: trumpi sakiniai, elementarus pasakojimas, viskas lėkšta. Primityvus skaitytojas mano, kad tai ir yra tikra literatūra. Bendras vaizdas gana grėsmingas. Ir nereikia turėti iliuzijų, kad Lietuvoje yra didelė geros literatūros auditorija. Tikri rašytojai gyvena palyginti hermetiškoje aplinkoje.

R. T. Gal visada taip ir buvo? Negi masėms reikia kažkokių gelmių? Ir neteisinga paprastam, neišlavintam vartotojui piršti vertingą knygą. Ji juk nesuderinama su vartotojiško gyvenimo kodeksu. Skaityti geras knygas yra nerentabilu. Tipiškas pilietis iš viso žiūri televizorių ir tenkinasi paskaitinėjimu. Žmonės nėra lygūs, ir tai yra teisinga. Bet neteisinga tai, kad jauniems žmonėms neleidžiama tapti asmenybėmis, kad jie iš mokyklos išeina mažaraščiai. Jie neturi net galimybių rinktis, nes nesuvokia vertybių.

J. S. Pažiūrėkime, kaip kuriamas D. Jazukevičiūtės fenomenas. Abu jos romanai iš karto pasirodė trijų tūkstančių tiražu, o reklamai pajungtas visas žiniasklaidos fabrikas. „Versus aureus“ debiutų serijoje leidžiami visai simpatiški romaniukai po 700 egz. T. Kavaliausko ir A. Vilkaitės tekstai nenuvylė.

A. J. Visiškai respektabilios knygos.

J. S. Iš D. Jazukevičiūtės daroma literatūros žvaigždė, tai – rinkodaros produktas. Supratau, kaip tai dramatiška, perskaičiusi F. Sagan biografiją.

D. M. D. Jazukevičiūtė, matyt, irgi bandė perteikti laiko dvasią, bet nušliaužė empiriniu paviršiumi.

V. R. Bandė, bet jos knygose prozos nėra. Kaip ir A. Urbonaitės knygoje.

J. S. Tas reiškinys jau įvardytas – žurnalistinis romanas. Nieko ypatinga, bet sukuriamas didžiulis *piaras*.

V. R. Aš dažnai knygą vertinu intuityviai: tekstas yra, o prozos nėra.

J. S. Užtenka kelis puslapius perskaityti ir matai.

R. T. Nemažai paskutiniais metais mano perskaitytų knygų ir yra tokios – pirmieji dešimt puslapių. Po to knygą galima ramiai padėti į šalį, konstatavus, jog literatūros – nerasta. Kvailas mitas, kad knygos prasmę ar jos meniškumą suvoki užvertęs paskutinį puslapį. Prasmė arba yra nuo pirmo puslapio, arba jos nebūna visai. Kodėl nebūna? Todėl, kad autorius yra tuščias, be prasmės.

V. R. Vėl prisiminsiu rusų literatūrą. V. Pelevinas: jo rašymas apie Rusijos istoriją, kasdienį įvairių socialinių sluoksnių gyvenimą ir rusų mentalitetą išreiškia to mentaliteto ir kintančių, ir pastovių elementų visumą.

D. M. Ar Lietuvoje yra koks nors tokio autoriaus atitikmuo?

V. R. Manau, kad ne. Nėra tokio intelekto, ir tiek vienoje sąmonėje sukauptos kultūros, gebėjimo virtuoziškai kaityti stilius.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 104

D. M. Ar toks V. Pelevinas nėra šiuolaikinis rusų literatūros popsas? Gal yra kitų, tylių ir gilių autorių?

V. R. Žinoma, yra.

D. M. Reziumuojant peršasi išvada – štai po dvejų metų baigsis pirmasis šio amžiaus dešimtmetis, laiko dvasia rimtojoje literatūroje bus atspindėta labai silpnai arba visai nebus atspindėta; jos ieškoti bus galima nebent populiariojoje literatūroje, bet ten ji bus plokščia, paviršutiniška, empiriška, atspindinti faktinius visuomenės procesus: lietuvių iškrikimą, emigraciją, susvetimėjimą. Taigi konstatuotume lyg ir bendrą literatūros nuosmukį. Liko keletas vyresniųjų autorių su savo nekintančiais principais ir dar keletas jaunesniųjų, kurie ir turės išlaikyti visą tikros literatūros krūvį.

V. R. ir **J. S.** Bet taip ir yra, taip visada buvo ir bus: jei visuomenėje yra bent keli vertingi autoriai, tai visai normalu.

V. R. Prozininkų Lietuvoje yra labai daug, jų visiškai pakanka.

R. T. Skaitytojų vis mažiau...

V. R. Prancūzų filosofo G. Deleuze'o, kuris parašė puikų veikalą apie F. Kafkos kūrybą – „Mažumos literatūra", idėja tokia: kūrinys kalba mums esminius dalykus ir įtraukia skaitytojus, jei rašomas pralaužiant visokias užtvaras ar išeinant už žmogaus gyvenamo pasaulio; jei parašomas tokia kalba, kurios iki tol nebuvo, kuri yra lyg mikčiojantis bandymas iškalbėti neįmanomus dalykus. Tokio kūrinio kalba iškrenta iš vyraujančios kalbos ir vyraujančio rašymo bei formų. F. Kafka rašė vokiškai, multikultūrinėje aplinkoje, nesidomėdamas, ar kas jį skaito, ar neskaito – jam labiau rūpėjo asmeniniai dalykai. Jis buvo kalbinės ir socialinės mažumos atstovas, o kaip kūrėjas – unikalus įvykis. Iš mažumų būsenos daug kas kitaip suvokiama ir galbūt lemtis pasitinkama kitaip. Net rašantis daugumos literatūrine kalba turi pereiti į tokią būseną, kad jo kūrinio kalba „iškristų" iš bendrinės kalbos, imtų mikčioti tarsi atsirandantis naujas dialektas, kuriam tenka neįmanomas naujo pasaulio išsakymo uždavinys. Tai kitoks požiūris į pasauliui reikšmingus, prie bekalbių pasaulio pavidalų prasiveržusius kūrinius, nei grindžiamas mums įprastu vertinimu – „parašytas gera lietuvių kalba". Šiuo atžvilgiu laiko dvasioje esama ir nelaikiškumo aspekto, kuris tarsi sujungia visus laikus. Kaip kasdienybėje glūdinti amžinybės sėkla ar jos nuovoka. Juk laiko dvasia išreikšta ir A. Baranausko „Anykščių šilely", kuriame neabejotinai švyti amžinybės krislas – pralauža į visus mūsų laikus.

J. S. Baigiam. Laiko dvasia už lango tikrai yra, niekas to nepaneigs.

V. R. Tai – pinigai. Komercinis pasaulis.

R. T. Ir populiariosios literatūros triumfas. Masių sukilimas.

V. R. Šiuolaikino rašytojo laiko dvasia – kiek save sugebi parduoti, ir viskas. Arba pats rašytojas sąmoningai padaro save kaip paklausią prekę, arba jį tokį padaro rinka.

R. T. Pardavinėja ir parsidavinėja. Ir viena pelningiausių sričių – vaikų literatūra. Mažai kas rašo iš meilės vaikams.

D. M. Skaičiau laikraštyje žinutę: Jonavoje žmogus ėjo ir nuėjo į Neries vandenį su visais drabužiais, nusiskandino. Kitą žmogų, tai mačiusį, ištiko šokas. Tai irgi mūsų laiko dvasia.

A. J. Ko negaliu apkęsti literatūroje, tai socialinės problematikos. Tai – mirtis literatūrai. Socialinio angažuotumo nelaikau menu.

R. T. Aš irgi nelaikau. Taigi laiko dvasia visgi susijusi su nacionaline kultūra ir jos permainomis. Manau, kad iš tradicinės valstietiškos bendruomenės mūsų visuomenė pereina į kažkokį miestietišką gyvenimą. Nyksta bendrumo ir

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 105

bendruomeniškumo jausmas, miesto sferoje randasi individualizmas ir anonimiškumas. Gyvename paskirai, kas sau, nematydami vienas kito ir neskaitydami bendrų, tautą konsoliduojančių tekstų. Dvasia yra holistinė sąvoka, tai bendruomenę jungiantis veiksnys. Modernėjimo procesai suardo holistines jungtis. Nebėra bendros vertybinės sistemos, bendros ideologijos, nebėra ir laiko dvasios matmens. Visuomenės diferenciacija, jos holistinio kūno suirimas primena mirties procesą. Bet taip pesimistiškai pranašauti galima tik iš senosios, bendruomeniškos dvasinės situacijos ar pozicijos. Kitaip pasakius, mąstant „kaimietiškai“. Kaip antai, J. Apučio apsakyme „Ratu apie ežerus“: „Esame suskilę kaip atomas“, „Negalėdami ilgam būti prisirišę prie vieno daikto, vienos tiesos, mes esame moraliniai, dvasiniai unguriai, todėl nebegalime išgyventi nei didelių tragedijų, nei didelio džiaugsmo“. Šiuo požiūriu nebelieka visuomenę vienijančio „tautos mito“, šventų kultūros relikvijų, tad modernus individualizmas vertinamas tiesiog kaip egoizmas ir etinis materializmas. Tačiau miesto kultūra teikia žmogui bei visuomenei naujų konsolidacijos formų, naujo sąmoningumo, įvairesnių ryšių galimybių. Tai jau ne mechaniška tautinė vienovė, bet laisva, rinktis leidžianti vertybių sistema. Problema, regis, yra ta, kad mes (mūsų kultūra ir literatūra) jau užbaigėme tradicinės bendruomeniškos sanklodos etapą, išėjome iš kaimo, bet į miestą kol kas neatėjome, nors esame pasklidę visame pasaulyje. Mūsų kultūra – difuziška, o savimonė – amorfiška. Laiko dvasios požymis – kultūrinė difuzija ir tapatybės išblukimas. Seniau tos tapatybės orientyras buvo bendra tautos istorija, šiandien tokia ideologija nebeveiksminga, esame priversti žiūrėti į ateitį, nors joje dar nematome, dar neįsivaizduojame savęs. Todėl mūsų būsena – neapibrėžtumas, kaip ir kvantų fizikoje. Į save galime žiūrėti visaip, vertinti įvairiai, ir kiekvienas požiūris gali būti teisingas. Toks reliatyvizmas gali būti laikomas pažangiu reiškiniu, bet psichologiškai jis nefunkcionalus. Neapibrėžtumas kelia baimę ir slopina kūrybines tautos galias (ne tik literatūros sferoje). Manau, kažkokiu būdu reikės atgaivinti tautiškumo idėjas, kad ir paverčiant jas komercine reikšme. Už priklausymą tautai gali tekti kažkaip mokėti ar bent atsiskaityti savo darbais. Kapitalizme nėra gyvenimo už dyką, ir patriotizmas čia yra ne šiaip idealizmas, bet ekonominio rentabilumo komponentas. Kažkokiu būdu tautinė savimonė įgis ekonominės galios reikšmių ir vėl bus vienijantis veiksnys. O literatūra?.. Gal tarnaus tokiam procesui, gal jam pasipriešins – kaip dvasinių vertybių profanacijai. Kas žino, menininkas šiandien yra visiškai laisvas. Toks laisvas, kad dažnai niekam nereikalingas. Ypač tas, kuris nieko neparduoda.

Parengė **REGIMANTAS TAMOŠAITIS**

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 106

Požiūriai

1. Artėja 2009-ieji – Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetis. Kokias mintis žadina Lietuvos nueitas kelias? Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?

2. Kokie esame Europos kultūroje ir literatūroje? Ar turime dvasinių resursų būti saviti, įdomūs patys sau ir kitiems? Ar pačios Europos dvasia tebėra didinga?

3. Kaip gyvenate kiekvieną savo dieną? Ar kūrybinį darbą lydi socialinio saugumo jausmas, o gal atvirkščiai – baimė ir nerimas dėl ateities?

JUOZAS APUTIS

1. Kai kas paklausia, sutrinki, nes retai kada atsigręži į tokią tolimą praeitį savaime, pats iš savęs, o ne kieno nors paakintas. Gyvendamas laisvėj, į tėvynės praeitį dažniausiai gręžiesi tada, kai čia pat, savo žvilgsnio akiraty, pamatai ką nors gražaus. Kai gyveni priespaudoj, kai esi okupuotas, į tėvynės praeitį mestas žvilgsnis tenai visur mato daug vien tik gražių spalvų. Gal juokinga, bet man džiugiai dilgtelėjo širdį, kai jau prieš daugelį dabartinės mūsų Nepriklausomybės metų pamačiau tiesiog puikią kariuomenės rikiuotę prie Krašto apsaugos ministerijos... Sukilo prisiminimai. Tėvas kadaise pasakojo, kokia džiaugsminga jiems buvo diena, kai gavo uniformas, kaip džiūgaudami apatines pakulines kelnes jie mėtė į patvorį. Tėvas buvo tarp pirmųjų anos Nepriklausomybės kareivių. Jau daug vėliau, kai buvom suvaryti į kolchozus ir kai buvo aišku, kad tie kolchozai gal net amžini, Vasario 16-ąją tėvas visada rasdavo žodžių ją prisiminti, o motina atsidusdavo – kažin ar jau besulauksim?.. Ko? Nepriklausomybės.

Kodėl šiandien dažnam reikia pastangų, priminimų, kad per valstybines šventes prie savo namų išsikeltų vėliavą? Gal todėl – kad maža gražių vaizdų aplink, kad nematyti gražių gyvenimo rikiuočių, o dūsauti: kažin ar jau besulauksim? – netinka, nes juk sulaukėm. Ar ne dėl to toks vangus mūsų žvilgsnis į savo krašto datas, kad šiandien, būdami laisvi, negražiai gyvename?

Neturėdamas stipresnių gebėjimų panirti į vienuolikto ar penkiolikto amžiaus Lietuvos žmogaus protinių ir dvasinių nusiteikimų gelmes, matau ne taip

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 107

toli, o iš istorinės artumos išsitraukiu du esmingus tarpsnius: knygnešių erą ir ginkluoto pasipriešinimo Sovietijai dešimtmetį. Pirmasis šiais nuolat pabrėžiamais rinkos laikais įspūdingas dvasinių vertybių skleidimo ir verslo derme: žinome, kad ne vien tik dėl šventos idėjos knygnešiai (ne knygų rašytojai ir spausdintojai!) po šiaudų plėkais gabeno į Lietuvą uždraustą spaudą. Tai darydami žmonės ir užsidirbdavo. Kartais net katorgą! Spausdinimo ir gabenimo dar galėtume ir nelaikyti kokiu ypatingu stebuklu, bet iš kur atsirado tokia dermė tarp tų, kurie spausdino ir platino, ir tų, kurie platintojų ir platinamųjų laukė? Kad buvo tarp ko tą spaudą platinti! Šit kas nuostabu! Kur šiandien yra kokios nors panašios dermės taškas? Vienis – buvo tas akupunktūros taškas. Inteligentų, šviesiausių protų ir dar dūminėj pirkioj gyvenančio varguolio vienis. Ar įmanoma šiandien jį aptikti? Aptikti įmanoma, bet bakstelti į jį taip, kad visuomenės organizmas sujudėtų, atsigautų? Taigi… Netinka čia vien tik dūsauti – tą vienį atgauti įmanoma nesiliaujančiomis žmogaus pastangomis remti save nuostata: esu sudarytas iš kūno ir dvasios. Idealaus šito santykio turbūt nėra ir rojuj, bet jo paieška netgi labai bedvasės civilizacijos laikais žmones labai gali suartinti ir kilstelėti aukštyn. Tolimoje Lietuvos istorijoje man dar yra ir kitas įspūdingas taškas – penkiolikto amžiaus pradžios Žemaitijos sukilimas.

Pokario metai. Šiurpas. Du žmonės pastatyti vienas prieš kitą. Šūviai miške, pamiškėj, troboj, palovyje… Šį metą apšviesdami gausybe faktų, dokumentų, prisiminimų, pamatome ir dvasios didingumo, ir šiandien sunkiai suprantamos drąsos, pasiaukojimo, ir niekšybių, bjaurasčių, išdavysčių. Bėda ir kaltė, kad dabartiniais laisvės metais protingai nemokėjome to laiko pamokų įsinešti į savo gyvenimą, į tarpusavio santykius, kad įsivaizdavome ir rodėme save didesniais arba priešingai, jau kitos pusės akimis žvelgdami – bailiais, niekingais žudikais. Įvairių pusių pastangomis, dažnai neatsakingomis, atsainiomis, praradome blaivumą bei gebėjimą skaidriai pamatyti: į mišką išėjo daugybė dorų tėvynės mylėtojų. Imperinės Sovietijos gynybos ir saugumo struktūrų požiūriu – keli tūkstančiai mūsų partizanų buvo tik saujelė. Ir ji išsilaikė bemaž dešimt metų! Jaučiu, kad nebereikia čia daugiau apie tai kalbėti. Būtų neišsilaikę, jei ne daugumos mūsų visų, tuometinių mūsų tėvų ir senelių, palaikymas. Sakykime – neretai ir su baimės kobiniukais akyse.

Štai čia, šitame dar tokiame nesename mūsų istorijos dešimtmetyje, ar tik nebus susikoncentravusios priežastys ir prielaidos, kodėl tokia nevykusi mūsų demokratija, kodėl mūsų toks į ją požiūris, kodėl tokia negera didumos mūsų savijauta. Tą dešimtmetį tiems, kurie po susidūrimų, susišaudymų, o kartais ir po nemažų mūšių su okupantais, sugrįžę į drėgnus bunkerius stirstančiomis ausimis per švogždžiantį radiją klausėsi žinių iš anos Atlanto pusės, teko vis labiau ir labiau patirti, kokia baili ir plepi yra demokratija, rėksmingai pripažįstanti asmenybės ir tautų laisvę, bet dar labiau pripažįstanti ir sergstinti savo šiltą guolį! Tad, kai jau viskas baigėsi ir paskutiniai partizanai buvo nuvilkti nuo miestelių grindinių, visų akis pradėjo badyti mūsų pačių abejonių adatos: šit kaip mums padėjo demokratai. Visu galingumu buvo paleista ir demagoginė sovietinė propaganda, taikanti į mūsų nusivylimą: sulaukėt pagalbos! Laisvės gynėjai! Buvo taikoma į dalinę tiesą, o su daline tiesa buvo nebesunku ir partizanus, ir ryšininkus, ir kunigus vadinti banditais, į miltus malti iliuzijas, kad kažkur dar gali būti geresnis gyvenimas už sovietinį. Ar ne todėl Tadas Blinda dažno lietuvio vaizdinyje yra didesnis už Joną Žemaitį ar Adolfą Ramanauską, ar už skaidrios širdies ir šviesaus proto partizaną Baliukevičių-Dzūką?

Šitame malūne (po pasipriešinimo sutriuškinimo) dar išsilaikėme beveik penkiasdešimt metų!

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 108

2. Tikriausiai panašių klausimų mėnraštis bus pateikęs ir tiems, kurie maišosi po Europą jei ne kas kelinta savaitė, tai bent kas kelintas mėnuo. Tai jie gal ir permanę, kokie esame Europos kultūroje. Žinau, geriau – ne žinau, o nujaučiu, kad, jeigu būčiau paryžietis, berlynietis, londonietis, kur kas mieliau eičiau žiūrėti iš Lietuvos atvežtų meškų (jei Lietuvoj nebėr, tai galima būtų pasivogti iš Belovežo girios), negu kokio… kaip jisai? Performanso! Kur daili panelė, ne šiaip daili, bet nuoga daili, įlipa į tam tikrą vonią, o ne toks dailus, bet nuogas lietuviukas pila į tą vonią… turbūt lajų, gal vašką, tol pila, kol apsemia panelę, ir ta pasidaro inkliūzas… Jei neturit meškų, sakyčiau, jei būčiau paryžietis, tai nereikia man tos vonios, duokit vieną tą panelę. Gali būti ir aprengta. Jei būčiau tikras paryžietis, ne tik tas abstraktus europietis, kuris daužosi po *svietą*, važinėja po indonezijas ar japonijas, maudosi, ėda, maudosi, ėda ir ieško namų su raudonomis lempomis virš durų ir su Europon stojusios Lietuvos lietuvaitėmis, tai sakyčiau: dar sykį noriu pažiūrėti Petro Repšio „Bitininkus“ – man tenai vien jau tų bitininkų kelnės ties subinėmis gražiau už tą lajumi springstančią, nuveskit dar sykį pažiūrėti Miko Vilučio juodų juokingai išmintingų galvyčių, iš nuogirdų žinau, tad norėčiau paskaityti A. Jakučiūno „Tėvynę“, R. Granausko „Rūką virš slėnių“, L. Gutausko „Muses...“, pamatyti kokį nors V. Antanavičiaus lėliuką plastmasine galvyte… Man visai neįdomu jūsų laukuose matyti ir girdėti tai, ką matau čia, dainos žodžiais sakant – Berlyne, Londone, Paryžiuj… Su panašiais į save man visai nieko nueiti į stadioną, į futbolo rungtynes. Taigi – jeigu būčiau tikras paryžietis!..

Dvasinius resursus santykiu 10:1 iškeitėm į eurus. Iš visokių dvelktelėjimų galėtumei susidaryti įspūdį, kad Europos dvasia nėra labai didinga. Jos didingumą galbūt menkina ir slopina ES bendrosios nuostatos, verčiančios daugelį dalykų, taip pat ir dvasinių, grynai žmogiškųjų (visokios visokių mažumų, paveldų, dotacijų ir finansavimų nuorodos), matuoti ir kirpti vienodomis, tomis pačiomis žirklėmis. Būk tu labai savitas, išsikask ir rodyk kokius tik nori resursus, bet ES jų nereik, ir viskas, Eurovizijai nereik jokių tų dvasinių tavo resursų, jai reikia gudriai sumaišyto kakalo su medumi, ir tiek! Protingi tenai rankų nei kojų nekiša, o mes, jeigu jau nepasiseka pasiekti kokio nors vizijos dugno, einam iš proto, negalim užmigti dėl nepilnavertiškumo.

Dar vienas pastebėjimas būtų toks: aktyviausieji, kūrybingiausieji Europos šalių žmonės savo kaimynus gauna pažinti dažniausiai per visokias komandiruotes, stažuotes, projektus, stipendijas – kitaip tariant, *s korablia na bal*… O gal visai kitaip viskas pasirodytų piligrimui, Europos sienas peržengus su kuprine ant nugaros? Gal tada ir į Senos pakrantėj ant demblio gulintį katarinkininką žvilgteltume ne tik kaip į gražią laisvos ir demokratiškos šalies detalę, bet ir kaip į amžiną klausimą, kaip mums, skelbiantiems artimo meilę, įmanoma pasiekti kokios nors darnos?

3. Jei ne kiekvieną, tai dažną dieną gyvenu poliūdniai, nors ir žinau, kad ir pasakose, ir šventose knygose, ir optimistinių ideologijų varomuose raštuose blogį anksčiau ar vėliau nugali gėris. Tikrovėje (vos nepasakiau – kol kas…) tūno daug bjaurių, melagingų kūno ir dvasios padarų, daug tiesos ir melo sumaišymo *projektų* (nepakeičiamas, visas žmogiškosios veiklos galias atspindintis šiuolaikinis žodis!), kad net į dar pjūklų išvengusią girią išėjęs negali laisvai, atsipalaidavęs girdėti jos baugštaus ošimo. Jau ir ji tau ošia potvarkiais, įstatymais, konstitucijomis, tais pačiais projektais ir sėlinančia baime, kad jau niekas su tavim nebenori šnekėti kaip su žmogum, o vien kaip su klientu!.. Anąsyk per radiją aktorė Nijolė Oželytė šitaip ir sakė: dabar žmogus žmogui ne vilkas, o klientas!..

Socialinio saugumo jausmas yra kaip kokia liūto letena prispaustas žmogiškojo nesaugumo. Mano amžiaus žmonėms geriau, mes, išėję „į užtarnautą poilsį“, so-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 109

cialiniam draudimui esame mokėję procentus nuo visokio buvusio atlyginimo, nuo kūrybos veikalų honoraro – taip pat. Jaunesnieji, poilsio išeinantys pastaraisiais metais, nors būtų ir Nacionalinių premijų laureatai, jeigu jie dirbo vien kūrybinį darbą, gaus gražius gyvybei palaikyti. Nenustebkime, jei vieną kitą tokį pamatysime prie Aušros Vartų… Ir tai čia sakoma visai ne juokais. Kodėl po galais šitaip nežmoniškai pas mus esti? Kad ir kiek čia rastume paaiškinimų ir pasiaiškinimų, tikroji priežastis yra viena: išrinktieji, paskirtieji, žmonės, kurie pirmiausia turi rūpintis kasdieniniais didumos visuomenės reikalais, skuba įsiteikti, kuo greičiau pritarti tiems, kurie įsileido į ES gatves bei būstines, ir tiesiog bijosi pamatyti tai, kas darosi čia pat, pašalėj. Jeigu kas nori stabtelėti, tas nustumiamas nuo kelio, kad nemaišytų žygiui prie savo persikeltų žemių, valdų ir pilaičių. Ir prie daug lengviau užsikariaujamo populiarumo, kai imamasi darbo, kuris jau seniai nudirbtas Briuselyje, reikia mokėti tik jam pritarti. Jei atsiranda koks padorus, atjautą ir savo galvą turintis žmogus, siūlantis daryti taip, kaip mums čia, Lietuvoj, būtų tiksliausia bei parankiausia, paklusnusis stojasi piestu – negalima! Negalima rimtai remti kultūrinės ir meninės spaudos, norinčios išlaikyti padorų veidą, tegu rašo apie meilės būdus, apie fluksus muksus, tegu glosto papilves, užsidirbs ir nereikės jokių paramų. Kaži kaip atrodytų, jei kukliai dar kiek pagalinčioms seimūnėms ir seimūnams, ministrėms ir ministrams pasiūlytume vakarais šokti kokioj nors arenoj striptizą, užsidirbtų, o dienomis tegu kurtų projektus Tėvynės labui…

ANTANAS GAILIUS

1. Jei rimtai kalbėsime, tas tūkstantmetis svarbus mums, bet, plačiau žvelgiant, nėra kažin koks didingas daiktas. Jis greičiau byloja, kaip toli mes anuomet buvome nuo pagrindinio Europos vyksmo. Pakanka vien pagalvoti apie tai, kas Europoje jau buvo nuveikta, parašyta ir pastatyta tuo metu, kai kažkur mūsų paribyje buvo nužudytas Šventasis Brunonas. Kita vertus, kad per tą tūkstantį metų išlikome, jau irgi šio to vertas faktas. Gal net vertas švęsti.

Tame nueitame kelyje būta visko, bet, man regisi, visų svarbiausia pagrindinė linija – kad vis dėlto, vis dėlto apsisprendėme priimti Vakarų krikščionybę, tapome integrali Europos dalis, jei norite – paskutiniu Europos bastionu Rytuose.

Tokiomis kategorijomis, žinoma, nei Jogaila, nei Vytautas nemąstė, nemąstė taip nei LDK vyrai. Nemąstė taip nė Prūsijos Frydrichas, kai susidėjo su Rusijos Kotryna ir prispaudė Austrijos Mariją Teresę pasidalyti lengvą nusilpusios Abiejų Tautų Respublikos grobį. Tačiau nuo to pasidalijimo Rusija tapo Europos politikos faktoriumi, ir palieku jums patiems nuspręsti, ar tas yra gerai.

O jei klausiate apie dabartį, tai esame tokie lietuviai, kokie įstengiame būti. Ir XX šimtmetį drauge su Lenkija bei kitais mūsų kaimynais buvome malami tarp Vokietijos ir Rusijos girnapusių. Kad su Lenkija bent kol kas išlaikome geros kaimynystės santykius, man atrodo, yra ženklas, kad šio to pasimokėme. Tačiau pačioje Lietuvoje dar tebeminame neseno palikimo dumblynę, nuo kurios mūsų, ko gero, neišgelbės kad ir gražūs plentai, tiesiami už Europos Sąjungos pinigus. Iš esmės bijome pažvelgti į savo pačių praeitį, vadinasi, galime daryti prielaidą, kad mūsų sąžinė nelabai švari. Nieko gera nesulauksime, kol mėginsime sau patiems įsiteigti ir kitiems įteigti, kad sovietmetis buvo tiesiog kitokios

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 110

valdžios metas, per kurį visi irgi kaip įmanydami triūsėme Lietuvai. Iš nenoro ar negebėjimo mąstyti apie savo ir Lietuvos neseną praeitį, randasi tie drumsti vandenys, kuriuose taip puikiai sekasi meškerioti ir paprastiems, ir politikos sukčiams. Kol kas gyvename širdžių ir protų sumaišties laikus, ir kuo ilgiau jie truks, tuo brangiau už tai teks mokėti mums patiems ir mūsų vaikams.

2. Šitaip išdėstant klausimus, tarsi iš anksto tikimasi atsakymo, girdi, net Europos dvasia nebėra didinga, tai ko ten norėti iš mūsų. Aš taip nemanau. Europos dvasia man visai kitas daiktas, nei, pavyzdžiui, Europos Sąjunga su visais jos mėginimais Europos dvasios kratytis. Kalbant madingais žodžiais, Europos Sąjunga yra vos kokių penkių dešimtmečių projektas, taigi visai menkas tarpsnis neabejotinai didingoje Europos dvasios istorijoje. Ir šiandien, kiek įstengiu įžvelgti, Europoje yra tiek dvasios įtampų, kad nė vienas negalėtume pranašauti, kas mūsų laukia, sakykime, kad ir po dviejų dešimtmečių.

Nepatinka man ir klausimas, ar turime dvasinių resursų būti saviti ir įdomūs sau ir kitiems. Jei dvasinių resursų nebeturime, vadinasi, esame mirę. Nemanau, kad mums derėtų skelbtis mirusiais. Tas tikrai nėra itin perspektyvu.

Ir ne savitumas ar įdomumas čia svarbu. Aišku, jei stengsimės būtinai patikti kitiems, galime viską prašvilpti. O jei rimtai mąstysime apie dalykus, kurie yra tikrai svarbūs, ir dar mokėsime apie juos parašyti, žiūrėk, ką nors ir sudominsime.

Savitumas nėra dalykas, kurį galima kaip nors išsigalvoti ar iš kur nors prasimanyti. Jis tiesiog duotybė. Kad ir ne visada galime tai suformuluoti, vis tiek kuo nors skiriamės net nuo artimiausių kaimynų, tarkim, latvių ar lenkų.

Yra daug viltingų dalykų, kuriuos matau mūsų literatūroje ir apskritai kultūroje. Tegu kol kas ir neturime pasaulį pribloškiančių tekstų ir knygų, vis dėlto, manau, pamažu atsigauname. Prieš gerą dešimtmetį kalbėjome, kad turime geros poezijos, bet neturime prozos. Šiandien padėtis jau kita. Turime ir Gintaro Grajausko poeziją, ir vieną kitą romaną, ir, pavyzdžiui, dvi paskutines Vandos Juknaitės knygas, taip ryžtingai atsisakiusias grynosios fikcijos, vadinamosios beletristikos, ir pamėginusias atsigręžti į tikrąjį šios dienos gyvenimą.

Visai dar šviežia knyga, į kurią būtinai norėčiau atkreipti čia dėmesį, – Nerijos Putinaitės „Nenutrūkusi styga“. Apie literatūrą – ir ne vien apie ją – ten pasakyta tiek, kiek galbūt jokioje kitoje knygoje per visą atkurtos nepriklausomybės laiką.

3. Kiekvieną dieną, aišku, dirbu. Tai, ko iki šiol, ačiū Dievui, dar nebuvau pristigęs, yra darbas, kuris man malonus ir svarbus. Bet vis tiek visados maniau ir tebemanau, kad už visus darbus yra svarbesnis pats gyvenimas su visomis jo geromis ir skaudžiomis dovanomis, kurių irgi nestokoju.

Socialinio saugumo jausmas? Nesijaučiu nei saugesnis, nei nesaugesnis už daugumą Lietuvos žmonių. Nemanau, kad man priklauso kas nors daugiau, nei, sakykime, staliui. Nesijaučiu saugus visai kitais atžvilgiais – gyvenu nesaugiame pasaulyje, jaučiu grėsmingą Rusijos kaimynystę, nesaugiai nuteikia įtampos ir įtampėlės Europos Sąjungos ir NATO viduje. Nesaugus jaučiuosi ir vidaus politikos požiūriu – man neramu, pavyzdžiui, kuo baigsis šiųmečiai rinkimai.

Bet ar kas nors mums kada žadėjo saugų ir nerimų nevarginamą gyvenimą? Aš tokio įtikimo pažado niekados negirdėjau, tačiau tie, kurie mums tokį gyvenimą žada per rinkimines kampanijas, yra geriausiu atveju niektauzos, o blogiausiu – dar blogiau.

Turiu šeimą ir būrį artimesnių bei tolimesnių draugų – taigi manau, kad esu tiek saugus, kiek žmogui apskritai skirta.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 111

ZIGMAS TOLIUŠIS

Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai

XIV. Krėvės santykiai su rašytojais

Aleksandras Merkelis monografijoje apie Juozą Tumą-Vaižgantą aprašė, kaip Tumas buvo pakviestas dėstyti lietuvių literatūrą Humanitariniame fakultete ir kokį vaidmenį tame pakvietime atliko Krėvė.

„1922 metų rugsėjo 8 dieną, – rašo A. Merkelis, – kunigo J. Tumo gimimo dieną, aplankė jį prof. V. Krėvė-Mickevičius. Išsišnekėjęs su šeimininku apie lietuvių literatūros ir mokslo dalykus, prof. V. Krėvė-Mickevičius pasiūlė jam įteikti Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui prof. M. Biržiškai pareiškimą, kad norįs studentams dėstyti lietuvių literatūrą."

Buvo žinoma, kad dekanas M. Biržiška gana skeptiškai priėmęs Vaižganto kandidatūros iškėlimą į lietuvių literatūros dėstytojus. Be to, Vaižgantas nuogąstavęs, kaipgi jis be aukštojo mokslo galėsiąs dėstyti universitete. Krėvė drąsinęs Tumą, sakydamas, „juk ir Vakaruose rašytojo literato cenzo pakanka literatūrai dėstyti".

Pagaliau Tumas pareiškimą ir *curriculum vitae* įteikęs Krėvei, kuris tą pareiškimą perdavęs dekanui. Rugsėjo 22 dieną (1922) Fakulteto taryba nutarė kviesti Tumą lietuvių literatūros lektorium.

Apie žymų Nepriklausomos Lietuvos advokatą bei kultūros istoriką Zigmą Toliušį (1883–1971) šių eilučių autorius yra jau rašęs „Metuose" (2002, Nr. 10, p. 129–130). Visą gyvenimą jis kruopščiai kaupė biografinę medžiagą apie lietuvių rašytojus bei kultūros veikėjus. Z. Toliušio surinkti atsiminimai apie V. Krėvę papildo kai kuriais niuansais tai, ką mes apie rašytojo gyvenimą jau žinojome, nors iš tikrųjų atstovauja XX a. šeštojo dešimtmečio istoriografijai. V. Krėvė buvo ir liks lietuvių literatūros klasiku. Jeigu mes daugiau žinosime apie jo gyvenimą, rašytojo kūryba nė kiek nenukentės, atvirkščiai – atsivers erdvė naujoms jos interpretacijoms. Atsiminimų mašinraštis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (F. 87–26).

JONAS ŠLEKYS

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 112

Petro Vaičiūno žodžiais, Krėvė pakvietęs Humanitarinio fakulteto dėstytojus rašytojus B. Sruogą, S. Čiurlionienę ir A. Herbačiauską[1]. Krėvė norėjęs kviesti į fakultetą lektorium ir Liudą Girą, bet, paaiškėjus, kad jis buvo prieš tai padavęs prašymą priimti jį į Humanitarinio fakulteto studentus, Giros kandidatūra į lektorius atkritusi.

Leidinyje „Keturi vėjai“[2] buvo paskelbta, kad O. Pleirytės-Puidienės beletristinis rašinys „Gyvenimo akordai“[3] esąs nuplagijuotas iš vokiečių rašytojo Fleišleino. Kilo didelis skandalas. Krėvė pasakęs Čiurlionienei, kad reikią gelbėti Puidienę ir kad, atsižvelgiant į jos sveikatą, negalima leisti jos papjauti.

Krėvės pasiūlymu Puidienės kaltinimui ištirti buvusi sudaryta rašytojų komisija – iš Maironio, Krėvės ir Čiurlionienės. Komisija paskelbusi spaudoje atvirą laišką, kuriame visuomenei pranešta, kad komisija ištirsianti visą reikalą ir paskelbsianti savo išvadas. Čiurlionienė, kuriai buvo pavesta sulyginti Puidienės rašinį su Fleišleino tekstu ir apklausti pačią Puidienę, nustatė, kad pusė Puidienės rašinio buvo pažodžiui išversta iš Fleišleino. Puidienė aiškinosi, kad veikalėlis buvo parašytas seniau jos brolio, kuris tuo metu jau buvo miręs, ir prisiųstas jai, gi ji paskelbusi jį spaudoje savo vardu. Išklausęs Čiurlionienės pranešimą, Krėvė nusprendęs nieko neskelbti viešumon ir pasakęs: „Praeis laikas, ir viskas užsimirš.“ Taip ir įvykę. Viskas užsimiršo ir pasibaigė. Krėvės dėka Puidienė – Čiurlionienės teigimu – išvengė išmetimo iš Lietuvių rašytojų draugijos.

Čiurlionienė papasakojo dar tokį epizodą su B. Sruoga. Šis parašęs kokį tai darbą, rodos, iš rusų literatūros, bet kokį – Čiurlionienė neatsimenanti, ir atnešęs jį Krėvei, kaip vieno iš jo redaguojamų žurnalų redaktoriui, prašydamas tą darbą atspausdinti. Krėvė, susipažinęs su Sruogos veikalu, nustatęs, kad jo rašinys buvęs nuplagijuotas nuo nežinomo rusų autoriaus. Tačiau, užuot kėlęs reikalą į viešumą ir daręs skandalą, Krėvė pasikvietęs Sruogą, pasakęs jam visą tiesą, tėviškai pabaręs ir grąžinęs jo rašinį. Sruoga apsiverkęs, ir visas dalykas buvęs baigtas. Krėvė, kuris apie tai buvo papasakojęs Čiurlionienei, pridūręs: Sruoga esąs gabus rašytojas ir iš jo būsiąs žmogus.

Kai Čiurlionienė parašiusi „Didžiąją mugę“ ir dėl to prieš ją prasidėję puolimai, ji nuėjusi pas Krėvę, padėjusi ant stalo savo kūrinį ir pasakiusi: „Teisk mane.“ Bet Krėvė ne tik jos kūrinio nepasmerkęs, bet pagyręs autorę ir pasakęs, kad tik skaudžia satyra rašytojai galį taisyti visuomenės ydas.

Iš prof. Šilkarskio Čiurlionienė girdėjusi, kad į Humanitarinį fakultetą norėjęs patekti literatas vertėjas Churginas. Į tą pačią vietą kandidatavęs tūlas Dumčius. Šilkarskis apibūdinęs Churginą kaip intrigantą bei begėdį ir pasakęs, kad Krėvė nepraleisiąs to šunelio į fakultetą. Taip ir įvykę. Krėvė priėmęs į vakuojančią vietą Dumčių.

Anot Čiurlionienės, Krėvė vokiečių okupacijos metu rūpinęsis savo buvusiąja klausytoja rašytoja G. Korsakiene, kurios vyras pasitraukęs Tarybų Sąjungos gilumon, gi ji likusi viena su mažamete dukterimi Lietuvoje. Krėvė išsiuntęs ją provincijon, padėjęs surasti darbą ir globojęs. Krėvė pasakęs Čiurlionienei, kad Korsakienė esanti gabi moteris ir jai reikia padėti.

Čiurlionienės teigimu, Krėvė buvęs su rašytojais labai draugiškas, palankus jiems ir užjaučiantis. Jis niekam neatsakydavęs patarimo, atsidėjęs vertino pateiktus jam susipažinti veikalus ir raginęs rašyti. Krėvė niekam iš rašytojų nepa-

[1] B. Sruoga pradėjo dėstyti universitete dar 1924 metais, S. Čiurlionienė – 1926 m., A. Herbačiauskas – 1925 m.

[2] „Keturi vėjai” ėjo 1924–1927 m.

[3] „Gyvenimo akordai. Škicai“, Tilžė, 1921, 163 p.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 113

vydėdavęs ir džiaugėsi kiekvienu rašytojo pasisekimu. Didelis Krėvės nuopelnas – įtraukimas į dėstomąjį darbą tokių rašytojų kaip Vaižgantas ir Putinas, apie ką jau rašiau. Čiurlionienės nuomone, Krėvės gyvenimo tikslas buvęs jungti žmones ir kelti Lietuvos kultūrą.

Poetas Adomas Lastas geru žodžiu prisimena Krėvę, šis pakvietęs jį bendradarbiauti „Skaitymuose“, kuomet jis mokytojavęs Marijampolės realinėje gimnazijoje, kuri dėl pažangios krypties turėjusi anais laikais blogą reputaciją.

Balio Žygelio teigimu, Krėvė padėjęs jaunam Petrui Cvirkai įstoti į universitetą, nors jis ir neturėjęs gimnazijos baigimo liudijimo.

Mykolaitis-Putinas pasakojo, kad Krėvė šelpdavęs Liudą Girą, remdavęs K. Binkį ir globojęs Salomėją Nėrį.

P. Vaičiūnas pasakojo, kad Liudas Gira, būdamas Valstybės teatro direktorium, 1920–1926 m. neatsiskaitęs už 25 000 litų. Jam grėsusi baudžiamoji byla ir kalėjimas. Giros prašomas Krėvė su Vaičiūnu lankęsi tuo reikalu pas švietimo ministrą, kurio žinioje buvo teatras. Krėvė įtikinėjęs švietimo ministrą nekelti Girai baudžiamosios bylos, nes, pasodinus Girą kalėjiman, iždas ne tik negausiąs pinigų, bet turėsiąs dar jį maitinti, – jei Gira liksiąs laisvas, jis atsiskaitysiąs su iždu, nes esą numatyta išleisti kažkokį leidinį, kuriame būsią įdėti Giros raštai, už kuriuos jis gausiąs honorarą ir galėsiąs ateity padengti padarytą pinigų išeikvojimą.

Krėvė ir Vaičiūnas, be švietimo ministro, lankęsi Giros reikalu ir pas kitus ministrus. Vaičiūnas atmenąs, kad vienu iš ministrų, kurio buvo prašoma neskandinti Giros, buvęs K. Šakenis. Reikalas buvęs išspręstas Giros naudai, tik Vaičiūnas nežinąs, ar Gira padengęs nors dalį valstybės išeikvotų pinigų.

Atvykusi į Kauną Salomėja Nėris buvo be tarnybos. Sužinojęs apie tai, Krėvė pasakęs Vaičiūnui, dirbusiam Tautosakos komisijoje: „Duosime jai pasakas – tegu sustilizuoja – išleisime.“ Nėris parengė pasakų apie velnius rinkinį, kurį, pavadinę „Mūsų pasakos“, 1934 metais išleido Humanitarinis fakultetas.

Kitą pasakų tomelį, kurį išleido Humanitarinis fakultetas, parengė P. Vaičiūnas („Aukštaičių Pasakos“, 1934, 191 p.).

Gavo laikiną darbą Tautosakos komisijoje ir pradedąs rašyti Kazys Boruta. Jam Krėvė pavedė perrašinėti pasakas, surinktas įvairių tautosakos rinkėjų ir dažnai netvarkingai užrašytas.

XX. Krėvė Vilniuje (1940–1943)

1939 metų rudenį, Vilnių prijungus prie Lietuvos Respublikos, Vilniuje buvo įsteigtas lietuviškas universitetas, pradėjęs veikti nuo 1940 metų sausio 1 dienos. Iš pradžių Vilniaus universitete tebuvo du fakultetai – Humanitarinis ir Teisių, – perkelti iš Kauno universiteto. 1940–1941 mokslo metais, susikūrus Lietuvoje tarybinei santvarkai, Vilniaus universitete fakultetų padaugėjo iki keturių, – pradėjo veikti dar atskiras Ekonomikos (pirmiau sujungtas su Teisių fak.) ir Matematikos–gamtos fakultetai[4].

Kai Krėvė neįėjo į Liaudies Komisarų Tarybą (1940. VIII. 26) ir baigėsi jo ministravimas, jis iš Kauno (Vydūno al. 21) persikėlė į Vilnių[5]. Nors, kaip jau rašiau, Humanitarinis fakultetas 1940 m. pradžioje buvo perkeltas iš Kauno į Vilnių, bet

[4] Žr.: „Vilniaus universitetas”, Vilnius, 1956.

[5] Kaune Krėvė gyveno: Vilniaus g. 2 (dabar – 4; 1920–1922 m.); Laisvės al. 2 (1922–1925); Vydūno al. 21 (1926–1940).

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 114

Krėvė iš karto nesikėlė ir važinėdavo į paskaitas iš Kauno. Krėvė, 1940 metų rudenį persikėlęs į Vilnių, apsigyveno vadinamuosiuose profesorių namuose Tauro g. Nr. 10 (vėliau – Vasario 16-osios, dabar – Liepos 21-osios g.), pirmame aukšte. Tuose namuose dar gyveno profesoriai M. Biržiška, B. Sruoga, S. Žakevičius, architektas V. Landsbergis ir kt. Kai kurie Humanitarinio fakulteto profesoriai, pavyzdžiui, P. Galaunė, M. Banevičius gyveno Kaune ir važinėdavo Vilniun į paskaitas.

Banevičius, būdamas Vilniuje, dažnai pas Krėves apsistodavo. Jo žodžiais, Krėvė, persikėlęs į Vilnių, nesijautė esąs svetimame mieste, nes jaunystėje gyvenęs Vilniuje ir čia dvejus metus mokęsis Dvasinėje seminarijoje. Krėvė lanko Vilniaus knygynus bei antikvariatus ir papildo savo biblioteką lenkiškomis ir kitomis senesnėmis, retesnėmis knygomis.

Krėvės pažinčių ratas Vilniuje buvo žymiai siauresnis, nes dauguma jo gerų draugų liko Kaune.

Anot Banevičiaus, Krėvė Vilniuje buvo vienišas. Jis tenai bendravęs su profesoriais Karsavinu, Sruoga, Sezemanu ir su buvusiu bendradarbiu Tautosakos komisijoje rašytoju Petru Vaičiūnu.

Pagal Vaičiūno pasakojimą 1940 m. rudenį J. Žiugžda, tuomet buvęs aukštas tarybinis pareigūnas, pakvietęs Krėvę paskaityti viešą pranešimą apie Adomą Mickevičių. Krėvė atsisakinėjęs, sakęs, kad maža tėra laiko pasirengti paskaitai. Į tai Žiugžda pasakęs, kad pranešimas esąs jau parengtas ir jį reikėtų tik perskaityti. Tuomet Krėvė sutikęs padaryti pranešimą apie Mickevičių, tik ne pagal Žiugždos parengtą tekstą, bet savo. Anot Vaičiūno, dalyvavusio paskaitoje, tokio išsamaus, patriotinio, persunkto meile Mickevičiui pranešimo jis niekad nebuvo girdėjęs.

Ta proga tenka atpasakoti mokytojos O. Lastienės palyginimą M. Biržiškos ir V. Krėvės paskaitų apie A. Mickevičių, kurio ji klausiusi būdama Kauno universiteto studente. M. Biržiška duodavęs labai daug sausų faktų apie Mickevičių, kurį laikęs lietuviu ir lietuvių poetu, o Krėvė priskirdavęs jį prie lenkų poetų ir pabrėždavęs, kad lietuviams nereikią savintis iš lenkų Mickevičiaus, bet esą būtina gerai jį pažinti, nes Mickevičius su didele meile ir talentu apdainavęs tiek pagoniškąją, tiek vėlesnių laikų Lietuvą.

Krėvė pasakojęs Vaičiūnui, kad jis, sužinojęs apie savo sesers Veronikos deportaciją, 1941 m. vasarą nuvykęs, rodos, į Lentvario stotį, kur stovėję vagonai su deportuotinais asmenimis, ir norėjęs rasti savo seserį, pakalbėti su ja bei sušelpti, bet sargybinis neprileidęs jo prie vagonų, nors Krėvė ir rodęs savo TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputato pažymėjimą.

Ilgametis Vilniaus dominikonų bažnyčios klebonas kunigas Jonas Vaičiūnas – Petro Vaičiūno brolis – prisiminė, kad Krėvė, gyvendamas Vilniuje, keletą kartų su žmona valgęs pas jį Kūčias. Krėvės ateidavę į Dominikonų bažnyčią. Jie būdavę toje bažnyčioje per iškilmingas Velykų prisikėlimo pamaldas, o po jų pas kunigą Vaičiūną dalyvaudavę Velykų pusryčiuose.

Mokytoja Dabrilaitė, per vokiečių okupaciją mokytojavusi Vilniaus mergaičių gimnazijoje, kurios direktore buvusi Balio Sruogos žmona, Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, o vėliau – vyrų Vytauto Didžiojo gimnazijoje ir gyvenusi Domaševičiaus gatvėje netoli Krėvės buto, pasakojo, kad Krėvė retkarčiais ją lankęs. Jis pasakojęs apie kelionę į Maskvą pas Molotovą, apie savo buvimą valdžioje ir pasitraukimą iš jos ir kt. Kartą, Dabrilaitės paklaustas, Krėvė visą vakarą jai pasakojęs apie masoneriją ir Vilniaus masonus.

Krėvė Vilniuje išgyveno apie pustrečių metų, t. y. nuo 1940 m. rudens iki 1943 m. pavasario. Apie Krėvės išgyvenimus vokiečių okupacijos laikotarpiu ir jo išvykimą iš Vilniaus rašysiu toliau.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 115

XXI. Krėvės žmona

R. Glinskienė suteikė duomenų apie Krėvės žmoną. Ji buvo gimusi Kaukaze, kilusi iš Armėnijos karaimų. Jos tėvo pavardė – Gorak, armėniškai reiškia „sviestas“, gi jos vardas buvęs Rebeka. Ji anksti netekusi tėvo, tad ją išaugino motina. Rebekos tėvai gyvenę neturtingai. Rebeka mokėsi Baku gimnazijoje, kurioje mokytojavęs Krėvė. Jam buvo apie trisdešimt metų, kai jis pažinęs Rebeką. Šioji buvusi dvylika metų jaunesnė už Krėvę. Jis įsimylėjęs Rebeką ir ieškojęs jos meilės. Tačiau Rebeka priešinusis tam. Krėvė buvęs labai karštas ir aistringas žmogus, tad visokiais būdais prikalbinėjęs Rebeką už jo tekėti. Kai įkalbinėjimai nedavę rezultatų, Krėvė kartą atėjęs pas Rebeką ir, ištraukęs iš kišenės revolverį, pasakęs: arba ji sutiksianti tekėti už jo, arba jis tuojau nusišausiąs. Tuomet Rebeka sutikusi tekėti už Krėvės. Prieš tekėdama Rebeka priėmusi katalikybę. Ji krikštijosi Vilniuje ir poeto Liudo Giros žmona buvusi jos krikšto motina. Kai tapo katalike, Krėvienė gavusi Marijos Onos vardą.

Krėvės biografijoje, išspausdintoje „Lietuvos albume“, pažymėta, kad jis buvo vedęs Vilniuje 1913 metais.

Glinskienės nuomone, Krėvienė buvusi graži moteris. Krėvė sugyvenęs su ja vieną dukterį. Toji aplinkybė, kad Krėvės, be dukters, neturėję daugiau vaikų, parėjusi nuo Krėvienės. Ji nenorėjusi vaikų, nes laikiusi savo padėtį Lietuvoje netikra. Kalbos ir net straipsniai laikraščiuose, kad karo lietuviai inteligentai, grįždami į Lietuvą po Pirmojo pasaulinio, parsivežę iš Rusijos svetimtautes žmonas ir kad lietuviams reikią kurti lietuviškas šeimas, veikė Krėvienę, todėl ji vengusi turėti daugiau vaikų. Apskritai ji buvusi vieniša, atsiskyrusi nuo žmonių, nepritapusi prie lietuviško gyvenimo. Krėvienė, Glinskienės teigimu, buvo apsišvietusi moteris ir dariusi įtaką savo vyrui bei jo kūrybai. Krėvienė silpnai kalbėjusi lietuviškai. Ji norėjusi išmokti, bet jai nesisekę, nes buvusi negabi svetimoms kalboms. Su vyru ji kalbėjusi rusiškai.

S. Čiurlionienė pasakojo, kad ją, lankantis pas Krėves, erzinę tai, kad jo namuose buvę kalbama rusiškai. Anot Dubienės (prof. Dubo našlės), Krėvienė buvusi taktiška ir korektiška moteris.

Be Glinskienės, Krėvienė draugavusi su Giriene, Banevičiene (žydė), Augustaitiene (rusė), Juodakiene (prof. Juodakio žmona, rusė). Krėvienė palaikiusi gerus santykius su prof. A. Voldemaro žmona (Jaščenkienė). Kai Voldemaras buvęs ištremtas iš Kauno, Krėvienė medžiagiškai rėmusi Voldemarienę.

Artimas Krėvės draugas iš Baku laikotarpio Mykolas Banevičius kiek kitaip negu Glinskienė nupasakojo apie Krėvės žmoną. Banevičiaus teigimu, Krėvės žmona buvo baigusi gimnaziją, bet gilesnio išsimokslinimo neturėjusi. Apie tai, kad Krėvė mokytojavęs toje gimnazijoje, kurioje mokėsi Rebeka, Banevičius nėra girdėjęs. Rebeka buvo kilusi iš neturtingos Odesos žydų šeimos. Banevičius pažinęs Krėvienės motiną. Tai buvusi paprasta moteris, mažo miestelio žydės tipas, isterikė, be jokios kultūros ir inteligencijos. Tad Krėvienė nei gero auklėjimo, nei gilesnio išmokslinimo šeimoje gauti negalėjusi. Tačiau Krėvė ją mylėjęs. Banevičiaus žodžiais, Krėvė dramą „Skirgaila“ parašęs Baku mieste rusų kalba, kad jo žmona galėtų su tuo jo veikalu rankraštyje susipažinti[6].

[6] Anot Petro Vaičiūno, drama „Skirgaila” rusų kalba buvo pirmą kartą išspausdinta Vilniuje tuoj po Pirmojo pasaulinio karo, bet man tos knygos neteko matyti. (Iš tikrųjų šis veikalas pasirodė kiek vėliau: Креве Винцас, Скиргайло: Драма из жизни Литвы XIV века, Вильна: Aurora, 1922, 105 p. Saugoma prof. Jurgio Lebedžio kolekcijoje VUB. – *J. Š.*)

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 116

Pirmąjį raštų tomą, išleistą 1921 metais Kaune, Krėvė paskyrė savo žmonai, užrašęs tokią dedikaciją: „Vargingojo gyvenimo draugužei, kuri savo meilės jausmais niūrias mano jaunystės dienas nušvietė, mano žmonai Marijai Onai Rebekai šį rinkinį skiriu."

Apie „Skirgailą" K. Gelvainis („Kultūra", 1926, Nr. 11) duoda tokią to veikalo genezę: „Rusų rašytojo Gorkio pakviestas ką nors išversti iš lietuvių literatūros į rengiamą Lietuvių almanachą, užuot vertęs pats, parašė originalią istorinę dramą „Skirgaila", kuri dar tik neseniai pasirodė spaudoje."

Banevičius griežtai neigia, kad Krėvienė galėjusi įkvėpti savo vyrui bet kokių kūrybinių sumanymų arba turėti jam, kaip rašytojui, kokios nors įtakos. Pagal intelektualinį lygį Krėvienė nebuvusi adekvati savo vyrui.

Reikia manyti, kad Banevičiaus versija apie Krėvienės kilmę ir jos dvasinį lygį yra artimesnė tikrovei, nes Banevičius, pažinęs Krėvę ir jo žmoną Baku mieste, galėjo daugiau visko žinoti. Glinskienė girdėjo anksčiau pateiktas žinias iš Krėvienės lūpų, kuri turbūt kiek nudailino savo kilmę ir praeitį.

Glinskienės žiniomis, Krėvės gražiai sugyvenę. Bet trisdešimtųjų metų vidury Krėvienė pradėjusi skųstis Glinskienei savo vyru. Kartą pas Krėvę į butą atėjusi kažkokia studentė laikyti kvotinų. Krėvė egzaminuodavęs ateinančius pas jį studentus savo kabinete. Krėvienė iš pradžių girdėjusi vyro ir studentės pasikalbėjimą, bet paskui viskas nutilę. Krėvienė, panorėjusi sužinoti, ar studentė išėjo, atidarė vyro kabineto duris. Ten buvę tamsu, buvęs vakaras. Krėvienė pastebėjusi, kad vyras sėdėjęs ant kušetės visai prisiglaudęs prie studentės.

Vėliau Glinskienė sužinojusi apie Krėvės romaną su kažin kokia moterimi.

Kai gyveno Kaune, Krėvienė keletą kartų (nemažiau trijų) buvo išvykusi į Kaukazą aplankyti savo seserų ir kitų giminių. Banevičiaus supratimu, žmonos kelionės labai brangiai atsieidavusios Krėvei. Visuomet Krėvienė veždavusi savo seserims daug dovanų, gi grįždavusi į Kauną visai plika. Krėvė raukęsis dėl tų kelionių, bet duodavęs žmonai pinigų.

Po vyro mirties Amerikoje Krėvienė gauna pensiją.

XXII. Krėvės duktė

Krėvė, kaip jau rašiau, turėjo vienintelę dukterį Oną.

S. Čiurlionienės manymu, Krėvė pasiuntęs savo jauną dukterį į Vokietiją, kad ji išmoktų vokiečių kalbos, gi paskui atidavęs ją vokiečių gimnazijon Kaune.

Krėvaitė mokiusis vokiečių gimnazijoje. Besimokindama ji mažai tebendravusi su lietuviais mokiniais, nes jos gimnazijos draugai buvę vokietukai.

Baigusi gimnaziją, Krėvaitė išvykusi į Austrijos sostinę Vieną, kur studijavusi aukštojoje mokykloje. Pasak Glinskienės, ji studijavusi diplomatinius mokslus. Krėvaitė, be vokiečių, mokėjusi dar prancūzų ir anglų kalbas.

Baigusi aukštuosius mokslus ir grįžusi Kaunan, Krėvaitė ištekėjo už lakūno Kopakovo. Tasai Kopakovas sutrumpinęs savo pavardę ir pasivadinęs Kovu, o Krėvaitė tapusi ponia Koviene. Glinskienė pasakojo, kad Krėvė buvęs nusistatęs prieš dukters vedybas, nes nenorėjęs jos leisti už ruso. Kai duktė vis dėlto ištekėjusi, Krėvė verkdamas skundęsis Glinskiui dėl tų vedybų. Krėvė labai mylėjęs savo dukterį.

Tačiau Kovai nesugyvenę. Mat Kovas jau buvo prieš tai vedęs ir išsiskyręs su pirmąja žmona dėl jos neištikimybės. Tačiau jis mylėjęs pirmąją žmoną ir, metęs Krėvaitę, vėliau grįžo pas ją.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 117

Kai po poros metų Krėvaitė išsiskyrė su savo pirmuoju vyru Kovu, ji ištekėjo už Kauno universiteto Technikos fakulteto profesoriaus V. Mošinskio sūnaus inžinieriaus Vytauto Mošinskio.

Anot V. Mykolaičio-Putino, Krėvaitė rusiškai kalbėjusi su tėvu. Kartą Putinas, būdamas pas Krėvę išgirdęs, kaip Krėvaitė kreipusis į tėvą: „Papa, gde spički?“

S. Čiurlionienės teigimu, Krėvaitė silpnai kalbėjusi lietuviškai, pavyzdžiui, sakydavusi „tas nosis“. Anksti rytietiškai pradėjusi bręsti, ji jaunystėje turėjusi kelis romanus, tarp jų – su lakūnu Kopakovu, kol ištekėjusi už inžinieriaus V. Mošinskio. Kai subrendo, ji persiorientavo, pasidarė susipratusi lietuvaitė, baisiai mylėjusi, tiesiog dievinusi savo tėvą, suvokusi jo reikšmę Lietuvos gyvenimui ir literatūrai.

Krėvaitė su Mošinskiu gražiai sugyveno. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, Krėvaitė su vyru ir abiem tėvais išvyko į Vokietiją. Dabar ji su vyru ir motina gyvena Amerikoje, Filadelfijoje. Vaikų ji neturi. Kaip gerai mokanti Vakarų kalbas, Krėvaitė-Mošinskienė turi gerą vietą ir gerai uždirbanti. Glinskienės žiniomis, ji dirbanti Aukštųjų mokyklų mokymo krypties ir programų nustatymo įstaigoje.

Poetas Petras Vaičiūnas papasakojo tokį epizodą iš Krėvaitės gyvenimo. Per Antrąjį pasaulinį karą vokiečiams užėmus Vilnių, Krėvė ir jo žmona buvę gestapininkų suimti. Tuomet Krėvaitė atbėgusi pas Vaičiūną ir verkdama prašiusi jį gelbėti tėvus. Vaičiūnas su Krėvaite vaikščioję po įstaigas ir prašę sutiktus Jagomastaitės vyrą iš Tilžės ir prof. V. Jurgutį, kaip mokėjusius kalbėti vokiškai ir užmezgusius ryšius su vokiečiais, kad jie užtartų Krėvę bei jo žmoną ir rūpintųsi jų paleidimu. Vėliau abu Krėvės buvę paleisti. Kai Vaičiūnas su Krėvaite ėję pro Vilniaus katedrą, Krėvaitė norėjusi atsiskirti nuo Vaičiūno ir užeiti į katedrą pasimelsti už tėvus. Tačiau katedra buvusi uždaryta. Tuomet Krėvaitė davusi kiek pinigų stovėjusiam prie katedros elgetai su smuiku ir prašiusi jį pasimelsti, kad jos tėvai būtų paleisti.

XXIII. Krėvės draugai ir bičiuliai

Tado Petkevičiaus teigimu, Krėvė artimai bendravęs su Kauno teatro aktorium K. Glinskiu. Jų bendravimą stiprinusi ta aplinkybė, kad abiejų žmonos buvo kaukazietės ir susidraugavo tarp savęs. Glinskis buvęs išsimokslinęs ir apsiskaitęs žmogus. Galimas daiktas, kad jis Krėvei teikęs kai kurių patarimų, pastarajam rašant savo dramatinius kūrinius.

Kauno turtuoliai Vailokaičiai buvo nupirkę Aleksote, prie Kauno, Linksmadvario dvarą ir parceliavo namų statybai nupirktą žemę. Vailokaičių įgaliotinis buvo Glinskis. Jis pasistatė vilą Linksmadvary ir kalbino Krėvę ten pat įsigyti sklypą. Krėvė nupirko sklypą Linksmadvary ir buvo sumanęs statytis ten namą; žmona jį atkalbėjo nuo to sumanymo, nes jai atrodė, kad tai toli nuo miesto. Vėliau, atkritus klausimui dėl namo statybos Linksmadvary, Krėvė pardavė tą sklypą.

Vieną vasarą Krėvės išvyko nuosava mašina į ekskursiją po Rytprūsius. Jis norėjo aplankyti Marienburgą. Krėvė ragino ir Glinskį važiuoti su savo mašina į tą ekskursiją, bet jis tuo metu buvo užimtas ir atsisakė. Glinskienė ligi šiol išlaikė Krėvės atviruką, rašytą Glinskiui iš Marienburgo. Atvirukas tokio turinio: „Linkėjimai iš užburtos pilies, kuri daro pasakiško įspūdžio. Vakar atvažiavome apie ketvirtą valandą ir nuėjome išoriniai pažvelgti. Tiesiog sužavėti. Šiandien

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 118

eisime vidun. Važiavome laimingai, kol kas be nuotykių. Linkėjimas žmonai. Labai gaila, kad jūsų čia nėra. Jūsų V. Krėvė.“ Ir Krėvienės prierašas paišeliu: „Rinsima! Как жаль, что Вы не приехали. Идем осматривать замок. Привет от меня тоже. Целую Вас. М. Кр…“

Kokiais metais buvo parašytas atvirukas, neaišku. Išskaitomas tik Marienburgo pašto štampas ir data: 12. VII. Atviruke vaizduojama Marienburgo Aukštosios pilies šiaurinė dalis. Pagal Glinskienę tai galėję būti apie 1933 metus. Greičiausiai Krėvė norėjo pamatyti kryžiuočių pilį, kad gautų įspūdžių ir duomenų rašysimiems veikalams. Glinskiai ir daugiau turėję Krėvės laiškų, tik jie neišlikę.

Krėvė draugavęs su Glinskiu ligi pat pastarojo mirties (1938).

Spaudos fondo išleistoje apysakoje „Raganius“ (1939) Krėvė užrašė dedikaciją: „Draugo Konstantino Glinskio Valstybės Teatro artisto atminimui.“

Mykolaitis-Putinas prisiminė, kad, kai jis gyvenęs Kaune Vaižganto gatvėje Purickio namuose, o jo bute nuomavusi kambarį Salomėja Nėris, Krėvė su Skardžiumi dažnokai užeidavę pas Nėrį palošti kortomis, pakalbėti, pajuokauti.

S. Čiurlionienės teigimu, Lietuvos Respublikos atstovas Maskvoje Jurgis Baltrušaitis buvęs didelis Krėvės prietelius. Jei Baltrušaitis atvykdavęs iš Maskvos į Kauną trims dienoms, tai vieną dieną jis būtinai paskirdavęs Krėvei. Šis vis raginęs Baltrušaitį rašyti lietuviškai. Kai Baltrušaitis užeidavęs pas Krėvę, juodu užsidarydavę Krėvės kabinete ir ilgai ilgai kalbėdavęsi. Niekas iš Krėvės artimųjų tuose pokalbiuose nedalyvaudavęs.

Prof. P. Augustaičio, ilgamečio Humanitarinio fakulteto sekretoriaus, mirusio 1941 m., našlė, kuri dažnai lankydavo Krėves ir draugavo su Krėviene, pasakojo, kad pas juos užeidavę Banevičiai, Glinskiai, Girienė, B. Sruoga, Karsavinas, istorikas Lappo. Augustaitienė yra mačiusi pas Krėvę namuose kunigą Aleksandrą Dambrauską-Jakštą ir J. Baltrušaitį. Ji žinanti, kad Krėvė svečiuodavęsis Stasio Šilingo namuose, bet pastarojo pas Krėvę nėra mačiusi. Kitų asmenų tvirtinimu, Krėvė dar buvo artimas su profesoriais Sezemanu ir Šilkarskiu.

Čiurlionienė pasakojo skaičiusi „Šarūną“ dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą „Viltyje“. Tuomet ji susipažinusi su Krėve, atvykusiu iš Kaukazo, ir susižavėjusi juo. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, ji 1918 metais susitikusi su Krėve Kaune. Vėliau ji matydavusi Krėvę buvusiuose Ministrų Tarybos rūmuose Donelaičio gatvėje. Krėvė tuomet redagavęs „Skaitymus“ ir „Švietimo darbą“. Dar vėliau Čiurlionienė bendravusi su Krėve kaip su profesorium ir dekanu.

Anot mokytojos Dabrilaitės, Krėvė nemėgęs Liudo Giros ir neigiamai apie jį atsiliepdavęs.

A. Miškinis pasakojo, jog Krėvė nemėgęs ir M. Biržiškos. Kartą Konrado kavinėje Krėvė pasakęs apie Biržišką, kad jis palaidojęs Marksą, kurį jaunystėje garbinęs ir išsižadėjęs senų dievų.

Pasak P. Galaunės, Krėvė vadinęs Voldemarą ciniku, nepraustaburniu ir akiplėša. Pagal Krėvę Voldemaras buvęs prof. E. Volterio auklėtinis. Kartą girtas Voldemaras atėjęs pas Volterį ir jo, ir žmonos akivaizdoje nusišlapinęs.

(Bus daugiau)

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 119

TOMAS REKYS

Amerika

Amerikos glėby

Pagal „Žalios kortos“ reglamentą man dar esant Lietuvoje reikėjo susirasti Amerikoje globėją, kuris priglaustų ir tris mėnesius išlaikytų mano šeimą (maždaug tiek laiko tenka laukti dokumentų, leidžiančių oficialiai įsidarbinti). JAV ambasada dar reikalauja turėti ir pinigų. Nepamenu tiksliai kiek, bet tikrai keletą smagių tūkstantėlių, paliudytų atitinkamais dokumentais (banko sąskaita, nekilnojamojo turto įvertinimu ir pan.). Tačiau nors ir kiek tų savo pinigų vežtumeis, būtina, kad tave kažkas globotų bent formaliai. Kad būtų kam galvą nurauti, jei ten tau kas nors bloga nutiktų. Tarkim, jei reikėtų išskaičiuoti draudimo išlaidas. Juk pirmus mėnesius, kol dar nedirbi, esi neapsidraudęs, o valstybei reikia garantijų. Tad globėjai ir yra tokia garantija. Taigi jie ir rizikuoja. Bet susirask, kad nori, tokių geradarių! Nei giminių ten, nei draugų neturėjau.

Tačiau kažkaip susiradau. Čia viską lemia pinigai. Yra netgi nusistovėjęs mokestis už prieglaudą patvirtinančius dokumentus, kuriuos reikia įteikti JAV ambasadai. Sumokėjau per tarpininką – Lietuvon trumpam užsukusį jaunuolį. Jis mums įteikė pasirašytus ir JAV notaro patvirtintus dokumentus, kad mūsų šeimos Čikagoje laukia tokie ir tokie asmenys – priims, globos, maitins, kol rasime darbo. Mes tam tarpininkui įteikėme pinigus. Dar gavome priedo nemokamos reklamos – pasakojimų, kaip Amerikoje puiku! Tik skubėk, kiek gali, išsiparduok, mesk viską velniop ir pirmyn į aukso glėbį! Kiek tas amerikinis vėjo pamušalas gauna už tokias reklamas – nežinau. Gal ir nuoširdžiai kalbėjo, nesu tikras. Čia kaip kam tas indiškos pasakos dramblys atrodo...

Oro uoste mus ir pasitiko tie naujieji šeimininkai – globėjai, nors sumokėti už parvežimą teko daugiau, nei šiaip taksi kainuotų. Na, čia už konspiraciją, pasakytų nemirtingasis Ostapas Benderis. Vis dėlto labai priekaištauti neturėčiau, nes ten cirkuliuoja ir fiktyvūs „prieglaudos“ dokumentai. Nuvykę emig-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 120

rantai jokių globėjų taip ir nepamato, nes tokie dažniausiai ir neegzistuoja – pavardės netikros, taip pat ir visa kita. Svarbu, kad būtų popierius ambasadai, tačiau tikras dalykas čia tik tavo paties pinigai. Tik dėl jų ir veikia visa sistema. Neretai naujieji emigrantai kišenėje teturi popieriaus skiautelę su kokio panašaus likimo draugo ar pažįstamo adresu. Parodo tą popieriuką taksistui, ir – pirmyn.

Tad mūsų pradžia – galimybė realiai apsistoti pas tautiečius, iš tiesų buvo prabanga. Mus priglaudė pagyvenusi porelė, kiek ankstesni emigrantai. Lietuvoje jie kažkada užsiėmė intelektualia veikla, čia, suprantama, jau ne. Bet nepasidavė, kūrė savo biznį, kartu svajojo ir apie intelektualinių galimybių realizavimą. Bet tam būtina išsilaisvinti – kažkas kitas turi dirbti už tave ir tau uždirbti. Tada gali sau linksmas dainuoti, šokti, kad ir operas kurti. Blogiau, jei tos mėlynosios paukštės tenka siekti visą gyvenimą. Tada dažniausiai sulauki tik senukų prieglobsčio...

Kaip tik tokiu bizniu – emigrantų globa – mūsų geradariai ir užsiėmė. Jie jau buvo įsigiję antrąjį namą (kreditu), priiminėjo juose naujus emigrantus bei karšino senelius (vienas namas jiems ir buvo atitekęs iš nukaršinto senuko). Dar vėliau jie net ryžosi restorano bizniui, tačiau bankrutavo ir grįžo namo į Lietuvą. Apie juos rašė ir Lietuvos spauda.

Tačiau mums konspiracija ir toliau kainavo gana solidžiai. Kaina už parą, tiesa, su maitinimu – 100 doleriukų (bet kokiame motelyje būtų pigiau). Vėliau teko sutikti lietuvių, praėjusių tokią pat kapitalistinę globą. Kai iš tavęs jau išsunkia visus atsivežtus pinigėlius, tada ir eik sau, kur akys veda. Gerai dar, jeigu ištempsi iki to laiko, kai paštu ateis tas *social security* numeris (leidžiantis dirbti dokumentas). Bet žmonės puola į darbus nieko nelaukdami, dažniausiai kartu su nelegalais. Griebiasi įvairiausių valymo, globos, statybos darbų.

Tačiau mums pirmiausia rūpėjo šeimos reikalai. Svarbiausia buvo savo paaugliams rasti tinkamą mokyklą. Ne negrų ar meksikiečių, bet ir ne turtuolių baltųjų amerikiečių. Nes prestižinėse mokyklose vis dėlto blogiausia. Jeigu tėvelis neatveža savo atžalos paskutinės markės mersedesu – vaikas klasėje pajuokiamas, niekinamas. Čia kiekvienas turi laikytis savo luomo reikalavimų. Pagal mokyklą ir gyvenamoji vieta. Tad apie darbus iš pat pradžių galvoti negalėjau. Bet tai ir atitiko oficialias „Žaliosios kortos“ emigracijos taisykles.

Taigi, apsistojome tų globėjų name. Aplinka tipiškai monotoniška, kaip jau rašiau – kolchozinė. Kitokių miestų, tiesą sakant, Amerikoje beveik ir nėra. Tai tik Europa gali pasigirti tūkstantmete architektūros įvairove, romantiška miestų dvasia. O čia viskas daug praktiškiau. Romantiški čia tik mums neįprasti rajono gyventojai – daugiausia negrai ir arabai. Jie žmonės kaip žmonės, net labai malonūs, tačiau patogiai nesijautėme. Kelios parduotuvės aplinkui taip pat buvo neįprastos, vien arabiškas maistas, o modernių supermarketų be transporto nepasieksi. Globėjai mus maitino, tad teko tupėti jų namuose tarsi karšinamiems pensininkams ir laukti dokumentų.

Nenuostabu, kad iš pradžių jautėmės prislėgtai ir tiesiog košmariškai. Vaikai, prisiklausę kalbų apie amerikinį rojų ir pajutę, kad čia neteko visko, ką turėjo – draugų, Vilniaus gatvių, parkų, diskotekų bei kitų jaunimui svarbių dalykų, – kone pajuodę žvelgė į mane. Kaip vėliau prisipažino, mintyse sakydavo: tėve, į kokį pragarą mus čia nudanginai, vežk atgalios! Bet tylėjo, suprasdami, kad kelio atgal nebėra. Peržegnoti darbai, parduotas butas. Pamažu manyje brendo niūri mintis, kad tai buvo didžiausia mano gyvenimo nesąmonė, baisiausia klaida, kokią tik galėjau padaryti.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 121

Įsitvirtinimas

Savo butą Vilniuje buvome pardavę už 20 tūkst. dolerių. O po kelerių metų jo kaina pakilo beveik iki 100 tūkstančių. Tai ne Lietuvos piliečių perkamoji galia pakilo, bet bankai atkuto. Jie, įvesdami kreditinio pirkimo mechanizmą, sudarė galimybę žmonėms lįsti į ilgametes skolas. Taip kilo sąlyginė žmonių perkamoji galia, pagal kapitalo dėsnius keldama ir butų bei namų kainas, kurių jie tikrai neverti. Tad, jei norėtume grįžti į buvusį gyvenimą, šiuo metu mums reikėtų užsidirbti ne mažiau 100 tūkstančių, bet iki tol kainos pakiltų dar labiau. Ir net jei man pavyktų kada nors pavyti tą Lietuvos klestėjimo fantomą, vėl įsikurti Vilniuje, tai tebūčiau atgavęs tai, ką ir taip turėjau, ką praradau, o visas tikrai amerikietiškai kruvinas prakaito vaisius tektų bankininkams! Na, gal Lietuvos gerovei – patikslintų mane verslo patriotai.

Galvojama, kad kapitalizmas padeda žmonėms geriau gyventi. Tačiau jei kalbėtume tiksliau: jis greitai padeda žmonėms rasti ir tikrąsias gyvenimo vertybes – pinigą, kaip esminę ideologinę orientaciją. Kapitalizmo pasaulyje visada žinai, dėl ko gyveni ir dėl ko esi gimęs. Ir tik pabandyk galvoti kitaip! Ne veltui čia, Amerikoje, kaip vėliau patyriau, vidurinės mokyklos absolventai paprastai nežino tokių vardų kaip Shakespeare'as, Goethe, Dante. Užtat visi moka išrašyti čekį ir manipuliuoti banko kortele. Juk pasaulio ateitis priklauso nuo verslininkų ir bankininkų. Ir jei netampame tokie kaip jie, tai bent jau jų dvasia persiimame, išmokstame jų akimis viską matyti ir teisingai viską vertinti.

Reikia mokėti gyventi – mąsčiau ir aš, veizėdamas į kepantį blyną mikrobangų krosnelėje. Tai buvo pirmas reikšmingesnis mūsų šeimos pirkinys. Čia jis kainavo nedaug (nors pirkome vis dar už atsivežtus pinigus), tačiau Lietuvoje sau šito negalėjau leisti. Ir kepu štai mikrobangų krosnelėje blyną, ir galvoju sau, stebėdamas, kaip jis svyla: mano mieli Lietuvoje palikti draugai, iškeičiau jus štai į šitą blyną. Ir pats po truputį apsikepinu, aklimatizuojuosi.

Mūsų globėjai vis dėlto skyrė mums dėmesio – rado laiko nuvežti į artimiausius prekybos centrus, aiškino, kaip ir kur geriau galima išleisti pinigus, kartu ieškojome padoresnės mokyklos vaikams. Tad apie juos turėčiau pasakyti daug ką gero. Jie tiesiog nuoširdžiai priėmė kapitalistinės sistemos diktuojamas prasigyvenimo taisykles. Tačiau visgi jie lietuviai inteligentai, ir dar buvę sovietikai. Tai reikšminga. Anot vietinio pokario lietuvių išeivių laikraščio, sovietų sistema sužalojo žmones pirmiausia todėl, kad neišmokė jų gyventi ir dirbti konkuruojančio kapitalizmo sąlygomis. Su tuo reikia sutikti, iš tikrųjų taip ir yra. Tik dar reikėtų patikslinti – sovietai nuzulino iltis. O jas reikėjo galąsti. Toks mat čia pasaulis. Sovietai apskritai zulino viską – tiek intelektualinę, tiek komercinę veiklą. Jie pažabojo ir Bažnyčią, ir prostitutes (šios iš viso negalėjo viešai rodytis – tai varganas laikas buvo!).

Tai kaip dabar tie mūsų vargšai solidaus amžiaus globėjai galėjo atsiauginti iltis, išsiugdyti šiam pasauliui būtiną sveiką plėšrumą? Jie buvo tiesiog žmonės. Supratę mūsų sunkoką situaciją (svetimoje šalyje, su vaikais), jie nuoširdžiai stengėsi mums padėti. Net sumažino kasdieninį mokestį ir padėjo įsigyti automobilį – visai šaunų mikroautobusiuką visai šeimai! Ir kas žino, gal kaip tik jų ta vis dar gyva altruistinė inteligencija neleido jiems galutinai įsitvirtinti, išsilaikyti toje Amerikoje. Dar po kelių savo intensyvios veiklos metų jie tiesiog kapituliavo. Kaip jau rašiau, viską metę, jie grįžo į Lietuvą. Amerikos pasaulis – kur kas kietesniems žmonėms. Kurių iltys sveikos.

Kiek pastoviau įsikurti Amerikoje mums padėjo laimingas atsitiktinumas.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 122

Maisto parduotuvėje kartą sutikome pokario kilmės tautietę – pagyvenusią vienišą ledi, bet ne pagal metus energingą. Tarp savo pokario išeivių ji pasižyminti kaip aktyvi kultūros veikėja. Taigi, susipažinome, įsikalbėjome. Ir ji mus maloniai pakvietė apsistoti savo namuose (veltui!), kol susirasime sau pastovų būstą. Tada lengviau atsikvėpėme, liovėsi baisus pinigų tirpimas, bent iš dalies atslūgo psichologinė įtampa. Su tokiu rūpesčiu galima ir iš galvos išeiti. Tad, jau spėję kiek išsigąsti kapitalizmo ilčių, dėkojome likimui gavę prieglobstį iš geros valios, ne už pinigus.

Vis dėlto tos geraširdės moteriškės elgesys buvo netipiškas sistemai. Per didelis gerumas ar altruizmas čia prie gero nepriveda. Jai teko panaši dalia kaip ir mano pirmųjų globėjų. Po kelerių metų ji jau nebeįstengė atlaikyti valdžios mokesčių spaudimo (yra toks turto mokestis namų ir butų savininkams, todėl, jei nesuki biznio, namą ne visada išlaikysi). Ji buvo priversta išsikelti į kuklų butuką, kuriame, jau ir geriausių norų vedama, svetimo nebepriglaustų. Amerikoje gyventi reikia pagal jos taisykles.

Maždaug po poros savaičių tos moters pastangomis išsinuomojome butą jau visai padoriame rajone, kur ir vaikams buvo mokykla. Ta buto nuoma nėra toks jau paprastas dalykas, kaip atrodo. Neretai sunku ištrūkti iš tam tikro uždaro rato. Buto savininko tavo pinigai nedomina. Čia niekas taip greitai netirpsta, kaip jie. Pinigus reikia nuolat uždirbti. Todėl visada klausiama apie einamąsias pajamas. Kur dirbi ir kiek laiko dirbi? Nuomotojas reikalauja bent poros paskutinių mėnesių atlyginimo paliudijimo (čekių šaknelių). Bet aš dar nedirbu. Laukiu socialinio draudimo numerio, be kurio neįdarbina. Tačiau darbo gali ieškoti tik konkrečiai kažkur gyvendamas (kitaip nepriims). Taip pat ir mokykla neapiformins tavo vaikų, jei negyveni tame rajone. Gal tu to savo socialinio draudimo numerio ir nesulauksi, kas tave žino? – sukasi mintis savininko galvoje. Todėl – viso gero! Tai tipiškas siužetas, bet žmonės įsitaiso ar įsidarbina kaip nors apeidami tas taisykles. Mums šiuo atveju padėjo mūsų geroji fėja, pateikdama nuomotojui savo dokumentus, duomenis – kaip savotišką mūsų patikimumo paliudijimą. Visa tai rašau, kad būtų aiškiau, su kuo žmogui tenka susidurti šioje sapnų bei svajonių šalyje.

Iš pradžių buvo sunku įsigyti net mobilųjį telefoną. Kompanija prašė užstato, kurio sąlygos tikrai žeminančios. Net 800 dolerių! Paskaičiavau, kad teoriškai pagal jų teikiamą planą – net jei piktybiškai nemokėčiau mokesčio – per metus susidarytų ne daugiau 400 dolerių skola. Tad nuo manęs lupo kaip nuo kokio nepatikimo kriminalo. Bet mus, europiečius, čia panašiai ir traktuoja. Kita vertus, kodėl aš turiu pasitikėti kompanija ir mokėti jai šitiek pinigų? Bet tenka pasitikėti, kur dingsi. Be to, tai ir gera pradžia pratintis prie visokiausių finansinių sandėrių. Atvykęs į šią šalį privalai jai tarti: aš visas tavo! Kartu su visais savo atsivežtais ir būsimais pinigais...

Naujasis amžius

Į Ameriką emigravome prieš Naujuosius metus. Ne bet kokie tie Naujieji buvo, o ypatingi – 2000-ieji! Jau gyvenome sėkmingai išsinuomotoje, palyginti geroje vietoje, ne per toliausia nuo Dauntauno. Taigi vos ne geografiniame Čikagos centre. Turėjome keletą naujų pažįstamų, bet tai nereiškia, kad jau gali veržtis pas juos į svečius. Svečiuotis čia įprasta tik šeimos nariams ir paprastai per Kalėdas. Tada suaugę vaikai iš visų JAV kampelių keliauja lankyti senų

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 123

tėvų. Vėliau sužinojome, – čia egzistuoja įsisenėjusi vienišų, apleistų senukų problema. Vaikai tėvų nelanko, nes neturi laiko – dirba!

Nagi mes, dar vakarykščiai europiečiai, nusprendėme Naujuosius sutikti bent jau gryname ore, lauke saliutų pažiūrėti. Gražiausi jie, suprantama, Dauntaune. Jau buvo vėlokas metas, nebedaug iki tų Naujųjų, bet susėdome ir išvykome. Kad ir nepasieksime Dauntauno, vis iš arčiau pasigrožėsime.

Kadangi tai buvo mūsų pirmosios savaitės Čikagoje, tai ir kelią težinojau iš žemėlapių. Todėl važiavome tylėdami, susikaupę. Tiesa, klausėmės muzikos iš automobilio radijo, kuri švenčių proga buvo linksma ir tinkama – senasis rokas... Tuščiomis gatvėmis lėkėme greitai, – vis dėlto kelias ilgokas, daug sankryžų. Dar nesigaudžiau, kaip važiuoti autostrada, be to, mums buvo įdomu stebėti naktinį miestą – tuščią ir lyg negyvą. Rodėsi keista – kaip čia viskas lygiai dvyliktą valandą ims ir atgis? Bet juk turės atgyti – miestas juk nemiega, laukia naujosios eros pradžios!

Tačiau kai tolumoje išniro dangoraižių siluetai, supratome, jog iki jų iki dvyliktos nebespėsime. Tada dar nežinojome, kad ir spėję, vargu būtume ką laimėję. Saliutai ten leidžiami nuo Mičigano ežero pusės, taigi, jau už visų dangoraižių, ir nežinia, ar mums būtų pavykę kur nors pastatyti automobilį. Ar saliutuojama iš laivų, ar tiesiog nuo pakrantės – sužinoti neteko (beje, kitais metais, kada jau dirbome, tai ir neberūpėjo). Tačiau saliutai geriausiai matosi nuo ežero pusės, todėl ten ir spiečiasi saliutų mėgėjų būriai.

Tą naujametę minią, daugiausia jaunimą, televizijos žinios traktuoja kaip specifinį reiškinį – *saliutų mėgėjai*. Tai man priminė lietuvišką terminą – automėgėjai... O nusipirkęs, pavyzdžiui, laikrodį, tampi laikrodžių mėgėju? Čia ne šiaip nesusipratimas ar kalambūras. Tai – politika ir ideologija! Sovietų laikais, kai automobilių buvo mažai ir įsigyjami jie būdavo ne vien pagal turtinius faktorius, bet netgi daugiau ideologinius, partinius ar dar galas žino kokius (juk paskyros automobiliui reikėdavo laukti išrinktųjų eilėje), tai ir pavadinimas buvo toks, specialiai sugalvotas, maskuojantis nomenklatūrinę sistemą. Tą automobilį gali turėti *kiekvienas* sovietinis pilietis, bet štai jį turi tik ypatingi aistruoliai – *mėgėjai*. O jei tu jo neturi, vadinasi, tau jo ir nereikia. Nemėgsti važinėtis, esi ne mėgėjas... Amerikoje yra kiek kitaip: pomėgį naujamečiams saliutams nulemia ne kokia nors ideologija, bet savaiminė būties tėkmė – tam tikros gyvenimo aplinkybės ir žmogaus galimybės. Čia *mėgėjais* tampama iš tikrųjų... Šiaip visas miestas prieš pat Naujuosius, kaip greitai patyrėme, irgi miegojo kuo tikriausiu vidurnakčio miegu.

Taigi mus automobilyje, kaip ir visą darbininkiškąją Čikagą, nuo saliutų saugiai skyrė Dauntauno dangoraižiai. Neįvertinę šios aplinkybės, nusprendėme sustoti ir reginio sulaukti kur nors neprivažiavę Dauntauno. Prisiglaudėme vienos gatvės šone, iš kur buvo gerai matoma Dauntauno panorama. Lengvai pasnigę, mirtina tyla, namų langai užgesę. Kiek tolėliau priekyje prapėdino keletas nuo šalčio susigūžusių vyrukų. Matėme tik siluetus, bet mums pasirodė, kad tai negrai. Dėl viso pikto išjungiau radiją ir liepiau šeimynai palenkti galvas – geriau, kad mūsų automobilis atrodytų tuščias, kaip ir visi kiti, stovintys gatvių pakraščiuose.

Elgėmės teisingai, juk visą Dauntauną supa kaip tik vargetų rajonai. Taip jau yra pagal žinomą gamtos dėsnį, kad tirščiausios sutemos būna prieš aušrą. Ir tą visų išsvajotą dauntaunišką rojų iš visų pusių supa klaikūs seni pastatų arba įtartinos erdvės, kur vegetuoja visokie laimės beieškantys arba jau tokią viltį galutinai praradę tipai. Mums pasirodžiusi įtartina grupelė nutolo kažkur į šo-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 124

ną, tarsi nuniro į visiškai tamsių, gal ir apleistų namų gelmę, bet staiga iš ten paleido automato šūvių pliūpsnį!.. Iš pradžių pagalvojau – pagal visus lūkesčius tai turėtų būti fejerverkai, kokios petardos. Bet nieko panašaus į fejerverkus nesimatė, nei čia kam rūpi tie saliutai (kaip netrukus įsitikinome). Taip ir likome spėliodami – kokie čia buvo garsai? Persigandusios žmonos nuomone, tai neabejotinai kovinio automato šūviai, man tai irgi nebuvo panašu į saliutą, sūnus nustebęs visaip galvojo, o duktė sakė – tik maunam iš čia nebesvarstydami!..

Po kelerių metų be žinios dingo vienas mano darbovietės kolega – jaunuolis amerikietis. Mane netgi, kaip vieną iš paskutinių jį mačiusių, apklausė FTB. Apie tą tragišką įvykį pranešė televizija. Jaunuolis nebeatsirado, aptiko tik jo automobilį – kaip tik tose apylinkėse, kur mes laukėme naujamečio saliuto.

Paskui, mūsų laimei, jokie vyrukai daugiau nesirodė, ir tie patys nebeišlindo, nors mūsų laikrodžiai jau skelbė dvyliktą valandą! Naujo tūkstantmečio pradžia! Vėl įjungiau radiją, tik nebe taip garsiai. Trumpi, lakoniški sveikinimai muzikos fone, kuri nenutilo nė akimirkai (šiaip, skelbiant reklamas, muzika nutildoma). Bet kur tie mūsų Dauntauno saliutai? Jų nebuvo! Tiksliau, jie buvo, ir kas žiūrėjo televizorių – juos matė, taip pat ir Lietuvoje. Ten gal net geriau, nei daugeliui buvo matoma Čikagoje. Galėjo bent įsivaizduoti naujametį amerikinį rojų, kurį iš tikrųjų sudaro daugiausia europiečiai studentai, šiaip pramogaujantys turtuolių vaikeliai ir smarkesni visokio plauko vietiniai dykūnai.

Tačiau mes, būdami visai šalia Dauntauno rojaus, nieko nematėme – absoliučiai nieko, tarsi šiame mieste nieko ir nevyktų. Buvome įsitikinę, – saliutai yra, tik mums juos užstoja masyvūs tolimų dangoraižių pastatai, kurie naktiniame fone atrodė gana niūrūs. Gal vis dėlto per arti privažiavome, iš toliau gal būtume ką nors ir išvydę, tačiau tie svarstymai jau nebeturėjo prasmės. Teko užvesti variklį ir pasukti atgal. Buvo gaila vaikų, nes jiems tas simbolinis perėjimas į dvidešimt pirmą amžių buvo reikšmingas ir kaip biografinis faktas, ir kaip dvasinis poreikis. Juk jie tikėjosi kažko ypatinga! Kažko tokio, ko jiems pavydėjo Lietuvoje likę draugai. Kurie, gerai žinojome, Naujuosius sutiko visiškai kitaip.

Atgal grįžome tuščiomis gatvėmis akompanuojant itin smagiems radijo šlageriams ir tai šiek tiek palaikė šventišką nuotaiką. Bet dairėmės ir akims reginių. Tačiau tuščios gatvės su vos vienu kitu pavėlavusiu automobiliu nerodė jokių gyvybės požymių. Ir nei greta, nei kur toliau – jokių saliutų. Jau tyčia liepiau saviems dairytis į visas puses. Kas pirmas pamatys bent kokį saliutą! Pamatėme. Vieną ir vienintelį. Kažkur toli priekyje iškilo tarsi didelis apvalus pienės pūkas. Suprantama, visų Čikagos rajonų iš vienos vietos neaprėpsi ir, be abejo, tų nedidelių privačių saliutų tą naktį buvo ir daugiau. Privažiavus arčiau savo rajonų dar išvydome kelias pavienes raketas, bet tuo mūsų naujametės šventės kelionė ir baigėsi.

Kaip vėliau sužinojau, prekyba fejerverkais Čikagos krašte (Ilinojaus valstija) yra paprasčiausiai uždrausta. Tačiau jaunimas vis tiek prisiperka tų petardų ir dar galai žino ko kitose valstijose, kur tokia prekyba neuždrausta (kur nėra ir tokių didelių miestų), ir smagiai saliutuoja. Tik ne per Naujuosius, nes amerikiečiams tai nėra reikšminga šventė, bet Nepriklausomybės dienos vakare. Be kita ko, tada ir daug patogiau – vidurvasaris! O šaltą žiemą, ir dar naktį, amerikiečiai šiltai miega. Nes ryte laukia darbas.

Sugrįžę tęsėme šventišką vakarienę, įsijungėme neseniai pirktą nedidelį televizorių. Tik mūsų kanalai tada dar buvo ne kabeliniai, vien valdiški (jei antena pagaunami, tai ir nemokami), užtai neką terodė. Kažkokie vietinių aktualijų pokštai, reklama, bet labiausiai stebino diskusijos, nežinia kodėl turinčios dominti

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 125

kaip tik tokiu metu. Bet ir vėliau, kaip patyrėme, kino filmų nei koncertų čia beveik nerodo. Tai jau kita tema, nebent reikėtų pridurti, kad absoliuti dipukų dauguma vis dėlto tenkinasi tik antenine televizija, nes kabelinė kainuoja, tačiau svarbiausia – ir ji rodo neką daugiau. Užsisakius kino filmų kanalus, reikia mokėti atskirai už kiekvieną. Taip mėnesinis mokestis išauga maždaug iki šimto dolerių. Be to, darbais užsivertusiems žmonėms ne filmai galvoj. Tačiau, jau sulaukus pensinio amžiaus, žmogų veikia tik inercijos dėsnis. Žmogus tenkinasi praėjusio gyvenimo prisiminimais ir visokios naujovės bei kino filmai jam neberūpi.

Štai taip mes ir sutikome Naująjį amžių. Turint omeny tą naktį ramiai miegojusį milijoninį miestą, sakytume, sutikome normaliai, kaip visi.

Vėliau visgi čia pradėjo labiau gerbti šventes. Ir ne vien Naujųjų, bet ir visas kitas. Pirmaisiais gyvenimo metais prieš šventes akis badydavo ant parduotuvių ir kai kurių įstaigų durų reikšmingi skelbimai, kad jie švenčių dienomis dirbs, po kiek laiko reikalai apsivertė aukštyn kojomis. Daug kur ėmė puikuotis priešingo turinio skelbimai: dėmesio, per artėjančias šventes – nedirbsime!

Amerikiečiai man pasakojo, kad jiems anksčiau buvo įprastos šventiškos nuotaikos, jas mėgsta ir dabar, ypač pietinėse valstijose, kur mažiau pramonės. Tačiau augantys gyvenimo poreikiai ir gamybos tempai vertė žmogų susispausti, suvaržyti savo norus. Tad jei visuotinio darbo fone kartais subanguoja kokios šventinės nuotaikos – tai dėl Amerikos emigrantų įtakos. Ypač daug šventiškumo šiai šaliai suteikia meksikiečiai, nes jie mėgsta muziką ir dainas. Tiesa, jie labiausiai ir užguiti sunkiais, prastais darbais, – gal pagal šio pasaulio korekcijos dėsnį: kad greičiau aklimatizuotųsi prie amerikietiškos rimties ir pamirštų tą savo neramų poreikį linksmintis, švęsti šventes, turėti laisvų dienų.

Manyčiau, jog Amerikoje kintantis šventės vertinimas, kaip ir apskritai gyvenimo įvairovės tendencijos, yra „Žalios kortos“ politikos pasekmė. Nors amerikiečiai į emigrantus žvelgia iš aukšto – atsibasto čia visokie iš atsilikusių kraštų! – kaip tik šie teikia visai šaliai šiokios tokios egzistencinės atgaivos. Juk į Ameriką atvyksta ne vien nauja darbo jėga, bet ir nauja dvasia. Tarsi šviežio kraujo injekcija į pūvantį organizmą. Nors naują gyvybę pažangiausias pasaulyje kapitalizmas tuoj pat pridusina, po kiek laiko nuostolius vėl kompensuoja iš atsilikusių šalių plūstanti energija: visi, čia atskubėję, būna dar tokie gyvi, tokie viltingi, tokie naivūs...

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 126

MERAB MAMARDAŠVILI

Mąstymo estetika

Iš rusų k. vertė AUSTĖJA MERKEVIČIŪTĖ

Pirmas pokalbis

Mūsų pokalbius galima pavadinti mąstymo estetika todėl, kad menas, kaip žinoma, pirmiausia yra džiaugsmas, ir kalbėsime, tikiuosi, kaip tik apie mąstymo džiaugsmą.

Matyt, nėra tokio meno išgyvenimo arba užsiėmimo menu, kuris nebūtų susijęs su kažkokia ypatinga veriančio džiaugsmo būsena. Kadaise Proustas šia dingstimi yra pasakęs, kad tiesos ir talento kriterijum literatūroje, o ši – irgi menas, veikiausiai yra kūrėjo džiaugsmo būsena (nors tikriausiai šią būseną gali išgyventi ir tas, kuris skaito ar žiūri). Tačiau kokia ta būsena, kuri – dar ir tiesos kriterijus? Akivaizdu, kad mąstymas, tiesiogiai susijęs su tiesa, turi savą estetiką, kartais teikiančią žmogui vienintelį džiaugsmą. T. y. noriu pasakyti, kad šis džiaugsmas susijęs ir su mintimi, apie kurią ketinu su jumis kalbėti ir dėl kurios apskritai kyla klausimas: ką tai reiškia? Kokia tai žmogaus būsena? Kam ji, jei jis jau mąsto? Ar tokiu atveju apskritai verta to klausti?

Manau, verta: juk kartais mums iš tikrųjų nelieka nieko kito, tik laukti šviesaus minties džiaugsmo. Apibūdinimą „šviesus“ galima papildyti ir kitais pažyminiais. Pvz., „sąžiningas“, kai žmogaus orumas pasireiškia tuo, kad jis mąsto sąžiningai. Juk daug ką darome per prievartą ir dažnai tai, ką darome, nepriklauso nuo mūsų didvyriškumo ar bailumo. Tačiau yra tam tikras taškas, kuriame, nepaisant jokių gamtos ir visuomenės galių, galime bent jau mąstyti sąžiningai. Esu tikras, kiekvienas iš jūsų tai žinote nepriklausomai nuo to, ar jums teko patirti ne tiesiog sąžiningumo būseną, o sąžiningos minties būseną. Būtent

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 127

tai, ką žmogus patiria, kai jame staiga įsiplieskia nežinia iš kur atklydusi kibirkštis, kurią galima pavadinti dieviška. Taigi egzistuoja ši ypatinga būsena kažkokio veriančio ir kartu atsieto aiškumo, nostalgiško ar saldžiai ilgesingo aiškumo, apie kurį prasminga klausti. Net nelaimę esant mintyje (tame, ką vadinu mintimi ir ko mes kol kas nežinome) galima suvokti šia skambančia, veriančia ir, kad ir kaip būtų keista, džiaugsminga gaida. Nors, atrodytų, koks džiaugsmas gali būti nelaimėje?! Žinoma, tik toks, kad mąstai. Galima mąstyti ir tada, kai skauda, galima patirti džiaugsmą dėl to, kas stojo priešais veriančiu aiškumu. Kai žvelgi nusvirusiomis rankomis, vis dėlto niekas negali iš tavęs atimti to, ką matai, žinoma, jei matai.

Panašias būsenas, esu tikras, patiria kiekvienas, nors jas sunku paaiškinti, nes jos ištirpusios kitose būsenose. Tarkime, tokią būseną gali sukelti neatsakyta meilė, ir, be abejo, tada tapatiname ją su meile, neatskiriame vieno nuo kito. T. y. nesiekiame savo būsenoje įžvelgti mintį, o ne meilę. Arba dar vienas pavyzdys – teisingumas. Sakykime, žvelgiame į du susikibusius priešus, plėšiančius vienas kitam gerklę, ir žinome, kad jie – tikri broliai, tačiau jie to nežino, jie tęsia kovą. Tačiau tu žinai, matai, bet pasakyti negali, nes negali primesti kitam saviškio jo veiksmų prigimties suvokimo, jei jis pats savęs nesupranta. Juk jis nesupranta, kad tas, kurio nekenčia, iš tikrųjų yra jo brolis. Tu iš šalies aiškiai matai – o jis nemato. Tavo akivaizdoje tragiškai sukibo priešiškumo ir neapykantos aplinkybės, o tu matai visiškai kitą prasmę – absoliučiu, tačiau neįrodomu aiškumu. Šio negali įrodyti nei sau pačiam, nei susikibusiems priešams-broliams. Tad negali jiems ir padėti. Tačiau matai kitą prasmę – jų brolybę, taigi šią gebą matyti vis dėlto lydi ir džiaugsminga gaida. Kad ir kas nutiktų, kad ir kaip jie vienas kitą draskytų, kad ir kur garmėtų pasaulis, tikrojo šių žmonių ryšio – jų brolybės – suvokimas ir yra tai, ką tu išvydai, ir tai vadinasi mintimi arba tiesa. Štai jau įvyko, negana to, įvyko negrįžtamai, ir su šia negrįžtamai įvykusia mintimi, taviškio suvokimo suvokimu, ir susijęs džiaugsmas.

Vadinasi, džiaugsmas – tai negrįžtamai įvykusios prasmės pojūtis. Kaip tik jam galima taikyti žodį „estetika“, nes jis būtinai numano kažką jutiminio. Juk estetika irgi neatsiejama nuo sensualaus, jutiminio prado, nors tai – tiesiog žodis, tačiau ir jis turi savą jutiminę materiją, teikia jutiminį džiaugsmą. O dažai, spalva? Nors spalva ir yra prasminga, tačiau kartu ji džiugina mūsų jausmus. Ir minties padėtis šiuo požiūriu ypatinga, ją aiškinant būtina pakalbėti apie sutapimą.

Egzistuoja ir vyksta labai keisti sutapimai. Apie juos man irgi teks kalbėti, kad nesijaustumėte suglumę, kad neatsirastų nevisavertiškumo jausmo. Kad neatrodytų, tarkime, kad jūs – menki, o filosofo mintis – didi ir jums nepasiekiama. Kol kas sąlygiškai pavadinsiu tai koincidencija, t. y. sutapimu, pabrėždamas: jei kažką pagalvojote, tai egzistuoja, net jei kas nors jau anksčiau yra tai pagalvojęs. Kartoju, kažkas, ką pagalvojote, – jūsų, net jei sutampa su kito žmogaus mintimi, tačiau kol kas į tai nesigilinkime.

Iš pradžių noriu atkreipti jūsų dėmesį į tokią aplinkybę (akivaizdu, jūs apie tai irgi susimąstydavote, kaip ir aš): kodėl žmonėms patinka hierarchija ir jie pasirengę be galo samprotauti apie tai, kas aukščiau – meninė ar mokslinė tiesa? Menas ar filosofija? Filosofija ar mokslas? Jausmai ar mintis? Tuo pagrindu susiformavo paplitęs vaizdinys, kad apskritai didžiausias džiaugsmas ir aukščiausia žmogaus būsena – meninė būsena (šis vaizdinys nepastebimai suteikia kažkokią

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 128

ypatingą privilegiją menininkui, artistui, rašytojui). O man visada atrodė, kad šie žmonės pasižymi kažkuo, kas tik padeda jiems pasiekti meninio efekto, kurio priežastis – pojūtis, nusisekė ar nenusisekė darbas. Todėl, tarkime, poetui, kuris stengiasi išreikšti savo būseną žodžiu ir kuriam nepavyksta visiškai aiškiai suvokti, ką patyrė, visada prieinamas tarpinis, pasitenkinimą sukeliantis pasisekimo sluoksnis. T. y. tiesioginė jutiminė eilėraščio materija. Dėl kokių nors priežasčių nepatyręs visiškos sėkmės minties lygiu, nes eilėraštis – irgi mintis, poetas gali patirti pasitenkinimą tarpiniuose sluoksniuose. Pvz., per kokią nors unikalią aliteraciją, gebančią atpirkti nevisišką esminę sėkmę. Tačiau tokiu atveju vargiai teisingi Prousto samprotavimai apie poetinį džiaugsmą, kaip aukščiausią džiaugsmą, jei yra šis, sakytume, vožtuvas, nuleidžiantis perteklinius kūrybinės energijos garus. Kai nevisiškai realizuota dvasios įtampa vis dėlto gali sukelti pasitenkinimą pasiekus sėkmę tarpiniame jutiminės konstrukcijos sluoksnyje (juk eilėraštis – būtinai protinė konstrukcija). Ir galima bent kažkuo pasidžiaugti, netgi jei tai ne minties džiaugsmas. Vadinasi, kartu jau atskyriau minties džiaugsmą nuo kažkokio kito, estetinio, džiaugsmo.

Visa tai kalbu ta dingstimi, kad tokio mąstymo būsenoje kaip tik ir gali pasirodyti, kad pamąsčiau kažką įdomaus, bet paaiškėja, kad žmonės taip jau yra galvoję. Šiaip ar taip, kadaise panašią mintį aptikau skaitydamas Jevgenijų Baratynskį. Nors, regis, jis ne visai pagrįstai tarp menininkų išskiria būtent žodžio menininką, poetą (supriešindamas tokį su tapytoju, skulptoriumi ir muzikantu, kuriems itin svarbi jutiminė materija) ir paskelbia jį mąstytoju. T. y. mano prieštaravimas, adresuotas Proustui, skirtas ir Baratynskiui, nes žodis irgi turi materiją, ir kaip tik apie ją kalbame. Vienas jo eilėraštis skamba taip:

Резец, орган, кисть! счастлив, кто влеком
К ним чувственным, за грань их не ступая!
Есть хмель ему на празднике мирском!
Но пред тобой, как пред нагим мечом,
Мысль, острый луч, бледнеет жизнь земная!*

Skaptu, vargonais, teptuku teiki
Palaimą juslėms, jei vien jų pakanka,
Panirdamas pasaulio šventės svaiguly!
O prieš tave, Mintie, aštrusis spinduly,
Tarsi prieš nuogą kardą žemė blykšta!

Galbūt jus kaip ir mane nustebins šie žodžiai: „<...> prieš tave (Mintie) <...> prieš nuogą kardą“, tačiau, kartoju, žodžiai – irgi materija. Juk mintis neturi jokių puošmenų, jokios jutiminės medžiagos (čia džiaugsmas, čia šokinėk), jokio tarpinio sluoksnio. Jei nenusisekė mintis, nenusisekė niekas. Negelbės nei aliteracija, nei retas skambus rimas, nei, atrodytų, sėkmingai ir aiškiai perteikta miglota nuotaika, ką kartais įstengia poezijos magija ir ką galima suvaidinti net ir nenuėjus viso kelio iki minties. Kaip šiame eilėraštyje: „Mintie, aštrusis spinduly, <...> žemė blykšta“, t. y. „nublanksta“ žemiškojo gyvenimo spalvingumas, jo jutiminiai atspalviai, patys savaime užtikrinantys pasitenkinimo galimybę. O mums, ketinantiems džiaugtis mintimi taip pat, kaip džiaugiamės menu, tiesio-

* Баратынский Е. Полное собрание стихотворений. – Л., 1989. – С. 195.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 129

giai duota pati mintis. Kadangi tik minties džiaugsmas, minties estetika slepia kažką, išskiriantį ją iš viso kito: „prieš nuogą kardą“ – arba viskas, arba nieko. Jei prisiminsime veriantį aiškumą, šis veikiausiai labai primena tokį „nuogą kardą“.

Gebantis teikti džiaugsmą, veriantis, saldžiai ilgesingas aiškumas, kai neįstengi atlikti jokio veiksmo, nepajėgi išrišti tai, ką regi, įmanomas tik tuo atveju, kai regi jį apnuogintą, koks jis yra savaime. Tik apnuoginti jį sunku. Jaunystėje tokia apnuoginimo būsena perveria mus tarsi žaibas – akimirksnis, ir nebėra. Ne kiekvienas paskui išmoksta visu savo gyvenimu ir treniruotais proto raumenimis išplėsti šį aiškumo mirksnį. Iš pradžių jis duodamas veltui. Tačiau tam, kad išplėstum jį ir paverstum stabiliu šviesaus minties džiaugsmo šaltiniu, reikia triūsti. Ne kiekvienas gali imtis šio triūso, ryžtis jam, nes kartais tiesiog pasibaisėjimą kelia tai, ką ten išvysti apnuogintu pavidalu, – prieš ką nėra jokių nuolaidų, kompensacijų, atsiprašymų, jokio alibi. Kaip tik todėl taip sunku visa tai paaiškinti. Juolab prisiminus, kad mūsų mintis bet kurią akimirką egzistuoja savo pačios simuliakrų pavidalu. *Simulacrum* lotynų kalba reiškia „vaiduoklis“, „šmėkla“, t. y. kažkas, primenantis tikrąjį daiktą, negyva šio kopija. Tačiau ši reikšmė kryžiuojasi ir su kitu lotynų kalbos žodžiu *simulator*, kuris pabrėžia žaidimo reikšmę, o tai – visiškai natūralu, nes negyvą imitaciją žaidžia gyvas žmogus, ją atgaivindamas. Vadinasi, dažniausiai regime tik *pale simulators* – blyškius daiktų šešėlius. Bet kurią akimirką, kai užsinorėsite mąstyti, jūsų mintis, kartoju, jau egzistuoja kaip minties panašybė. Dėl tos priežasties, kad bet kurią akimirką kalboje yra visi žodžiai. Vaizdžiai tai galima nusakyti taip: tarsi būčiau akimirkai pakilęs nuo šios kėdės, pažvelgęs į kitą pusę, paskui atsigręžiau, panorau vėl atsisėsti, o ten jau sėdžiu aš, kokį mane vietoj manęs pamąstė kiti.

Kas iš mūsų nežino tokio potyrio? Dar mums nespėjus ko nors patirti ir išreikšti, tai jau egzistuoja kaip simuliakras. Tarkime, kai žvelgdami į žmogų, vartojantį tuos pačius žodžius kaip ir mes, keliantį klausimus, kurių neįmanoma atmesti, nes jie sudaryti visiškai logiškai, kartu patylom galvojame: viskas – ne tai. O kas gi – ne tai? Kodėl? Tiesiog todėl: jei egzistuoja žodžiai, iš jų galima sudaryti milijonus protingų klausimų, į kuriuos neatsakys tūkstančiai išminčių. Antra vertus, bet kaip kombinuojant tuos pačius žodžius, galima gauti atsakymą-simuliakrą arba atsakymo į bet kokį klausimą šešėlį. Vadinasi, ir mūsų norą suprasti tokį žmogų, norą, kurį išgyvename kaip neabejotinai akivaizdų ir reikalaujantį mintinio išsprendimo, jis suvokia tuo pačiu lygiu, nes visada yra verbalinis pasaulis (pavadinsime jį taip), pats gimdantis tariamus klausimus, tariamas problemas, tariamas mintis, ir atskirti jas nuo tikros minties iš esmės neįmanoma.

Imkime, pvz., Puškino frazę „Pasauly laimės nėr, yra ramybė ir valia“ ir paklauskime: ar žmogaus, sakančio „noriu ramybės“ ar „siekiu ramybės“, trokštamą ramybę galima atskirti nuo tingaus žmogaus geidžiamos ramybės? Žodis „ramybė“ mane dešimtis kartų įpainiodavo kaip tik į tokią situaciją – ypač rusų kultūros, kurioje labai stiprus antimiesčioniškumo kompleksas, kontekste, kai įprasta manyti: jei žmogui gerai, tai jau savaime blogai; vadinasi, pagal apibrėžimą jis – miesčionis. Galėtume tai ir toliau šifruoti, tačiau grąžinu jus prie realios gyvenimiškos situacijos, kai, man regis, daugiausia, ko išties gali norėti, – vidinė ramybė. Tačiau kuo ši „vidinė ramybė“ skiriasi nuo tingaus žmogaus pa-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 130

geidaujamos ramybės? Kaip atskirti vieną nuo kitos ir kaip suformuluoti klausimą? Kodėl vienas klausimas protingas, kitas – kvailas? Juk atskirti protingą nuo neprotingo jau ir būtų proto aktas, tačiau, proto aktu atskyrę simuliakrą nuo proto, neįstengsite apibrėžti paties šio akto, jo kriterijų.

Paskaitų kurse apie Marcelio Prousto prozos metafiziką jau įrodžiau, kad garsus jo romanas – tai dvasinių sielos klajonių arba mistinės kelionės po pasaulį užrašai. Darkart pasitelksiu tąsyk minėtą šių klajonių analogiją su Dante's kelione po Pragarą, kai poetas išvysta garsųjį „apgaulės pabaisos" reginį, kurį aiškiai mato, tačiau staiga pajunta, kad aprašyti jo neįmanoma. To, ką pamatei, neįmanoma perteikti kitam, nes kitoms akims (ar ausims) pasakyti žodžiai gali pasirodyti įprasti. O prasmukti pro šiuos žodžius neįmanoma, nes visada yra tik tie žodžiai, kurie yra. Dante jaučia: jei juos ištars, tai jau bus ne tai, ką jis mato. Ir poetas staiga sušunka:

> Mes tiesą tą, kur panaši į melą,
> Privalom nutylėt, dantis sukandę...

Kodėl? Todėl, kad tą akimirką, kai ketinate išsakyti tiesą, staiga pastebite, kad ji panaši į jau egzistuojantį melą, kad, jums ją išsakius, ji sutaps su egzistuojančiu melu. Todėl tenka tylėti.

Dabar pažvelkime, ką pasiekėme judėdami šiuo minties kalnų takeliu. Pirmiausia praradome jutiminius džiaugsmus: jei rengiamės mąstyti, mūsų neišgelbės tarpiniai laimėjimai. Nuogas kardas prieš mus, minties aštrus spindulys! Ir antra – jei pasiseks, atsidūrę mintyje, esame priversti tylėti. Kadangi bet kurią akimirką yra visi žodžiai ir jie yra simuliakrai. Tačiau, kaip žinoma, žmonės dažniausiai nelinkę tylėti, jų siela pradeda šaukti, pasidaro panaši į judesius žmogaus, kurį pakirto chorėja, liga, kitaip vadinama „Šv. Vito šokiu".

Ši liga pasireiškia tuo, kad visi kūno nariai – kojos, rankos, visa, kas skirta žmogaus gestui ir judesiui, – pradeda judėti savaime, be to, tam tikra tvarka, paklusdami tam tikram ritmui. Tarkime, ranka padaro gestą, paskui kita ranka atlieka tą patį gestą, po jos – koja, ir gyvas žmogaus kūnas tampa automatiniu savaeigiu mechanizmu. Tačiau įsivaizduokite, kad šio mechanizmo viduje – gyva siela, kad tai ji atlieka judesius prieš savo valią. Kaip ji turėtų klykti per šių priverstinių judesių ciklą! Jei, tarkime, ištęstume juos laike ir įsivaizduotume, kad galbūt visas mūsų gyvenimas yra toks pat Šv. Vito šokis? Kai žmogus įsisuka į šį šokį ir negali iš jo ištrūkti. Ar siela nuo to nustoja egzistuoti? Juk ji kažkur užsislėpė; gyvas suvokimas, gyva siela – juk ji kažkur egzistuoja?

Tai štai, paėmę šią metaforą, pratęsę ją laike ir tarę, kad tokia būsena gali trukti, sakykim, ne penkias minutes ir reikštis ne kaip liga, bet tęstis visą gyvenimą, lydima nenutrūkstamo kalbėjimo, išgyvenimų ir t. t., ir turėtume egzistencinį Šv. Vito šokį. Tokiu atveju vienintelis įmanomas pažinimas toks: galiu jausti gyvą būseną, tačiau vieta jau užimta; pasisukau, o ant kėdės sėdi simuliakras, antrininkas, ir man nėr kur dėtis su savo mintimi. Vadinasi, minties srityje galima patirti ne tik džiaugsmą, bet ir tragišką nebuvimo skausmą, pakliūti į aplinkybes, kai konkretus, suderintas pasaulio mechanizmas tiesiog išstumia, tarsi luitas užgriūva mano neabejotiną gyvą būseną. Atrodytų, man visiškai akivaizdus maniškis Aš, tačiau jam vietos tikrovėje nėra. Dažniausiai tai ir vadinama saviraiškos problema, kai žmogus kalba apie kažin ką neišreiškiamą ir kenčia, kad kiti jo nesupranta, kad kaip tik šiam gyvam išgyvenimui neatsiran-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 131

da vietos veiksmų ir ištarų (kurios irgi yra veiksmai) pasaulyje, kad ši vieta jau užimta.

Panorau pajudinti ranką, o ji jau juda Šv. Vito šokio sūkuryje.

Tačiau ženkime toliau šiuo vinguriuojančiu takeliu. Kadaise grindžiant ir kuriant mokslinį požiūrį į daiktus, t. y. kuriant objektyvų mokslinį pasaulio paveikslą, mąstytojai pateikė pavyzdį, kaip skiriame mokslinę tikrovę nuo regimos tikrovės. Jie samprotavo daugmaž taip (tardami, kad skirti patį mokslinį vaizdinį nuo tikrovės ir reiškia atlikti minties aktą): jei būtų įmanoma sustabdyti Mėnulio judėjimą orbitoje rankos judesiu, tai būtų visiškai mistinis aktas. Juk žmogus negali sustabdyti jo mintimi, mintis nevaldo tikrovės. Tačiau, anot tų pačių mąstytojų aiškiai aptarto požiūrio, iš tikrųjų nemažiau mistinis ir pats mūsų rankos judėjimo aktas. Įsigilinkite, kokiu būdu mintimi galiu išjudinti ranką? Kas tai žino ir kas, kalbant pseudomoksline kalba, gali pateikti tokio įvykio modelį? Kaip apskritai įmanoma, pirma, priversti materialų daiktą judėti ir, antra, kartu mintimi koordinuoti visus tokio judėjimo elementus? Kiekvienas anatomas, įvertinęs tik dviejų raumenų derinio galimybes, pasakys, kad to padaryti neįmanoma. Ir vis dėlto dvasinis įsakymas (mintis) išjudina ranką. Tai tokia pati mistika, kaip ir sustabdyti Saulę arba Mėnulį.

Šis siaubingai paprastas ir kartu mįslingas pavyzdys susijęs su minėta gyvastimi, kuri gali būti nuslopinta ir ieškoti išraiškos. Ir kol viskas gerai, veiksmai, kurių negalime atlikti vien gryna logika, bet atliekame kažkokiu dvasiniu įsakymu, – atliekami, įvyksta. Visos aplinkybės susiklosto taip, kad, žmogui panorus pajudinti ranką, jis ją judina. Tačiau juk būna dar ir išraiškingas judesio aktas. Ir jei, nepriklausomai nuo mūsų, kaip Šv. Vito šokio atveju ne viskas vyksta sklandžiai, rankos judesiai gali tapti neišraiškingi. Jau nekalbant apie tai, kad minties išreiškimo akimirką ji išsidėsto n taškų, vadinasi, kai aš samprotauju, o jūs ką nors suprantate, mano mintis tuo pat metu egzistuoja ir jūsų galvose. Tačiau, kaip tai vyksta, niekas nežino, nors, jei vyksta, sužinome tai iš suvokimo akto.

Grįžkime prie to, ką užfiksavome. Tarkime, suvokiame kažkokią būseną; sąlygiškai pavadinsime ją išgyvenimu. Paskui vesime šį išgyvenimą link minties būsenos, tačiau kol kas nežinome, kas tai yra. Pavadinsime tai tiesiog mūsų išgyvenama būsena, kurią patirdami esame akivaizdžiai gyvi. Nepaisant to, kad šiai gyvai būsenai gali nebūti vietos. Kaip dabar suprantate, tai anaiptol nėra paprastas klausimas. Jis susijęs su kažin kokia visatos paslaptimi. Pavyzdys su Mėnuliu įtikino, kad net paprastas rankos judesys paslaptingas, kad kartu gali vykti koordinacija elementų, kurių pernelyg daug mūsų protui ir kurie, antra vertus, nesuderinami vienas su kitu, kaip materija nesuderinama su dvasia.

Juk mūsų sielos ir kūno jungtyje esama kažkokios paslapties. Beje, Descartes'as kadaise įspėjo (nors jam dažnai priekaištauja dėl dualizmo, tariamai padalijusio pasaulį į dvi substancijas – mintinę ir kūnišką), kad gali egzistuoti trečia substancija, kūno ir sielos sąjunga, ir šio egzistavimo neįmanoma iš niekur išvesti. Savaime suprantama, kad, darydamas šią prielaidą, jis rėmėsi saviške substancijos samprata, tačiau nemanau, kad XX a. ją būtų paneigęs. Filosofijos kalba substancija iš tikrųjų galima vadinti tai, kas jau nebeturi jokio kito pagrindo, į nieką kitą nesuvedama, kokia yra, pvz., materija. Nors galima tarti egzistuojant ir mintinę substanciją. Tačiau, pasak Descartes'o, yra dar viena substancija, kurios apskritai, regis, neturėtų būti. Turiu omeny jau minėtą koin-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 132

cidencijų fenomeną, žmonių jausmų sutapimą, tarkime, per meilės pasimatymą. Juk tai akivaizdžiai tokia pat paslaptinga sąjunga kaip ir rankos judesys, tokia pati daugybės elementų koordinacija, kupina tam tikro turinio, kurio negalime pakeisti mintimi. Mintis šiai tikrovei bejėgė, ir žmogus nepajėgus į ją įtraukti kokio nors išgalvoto elemento. Taip, jei pasiseks, jis gali absoliučiai aiškiai suvokdamas išvysti panašių aplinkybių sukibimą. Tačiau savaime šis suvokimas, kaip įvykis pasaulyje, nepaklūsta proto savivalei.

Kartu noriu paskatinti jus patirti šį pojūtį, kad mintis nevalinga, kad ji – reiškinys, kurio negalime įgyti tiesiog užsigeidę. Negalima užsinorėti ir pamąstyti. Ne mūsų grynas protas pagimdo mintį. Ją tegalime patirti kaip įvykį, kai judant susimezga gijos to, kas nutinka netikėtai. Taip pat, kaip jos susimezga ką nors suvokus, kai to suvokimo neįmanoma perduoti, jei jūsų nesupranta. Todėl to, ką sakote, neįmanoma perteikti jokiomis loginėmis bendravimo priemonėmis, nes nesate susiję su pokalbio dalyviu kažkokiu kitu būdu, kuriam aprašyti reikia kitokių sąvokų ir kitokių vaizdinių.

Tuomet paprastai sakoma: lemta arba nelemta. Tarkime, kažką dėstai klausytojams, jie tavęs nesupranta, ir mintyse tari sau: na, nelemta. Nesakai, kad klausytojai neprotingi, kad pats nepakankamai gerai paaiškinai, ne. T. y. mintis kažkaip susijusi ir su lemtimi, tiksliau, su tuo, ką filosofai vadina egzistavimu arba būtimi. Kodėl taip atsitinka? Kai tiriame aplinkybes tos gyvasties, kuri netelpa Šv. Vito šokyje, kalbame apie būtį, nes jau suvokiame save kaip gyvus. Tačiau labai dažnai mūsų padėtis tokia, kad tenka su kartėliu ištarti: tai – ne gyvenimas, ne egzistavimas. Ištariame tai veikiau požiūriu žmogaus, nors ir įtraukto į Šv. Vito šokį, tačiau primenančio voverę rate. Juk gyva voverė, žvelgdama į savo judesius, irgi galėtų pasakyti: tai – ne gyvenimas. Panašiai ir mes, pasiekę tam tikrą tašką, teigiame: tai – ne gyvenimas, ne mano egzistavimas. Vadinasi, žodis „egzistavimas“ išnyra ten, kur atsiranda gyva kažko akivaizdybė (kol kas sąlygiškai tai vadiname mintimi), kas gali būti nusisekę arba nenusisekę, netinkama. Pvz., esant puikios nuotaikos pasielgti taip, kaip viena Maupassant'o apsakymo moteris, išgyvenusi nuoširdų jausmą ir pabučiavusi savo vyrą, laikantį rankose pliauskas ir ketinantį jas mesti į židinį.

Žinoma, šis gestas buvo be galo išraiškingas, tačiau aplinkybės – netinkamos. Todėl prisiminus, ką anksčiau kalbėjome apie išraišką, norom nenorom, kyla klausimas: ar tokiu atveju apskritai galima ką nors išreikšti? Ką reiškia išreikšti jausmus? Žinoma, ir pats klausimas leidžia numanyti: išreiškimas neatskiriamas nuo egzistavimo, nuo to, kame esame. Tada, matyt, telieka padaryti išvadą (žengiame dar vieną žingsnį), kad jis susijęs su kažkokiu realizacijos pjūviu: įvyko arba neįvyko. Juk negali kažkas vykti ir kartu neįvykti, neatsitikti su gyva siela žmogaus, apimto Šv. Vito šokio. Jei įvyks, jei pajudinau ranką ne ištiktas chorėjos priepuolio, bet sąmoningu judesiu ištiesiau ją daikto link, vadinasi, tai nutiko. Viskas sutampa. Deja, labai dažnai ir ypač tada, kai pretenduojame į santykių abipusiškumą arba šaukiamės teisingumo, elgiamės ne pagal požymį „įvyko–neįvyko“, „realizavosi–nesirealizavo“, įgijo būtį ar ne, o remiamės savo psichologinėmis būsenomis. Antai nepastebime, kad psichologiniu požiūriu sąžiningumo pastanga, jo protrūkis gali būti mums neabejotini, ir vis dėlto protrūkis – viena, o sąžiningumas – kita. Teisingumo ketinimas – viena, pats teisingumas – kita.

Todėl grįždami prie mūsų pagrindinės temos apibūdinsime tą kitą, „prilipdytą“ prie teisingumo ir sąžiningumo, tinkamesniu žodžiu – menas, triūsas, nes

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 133

mūsų uždavinys – suprasti, kad, siekiant teisingumo triumfo, teks gerokai paplušėti. Štai čia ir atsiranda vienintelis kelias į mintį, nes kartu numanome skyrimą, pradedame skirti mūsų išgyvenamą empirinę būseną nuo tikrovės. Arba, kitaip tariant, imame nepasitikėti empiriniu mūsų pačių psichologinių būsenų neabejotinumu, ir kartu su šiuo nepasitikėjimu atsiranda supratimas, kad nepakanka tiesiog trokšti gėrio tam, kad šis nevirstų blogiu, kaip paprastai nutinka. Tam reikalingas ypatingas talentas, gebėjimas. Gėris – tai menas. Vadinasi, minties pradžios momentas yra tai, kad galima pasakyti sau: empiriniu būdu (neabejotinu išgyvenimu) duotas gėris tėra noro, ketinimo atmaina, o realus gėris – kažkas kita.

Istorinėje filosofinės terminologijos kūrimo eigoje tokį skyrimą imta žymėti dviem terminais – „daiktas“ ir „daiktas, kaip toks“, – tariant, kad esama teisingumo ir gėrio, egzistuojančio empirinių faktų lygiu, antra vertus, gėrio ir teisingumo „savaime“ (šią abstrakčią idealizmo sąvoką galima susieti ir su kitais terminais: įvyko, iš tikrųjų atsitiko, realizavosi). Pakartosiu darsyk: pasirodo, nepakanka psichologiškai patirti gėrio ketinimo, reikia dar kažko, tad šį „kažką“ ir mūsų žingsnį jo link galima pavadinti mintiniu žingsniu. Gėrio ketinimą neabejotinai išgyvena bet koks ištižęs žmogus, panašiai bailys išgyvena drąsos pojūtį arba norą būti drąsiam. „Gėris savaime“ potencialiai atsiranda tada, kai pradedame nepasitikėti pačiu gėrio išgyvenimo faktu. Kitaip tariant, pradedame suprasti, kad žmogus – būtybė, kuriai neegzistuoja kartą visiems laikams duotas natūralus gėris, natūralus teisingumas, natūralus sąžiningumas. Beje, pagal šį požymį kai kurių kultūrų raidoje skiriasi ištisos istorinės epochos. Antai religijos požiūriu raštinga ir nušlifuota Europos kultūra šiuos dalykus jau seniai apmąstė. Iš tikrųjų religijos kalbos ir prireikė tam, kad galima būtų skirti gėrio siekiantį žmogų nuo ištiesgero žmogaus. T. y. skirti gėrį, kaip psichologinę kokybę (prancūzai tokiu atveju sako *velléité* – pastanga, gėrio užmačia), nuo gėrio savaime. O infantiliose kultūrose, kaip antai rusų, tokia kalba atsiranda kur kas vėliau ir, kad būtų suprasta, reikalauja daug didesnių pastangų. Minėtas skyrimas rusų literatūroje, garsėjančioje sąžiningumu ir žmoniškumu, iš esmės atsiranda tik Dostojevskio kūriniuose ir atsiranda per kančias.

Šis skyrimas unikalus, todėl net galima teigti, kad rusų kultūra taip ir praėjo pro Dostojevskį jo neišgirdusi; šiuo požiūriu jis pats irgi praėjo pro save, „neįsėdo į traukinį“, kaip mąstytojas veikiau tiesiog sistemindamas savo būsenų aprašymą. Nors, kaip rašytojas, literatas, jis – neabejotinai genialus reiškinys. Ir ne jo kaltė, kad garsusis romanas „Pažemintieji ir nuskriaustieji“ po Belinskio pradedamas suvokti kaip kūrinys, atliekantis žmogaus gynimo misiją, būdingą rusų literatūrai, visada stojusiai už pažemintuosius ir nuskriaustuosius. Iš tikrųjų keistai liko nepastebėta, kad šiuo romanu kaip tik visiškai apverčiama tokia pozicija. Kadangi jame vaizdžiai parodoma, kokį blogį gali sukelti geri ketinimai, jei jie tėra natūralūs, t. y. pagimdyti mūsų psichikos mechanizmo. Vadinasi, su neturtu nereikia sieti jokių privilegijų, žodis „neturtingas“ anaiptol nenusako žmogaus, apdovanoto socialinio teisingumo jausmu. Priešingai, anapus neturto ir skurdo dažniausiai slypi pyktis, puikybė ir neapykanta aplinkiniams. T. y. šiame romane pateikiamas tipas žmogaus, kuris savo neturtu, savo nelaime tegali bausti aplinkinius. Pasirodo, net tokių psichologiniu požiūriu gerų žmonių gėrio troškimas sukuria aplink juos blogį, vargiai prisisapnuosiantį užkietėjusiems piktadariams.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 134

Antras pokalbis

Ankstesniais samprotavimais mėginau nurodyti taškus, kuriuose atsiranda kažkas, ką vadiname mintimi arba mąstymu. Šiuos taškus supa įvairūs žodžiai: koincidencija, sutapimas, koordinacija, natūralu–nenatūralu, realizuota–nerealizuota, įvyko–neįvyko ir kt. Tai, kad vartoju šiuos žodžius, pirmiausia susiję su metafizinėmis kalbos neįmanomybėmis. Tačiau šios neįmanomybės egzistuoja ir tikrovėje, su jomis susidūręs filosofas dažnai priduria kitus keistus žodžius. Antai romėnai vartojo žodį *per se* – „kaip toks“. Šį atspalvį sunku suvokti. Tačiau, norėdami išsakyti kokią nors sunkiai suvokiamą mintį apie tikrovę, jie pridurdavo „kaip toks“. Kadangi šiandien mums teks apžvelgti kai kuriuos metafizinius žodžio keblumus, pirmiausia norėčiau atkreipti jūsų dėmesį į „neįmanomybę pasakyti“ arba į „žodį, kaip tokį“.

Įsigilinus paaiškėtų, kad žmogaus gyvenimas, kaip toks, tam tikru požiūriu priklauso prie neįmanomų dalykų. Tai sakydamas anaiptol neteigiu, kad jo nėra. Jis yra, tačiau tai keista, nes jis neįmanomas; nesuprantama, kokiu būdu yra, nors neturėtų būti. Įsivaizduokite, kiek dalykų turi susieiti draugėn, kad būtume gyvi tomis mūsų sielos dalimis, kurios trokšta gyventi. Kokiai aibei mūsų sielos dalių turi pavykti atsitiktinai sutikti kaip tik tai, ko joms reikia kaip tik šią akimirką ir šioje vietoje! Juk tai neįmanoma. Kaip dažnai nužudome savo norus ir jausmus, kurie niekam nieko bloga nedaro, tik todėl, kad neturime jėgų, laiko ar vietos jiems įgyvendinti ir juos išgyventi, nužudome tik už tai, kad jie nederami. Nerealizuojame jų. Vadinasi, griežta žodžio prasme „gyvenimas, kaip toks“ – neįmanomas dalykas, ir jei jis įvyksta, tai – išties didis stebuklas.

Štai nuo čia ir prasideda mintis arba filosofija. Mintis gimsta iš nuostabos dėl daiktų, kaip tokių, ir tai vadinasi mintimi. Mintis – ne skaičiavimas: net jei parašiau „du“ ir „du“, o paskui pagalvojau: „du plius du – keturi“, tai dar nėra mintis. Minties negalima pamąstyti mechaniškai, ji gimsta iš sielos sukrėtimo.

Prie tokio pat pobūdžio neįmanomybių priklauso ir meilė. Nors man dabar sunku pateikti absoliučiai nesavanaudiškos meilės pavyzdį, vis dėlto ji pasitaiko. Net jei ši meilė žmogiška ir į ją visada įsipina kokie nors kiti motyvai. Tas pat ir su mintimi. Pvz., stebėtis neįmanomu gyvenimu, tuo, kad jis vis dėlto yra, ir galvoti apie tai – ir yra mintis. Tavęs joje nėra, tačiau ji yra tokia tavo būsena, kuria nešlovini, nepuoši savęs, nekompensuoji kokių nors savo trūkumų, neprisilipdai povo uodegos, nepatiri kokio kito jausmo, nebaudi ko nors pasitelkęs mintį, nesivaržai mintimi su kitu ir t. t. Pažvelkite, kiek istorijoje personažų, kuriems būdingos ne mintys, o būdai, kuriais šie žmonės tik išgyveno kokias nors savo pačių sielos būsenas, visiškai nepriklausomas nuo minties ir atsiradusias iki minties. Kai mintis tiesiog tapo kanalu kompleksams, pavydui, pykčiui, pretenzijoms pasauliui, troškimui teigti save, norui kažkuo save papildyti. Tada suprasite: jei mintis yra, ji tegali būti gryna mintis, o gryna mintis žmogaus rankose – neįmanomas dalykas. Galima pateikti dešimtis ir minties istorijos pavyzdžių, įrodančių, kad žmogus mąsto ne pagal minties turinį, bet pagal išorinį šio turinio turinį ar net jo mechanizmą.

Yra vienas puikus Platono laiškas iš garsių septynių jo laiškų, kurie dažnai skelbiami neautentiškais, klastotėmis, paskui vėl priskiriami jam. Galiausiai įsivyravo požiūris, kad daugumą šių laiškų iš tikrųjų parašė Platonas. Šiaip ar taip, tai įrodo septintas laiškas, adresuotas Sirakūzų tironui Dionisijui. Platonas

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 135

tikėjosi Dionisijaus globos, vildamasis jo pagalbos kuriant idealią valstybę. Tirono ir Platono santykiai buvo gana sudėtingi, keitėsi nuo meilės iki neapykantos; vienu metu tironas net mėgino parduoti filosofą į vergiją. Laiškas parašytas tuo laikotarpiu, kai Platoną pasiekė gandai, kad Dionisijus išplatino kažkokį politinį traktatą, kuriame dėstė idėjas apie valstybę ir tvirtino, kad šios yra Platono idėjų apie valstybę plėtotė. Platono laiške yra sukrečiantys ir labai reikšmingi žodžiai. Juose įdomūs du metafizikos paradoksai.

Platonas staiga pareiškia: iš to, ką jūs rašote, yra aišku, kad rašo žmogus, kuris nori pasirodyti esąs mąstytojas (prisiminkite, ką sakiau anksčiau) ir įgyti šlovę, o ne prisiminti. Sukrečiantis žodžių junginys. Niekas iš jūsų ir, manau, nė vienas skaitytojas nesitikėtų, kad šioje eilutėje staiga iššoks šis paskutinis žodis. Aš jo dar nevartojau, kai vardijau įvairius mechanizmus, išorinius mąstymui, pakeičiančius mintį. Tačiau jau aptarėme, kad mintis gali būti papuošalas, jei žmogus naudojasi mintimi liaupsindamas save, taigi nemąsto. Ir štai Platonas šifruoja, ką reiškia „nemąstyti“. Nemąstyti reiškia neprisiminti, ir reikia mąstyti, kad prisimintum, t. y. atlikti kažkokį aktą, kad prisimintum. Čia susiduria netikėti terminai. Viena vertus, iššoka žodis „prisiminti“, kuris sukelia netikėtumą, sutirština kontekstą iki paradokso. Paskui seka antras reikšmingas paradoksas, susijęs su mūsų tema. Platonas sako: žmogus, kuris mąsto, kad pasipuoštų mintimi ir paliaupsintų save, o ne tam, kad prisimintų, negali remtis Platono raštais dėl paprastos priežasties: apie ką iš tikrųjų mąsto Platonas (jo mąstymo objektas yra ideali valstybė) negali būti nieko parašyta. Todėl remtis tuo, kas parašyta apie idealią valstybę, negalima, apie šį dalyką negali būti nieko parašyta. Kartoju, apie tikros minties objektą apskritai nieko negalima parašyti. Išreikšti mintį raštu neįmanoma, mintis neišreiškiama.

Taigi vėl susidūrėme su minties neįmanomybe. Ar verta tokiu atveju plūktis su šiomis metafizinėmis neįmanomybėmis, atlikti tokį keistą ir sunkų darbą? Taip, būtina plūktis bent jau todėl, kad einant neįmanomybės link pakeliui tik ir galima ką nors išspręsti. Jei prisimenate, Nietzsche aprašė antžmogio idealą, kuris irgi neįmanomas, utopiškas. Ir Nietzsche žinojo, kad antžmogiais netapsime, tačiau stengdamiesi tapti antžmogiais tapsime bent jau žmonėmis. Todėl prasminga suktis aplink neįmanomybę. Antai Dante irgi puikiai suvokė žmogiškos meilės neįmanomybę ir realizavo aukščiausią jos pakopą, pakeitęs damą Beatričę dama Filosofija. Taip pat pasielgė Petrarca. Kai vienas iš popiežių siūlėsi jam padėti vesti mylimąją, jis išmintingai atsisakė, mieliau pasirinkdamas eiles. Tačiau ne ta prasme, kad jas mėgo. Tai labai sunku nusakyti žodžiais, žmonių kalba mums nuolat kiša kojų. Jau žinome, kad kiekvieną akimirką yra visi žodžiai ir tik tie žodžiai, kurie yra. Pvz., Kantas irgi yra minėjęs, kad Petrarca labiau už viską mėgo eiles. Tačiau jis turėjo omeny tam tikrą kontekstą, be kurio nesuprantama, ką tai reiškia. Paprastai manoma, kad mėgti eiles reiškia mėgti rašyti eiles. Čia ne apie tai kalba. Ar galima paaiškinti tą skaistumo atmainą, kai būgštaujama sunaikinti sąlyčiu su gyvenimo srauto atsitiktinumais tai, kas tegali egzistuoti poetine forma? Žinoma, tai visiškai neprimena žmogaus aistros užsidaryti kabinete, atsiriboti nuo gyvenimo ir rašyti. Petrarca nebuvo „raštininkas“, kuris, užuot gyvenęs, vedžioja raides popieriuje. Neabejotina, eilės jam buvo realus gyvenimas ir reali meilė. Antra vertus, pateiktas pavyzdys nukreipia mus prie evangelinių istorijų. Evangelijoje aprašomi atvejai, tradiciškai vadinami „pavojingomis būsenomis“ arba „pavojingomis mintimis“.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 136

Apie jas apaštalas Paulius yra kalbėjęs: ar nebijai, kad tavo mintis arba tu pats būsi pavojingas kaimynui?

Įsivaizduokite, kad būtina išreikšti tarpusavy nesuderinamų dalykų turinį. Štai, pvz., šiurkštokas ir baisus klausimas: ar galima, atleiskite už proziškumą, miegoti su ugnimi? Žinoma, negalima, ir ne todėl, kad ugnis – turiu omeny vis tą patį Petrarcą – skaistuolis. Ir jis gali tai žinoti, todėl vengti moterų.

Šios dienos pokalbį pradėjau nuo vienos neįmanomos minties charakteristikos, dabar pateikiau kitą jos charakteristiką, derančią su senovės išminčių ištarme: ši mintis – šis žmogus. T. y. vienas žmogus gali išlaikyti mintį, kitas – ne, vadinasi, „ši mintis“ gali būti jam pavojinga, jam jos perduoti nevalia. Visiškai neatsitiktinai minties simboliu kadaise tapo Prometėjas, ugnis, kurią dievai prikalė prie uolos. O ir patys žmonės, perimdami dievų misiją, jau seniai ir gana sėkmingai kala tokius minties įkūnytojus prie uolų ar kryžių. Šiuo požiūriu filosofas arba mąstytojas yra ribinė būtybė, atstovauja tam, ko negalima išreikšti.

Tačiau grįžkime prie Platono, kuris toliau įdomiai kalbėjo, kad kažką, šmėstelėjusį akimirksniu, galima išreikšti tik laisvo pokalbio atmosferoje. Kai šis kažkas gali trumpam plykstelėti ore tarsi kibirkštis tarp kalbančių žmonių, be išankstinio kalbančiojo ketinimo. Juk paprastai kalbą laikome tam tikru išankstiniu dariniu jau gatavai, egzistuojančiai minčiai. Tarsi apvelkam drabužiais egzistuojantį kūną. Tačiau vykstant pokalbiui kažkokia abipusė indukcija staiga pagimdo tokią būtiną ir, atrodytų, neįmanomą išraišką. Platonas manė, kad tam padėti gali tik pokalbis. Ir galbūt kaip tik tai paaiškina istorinį kazusą, ištikusį jo palikimą. Žinote, kad Platonas – nuostabios meninės formos dialogų autorius, o Aristotelis – sausų mokslinių kūrinių autorius. Platonas labiau vertino pokalbį, ne itin mėgo rašyti, o Aristotelis, regis, rašyti mėgo. Galiausiai neliko jokių Platono pokalbių užrašų, liko parašyti jo kūriniai, kurių jis pats veikiausiai nemėgo.

Šiais ilgais išvedžiojimais ir nukrypimais norėjau paaiškinti tai, ką turiu kalbėti apie neįmanomybę balsu, tikėdamasis, kad tai suvoksite klausa. Tačiau čia kol kas neįgyjame tų kompensacijų, regimų tarpinių laimėjimų, kurių prasmę aptarėme ankstesniame pokalbyje. Todėl juos priminsiu jums kitaip, pasitelkęs pavyzdį žmogaus, neturinčio jokių sugebėjimų. Tarkime, žmogus neturi nei muzikinės klausos, nei gebos atkurti šviesą, spalvas, nei sugebėjimo mėgdžioti, jis apskritai neturi jokių talentų, kurie kartais savaime trykšta iš kito žmogaus, užimdami jo jėgas ir laiką. Jei jau nesėkmė, tai tokia, kai nebėra kuo remtis. Kai atsiduri vienas prieš vieną su būtinybe mąstyti nemokėdamas nieko kito, kai esi pasmerktas daryti, kas neįmanoma, tik tada gali iki galo ką nors pamąstyti. Mintis neturi jokių tarpinių kompensacijų ar sėkmių.

Neprisimenu, bet ir nelabai svarbu, kuris iš jųdviejų, Russelas ar Wittgensteinas, 1918 m. Londone per trumpą jų bendradarbiavimo laikotarpį įpykęs išrėžė, kad logika – tai pragaras. Aš irgi galiu patvirtinti: filosofija arba mintis iš tiesų primena pragarą.

Kadaise Descartes‘as manė, kad mąstymu (ta prasme, kuria dabar kalbame) galima užsiimti keturias valandas per mėnesį, o likusį laiką reikia skirti kitiems dalykams. Beje, Platonas irgi tą patį žodžių junginį vartojo kiek kitokiu pavidalu. Kalbėdamas apie šmėstelėjusią kibirkštį jis pabrėžė, kad ši gali šmėstelėti paribyje to, kas įmanoma žmogui. Su tuo susijęs klaikus minties triūsas: tai, su kuo susiduriame, vyksta žmogiškos įmanomybės paribyje, mintis prieinama žmogui iki kraštutinumo įtempus visas jėgas.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 137

Toliau norėčiau pakalbėti apie mintinį gyvenimą, apie mąstymą gyvenime, apie tai, kaip atrandame savo vietą pasaulyje ir gyvenime per mąstymą ir kokiu būdu įvyksta pats mąstymas kaip gyvenimiškas įvykis.

Kartoju, nuostaba yra filosofijos pagrindas. Kartais „nuostabumą“ lengva suprasti atliekant paprastą savistabos aktą. Veikiausiai kiekvienas iš jūsų patyrėte aplinkumos trapumo pojūtį. Šis pojūtis, dažnai aplankantis mus jaunystėje, susijęs su nepakenčiamu suvokimu, kad visa, kas gražu, kilnu, didu, yra nepaaiškinamai trapu ir tarsi absoliučiai pasmerkta žūčiai. Kodėl visa tai būtinai žūva, o visa, kas bjauru, gyvena ir klesti? Tiesiog pasmerkta klestėti, bet šitai minutę šmėstels ir išnyks, tarsi ir nebuvo. Goethe's frazė „Sustok, akimirka žavinga!“, žinoma, anaiptol ne hedonistinė, ne sensualistinė tokio jausmo išraiška. Ne, anapus jos glūdi suvokimas, kad visa, kas didu ir gražu, kažkaip keistai ir nesuprantamai pasmerkta. Tarsi niekuo nesiremia, tiesiog neturi kuo remtis.

Tiktai būtybėms ir tik tokiame pasaulyje, kur visa, kas didu ir kilnu, neišvengiamai pasmerkta ir trapu, tėra įmanoma mintis, nes tokias būtybes galima pavadinti istorinėmis būtybėmis. Jos tokios, nes yra taške, kuris pats yra ant kažkokios beprotiškai vingiuojančios kreivės, supamos chaoso ir žūties. Ir mintis yra klausimas apie tai, kokiomis sąlygomis ir kaip toks taškas gali išsilaikyti ant šios kreivės ir kodėl tokia kreivė apskritai egzistuoja?

Kodėl ir kam apskritai – dabar apverčiu klausimą – reikia triūsti? Kodėl ne viskas yra tiesu? Atrodytų, keistas klausimas. Tačiau juk jūs irgi kada nors esate stebėjęsi, kodėl ne viskas tiesu? Pvz., aš esu geras, noriu gėrio. Bet kodėl, tiesą sakant, jo nėra? Aš jaučiu, patiriu, matau teisingumą. Tad kodėl jo nėra? Aš linkiu jums gėrio. Kodėl dar reikia patriūsti, kad jis įvyktų, ir kodėl tam reikia meno, meistriško triūso? Kodėl istorija liudija, kad geri ketinimai gimdo blogį? Kodėl ne viskas tiesu? Kodėl pasaulis sukurtas šitaip?

Nesuprantama ir keista! Paaiškėja, kad neužtenka empirinės nuostabių jausmų sudėties, nuostabios sielos, nepakanka net visus nuostabiasielius surinkti draugėn. Mat surinkus juos draugėn susidarys tokia skorpionų gauja, Dieve sergėk. Patirtis ir faktai liudija. Paaiškėja, kad atsirastų gėris, reikia triūso. Puikiai žinote, galima parašyti romaną turint geriausių ketinimų, pamokomą romaną, tačiau jis sės ydas, nes blogai parašytas. Keista ir paradoksalu, kad gerai ar blogai parašytas tekstas gali būti susijęs su gėriu ar blogiu. Ir, žinoma, visa tai – gerai arba blogai parašyta, triūsas, menas, meistriškumas – kažkaip rišasi su tuo, ką vadinu mintimi.

Šie samprotavimai aiškiai rodo, kad dalykai, kuriuos vadinu mintimi, anaiptol nėra iššifruoti, – jie kreipia į tai, ką lygiagrečiai šifruosiu kaip žmogaus prigimtį ir jo vietą visatoje. Žinoma, kartu reikia šifruoti ir žmogų, paslaptingą būtybę, kuri ir lieka paslaptinga. Tačiau, net ir neįminę šios mįslės, esu tikras, vis tiek šį tą sužinosime, suprasime ją paknebinėdami.

Apmąstykime neišreiškiamybės pojūtį, primenantį Prousto „nežinomos tėvynės“ temą, kai jaučiame kažkokį nostalgišką atotrūkį nuo to, kur gyvename, su kuo esame susiję, nuo mūsų šalies, geografijos, mūsų papročių. Neabejotina, kad šis nostalgiškas atotrūkis atspindi kažką kitką. Tai ir yra pirmasis minties atspindys. Kaip tik tokia forma randasi mintis, kol kas mums neturinti jokio turinio, jokių apybrėžų, jokio pavidalo, jokio objekto.

Šis pojūtis apskritai būdingas žmogui. Jį galima pamiršti, tačiau jo negali nebūti. Taip tvirtai jis įaugęs į žmogaus konstituciją. Jis būdingas žmogui dėl

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 138

paprastos priežasties: žmonės veržiasi gyventi, žmogus nori gyventi. Nors, antra vertus, apie gyvenimą niekada negali pasakyti, kad jis „štai čia“, t. y. nurodyti jį tašku. Gyvenimo neįmanoma pažymėti, lokalizuoti. Apie jį neįmanoma pasakyti konkrečiai, apibrėžtai, nes gyvenimas – tai visada dar šis tas. Paties gyvenimo neįmanoma „nustverti“ dabar, šią akimirką, nes tai, kas „gyva“, savo esme visada yra kitą akimirką, jei iš tikrųjų gyva. Tarsi plečiasi. Ir anapus šios gyvenimo plėtros negalite jo nustverti.

Bemaž kiekvieną kitą reiškinį galima suvokti taškiniu būdu, o gyvenimo – negalima. Tarkime, matote gyvenimą taške A; kai nustatote jį šiame taške, nustatote taip, kad jis – jau kitame taške B, jei tai iš tikrųjų gyva. Tai ir reiškia, kad „žmogus nori gyventi“. Norėti gyventi – tai norėti užimti dar erdvės ir laiko taškų, t. y. atkurti ir papildyti save tuo, ko patys neturime. Sakykime, myliu Naną – būtybę, pasižyminčią tam tikromis savybėmis ir tuo sukėlusią man meilės troškimą. Nors iš tikrųjų šį mano troškimą pažadino auganti gyvenimo jėga. Kaip tik tai – viena iš erdvių, kur dera pradėti mąstyti, t. y. skirti, ką ir kodėl myli. Ar myli Naną, nes jos mėlynos akys, ar myli ją todėl, kad augi pats? Tavo likimo linijos, priklausomai nuo to, ką ir kaip suprasi, ganėtinai skirsis.

Kol kas iškovojome tokį tikrovės ir vaizdinio skyrimą. Naną myliu, nes jos mėlynos akys ir ji yra tobulybės viršūnė, – tai vaizdinys, o tikrovė (kaip tik ta, kuri tars žodį mano likimui ir uždės atspaudą mūsų santykių apybrėžoms) – kažkas kita.

Žodis „kita“ jau figūravo mūsų pokalbyje. Kalbėjau, kad mus apima nostalgija ir atitinkamai jaučiame atotrūkį nuo mus supančių žmonių, nuo šalies, jos papročių ir tradicijų, kaip tik tada kažkas nežinoma, kita, vilioja mus ir sukelia ilgesį. Dabar pasirodo, kad pirminė „kito“ forma yra štai šis „abstraktus kitas“. Ne tas, kurį atpažinome antru žingsniu, o pasireiškęs pirminiu jaunatvišku, dar miglotu ilgesiu. Šis ilgesys pasimirš, praeis, tačiau jį prisiminsime atpažinę. Antraip mums taip ir atrodys, kad Nanos savybės yra objektas, sukeliantis meilę.

Dar ilgai mes neskirsime vaizdinio nuo tikrovės ir labai vingiuota orbita vis grįšime prie pirminio jaunatviško ilgesio, kito pasaulio ilgesio. Iš tikrųjų kaip tik todėl Platonas nusako mąstymą žodžiu „prisiminti“. Pasirodo, tas „kitas“ jau buvo. Neatsitiktinai tokio pobūdžio dalykai įtvirtinti žmonijos legendose. Įtvirtinti kaip prisiminimai apie auksinį rojų, kurio galėjo ir nebūti. Kaip jaunuolis irgi realiai galėjo nepatirti pirminio „kito“ ilgesio. Todėl Proustas (kurio visa kelionė romane – kelionė į prarastą rojų) vienur sako: kiekvienas rojus – tai prarastas rojus, kurio niekada nebuvo. Tai keistas, paradoksalus derinys – ieškai rojaus, kurio niekada nebuvo.

To „kito“ irgi niekada nebuvo, tačiau tu jo ieškai. Kaip tik tai – reali prisiminimo jėga ir realus objektas. Prisiminimas būtinas, nes, be viso kito, jame glūdi tikrovės ir vaizdinio skyrimas, kitaip mums neprieinamas. Pats skyrimas negali mūsų pasiekti jokiu kitu keliu.

Jokia patirties aibė nepadės išvesti skirtumo tarp tikrovės ir jos vaizdinio. Kiekviena tikrovė mums duota vaizdiniais apie ją. Tačiau jis (šis skyrimas) iš kažkur mus pasiekia, ir platoniškasis „prisiminti“ – vienas iš kelių, kuriais tai įvyksta.

Tačiau yra ir kitų tokio netiesioginio žvilgsnio kelių, žvilgsnio, kuris gali padėti atskirti neatskiriamą. Štai Henri Poincaré pavyzdys, kurį dažnai patei-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 139

kiu. Įsivaizduokime, sakė jis, plokštumą, kurioje gyvena plokščios būtybės. Jos gali judėti šia plokštuma ir pasižymi tuo, kad matas, kuriuo matuoja savo judėjimą iki kokio nors taško X, joms judant link jo, traukiasi pats. Kadangi matas traukiasi ir pačios būtybės traukiasi, jos niekada nepasieks šio taško. Pakeiskite žodį „taškas“ žodžiu „tikrovė“ – ar jos priartės prie šios tikrovės? Akivaizdu, ne. Juk tai – akivaizdi begalybė. Poincaré pamini, kad vienam protingam žmogui atėjusi į galvą mintis, jis pasakęs: atleiskite, tačiau čia – vienas matmuo, bet pažvelkime iš šalies, juk yra ir kiti matmenų, pažvelkime kitaip.

Tai dar viena galimybė skirti tikrovę ir vaizdinį. Žmogus, kuris sugebėtų taip pažvelgti, žinoma, būtų Kopernikas. Šis kitas žvilgsnis – iš šalies, kad pamatytum, jog tai plokštuma ir vienmatė linija, – neįmanomas, nes jam nėra iš kur rastis. Minėtoms būtybėms net negali kilti mintis, kad yra tam tikra tikrovė, kad ji baigtinė, ne begalinė. Ir vis dėlto kopernikų pasitaiko.

Kai pradedi mąstyti, kaip tik tokiu būdu iškyla filosofiniai vaizdiniai. Paskui jie sutraukiami, praleidžiant visus nebūtinus jų atsiradimo būdus, ir pradedama operuoti jau žodžiais: tikrovė, vaizdinys, baigtinumas, begalybė – ir atsiduriate priešais tekstą, kuriame tėra šie žodžiai, tad galiausiai jau nieko neįmanoma suprasti.

Versta iš:
Мамардашвили М. ЭСТЕТИКА МЫШЛЕНИЯ.
Москва: Московская школа политических исследований, 2000

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 140

JŪRATĖ ČERŠKUTĖ

Žodinės fotografijos: šviesoje braukiantys ašaras ir šypsenas

Paėmus į rankas naujausią poeto ir prozininko Henriko Algio Čigriejaus novelių rinktinę „Varna braukia ašarą“ ir verčiant jos pirmuosius lapus, iškart iškyla būsimo jos (per)skaitymo vizija – nuotraukų albumas, įgavęs ne vaizdinę, o žodinę formą. Pačioje knygos pradžioje atspausdintos nuotraukos byloja, kad tai „žmonės, kuriuos galima sutikti šios knygos novelėse“. Tad skaitytojui tarsi nieko kito ir nelieka, tik pasinerti į laukiamą ir pažadėtą susitikimą: nuotraukose užfiksuotų žmonių gyvenimus, keistus, didelius ir mažus nutikimus. Gal ir gerai, kad novelių perskaitymo taisyklės „primetamos“ paties autoriaus, kuris kuklinasi, sakydamas, kad „kūrybos šičia ne tiek ir daug, čia tik aprašymai“. Rinkinio pradžioje ranka parašyta ištarmė (o gal skaitymo raktas?) apie nuotraukas ir novelės veikėjus tarsi provokuoja paraštėje brūkštelti šiek tiek kitką ir kitaip: „Novelėse galima sutikti nuotraukas, fiksuojančias žmones, įrašančias juos į atmintį ir prisiminimus.“

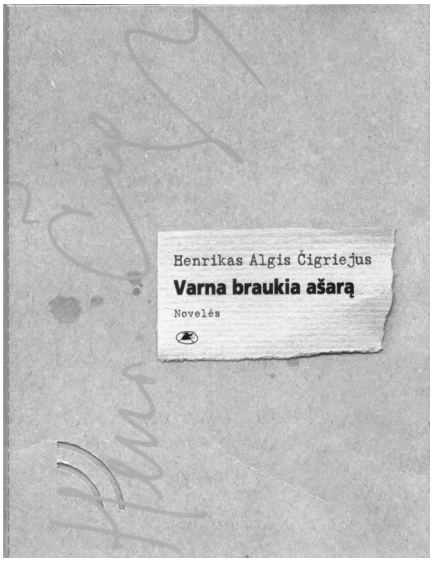

Henrikas Algis Čigriejus. VARNA BRAUKIA AŠARĄ. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007. – 183 p.

Neatsitiktinai pradėjau kalbėti apie nuotraukas, ir ne tik dėl to, kad jų išties šioje gražiai išleistoje novelių rinktinėje yra nemažai. Mane sudomino kitas dalykas: rinkinyje susitinkantys trys skirtingi žanrai – aprašymas, novelė, nuotrauka. Tai trys skirtingi kalbėjimai, pasakojimo būdai, kuriuos jungia vienas didis dalykas – esamos akimirkos sustabdymas, vieno įvykio užfiksavimas.

Skaitydama šią H. A. Čigriejaus knygą dar kartą įsitikinau, kad vyresnioji karta yra gražiai ir šviesiai išsaugojusi žanrą, subtilų novelės pojūtį, kuris man asocijuojasi su skaidriais jausmais, praeities šviesa, atgyjančia dabartyje, ir jaukiais, prielankumą, o kartais net ir skaidrų graudesį keliančiais personažais, su kuriais tarsi savaime susidraugauji. (Beje, ilgą laiką nepaleido įkyri mintis, kad H. A. Čigriejaus proza kažką primena, kol galiausiai atminty iškilo šviesios Antano Ramono novelės, ilgesingai graudūs Broniaus Radzevičiaus apsakymai.) Lygiai tokias pačias mintis ir pojūčius sukelia ir senos fotografijos, kuriose žmonės kupini kažkokios nežemiškos šviesos ir skaidrumo.

Ši H. A. Čigriejaus knyga – iš autobiografinių patirčių ir išgyvenimų bei kūrybinių impulsų dėliojama dėlionė, kurioje neįmanoma atsekti, kiek joje

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 141

tiesos, kiek kūrybinės išmonės, tačiau tą tikrąjį santykį, neabejotinai, žino pats autorius, ant knygos viršelio prisipažįstantis: „Na, be išmonės neapsieita – čia tos irgi tiek ir tiek. Mano tekstų prototipai – ne vienas jau ir iš Amžinybės – gal ir pagrūmoja man pirštu: Algiuk, buvo ne šitaip... Taip, buvo ne visai taip... Betgi čia ne protokolai, o novelės, kurioms išmonė privaloma.“ Galbūt dėl to šelmiškai nepikto pagrūmojimo iš Anapus piršteliu tokie savi ir atpažįstamai draugiški tampa H. A. Čigriejaus novelių veikėjai, atkeliavę iš praėjusio laiko fotografijų. Jie gyvai stoja į akistatą su skaitytoju, atverdami savo subtiliausius išgyvenimus ir atsiverdami patys. Jie juokiasi, kartais net ir nesibaido ašaros nubraukti. Beveik visose novelėse išsaugota praėjusi kasdienybė staiga tampa gyva, neįprasta ir visiškai nekasdieniška, ir, matyt, tik todėl, kad tai, kas praeita, negali būti kasdieniška dabarčiai.

Kiekviena H. A. Čigriejaus novelė, kaip ir reikalauja griežtas žanrinis jos apibrėžimas, vaizduoja vieną įvykį, pasižymi vieninga veiksmo kryptimi, didėjančia įtampa bei efektinga pabaiga, tačiau dažnai tas vienas įvykis pritraukia kitą įvykį ir taip novelės pasaulis išsiplečia iki žmogaus likimo masto. Tokiu būdu mažos apimties kūrinys imasi atverti žmogaus gyvenimo gylį.

Visas rinkinio „Varna braukia ašarą“ noveles labai sąlygiškai, remiantis siužetu, galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmąją sudarytų pasakotojo (autoriaus *alter ego*) prisiminimai iš vaikystės. Jie susiję su artimiausiais žmonėmis. Su vienaip ar kitaip gyvenimą formavusiais įspūdžiais ir patirtimis. Antrai grupei priklausytų kiti pasakojimai, atveriantys pasakotojui lyg ir nepažįstamų, bet elgsena, mąstymu artimų žmonių likimus. Šio rinkinio novelių laikas platus ir ilgas, apimantis ne tik žmogaus gyvenimą, bet ir jo gyvenimą lydinčius istorinius kontekstus – novelėse iškyla pokario Lietuva, gyvai skaitytojo sąmonėje stoja miškinių figūros, tarybinio gyvenimo atributai, kuriuos taip ir norisi įvardyti, priėmus fotografijos žaidimo taisykles, tiesiog portretinių nuotraukų fonu. Nors fonas – tai ne tik laikas, bet ir, žinoma, vieta. Novelių veiksmo vieta beveik „neišklysta“ iš rašytojo gimtųjų apylinkių. Vidugirių kaimas, Saločiai, ten kažkur Rygos pusėn – visa tai leidžia piešti skaitytojui tikrą, jau, deja, nebesantį Lietuvos kaimą, pažįstamą iš Jono Biliūno ar Žemaitės apsakymų. Atgaivinamas jis ir H. A. Čigriejaus novelėse. Ir kaimas tebėra šviesus, žaliuojantis su darželiuose žydinčiais bijūnais ar piliarožėmis, su dideliais sodais, nulinkusiais nuo žiedų, ar dideliais laukais, aidinčiais nuo bulviasodžio talkininkų juoko.

Kiekviena H. A. Čigriejaus novelė turi tvirtą struktūrą (kaip ir fotografija turi tvirtą rėmą), kuri pasislėpusi po žaismingu siužetu ir tokia nuoširdžia aukštaitiška šnekta. Skaitydama tekstus pričiupau save, kadangi irgi esu iš Aukštaitijos, tik labiau Rytų nei Šiaurės, mintyse tarmiškai tariančią H. A. Čigriejaus teksto žodžius – būtent taip mintyse skaitant suskamba tikrasis novelės branduolys – nesumeluotas žmogaus gyvenimo atvirumas bei nuoširdumas. Iš tiesų dažnai paminimas H. A. Čigriejaus kūrybai būdingas „aukštaitiškas koloritas“ tarsi padeda perprasti autoriaus kūrybos ypatumus. (Taip beveik ir girdžiu H. A. Čigriejaus prozą apibūdinantį sakinį – „ana yr paprasta ir naširdi, kalbanti na dūšias“.)

Tačiau kad ir kokios svarbios būtų laiko ir vietos dimensijos, vis dėlto svarbiausias lieka žmogus – tiek novelėje, tiek nuotraukoje. O žmogus rinkinyje yra ašis, sukanti ir išjudinanti aplink save visą pasaulį. Žmogus nuo gimimo iki mirties. Turbūt nesuklysiu sakydama, kad beveik kiekviename kūrinyje subtiliai ir niuansuotai į gyvenimo šėlsmą bei tėkmę įsiterpia ir prisiderina Mirtis ir Nebūtis, arba Kitokia Būtis, kuri šiame rinkinyje nėra

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 142

skaudžiai tragiška ar kelianti siaubą bei baimę. Priešingai – rašytojas ją parodo kaip neišvengiamą gyvenimo antrininką arba tiesiog kitą buvimo polių. Su mirtimi yra susitinkama ir susitaikoma kaip su visų laukiančia neišvengiamybe. Kaip tik šioje gyvenimo ir mirties akivaizdoje nuoširdumą bei draugiškumą kelia H. A. Čigriejaus personažai: Lionginas, keliaujantis per lijundrą namo, Pagojo Juziukas ar Aliukas su dėde Baliu, vežantys karstą. Personažai tebėra išsaugoję mūsų senoliams būdingą Rėdos rato jauseną, tą tiesioginį ryšį su gamta. Gamta jaučia žmogų, žmogus jaučia gamtą. Ir turbūt tik dėl tokio santykio galima net ir sergant pajusti, kaip plyšta debesys ir kaip gydo namų erdvė („Plyštantys debesys“).

Vis dėlto kritiškesniam ir jaunesniam skaitytojui gali kilti paprastas ir įžūlus klausimas: ar verta XXI amžiuje spausdinti knygas, pasakojančias apie tai, ko seniai nebėra? Ar verta graudintis ir liūdėti dėl nebesančio kaimo ir gyvųjų liudytojų? Kam visa tai? Tam, kad nepamirštume to, kas buvo. Dabar pasidarė labai madinga šiuolaikiniuose interjeruose sukabinti senas, praėjusio šimtmečio nuotraukas, kuriose mūsų seneliai ir proseneliai atrodo nušviesti kažkokia mums jau nebepažįstama šviesa. Tad ir šią H. A. Čigriejaus novelių knygą galima laikyti kaip fotografišką praeities liudijimą šiuolaikiniame eklektiškame postmodernizmo interjere. Liudijimą, kuriame susipina aprašymai su itin tiksliai užfiksuotomis akimirkomis. Gal net reiktų sakyti, kad autorius ne aprašo, bet fotografuoja žodžiais. Žvelgia į savo praeitį fotografijos žvilgsniu, kuris mato toliau ir giliau už kasdienį ir įprastą žvilgsnį. H. A. Čigriejaus žvilgsnis jį patį grąžina į gimtąją žemę pačiu gražiausiu būdu – fiksuodamas praeitį su visais svarbiausiais bei artimiausiais žmonėmis, su jų šypsenomis ir ašaromis, taip užrašydamas praeitį kitoms kartoms. Reikia tik pasidžiaugti, kad, perfrazuojant patį autorių, jo proza ir likimas pargabena jį į gimtuosius kraštus ir jo apylinkes dar ne grabe, tačiau literatūrinėse – asmeninėse fotografijose, kurios atlieka vieną svarbiausių – prisiminimo, ištraukimo iš užmaršties ir nebūties – funkcijų. Galima tik žavėtis, kad H. A. Čigriejaus karta, išgyvenusi daugybę keistų bei skaudžių likimo vingių ir lūžių, sugeba į viską žiūrėti giedru žvilgsniu, o praeitį prisiminti šviesiai. Gal dėl to, kad toji karta, anot šių metų Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato aktoraus Vytauto Paukštės, „gyveno įdomiais laikais, kai daugelis paauglių dėl streso ir baimės buvo jau žili“. Gal dėl to akinamo baltumo plaukuose jie ir geba taip skaidriai ir šviesiai su giedromis šypsenomis bei tyromis ašaromis išsaugoti praeitį kitiems.

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

„...atsakymo tuo tarpu dar nėra“

Ne tiek kritinį, kiek skaitymą reflektuojantį kalbėjimą (ar pokalbį) apie Juliaus Kelero naują eilėraščių rinkinį galima pradėti ir nuo šios eilėraščio „šaligatviai“ eilutės: „...atsakymo tuo tarpu dar nėra.“ Pagalvoti apie prasmingą kuriančio žmogaus atsargumą: greitas atsakymas kaip *greitas maistas.* Apie laiko tankinimą dviem prieveiksmiais: *tuo tarpu* ir *dar*. Iš karto pasakyti, kad knygą sudaro eilėraščiai ir fotografijos. Dar vienas poetas, pagautas fotografavimo, kaip savito kūrybinio akto, aistros. Fotografijas galima suprasti ir kaip prasmių tankinimo, glaudinimo ar atitikimų ieškojimo būdą. Nuotraukų gausėja, bet *fotogra-*

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 143

fijų, kuriomis pagaunamas ir sustabdomas gyvenimo mirksnis, atitikimas, nėra daug. J. Kelero fotografijos, tikriausiai itin kruopščiai atrinktos, *sutinka* su tekstais, bet galėtų būti ir atskiros.

Knyga gražiai padaryta dailininko Arūno Gėlūno – grafiko, fenomenologo, kuriančio šio pasaulio reiškinių, pasirodančių, krentančių, nykstančių, bet švytinčių iš suvokiamos prasmės, ir meninę, ir mokslinę kalbą. Kęstutis Navakas sako, kad tai grakšti knyga, barokiškai turtinga įvaizdžių, bet neperkrauta. Teisybė. Knyga kelia ir poetinės elegancijos – su asketiškos, gal šiek tiek rytietiškos, melancholijos atspalviu – įspūdį. Įspūdį – įspaudą ir gerai intonuotame pavadinime: „sniegas, benamis, krentantis“ (to paties pavadinimo ir eilėraštis).

Yra keli dabartiniai poetai, kurie gali sukurti eilėraštį kaip eilutę, tik *vieną eilutę*, pratęsti ją vos kintančiu kartojimu. Įžvelgiama ir vis dar pratęsiama (ar prasitęsianti) pradžia – Antanas A. Jonynas, Donaldas Kajokas, toliau (ypač sausio pradžios publikacija „Nemune“) Aidas Marčėnas (*ruduo žiema ruduo žiema žiema*), Kęstutis Navakas, Daiva Čepauskaitė.

Jau matyti, kad ir J. Keleras. Keli pavyzdžiai, vis pasiklausant ir pavadinimo: „sniegas, benamis, krentantis“; „ir niekas negali atšaukti šalpusnio pražydėjimo, niekas“ („tolstantis rytas“); „štai šaukštelis arbatai, atspindintis dangų“ („rytas“). Tokios frazės – eilutės sufokusuojamos sąmonės iš to, kas kuriuo nors būdu patiriama, dažnai *regima* (kartais ir pats regėjimas: „vaikas žiūri į juodą eilutę...“) ar net *geidžiama regėti*: „norėčiau turėti ant sienos / geležinkelio atšaką, padengtą sniegu...“ Regimas juk yra ir sniegas, *benamis, krentantis*; kartais *gofruotas*; regimas *baltumas,* kaip spalvų ir atspalvių, šešėlių ir atšešėlių galimybė. Ir čia slypi žodinio ir fotovaizdo sąlyčio galimybė. Bet tik sąlyčio – išsaugant atskirumą, nepriklausomumą. Margarita Matulytė rašo (knygos viršelyje), kad „vaizdai įsiterpia į poetinės minties aritmiją, ne tik pratęsdami bei išplėsdami eiliuotus tekstus, bet ir įvesdami į žodžiais neišreikštą poeto sąmonės užribį“. *Aritmija* reiškia ritmo sutrikimą – nebūtinai širdies. Poetinė aritmija – bandymas ritmines struktūras kurti lyg ir pažeidžiant natūralų ritmą. Ar bent kirtį: įdomus minties posūkis eilėraštyje „laikrodžio ešafotas ima svyruoti...“: „...tesama tik laikraščių iškarpų / su nevienodo storio rėmeliais, filologiškos / baimės suklysti kirčiuojant nežinomą žodį...“ Pastebėti, kad „neteisingai ištartos metaforos kimsta ir aižėja...“ („dviem gėrėjams“), ir tai taip pat gali būti aritmijos ženklas. *Eilėraščiai proza* ir žanro požiūriu reiškia naujas teksto ritmizavimo paieškas. Jos yra sėkmingos, nors kartais sakinio ritminiame piešinyje ir lieka įtrūkimų. Gana grakštus tekstas – „kalėdų versija, beje, nemaloni“.

Iš esmės J. Kelero kūryba yra ritminės prigimties – tai liudija ne tik vidinės eilėraščių struktūros, bet ir atitikimai, susidarantys tarp eilėraščių bei fotografijų. Sniegą arba baltumą galime suvokti ir kaip svarbią jungtį. „Sniegas, benamis, krentantis“ – tiksliau, balto benamiškumo metafora, lygiai svarbi ir žodžio, ir fototekstui. Benamiškumo tokia prasme, kokia au-

Julius Keleras. SNIEGAS, BENAMIS, KRENTANTIS. – Vilnius: Apostrofa, 2007. – 86 p.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 144

toriaus ir pasakoma: krentantys yra benamiai. Bet gal ir plačiau – su patirtu ar patiriamu svetimumu: „svetimos jūros dumblas aidi ore / ir blykšta pakrantė“ („per švintančią“).

Baltumas priklauso J. Kelero poetinei programai: užtenka prisiminti pirmų dviejų rinkinių pavadinimus „Žiemos valtys“ (1988) ir „Baltas kalėdaitis“ (1990). Sniego metaforos ir dabartinėje knygoje: „sniego krakmolas“ („gimimo diena“); „ir visuos Šiaurės Atėnų parkuos ima / staiga retai ir gofruotai snigti“ („iš miesto gyvenimo“). Sniego ilgesys eilėraštyje „norėčiau turėti...“ ir kiek rizikinga „literatūrinė“ pabaiga: „norėčiau, kad tais, jau sudilusiais, bėgiais / sugrįžtų paskendus Veronika, ir vėl imtų snigti.“

Fotografijos – baltų ir juodų plokštumų, linijų, daiktų, kūnų, jų šešėlių sąlyčiai. Gražiausios – pagauto ar *išgauto* momento: be pavadinimo (p. 19), „be vėjo“ (p. 32–33), „suoliukai“ (p. 42–43), „balandžiai“ (p. 75). Sąsaja tarp „balandžių“ fotografijos ir eilėraščio „apie vieną nepažįstamą balandį“, kuris – trumpas ir gražus:

> balandis, vaiko pėdos didumo, A. Galdiko
> akvarelėje ieško savo sparnų, prakaito
> išpiltas, nebepakeliantis miesto lavinos,
> balandis, vaiko pėdos didumo
>
> (p. 29)

Įdomi fotografija – „telegrama“ (p. 78–79); lyg koks sutartinių ženklų raštas. Sąmonės – reakcijų, suvokimo – požiūriu bendri *šešėlis, atspindys, veidrodis, negatyvas, šviesa, judesys...* Piešimo ar brėžimo gestas. Dar būsena – lyriko, empatiškai jaučiančio pasaulį, gailinčio to, kas išnyksta (kad ir nurestauruota šviesa Vilniaus senamiestyje), prisimenančio vaikystę, ieškančio, bandančio sulaikyti, išsaugoti sąmonėje:

> aukštaičių angelas, kurio ieškau, turėtų
> šiek tiek kvepėt
> apyniais, bet, šiukštu, ne alum; aukštaičių
> angelas, kurio
> ieškau, turėtų laikyti kišenėj suspaudęs
> mažą žvirbliuką –
> mano vaikystę, lakiojusią Ukmergėj,
> Adomo Meskupo
> gatvėj, prieš pat sentikių kapines
>
> („apie angelus“)

Kas čia įdomu? Angelo vaizdinio atnaujinimas, susiejant su etniniu aukštaitiškumu, vykusi vaikystės – mažo žvirbliuko angelo kišenėj metafora, gatvės pavadinimas, sentikių kapinės – pasaulio reikšmės sumišusios, tik sąmonė, jas saugodama, išsigrynina.

Nuo pirmosios J. Kelero knygos praėjo dvidešimt metų. Ar ne dešimtmetis ir iki dabartinio rinkinio. Bet išliko tai, iš ko šis poetas atpažįstamas (štrichuotas tikrovės piešinys, intymus santykis, filologiškas dėmesys sakiniui, eilutei, banalumo baimė, intelektualumo brėžiai). Kas naujo penktoje knygoje „sniegas, benamis, krentantis“? Lyg ir nieko ypatinga. Arba ypatinga tik tai, kad dešimt metų eilėraščiai rašomi, kad tai *vyksta.* Natūralesnis kalbėjimas, lyg ir nesiekiant nieko ypatinga, pasitikint žodžio, jei tik jis yra savo vietoje, talpumu, išlaikant kultūros, meno žmogiškosios prasmės horizontą. Aštresnis laiko jutimas — iki metaforos „laikrodžio ešafotas“.

Surasta kalbinės bei fotografinės vaizduotės derinių.

Sugebėta knygos neperkrauti – tinkamos eilėraščių ir fotografijų proporcijos.

Ir eilėraščio tipu aiškiau reflektuota tradicija, paties numanoma vieta dabartinėje lietuvių poezijoje. Kęstučio Navako keli palydimieji sakiniai knygoje nėra atsitiktiniai. Kaip kažkada nebuvo atsitiktinė ir Liudviko Jakimavičiaus recenzija apie „Baltą kalėdaitį“.

Bet galutinio *atsakymo tuo tarpu dar nėra...*

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 145

LAIMANTAS JONUŠYS

Sparnuočiai ir stiklasparnės

Vienas iš esminių romano „Palėpė“ simbolių yra paukščiai – „iš dangaus aukštybių nusileidę padangių sparnuočiai“. Šis simbolis, visų pirma regėtinas kaip žmogaus ryšio su dangumi laidininkas, žinoma, ryškiai figūravo ankstesniame autoriaus romane „Plunksnos“. Dangus yra ne šiaip dvasingumo abstrakcija, bet krikščioniškojo tikėjimo erdvė – „Palėpės“ pabaigoje paukščių krikščioniškoji simbolika išreikšta labai aiškia pakylėta vizija: prie kaimo kryžiaus koplytėlės nusileidžiantys sparnuočiai „atsklendžia, priklaupia, snapu paliečia Nukryžiuotojo kojas, pabučiuoja, o gal padeda kokį mašalėlį kaip padėkos auką – o kokią gi kitokią auką galėtų sudėti dangaus sparnuočiai – ir atsispyrę tarsi nuo amžinybės slenksčio vėl kyla į aukštybes, vėl suka ir suka tuos Kūrėjo šlovinimo garbės ratus“ (p. 340).

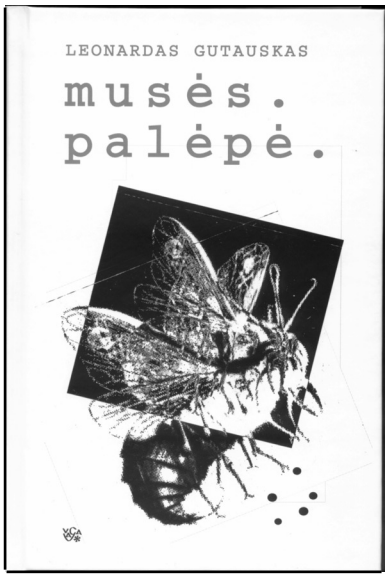

Leonardas Gutauskas. MUSĖS. PALĖPĖ. – Vilnius: Vaga, 2007. – 341 p.

O pirmame „Palėpės“ skyriuje ant seno kaimo kryžiaus nutupia gulbė – šis vaizdinys sureikšmintas ir išplėtotas kaip vilties simbolis (p. 167–169). Dar prieš tai aprašomos dvi ežere pamatytos gulbės:

> Baltesnės už aukščiausius ledinius *cirullus* debesis. Baltos debesinės plunksnos, nežinančios, kokia purvina yra žemė, kokie grasiai lipnūs yra jos šiukšlynai, kokios nuodingai tąsios yra jos kloakos, nutekamieji vamzdžiai... (p. 158–159).

Tyrų sparnuočių priešingybė yra „stiklasparnės“ musės – apie jas kalbama pirmame romane, kurį ir romanu sunku pavadinti: pats autorius pateikė paantraštę „Studija“. Musės puikiai pažįsta ir mėgsta gulbėms svetimus šiukšlynus, kloakas ir t. t., tad nemažai vietos šiame kūrinyje tenka bjaurasčiai, taip pat – blogiui.

Esama rupaus kasdienybės audinio, slavų kalbų autentikos: kaip ir ankstesniuose romanuose, personažų lenkų kalba perteikiama lietuviška, o ne lenkiška rašyba – gal todėl, kad rašytojas šią kalbą moka iš klausos, ne iš rašto, gal todėl, kad ją laiko ne tikra lenkų, bet „tuteišų“ kalba (žodis „tuteišai“ nuolat vartojamas). Vis dėlto nemanau, kad autoriui galima priekaištauti dėl nepakantumo kitataučiams – juk romano „Kazbek“ pasigėrėtinas naivus doruolis ir jo geroji motina yra Vilniaus lenkai. O paties autoriaus tekste vartojamus rusiškos kilmės barbarizmus (pateikiamus kursyvu) daug kur galima pateisinti dėl autentiškos raiškos, bet ne visada, pvz.: „tvaskėjo egiptietiško skarabėjo *izumrudu*“ (p. 114) – nežinia, kas čia būtų stilistiškai prarasta parašius „smaragdu“.

Musių „studijoje“ aptariamos įvairios musių rūšys, jų įpročiai, vislumas, įkyrumas, jų naikinimo būdai. Iš tiesų čia yra daug nedidelių pasakojimų ne tiek apie muses, kiek apie žmones, kai kuriuos būtų galima laikyti novelėmis, bet dažnai tai yra tęstinumo stokojan-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:12 Page 146

tys epizodai, lyg ir kokio didesnio kūrinio fragmentai. Pavyzdžiui, skyriuje „Balzamuotojos“ kalbama apie laidotuves, daugiausia velionio sūnaus akimis. Prie mirusiojo nuolat budi, jį aprauda moteris, kurią jis paliko prieš dvidešimt metų. Sūnus ją apibūdina kaip „pamaldžiąją ištvirkėlę“, galima manyti, kad dėl neištikimybės ją vyras ir paliko, bet nei ši tema, nei apskritai šių žmonių santykiai neišplėtoti – tai tik eskizas, nes dėl autoriaus dėmesio čia sėkmingai konkuruoja pagrindinė viso kūrinio tema – musės (šiuo atveju – jų potraukis mirusiųjų kūnams). Panašūs ir kiti epizodai iš musių ir žmonių gyvenimo, jų netgi nebūtina skaityti iš eilės. Vis dėlto L. Gutauskas yra ne novelės, bet romano meistras. Matyt, būtų galima tarti, kad nors autoriaus stilius ir literatūrinė jausena yra modernizmo pakraipos, kūrinio struktūra šį kartą postmodernistinė.

Visai nepostmodernistinis yra labai aiškus hierarchinis požiūris į vertybes. Krikščioniškoji pasaulėžiūra, labai būdinga L. Gutausko pastarųjų metų kūrybai, abiejuose šios knygos kūriniuose ypač ryški. Čia daug kartų primenama, kad, kaip minima Biblijoje, musių valdovas yra Belzebubas. Šie vabzdžiai nuolat traktuojami kaip velniškojo blogio simbolis: jos yra „pragariškos“, „velnio sugulovės“, sapnuojančios „girtus šėtono sapnus“. Kai kur musės siejamos su žmogiškuoju blogiu – degradavusiais girtais paaugliais prievartautojais, taip pat degradavusiais naminės gamintojais (skyriuje „Alkoholikės“), kitur, kaip jau per minėtas budynes, musės yra normalaus žmonių gyvenimo kenkėjos, bet visada su simboliniu užtaisu. Štai būdingas atvejis, kai personažas negali pamiršti

cheminiu žydrumu blizgančių *šūdmusių*, <...> sustingusių, nuo saulės spindulių apsvaigusių, dėkojančių Musių Valdovui už suteiktą teisę išnirti iš šūdo duobės ir stiklinėmis akimis pažvelgti į – musių nuomone – Belzebubo sukurtą pasaulį, kurį joms lemta pažinti ir užkariauti (p. 52–53).

Studijoje „Musės“ daugiausia pasakojama apie šėtonišką blogį (retkarčiais sąmojingai ir žaismingai, kartais moralizuojama), o „Palėpėje“ priešingai – apie dievišką gėrį, ypač apie žmogaus kovą su mirtimi ir kvietimąsi, ieškojimą dieviškosios pagalbos. Pastarajame romane kalbama apie pagrindinio veikėjo Karolio žmonos Evelinos sunkią ligą, kurios kulminacija buvo gausus kraujavimas ir – operacija, reanimacijos palata ligoninėje, sunkus gijimas. Atskleidžiama daug tyrų jausmų, vilties, visa tai vyksta Vilniuje per svilinančius karščius, „liepos liepsnoj“, ir šiek tiek kaime, harmoningoje gamtoje ir esant neharmoningiems santykiams su tamsoka kaimo liaudimi („Prie ruso buvo geriau“). Visame pasakojime gana daug graudulio ir patetikos.

Yra daug simbolinę prasmę įkūnijančių paukščių, plunksnų, baltumo (balti chalatai – „tarsi kovotojų su mirtimi uniforma“). Bet yra ir buitinių detalių, kasdienybės realijų (likęs namie be žmonos Karolis, kaip tikras vyras vienišius, tris kartus per dieną gaminasi vienintelį vyrų išmoktą patiekalą – kiaušinienę).

Tai yra ir romanas apie meilę – ne apie įsimylėjimą, bet apie tvarią, keturiasdešimties metų laiko išbandymus įveikusią dviejų žmonių meilę, ištikimybę, tvirtą ryšį mirties grėsmės akivaizdoje. Priartėjus anapusybei, religinis matmuo stiprėja. Religija čia įgijusi archajiškos, liaudiškos katalikybės pavidalą: Karolis skeptiškai žvelgia į Vatikano ir Bažnyčios medžiaginių turtų spindesį, o nuėjęs prie Aušros Vartų dalija monetas elgetoms, kad pasimelstų už žmonos Evelinos išgijimą.

Autoriaus sąsaja su herojumi literatūros kritikui ir romano vertei, žinoma, nėra labai svarbi, bet rašytojas čia palieka aiškius autobiografinių motyvų ženklus. Skyriuje „Gimimo diena“ prisimenamas penkiasdešimtmečio šventimas „lapkričio šeštąją aštuoniasdešimt aštuntais metais toli nuo

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 147

Vilniaus, šilų kaime“ – data Leonardo Gutausko, o kaimas, matyt, Mardasavas (Dzūkijoje). Vis dėlto romano herojus Leonardas nėra rašytojas, tik „plunksnagraužys“, pragyvenantis iš straipsnių rašymo, tačiau, paprašytas leidyklos redaktoriaus, jis rašo įkvėptą išpažintį apie savo požiūrį į religiją, akcentuodamas kančios vertę (p. 231–243), tai yra tas tekstas, kuris Leonardo Gutausko pavarde pateiktas rašytojų pasisakymų apie religiją rinkinyje „Tikėti ir rašyti“ („Aidai“, 2002). Nurodyta „Palėpės“ parašymo data – taip pat 2002-ieji.

„Musėse“ stipriai jaučiamas autoriaus polinkis vaizduoti šiurkščiąją, vulgariąją tikrovės pusę, kuri įspūdingai skleidžiama, pvz., romane „Kazbek“ (2003), tik „Musėse“ moralinis (arba moralistinis) pamušalas storesnis, o „Palėpėje“ įsivyrauja sunkių išgyvenimų ir taurių jausmų raiška (kaip „Sapnų teologijoje“, 2006). Rašytojui tai yra rizikinga teritorija, kur nuolat žiojėja pompastikos žabangai.

TOMAS ANDRIUKONIS

„Atskiri poteriai, ant šniūrelio suverti“

Diaristika – menkai lietuvių literatūrologų tyrinėta sritis. Žinoma, *terra incognita* jos nepavadinsi, ji panašesnė į Rovigo – vietovę Italijoj iš to paties pavadinimo Zbigniewo Herberto eilėraščio, pro kurią dažnai pravažiuojama ir kuri retai pamatoma esanti. Net pats žodis „diaristika“ sunkiai gali patekti į viešąjį diskursą – lietuvių literatūros enciklopedijoje šio termino nėra, kaip nėra (jeigu iš viso yra) ir didžiojoje daugumoje žodynų. Net visagalis „Google“ šio žodžio (lietuviško varianto) neaptinka internete.

Diaristikos bibliografija ne kiek platesnė – dienoraščių problemai skirtų darbų skaičius, jeigu neklystu, yra lygus vienam: tai Vytauto Kubiliaus straipsnis „Dienoraštis – pokalbis su savimi ir istorija“ („Metai“, 2000, Nr. 7). Žinoma, nevalia būtų pamiršti, kad esama nemažai straipsnių, skirtų kurio nors konkretaus dienoraščio tyrimui, bet jis dažniausiai tiesiogiai neužkabina – o ir kodėl turėtų? – dienoraščio tapatybės problemikos. Čia daugiausia dėmesio yra susilaukęs Alfonsas Nyka-Niliūnas ir jo „Dienoraščio fragmentų“ dvitomis, kuris, vertinant pagal estetinį kriterijų, yra neabejotinai geriausias lietuviškas šio žanro tekstas. Taip pat esti ir diaristikai artimų žanrų – biografijos, autobiografijos, epistolikos, eseistikos – tyrinėjimų.

Diaristikos – laiko įkaitės ir žymiai rečiau partnerės – tyrinėjimų menkumą galima bandyti paaiškinti istorine situacija. Sovietmečiu retai kas drįso rašyti dienoraščius – šio žodžio semantika buvo smarkiai suartėjusi su žo-

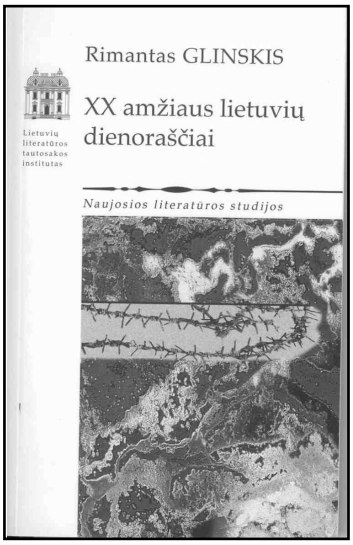

Rimantas Glinskis. XX AMŽIAUS LIETUVIŲ DIENORAŠČIAI. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006. – 184 p.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 148

džiu „įkaltis“. Dienoraščiui rašyti reikia vidinės laisvės ir nelabai svarbu, kaip tas laisvės rezervas įgyjamas: būnant bunkeryje (L. Baliukevičius-Dzūkas), turint aukštas pareigas aparate (A. Venclova), gyvenant emigracijoje (J. Mekas) ar pan.

O štai dabar turime ir Rimanto Glinskio knygą „XX amžiaus lietuvių dienoraščiai: tarp literatūros ir dokumento“, kurią galima vadinti jei ne svarbiausiu, tai bent didžiausiu lietuvių diaristikai skirtu tekstu.

Knyga parašyta disertacijos pagrindu; ją kaip paprastai sudaro dvi dalys: teorinė („Dienoraščio teorijos metmenys“) ir dėstymo („Asmuo ir laikas“). Pirmoji yra bene vertingiausia – čia aptiksime gana platų diaristikos tyrinėjimo galimybių pristatymą. Vaizdas susidaro panoraminis – trumpai nurodomas vienas ar kitas teoretikas, pristatomos pagrindinės mintys, tačiau nė prie vieno autoriaus ilgiau neapsistojama, neiškleidžiama jo sistema. Deja, ši panorama lieka ganėtinai iliustratyvi ir stūkso fone.

Vienas didesnių teorinės dalies trūkumų – nėra pristatyta ir išskleista sava metodologija, pagrindinės nuostatos, teoriniai atspirties taškai – toks skyrius teorinėje dalyje ne tiek reikalingas, kiek būtinas, nes dabar daug kas gali paaiškėti tik iš nutylėjimų. Pristatomos teorijos yra labai įvairialypės – čia esama ir psichologinio, ir istorinio, ir aprašomojo, ir kitų požiūrių, tačiau jie aptariami nekritiškai (nors kritikuoti tikrai yra ką, tuo pat metu atsirastų galimybė per kitų teorijų kritiką neakivaizdžiai išryškinti savas pozicijas), todėl lieka neaišku, ar taip yra atsirenkami priimtini požiūriai, ar pristatomos visos galimybės iš eilės. Autoriaus pozicija negali būti savaime suprantama.

Vienas šio trūkumo padarinių – teorinis skyrius neturi aiškesnės ašies, todėl blogiausiomis akimirkomis jis ima panašėti tiesiog į kratinį ar rinkinį visko, kas buvo kalbėta apie dienoraščius, geriausiu atveju – teorijos pristatymą ar, tiksliau, referavimą. Knygoje visą laiką išlaikomas neutralitetas, tam tikra „mokslinė“ distancija – skaitytojui atskleidžiamos teorinės galimybės ir (jau atskirai) patys tekstai. O autorius išlaiko „realistinę“ pasakotojo distanciją – visur esantis, bet nesirodantis „objektyvus“ pasakotojas. Bene aiškiausiai išreikštą teorinę poziciją galima susirasti knygos aplanko, kur yra trumpas autoriaus žodis apie knygą, sakinyje: „<...> pažvelgti į dienoraštį kaip į literatūrinį, autobiografinį ir istorinį dokumentą, atsakyti į klausimą, kaip XX amžius – toks svarbus gausybe įvykių lietuvių tautai – atsiskleidė per dienoraščius.“

Tad R. Glinskio metodą galima pavadinti istoriniu-aprašomuoju. Tačiau mokslinėje knygoje pastarasis atrodo tikrai nepakankamas. Jo „nauda“: galime sužinoti, *kad* tekstai yra ir maždaug *apie ką* jie – kas aprašoma, kokia autoriaus pozicija, bendrieji stilistiniai ypatumai, iškleidžiami bendresni kultūriniai ir istoriniai vieno ar kito dienoraščio kontekstai. Bet tai viskas. Taip knyga pavojingai (nors, antra vertus, kas čia pavojinga?) ima krypti pažintinio pobūdžio link – sužinome, kokios yra tyrinėjimo galimybės, kokie svarbiausi ir įdomiausi tekstai. Be abejo, diaristikos tyrinėjimų situacija tokia, kad viskas, kas pasakoma, yra daugiau ar mažiau nauja. Tačiau jei ne nauja, tai apie lietuvių dienoraščius dar nepasakyta.

Knygos autoriaus naudojamas metodas – labai universalus ir savo šaknimis tvirtai įaugęs į pozityvistinį dirvožemį. Mokslininko darbas čia pasirodo kaip medžiagos surinkimas, struktūravimas ir išdėstymas. Tad skaitydamas nieko nesužinosi apie tai, *kaip* yra dienoraštis, kokios galimos ir esamos teorinės komplikacijos, nepasitelkiami jokie teoriniai konceptai, galintys išskleisti šio žanro problemą.

Teorinėje dalyje yra pateikiama daugybė požymių, pagal kuriuos gali-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 149

me atpažinti dienoraštį, tačiau kone visi jie yra paviršutiniški ir neprivalomi. Dienoraštis, beveik neturėdamas jokių žanrinių konvencijų, gali būti visoks ir jo savitumą lemia ne išoriniai, formalūs požymiai, kurie galėtų būti aktualūs kalbant nebent apie dviejų atskirų dienoraščių skirtumus. Jurgis Savickis yra palikęs tikslią dienoraščius apibūdinančią metaforą – „Atskiri poteriai, ant šniūrelio suverti“. Tad apie dienoraštį daugiau galima sužinoti ne ap-rašant jį, o iš-rašant, t. y. rašant iš jo paties, iš jo siūlomų galimybių. Bandant jam pritaikyti „mokslinį aparatą“, nelabai kas išeina, nes dienoraštis neturi jokių apribų, aiškesnių kontūrų, jokių būtinybių ir privalomybių. Metaforiškai tariant, jis panašus į vandenį, į kurį, savo atvaizdą pamatęs, užsižiūri kiekvienas „mokslinis aparatas“. Toks radikalus narcisizmas R. Glinskio knygai nėra būdingas, tačiau dėl minėto dirvožemio ypatybių nėra labai jau tolimas.

Antra dalis pavadinta „Asmuo ir laikas“. Pavadinimas gan tikslus – jis gali būti kiekvieno dienoraščio paantraštė, nes iš tikrųjų tai yra dvi pagrindinės ir nepakeičiamos dienoraščio dalys. Ir vis dėlto šių dalių santykiai suprasti pernelyg neproblemiškai. Susidaro įspūdis, kad esama tam tikro „objektyvaus“ laiko ar istorijos ir (atskirai) asmenybinio, „subjektyvaus“ to laiko matymo iš „negrynos“ perspektyvos. Žinoma, istorinis naratyvas padeda struktūruoti knygą, suteikia tam tikrą stuburą bei stebėjimo perspektyvą. Dienoraštį ir „objektyvųjį“ laiką lyg ir galima patogiai gretinti, nes pirmajame aptinkame labai konkrečias datas ir vietas, tačiau šis artumas yra dviejų priešingų kraštinių artumas, grubiai tariant – tai perspektyvos padiktuota optinė apgaulė. Taip neretai žmonės nuotraukose savo delnuos laiko besileidžiančią saulę.

Gaila, kad nieko nesužinome apie vieną pagrindinių, jau pačiame dienoraščio pavadinime užšifruotų problemų – laiko ir rašto – santykį. Juk dienoraščio rašymo laikas ir pasakojamasis laikas yra skirtingos ir ne visada tarpusavyje derančios plotmės. Be abejo, nėra teisinga priekaištauti autoriui dėl to, kas galėtų ar, recenzento nuomone (gal ir pageidavimu), turėtų būti knygoje, tačiau to, kas yra – per maža.

Vienas esminių šio teksto trūkumų – nėra analizės. Taip pat esama pernelyg nekritiško pasitikėjimo moksliškumu, kuris dėl to dažnai tampa tik stilistinis teksto atributas. Surinkta bibliografija, parodytas bendresnis XX a. lietuviškų dienoraščių vaizdas, tačiau toliau formalių dalykų nėra žengta.

Autorinės pozicijos trūkumas šią knygą nublankina – galima sakyti, kad rašančiojo balso anonimiškumas lemia knygos anemiškumą. Kaip šios distancijos įveiką galima matyti šį įvado sakinį: „Ne mažesnis temos pasirinkimo motyvas buvo ir šio darbo autoriaus asmeninė patirtis rašant dienoraštį“ (p. 8). Šiuo sakiniu užduota galimybė leistų visai kitaip išskleisti dienoraščio suvokimą, tačiau sutrukdo „moksliškumas“, neleidžiantis peržengti įvardžio „mes“ ribų. Dienoraščio ribos ar, tiksliau, apribai yra labai netvarūs, mirgantys ir objektyvus tonas bei senojo gerojo moksliškumo artikuliacinės galimybės čia tikrai per menkos. Šiuo atveju būtina metafora, didesnis kalbinis nuotykis, apytikrė, punktyrinė apibrėžimo linija. To labiausiai ir pritrūksta.

Pasitelkiant karinį leksikoną, šią knygą galima pavadinti kariuomenės išrikiavimu. Mūšis lieka jau kitiems (gal ir tam pačiam) apie diaristiką rašysiantiems autoriams. Tačiau, kad ir kaip ten būtų, tai yra didžiausias (nors gana atsargus ir neryžtingas) žingsnis lietuvių diaristikos tyrinėjimuose, tad autoriai, rašysiantys vėliau, turės kuo remtis.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 150

ARNOLDAS PIROČKINAS

Čekų profesoriaus meilė Pabaltijo literatūroms

Kas atidžiau stebi, kaip apie lietuvių literatūrą atsiliepiama svečiose šalyse, tikriausiai bus įsidėmėjęs Radegasto Paroleko vardą. Žymiausias XX a. antrosios pusės trijų Pabaltijo tautų literatūrų tyrėjas ir propaguotojas Čekijoje ne kartą pristatytas mūsų spaudoje: pasidžiaugta jo gausiomis studijomis ir vertimų rinkiniais, vienas kitas profesoriaus straipsnis, išverstas lietuviškai, prieinamas lietuvių skaitytojams.

Šiek tiek nutuokiančiam apie nepavydėtiną garbiojo baltisto sveikatos būklę sunku buvo pastaruoju metu tikėtis jo naujų darbų. Ir štai žavi knyga – „Pabaltijo literatūrų aukso fondas“! Tarsi nebūtų vis labiau slegiančių metų (gimęs 1920. XII. 1) ir juos lydinčių skaudžių netekčių. Tik pernai prieš pat Kalėdas pasirodžiusioje knygoje įrašyti leidybiniai metai kiek ne kiek atidesniam skaitytojui leis pajusti, kad jos kelio nebūta lengvo.

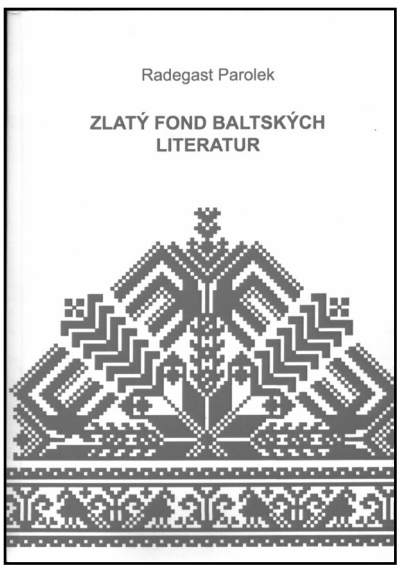

Radegast Parolek. ZLATÝ FOND BALTICKÝCH LITERATUR. – Praha: Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta. Nakladatelství Bohemika, 2006. – 176 p.

Pavydėtinas profesoriaus valingumas, įveikiantis visokius sunkumus siekiant tikslo, geriausiai nusakomas latvių poeto Janio Rainio eilėraščio „Nulaužtos pušys“ eilutėmis – atsaku negailestingai, gniuždančiai ir kūną, ir dvasią jėgai:

> Tu vari mūs šį elt, tu vari mūs lauzt –
> Mçs sniegsim tâles, kur saule aust!
>
> Gali mus daužyti, skelti ir laužti –
> Pasieksime tolį, kur saulė aušta!
>
> (K. Korsako vertimas)

Profesoriui R. Parolekui tie siekiamieji toliai – tai trijų Pabaltijo tautų dvasinė kūryba ir jos atskleidimas čekų tautai.

Pristatomoji knyga gana savotiška, sunkiai apibūdinama žanriniu požiūriu. Į ją autorius sudėjo ir spausdintų, ir nepublikuotų straipsnių, atsiminimų, savo paties eilėraščių ir vertimų į čekų kalbą – visokių galų rinkinys. Tačiau nepasakysi, kad tai atsitiktinė jų sankaupa: visus dalykus jungia neslepiama karšta meilė latvių, lietuvių ir estų literatūroms, jų kūrėjams ir pačioms tautoms.

Rinkinys suskirstytas į šešias padalas. Pirmąją, pavadintą „Įvadu“, sudaro išsami apžvalginė studija „Mūsų literatūros mokslo ir vertimų baltistika (balansas ir perspektyvos)“, apimanti 29 puslapius.

Neišgalint aprėpti visų šio turiningo straipsnio teiginių, norėtųsi labiausiai atkreipti dėmesį į gana ilgą pastraipą, kurioje svarstoma, ką čekams dar vertėtų išsiversti iš lietuvių literatūros. Profesorius sakosi turįs būsimiesiems vertimams nemaža medžiagos. Pastraipoje išvardyti autoriai ir kūriniai rodo jo subtilų skonį. Tačiau į akis krinta, kad išverstųjų į čekų kalbą kūrinių sąraše ir tarp čia

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 151

minimų autorių lyg ir trūksta Ievos Simonaitytės vardo. Kas be ko, ne vienas iš pačių lietuvių jos neįstengia perprasti. Bet čekų dvasiai, jų ilgaamžės kovos su germanizacija patirčiai, rodos, turėtų būti artimi mūsų klaipėdiškės romanai „Aukštujų Šimonių likimas“ ir „Vilius Karalius“. Ir meniniu atžvilgiu šie romanai geresni, negu pastraipoje minima kaip lietuvių literatūros reprezentantė Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės apysaka „Šventmarė“. Atidžiau pasidairius rastųsi ir daugiau verstinų dalykų.

Tačiau apskritai ši studija apie Pabaltijo literatūrų čekiškus vertimus yra tokia svarbi ir vertinga lituanistikai, jog kyla mintis, ar nederėtų ją mums išsiversti ir išspausdinti kokiame mūsų leidinyje. O gal, nepaisant tam tikro jaunųjų Lietuvos intelektualų abejingumo ar net atsainumo pirmtakų tyrimams, atsirastų kas išleidžiąs čekų baltisto lituanistinių darbų rinktinę? Joje tada įsiterptų ir ši apybraiža.

Pagal numeraciją pirmas skyrius vadinasi „Bendroji baltų dalis“. Čia išspausdinti trys straipsniai: „Pagarba Pavelui Trostui“, „Voitechas Gaja ir mūsų baltistika“ (lietuviškas vertimas paskelbtas „Mokslo Lietuvoje“, 2005, Nr. 4) ir anksčiau nepublikuotas rašinys „Audringieji 1905 metai Pabaltijo literatūrose“. Prieš kiekvieną straipsnį eina po poetinį kūrinį: „Mano vidinis pasaulis (Mano metatekstas)“, „Rauda dėl baltų prūsų (dėl kryžiuočių pakarto jų vado Herkaus Manto)“ ir „Rauda dėl lybių (perskaičius rinkinį *Lybių liaudies dainos*)“.

Visai suprantama, kad didžiausias, apimantis 46 puslapius, yra antras skyrius („Latviškoji dalis“). Čia randame aštuonis straipsnius, dešimt vertimų iš latvių poezijos ir penkis paties profesoriaus eilėraščius. Vienas jų, „Čekų–latvių klubo himnas“, išspausdintas su šalia latvišku vertimu (vertėjas Knutas Skujeniekas).

Palikę šio skyriaus išsamesnę apžvalgą patiems latviams (neabejotinai jie tai padarys), keliais sakiniais susipažinkime su straipsnio „Atsiminimai apie ponią Aną Baugą ir kitus latvių bičiulius“ epizodu, kur pasakojama, kaip būsimasis baltistas, 1947–1951 metais būdamas Leningrado universiteto Istorijos ir filologijos fakultete, sumanė mokytis lietuvių ir latvių kalbų. Ši ketinimą įgyvendinant kiek ne kiek padėjo jam profesorius Borisas Larinas. Tinkamų vadovėlių tam reikalui neturėjo. Matyt, jau grįžęs iš Leningrado, toliau mokėsi iš 1955 m. išleistos profesoriaus Michailo Petersono „Lietuvių kalbos apybraižos“. O latvių kalbai mokytis galėjo naudotis Janio Endzelyno vokiška „Latvių kalbos gramatika“ (1922). Tad nesunku įsivaizduoti, kokio būta kelio į šias kalbas. Tačiau ko nepadaro valingas žmogus!

Kol kas praleidę trečią skyrių – „Lietuviškąją dalį“ (prie jos dar grįšime), skaitytoją supažindiname su ketvirtu skyriumi („Estiškoji dalis“). Čia įdėti du profesoriaus eilėraščiai ir „Atsiminimai apie Vladimirą Macurą ir kitus estų literatūros bičiulius“. Atsiminimuose kalbama apie čekų literatus, visų pirma Vladimirą Macurą, vertusius ir populiarinusius savo šalyje estų ir kitų dviejų Pabaltijo tautų literatūrą. Jų pastangos buvo tokios vaisingos, jog kaip tik estų literatūra buvo labiausiai verčiama Čekijoje po Antrojo pasaulinio karo. Šie atsiminimai papildo minėtą įvadinį straipsnį.

Penktas skyrius pavadintas vardu „Priedai“. Kaip ir visi priedai, čia nėra ko ieškoti vieningumo. Be paties profesoriaus straipsnio „Vertimas ir vidinis meninio kūrinio pasaulis“ ir eilėraščio „Man pataria mūza (Mano minipoetika)“, dar įdėti Prahos baltistų vadovo sukaktuvėms skirti Jiržio Honzyko ir Pavelo Štolo straipsniai, taip pat pastarojo „Radegasto biografija ir bibliografija“. Knyga baigiama „Leidėjų pastabomis“.

Mums, lietuviams, įdomiausias ir aktualiausias, žinoma, minėtas trečias

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 152

skyrius, kuriame rasime penkis R. Paroleko straipsnius, du jo paties eilėraščius ir po vieną Vinco Mykolaičio-Putino, Justino Marcinkevičiaus, Algimanto Baltakio ir Marcelijaus Martinaičio eilėraštį, verstą taip pat profesoriaus.

Straipsnyje „Dėl tautinio atgimimo Vidurio ir Rytų Europoje literatūrų tipologijos“, išanalizavus šių šalių tautinių sąjūdžių įvairovę ir tam tikras bendrybes, taip pat sąsajas su literatūriniais pokyčiais, labai aukštai iškeliamas Kristijonas Donelaitis: „Kaip lietuvių poezijos grindėjas Donelaitis pradėjo iš esmės genialiai. Tuo metu, kai reikėjo tiktai kurti prielaidas lietuvių bendrinei kalbai norminti, – o šitos pastangos truko beveik iki XIX amžiaus pabaigos, – ir dėti pamatus gimtosios literatūros tradicijai, griežta klasikinės formos drausmė buvo toji laimingoji ir bene vienintelė išeitis tolesnei raidai. Kad iš tikrųjų taip būta, patvirtina faktas, jog iš esmės tokiu pat keliu žengė pusšimčiu metų vėliau taip pat kitų mažųjų Pabaltijo ir slavų tautų atgimimo poetai – Estijoje Frydrichas Kroicvaldas, Latvijoje Jūris Alunanas…“ – teigia literatūrologas. Į vieną kitą jo teiginį kai kieno bus pažiūrėta su tam tikra atsarga, bet jo idėja įjungti K. Donelaitį į platų Europos kontekstą verta didelio dėmesio.

Neilgi, bet turiningi straipsniai „Ironiškoji Sruogos tragedija“ ir „Dosnus talentas“, kuriuose nagrinėjama Balio Sruogos ir Eduardo Mieželaičio kūryba.

Su didžiausia simpatija profesorius straipsnyje „Poetinės prozos meistras“ kalba apie Kazio Borutos kūrybą. Glaustai, bet vaizdžiai nubrėžęs šio mūsų rašytojo audringo gyvenimo kelią ir išryškinęs jo savitos asmenybės bruožus, jis dalijasi savo įdomiais požiūriais. Bene ryškiausias K. Borutos kūrybos, tiek poetinės, tiek prozinės, bruožas esąs ryšys su avangardizmu: „Avangardizmo įtaka labiausiai pasireiškė jo netradicinėmis metaforomis ir taip pat funkciniu prozaizmų vartojimu. Kartu su avangardizmu jam beñdra didelis tikėjimas kūrybine žodžio galia. Nors jis pripažino, kad pažanga dvidešimtame amžiuje eina pirmiausia iš miesto ir todėl simpatizavo socializmui, Boruta didžiąja savo dvasinės būties dalimi visada lieka įaugęs Lietuvos kaimo „žaliajame sode“. Iš čia srūva ir jo romantiškasis nerimas bei nuolatiniai ieškojimai“ (p. 123). Tų pilnų nerimo ieškojimų viršūne profesorius laiko K. Borutos poetinius romanus – „Medinius stebuklus“ ir „Baltaragio malūną“. K. Borutos poezijos ir prozos santykis straipsnyje nusakomas taip: „Kazio Borutos proziniai veikalai gerokai užtemdė jo poetinę kūrybą. Bet šis teiginys, taip dažnai kartojamas kritikos, teisingas tik iš dalies, nes kaip tik Borutos poetinėje prozoje, ypač jo folkloriniuose fantastiniuose romanuose, rašytojo poetinis talentas išryškėjo pačiu brandžiausiu pavidalu. Joje randame senovinės legendinės praeities koreliaciją su moderniąja dabartimi ir išradingą liaudies žodinės kūrybos senovinių žodžių bei junginių vartoseną, kurią, nuostabu, gražiai papildo liaudies kūrybos šiurkštūs buitinės kalbos elementai“ (p. 124).

Šiltas bendravimas su profesore Elena Červinskiene ir kitais lietuviais atsispindi „Atsiminimuose apie Eleną Červinskienę ir kitus lietuvių bičiulius“. Savo jausmus Lietuvai mokslininkas ir poetas išreiškia dviejuose eilėraščiuose.

Nesistengdami primygtinai aiškinti skaitytojui akivaizdžias tiesas ir daryti savaime suprantamas išvadas, knygos apžvalgą norėtume kaip tik baigti vieno eilėraščio, „Mylimajai Lietuvai“, paskutinėmis dviem eilutėmis:

Sestro mé země, srdci mému blízká,
jsi milenkou, po které se mi stýská.

Tu Čekijos sesute mylimoji,
apie tave širdis mana svajoja.

(Vertė A. Piročkinas)

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 153

„Senius reikia šaudyti jaunystėje“

Yra tokia labai sena alegorija apie jaunystės eliksyrą. Kaip žinoma, jaunystės eliksyras – gėrimas, garantuojantis amžiną jaunystę. Kaip tą eliksyrą pasigaminti? Pasirodo, gana paprasta: kiekvienoje maksimoje galima nusipirkti ingredientų, kuriuos subėrus į katilą mėnesienoje reikia virti, pamaišant šikšnosparnio kojele ir kalbant burtažodžius. Taigi, kliūčių lyg ir nėra. Deja, yra viena sunkiai įvykdoma sąlyga: verdant stebuklingąjį jaunystės, meilės ir laimės eliksyrą būtina prisiminti, kad negalima pagalvoti apie baltą dramblį. Įsiklausykite: prisiminti, kad negalima pagalvoti. Arba dar paprasčiau: prisiminti, kad negalima prisiminti. Štai kodėl ne visi gyventojai ir ne visi maksimų lankytojai yra amžinai jauni.

Tuo pat metu apsidairę matome tikrai nemažai jaunų žmonių. Tiesa, atidžiau įsižiūrėję pamatai, kad kai kurie iš jų ne tokie jauni, tik labai stengiasi jaunais atrodyti. Specialistai geriau galėtų paaiškinti, kodėl kai kurių jų oda tokia lygi ir įsitempusi, jie beveik negali net nusišypsoti. Kai kurių moterų krūtinės atrodo lyg pasiskolintos iš kitų – didesnių moterų.

Dar labiau noras pasijauninti išryškėja žmonių elgesyje: jie tiesiog neadekvačiai energingi, atrodo, tuoj pat puls prie jūsų ir parodys, kaip reikia nenusiminti, kaip susirasti draugų, kaip atsikratyti neigiamų emocijų, pademonstruos, kokie jie sveiki, stiprūs, kaip daug gali, kokie pozityvūs, ištvermingi, perspektyvūs, ir, žinoma, kokie jie neapsakomai jauni. Jie stebisi, kad štai pasaulyje yra ne visai jaunų ir ne visai sveikų žmonių. Jiems keista, kad aplinkui ne visi tokie energingi, ne visi nori daryti karjerą ir ne visi dalyvauja konkursuose aukštesnei vietai užimti.

Ir tada supranti, kad pagaliau ir Lietuvoje pavasaris. Kad pavėlavęs kokį penkiolika metų į tavo tėvynę atkeliavo jaunystės ir jauninimosi kultas. Galvoji: gal ir visai neblogai, gal ir lietuvės moterys liausis laidojusios save gilioje jaunystėje. Jaunystės kultas galėtų atjauninti be laiko pasenusius tautiečius ir suteikti naujų galimybių tikrai jauniems, nesvarbu, kokio amžiaus žmonėms.

Galėtų, bet kreivų veidrodžių karalystėje net ir jaunystė linkusi pavirsti kažkuo nepažįstamai nebejaunu ir kažkokiu nepatraukliu dalyku.

Pasiaiškinkime, kaip čia ir kas čia su ta jaunyste atsitinka. Jaunystės kultas – neblogas dalykas, tik, kaip minėta, užsižaidus jaunyste labai lengva peržengti adekvataus elgesio ribas.

Kitas dalykas – jaunyste labai smarkiai spekuliuojama vadinamojoje viešojoje socialinėje erdvėje. Akcentuojant jaunatviškumą, visos kitos socialinės grupės atsiduria kažkur visuomenės paraštėje. Pavyzdžiui, skaičiuojamas infliacijos procentas – pagrindinio krepšelio prekės ir paslaugos labai jaunatviškos. Skaičiuojant elektronikos prekes, pramogas, maistą restoranuose ir nakvynę viešbučiuose – gali pasirodyti, kad niekas beveik nebrangsta. Tačiau kiek Lietuvoje yra pensininkų, kurie pirkinėja elektronikos prekes, pramogauja naktiniuose klubuose, valgo restoranuose ir nakvoja – juoko dėlei – ne namuose, bet viešbučiuose? Jeigu skaičiuotume tik maistą, kuris vyresniųjų gyventojų racione su-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 154

daro pagrindinę išlaidų dalį, pamatytume, kad viskas pabrango dešimtimis procentų. Matyt, statistikos kūrėjus irgi yra palietusi jaunystės ir jauninimosi banga.

Prisidengus reitingais, televizijos programos orientuojamos irgi į jaunystės kultą. Programų kūrėjų nuomone, jaunystė – tai jėgos, veiksmo ir prievartos sinonimas. Todėl ekrane nuolat ne kalbama ir mąstoma, o veikiama ir lenktyniaujama, ne įrodinėjama, bet šaudoma, ne įtikinėjama ir susitariama, bet fiziškai nugalima. Čia net ir patys jaunieji galėtų pasipiktinti savo įvaizdžiu: jaunas – tai agresyvus, nemąstantis, neskaitantis ir nesimokantis, amžinai konfliktuojantis, apsvaigęs, nusigyvenęs, kikenantis, nesurezgantis sakinio, apkvaišęs, nesiprausęs, dvokiantis, persekiojamas ir galiausiai – nušaunamas arba nusišaunantis.

Ar norėtumėte apsigyventi šalyje, kurioje viešpatauja amžina jaunystė? Jauno, gražaus kūno kultas greitai pavirsta panieka ir pasibjaurėjimu kitokio amžiaus žmonėmis. Tuomet daugelis, išsigandę, kad jie – nebejauni arba bent jau ne tokie jauni, kokie turėtų būti, puola gelbėti padėties. Kūno renovacijai pasitelkiamas plačiausias kūno *korekcijos* arsenalas. O, jeigu galėtum nusipjauti visas pasenusias kūno dalis! Ir jų vietoje prisisiūti naujas – na ir kas, kad jos būtų ne tavo. Užtat jaunos! Naujos. Kitas galvoja: neblogai būtų visas dalis pasikeisti. Visą save! Būčiau kitas žmogus.

Štai čia ir išaiškėja visas tokio jaunatviško mąstymo komiškumas ir absurdas: pasirodo, galėčiau viso savęs išsižadėti dėl jaunystės. Galėčiau būti kitas! Galėčiau pamiršti save, savo trūkumus ir problemas, tapčiau jaunas ir gražus. Kaip turėtum nevertinti savęs, kad sutiktum su tokia beprotiška sąlyga: būti kitoks.

Dvasinei senatvei renovuoti pasitelkiamos irgi kosmetinės priemonės – trumpalaikiai energingumo, susikoncentravimo ar kitokie jogos kursai. Rekomenduojama greitai ir efektyviai pasikeisti: pamiršti drovumą ir abejones, seną mąstymą pakeisti progresyviu ir kūrybiniu, savo būsenas ir jausmus patariama išanalizuoti ir neefektyvių atsisakyti, jeigu reikia – pasikeisti temperamentą ir charakterį. Tiesa, visa tai – nepigiai, bet iš patikimų rankų ir greitai. „Jeigu jūs pasikeisite ir jums nepatiks tas naujas žmogus, kuriuo pavirsite, – pinigus grąžinsime. Gal ir nebebūsite tas, kuris buvote, bet gal – geresnis“, – žada visokie gyvenimo būdo treneriai.

Tuomet šioje amžinos jaunystės šalyje ir pasirodo pats geriausias lietuvių režisierius. Jis yra tikras *freak'as*. Jam pačiam gerokai per septyniasdešimt, bet jis neša transparantą, kuriame užrašyta: „Senius reikia šaudyti jaunystėje.“ Žinoma, jis pats nešaudo senių. Jis nieko nešaudo. Jis mano, kad moka atpažinti tuos, kurie dar gilioje savo jaunystėje jau yra beviltiškai pasenę – pasenę dėl amžino infantilizmo, dėl beviltiškos paauglystės, iš kurios niekada taip ir neišaugo. Jis kalba apie tuos, kurie jau dabar norėtų išsižadėti savęs, nes nemoka ir nežino, ką daryti su savimi. Jis siūlo nušauti visus varguolius, savo gilioje jaunystėje apsistačiusius asmeniniais gyvenimo būdo vadybininkais bei treneriais. Jis rekomenduoja nušauti tuos, kurie yra beviltiškai pasenę jau dabar – kokia prasmė jiems toliau senti. Labiau, nei paseno, jie jau nepasens.

Tada, patikėkite, viskas atsistoja į savo vietas. Jūs visi patenkate į tikrąją amžinos jaunystės karaliją – ten žmonės žino, kad viskas, ką jie turi, – jie patys. Jie turi patys save. Jie nenori būti kitokie, tegu ir labai sėkmingi. Tai karalija be kosmetinių operacijų, be trumpalaikių pasisekimo, laimės ir lyderystės kursų. Karalija be prievartinio jauninimosi, karalija be senatvės. Nes senatvė – tai liga, kuria dažniausiai susergama jaunystėje.

LIUTAURAS DEGĖSYS

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 155

KAS PUODUS ŽIEDŽIA?

Lietuvos nacionalinių kultūros ir meno premijų komiteto pirmininko Valentino SVENTICKO kalba premijų įteikimo iškilmėse

Norėčiau čia pasikalbėti su Jumis apie vieną tendenciją, *projektą*, kaip dabar sakoma. Mūsiškių televizijų. Ir ne tik.

Dainuoti gali bet kas. Po vieną ir duetais. Šokti irgi. Ant ledo – prašom, galim ir ant ledo.

Esu, be kita ko, knygų leidėjas. Matau, kas darosi. Knygas nori rašyti, leisti ir išsileidžia kas tik nori. Prisimenate tą posakį: pastatyk namą, užaugink sūnų, pasodink medį. Prie jo tartum savaime dabar prilipo: parašyk knygą.

Ką tas *projektas* nori pasakyti?

Ne šventieji puodus lipdo!

Ir tikrai. *Įkala* profesionalams. Ir aš kartais klausausi, žiūriu, gėriuosi. Gera. Smagu. Atsipalaiduoja tauta, reiškiasi.

Bet yra viena bėda.

Paprastas supratimas, kad kiekvienas turi daryti, ką tikrai moka ir sugeba. Kad kiekviena gebėjimų raiška reikalauja talento, išsilavinimo, įgūdžių, profesionalumo. Tepabando peršokti kartelę dviejų metrų aukštyje.

Ar menai jau nėra aukštas šuolis? Taip, toks galvojimas nykus, nuobodus. Bet vieną gražią dieną atėjo į galvą nenuobodi mintis, kad tai gal *politinis projektas*. Jei šokti gali bet kas, tai valdyti irgi.

Eiti į Seimą, Vyriausybę, ministrus, siektis Prezidento kėdės. „Iššūkis žvaigždėms“!

Jeigu kritikas ironizuoja kokį nors reiškinį, tatai nereiškia, kad jis jį neigia ar vaizduoja kaip negalimą. Tikrai ne, kritikas tik sako, kad greta to reiškinio turi būti jo apmąstymas ir vertinimų skalė, aprėpianti ir žaismę, ir rimtumą.

Dabar apie mūsų laureatus. Mąsčiau apie kiekvieną atskirai, apie visus kartu. Ir štai išvada, visai tyli ir labai trumpa: puodus visgi žiedžia šventieji.

Lietuvos Respublikos Prezidentūra,
2008. II. 12

IEVOS SIMONAITYTĖS PREMIJA

Minint rašytojos Ievos Simonaitytės 111-ąsias gimimo metines, Klaipėdos apskrities viešojoje Ievos Simonaitytės bibliotekoje buvo įteikta dvidešimt antroji I. Simonaitytės premija. Šiemet ji skirta klaipėdiečiui literatūrologui dr. Marijui Šidlauskui už kritikos straipsnių rinktinę „Orfėjas mokėjo lietuviškai“ bei kultūrinę ir literatūrinę veiklą Klaipėdos krašte.

I. Simonaitytės premija pradėta teikti 1987-aisiais, nuo 1997 m. premijos steigėjai yra Klaipėdos apskrities viršininko administracija ir Lietuvos rašytojų sąjungos Klaipėdos skyrius. Premijos skyrimo komisija vertina per pastaruosius dvejus metus išleistas Klaipėdos ir Mažosios Lietuvos tematikai skirtas knygas. Šiemet iš septynių literatūros tyrinėtojų, rašytojų, istorikų ir premijos steigėjų atstovų suburta komisija, vadovaujama Klaipėdos apskrities viršininko Vytauto Rinkevičiaus, nugalėtoją rinko iš keturių kandidatų: Žavintos Sidabraitės (monografija „Kristijonas Gotlybas Milkus. Gyvenimas ir literatūrinė veikla“), Algio Kuklio (novelių rinkiniai „Sūnaus vardas“ ir „Ritualinė kaukė“), Sigito Poškaus (romanai „Rekonstrukcija“ ir „Neramios dienos“) bei M. Šidlausko (literatūros kritikos straipsnių rinktinė „Orfėjas mokėjo lietuviškai“). Nugalėtojui išaiškinti prireikė ilgų diskusijų ir net dviejų balsavimo turų.

Į premijos įteikimo vakarą gausiai susirinkusiems apie M. Šidlausko kūrybinę bei literatūrinę veiklą pasakojo literatūrologė Nida Gaidauskienė. Laureatas paskelbė per 170 apžvalginių straipsnių, recenzijų, esė periodiniuose ir moksliniuose leidiniuose, parašė ne vieną monografiją. M. Šidlauskas yra išleidęs studiją „Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose“ (1994), su L. Šemerauskiene sudaręs Salio Šemerio poezijos rinktinę „Pojūčių pėdsakai“ (1994), iš anglų k. išvertęs T. Eagletono „Įvadą į literatūros teoriją“ (2000), J. Naughtono „Trumpa ateities istorija: interneto ištakos“ (2006) ir kt.

M. Šidlausko kritikos tekstus ypač vertina poetai, prieš dvylika metų jam skyrę Jotvingių premiją. Kol kas tai vienintelis šia premija pagerbtas kritikas. Knyga „Orfėjas mokėjo lietuviškai“ pirmiausia skirta literatūros sociologijos tyrinėjimams. Naujomis prasmėmis atsiveria ne tik šiuo požiūriu mažai tyrinėta lietuvių literatūros klasika ir jos kūrėjai (V. Kudirka, Žemaitė, H. Radauskas), bet ir dabartinė literatūra (Just. Marcinkevičius, T. Venclova, A. Nyka-Niliūnas ir kt.). Nemažai vietos skirta ir Klaipėdos krašto kūrėjams – V. P. Bložei, R. Rastauskui, G. Grajauskui, S. Jonauskui.

Knygoje dvidešimt septyni tekstai. Skaitant juos, nekyla kritikos prasmės klausimas, tiesiog patraukia gyvas santykis su tyrinėjamu objektu, nesvarbu, kokio laikotarpio ar

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 156

dydžio jis būtų. Aptariamoji knyga atspindi ir autoriaus kūrybinę evoliuciją, ir laisvėjantį Lietuvos intelektualinį gyvenimą (skelbiami tekstai apima 1983–2005 m.). M. Šidlausko kritika turi aiškią vertybių sistemą, kalbama atvirai, sąžiningai, nerėksmingai, su niekuo nesuvedinėjamos sąskaitos. V. Kukulo teigimu, „...intelektualiniai Marijaus Šidlausko horizontai niekada neleido jam ką nors formuluoti vienprasmiškai, tiesmukai, nes intelektas, erudicija tiek ir tesako: nieko nėra absoliučiai nuspręsto, viskas atvira visiems horizontams“.

Klaipėdos apskrities viršininkas V. Rinkevičius, įteikdamas Ievos Simonaitytės premiją, kalbėjo: „22-oji premija rodo, kad tai gyva tradicija, sukvietusi daug gerbėjų. Prireikė dviejų turų nugalėtojui išaiškinti, – džiugu, kad krašte tiek daug nusipelniusių asmenybių.“

RASA ZOKAITYTĖ

LIUDO DOVYDĖNO PREMIJA – UŽ ROMANĄ

Literatūrinių premijų gretas papildė nauja – už geriausią metų romaną. Ją finansuoja žymaus prozininko, Valstybės premijos laureato (1936) Liudo Dovydėno (1906–2000) sūnus, fotomenininkas Jonas Dovydėnas.

Vasario 14-ąją Rašytojų klube ne itin gausiai susirinkę prozos gerbėjai sužinojo pirmojo laureato pavardę. Už romaną „Rūkas virš slėnių“ laureatu paskelbtas Romualdas Granauskas.

Vakare dalyvavę vertinimo komisijos nariai J. Aputis, R. Šerelytė, A. Sutkus džiaugėsi nauja (ir solidžia – penkiolika tūkstančių litų) premija, argumentavo, kodėl įvertintas būtent šis romanas. Buvo teigiama, jog tai tiesiog gera knyga, nemeluota, profesionali. Literatūrologė J. Sprindytė plačiau kalbėjo apie R. Granausko kūrybą, romaną „Rūkas virš slėnių“ įvertino kaip meistro ranka parašytą klasikinį psichologinio realizmo kūrinį, teigė, jog tai stipriausias iš trijų rašytojo romanų (kiti du – „Duburys“, „Kenotafas“). Knygą išleido Rašytojų sąjungos leidykla, jos atstovė J., Riškutė pasidžiaugė, kad ir L. Dovydėnas (leidžiami jo „Raštai“), ir R. Granauskas (nuo 2002 m. išleistos penkios naujos knygos) yra šios leidyklos autoriai.

Vakarą paįvairino „Rūko virš slėnių“ ištraukos, kurias skaitė aktorė Edita Zizaitė.

„Metų“ inf.

In memoriam

LŪŽTA IR ĄŽUOLAI

Viktoras Alekna

1915. III. 19–2008. I. 30

„Aleknos ąžuolą pravažiavę, pasuksim Sujeinių keliuku į Aliejų pusę – pas tetą“, – pirmąkart išgirdau iš tėvo lūpų.

A l e k n o s ąžuolas didelis ir storas, juosmuo septyni metrai – kelrodis, žymuo, nuo kurio tolsti arba artėji prie namų. Važiuojant tiesiai laukia giria, už kurios atsiveria kitas pasaulis – per Stonų plynes į begalybę nutįsęs vieškelis su toliuose dunksančiais Raseinių mūrais...

Ąžuolas atrodė amžinas ir pastovus kaip ir vaikystės pasaulis. To ąžuolo paunksnėje gimė ir augo Aleknų Viktoriukas, kurį Pirmojo pasaulinio karo metais vygėje supo ir mano mama.

Kaimuose atsirado razbaininkų. Kai mamutė pasiuntė pas tetą Mariją Aleknienę pasaugoti mažąjį Viktuką, man buvo septyneri. Tą naktį į trobą įsilaužė plėšikai. Jo tėtė Juozapas, iššokęs pro langą, nubėgo pas kaimynus pagalbos. Vienmarškinė palindau po stalu ir meldžiuosi, kad tik jie manęs nesurastų. Dievas išklausė – plėšikai pabūgę, kad jų neužkluptų sukelti kaimynai, išsinešdino...

Viktoras Alekna, rašydamas šeimos pasaką „Ąžuolas“ neatsitiktinai pradėjo B. Brazdžionio eilėmis:

Prieš šimtmečius įaugo mano šaknys šiton žemėn
Ir šimtmečių juoda audra jų neišraus.

Išdidžiai ir oriai į gimtą žemę suleido šaknis ir Viktoras Alekna. Jis ilgą kelio tarpsnį nešė genties vėliavą, daugelį pralenkdamas ir palikdamas ėjo priekyje, nelyginant patriarchas, nustumdamas į šalį užgriuvusias negandas ir kliūtis, lyg ir atitolindamas pačią nebūtį. Nors giminėj buvo laikomas darbštumo, tikėjimo ir išminties sektinu pavyzdžiu – nė taurelės į burną, nė papiroso dūmo panosėj, – tačiau dėl šių nuostatų ir pasinėrimo į knygas ne visų buvo suprastas ir vertinamas, daug kas laikė užsispyrusiu keistuoliu, net pasipūtėliu. O vis dėlto pasaulis jaukesnis, kol priekinėse linijose kas nors tebeeina – keliaujančiam už jo nugaros gėda sustoti.

Deja, lūžta ir ąžuolai, kad ir kaip tvirtai jie būtų „šaknimis įaugę į šitą žemę“. Esame riboti ir priklausome Amžinybei. Žemiškasis gyvenimo ratas kiekvienam kruopščiai atma-

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 157

tuotas ir atseikėtas, suskaičiuoti širdies tvinksniai, apsisukimai apie saulę – tik trumpas pasimatymas su šiuo pasauliu. Niekada nežinai, kada toji bendro subuvimo akimirka paskutinė, lygiai kaip negali nujausti, jog su žmogumi atsisveikini suvisam.

Gyvenimas – sunkus uždavinys su daugybe lygčių, o mirtis – jo atsakymas. V. Aleknos numintas takas per devynių dešimtmečių erdvę, tarsi gyva kraujo gija jungia tautos patirtį į vienumą: jos pirmąją nepriklausomybę ir okupacijas, laisvės kovas, gulagus ir tremtį anapus speigračio. Tik gilus tikėjimas į Dievą ir meilė tėvynei buvo jo sielos pamatas begalinei ištvermei ir vilčiai; ne kiekvienam lemta giliose Vorkutos anglies šachtose, dvylika metų trukusioj nakty, regėti dieviškąjį laisvės žiburį, nujausti išaušiantį rytą. Tai vienas iš dešimčių tūkstančių lietuvių nueitas takas, kuriuo, niekam nesiskųsdamas ir nuolankiai priimdamas likimą, kantriai žingsniavo Viktoras Alekna, nešė savo kryželį į golgotą. Atrodė, kad šitaip kukliai ir protingai gyvenantis žmogus niekada negali sustoti, susirgti, išnykti iš gyvenimo.

Jis studijavo Vytauto Didžiojo universitete, dirbo „Naujosios Romuvos“ redakcijoj, mokytojavo Lietuvos provincijos miesteliuose. Jau 1930 m. Viktoro Aleknos pavardė pasirodė spaudoje – pirmieji eilėraštukai ir straipsniai. Beveik du dešimtmečius mokytojavo Širvintų rajone, mokė lietuvių kalbos. Tik sulaukęs Atgimimo išsitiesė visu ūgiu, tvirčiau ėmėsi plunksnos. Aktyviai reiškėsi kaip žurnalistas ir visuomenininkas. Nors jo svajonė nuo vaikystės buvo grožinė kūryba, tačiau didžiausią duoklę atidavė rašydamas knygų recenzijas, straipsnius kalbos, moralės, pedagogikos, politikos, gyvenimo aktualijų temomis. Sąžiningam grynuoliui, tėvų ir anų laisvės laikų mokyklos išugdytam idealistui, nepakeliamai sunku buvo taikstytis su melu, apgaule, laisvės idealų iškraipymu, atbundančios tėvynės išgrobstymu, skriaudomis.

Atrodo, buvo neįmanoma po dvylikos metų kalėjimo ir tremties suspėti šitiek padaryti. Parašė beveik pusantro tūkstančio straipsnių, parengė Salomėjos Nėries tritomį „Raštai“, išleido biografinę dokumentinę apybraižą „Salomėja“, sudarė Salomėjos Nėries dažnumų žodyną, biografinę apybraižą „Nepriklausomybės Akto signataras kun. Alfonsas Petrulis“, parašė autentišką išgyvenimų knygą apie savo dvylikos metų patirtį Vorkutos lageryje „Oi, ta Vorkuta“, šeimos pasaką „Ąžuolas“, knygą apie sovietų prievartą ir laisvės kovas Širvintų rajone „Ūžė žalia giria“, eilėraščių rinkinius „Pilkų dienų žingsneliai“ ir „Saulėlydis“, publicistikos knygą „Akimirkos“.

O kur dar visuomeninė veikla! Už ilgametį pedagoginį ir metodinį darbą V. Aleknai įteiktas padėkos raštas Lietuvos mokyklos 600 metų jubiliejaus proga, 1999 m. jis apdovanotas Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos žymeniu „Už nuopelnus Lietuvai“, 2000 m. suteiktas Širvintų rajono garbės piliečio vardas, 2003-iaisiais gavo S. Lozoraičio premiją, o 2006 m. – Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžių.

V. Alekna retsykiais pasiskųsdavo, kad nevertinami jo darbai, apeinami kritikų, jautėsi vis labiau užmirštamas. Iš tikrųjų, pasiekus devyniasdešimtąją aukštumą, vienatvė pasidaro turbūt neišvengiama, nes amžininkai įstrigę pakelėj. Ne visada mūsų siekiai bei užmojai tampa šedevru, stebinančiu minias, o kartais atėję iš tolimo laiko su jais ir pavėluojame, sunkiai pritampame. Tačiau ar ne labiau sušildo mūsų sielas po šapelį suneštas skruzdėlynas negu sidabrinė Monblano viršukalnė. Šį ne visų pastebimą darbą ir kūrė nepailstanti darbo bitė – tautos metraštininkas, istorikas, žurnalistas, beletristas Viktoras Alekna. „Nesatis sklidina paslėptos esaties“, – sako airių kunigas Johnas O'Donohue. Ar jos nejaučiame jau šiandien – iš paliktų velionio raštų, asmeninių nuostatų ir gyvensenos pavyzdžio?

EUGENIJUS IGNATAVIČIUS

„AŠ NEŽAIDŽIU POLITINIO ŽAIDIMO“

Alexanderio STARO* pokalbis telefonu su Orhanu PAMUKU iš Stambulo

Romane „Sniegas“, Turkija vaizduojama tarsi siurrealistinė šalis, kurioje pasauliečiai nacionalistai ir teokratijos atstovai varžosi tarpusavyje, stengdamiesi primesti, rodos, vienodai abejotinas idėjas apie prievarta įgyvendinamą tautiečių laisvę. Ar tokią Turkiją Jūs pažįstate?

Ką gi, atrodo, atotrūkis tarp mano personažų savimonės ir šalies poetinės realybės yra esminis įtampos šaltinis romane. Ketinau ištirti abu šiuos pasaulius ir aprašyti juos tokius, kokie jie yra, – suvakarėjusių intelektualų pasaulėžiūros derinį su vargingiausia,

* A. Staras dirba „The New York Magazine“ redakcijoje.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 158

visų pamiršta ir turbūt labai apleista šalies provincija, kuri taip pat visų niūriausia.

Labiausiai jaudinanti problema romane „Sniegas“ yra daugelio musulmonių troškimas ryšėti skareles mokykloje. Kyla delikatus klausimas, kur brėžti takoskyrą tarp, sakykime, pakantumo religijai ir piktnaudžiavimo ja. Polemiška, kad dabartinė Turkijos valdžia stengiasi palaikyti religinių mokyklų abiturientes. Ar manote, kad tai teisėta?

Žinote, juk aš – rašytojas. Mąstau apie šiuos dalykus ne kaip valdžios vyras, bet kaip žmogus, besistengiantis atjausti svetimą skausmą ir kitų žmonių kančias. Nemanau, kad yra paprasta išeitis. Kas galvoja, kad galima rasti nesudėtingą sprendimą, yra kvailys ir galų gale tik komplikuos susiklosčiusią padėtį. Mano nuomone, per literatūrą galima priartėti prie šių problemų, nes atsiduriama tarsi už miglų uždangos, kur nėra teisiųjų ir niekas nepažįsta tiesos. Štai kodėl kurti romanus yra įdomu. Ir todėl rašyti politinį romaną šiandien įdomu.

Tačiau Jūsų romane jaučiamas didelis susirūpinimas dėl to, ar galima visiškai suprasti neįprastomis sąlygomis gyvenančių žmonių skurdą ir pažeminimą.

Dvasiškai ir morališkai jaučiuosi esąs artimas pagrindiniam veikėjui, kuris nusileidžia į patį Turkijos visuomenės dugną ir pasijunta neturįs teisės kalbėti varguolių vardu. Jis suvokia, kaip tai sunku. Tiesą sakant, kartais net amoralu kalbėti varguolių vardu, vardu tų, apie kuriuos niekas nekalba, net literatūroje. Taigi mano indėlis, jeigu toks yra, nes reikia būti kukliam, – politiniu romanu truputį pakeisti situaciją ir prabilti šiomis temomis literatūroje.

Kaip sumanėte parašyti politinį romaną?

Kai prieš dvidešimt metų ėmiausi rašyti, nežaidžiau politinio žaidimo. Ankstesnė Turkijos rašytojų karta buvo pernelyg įsitraukusi į politiką. Iš tikrųjų jie rašė tai, ką V. Nabokovas pavadintų situacijos visuomenėje komentarais. Visada maniau ir tebemanau, kad šitoks politikavimas tiktai kenkia meninei kūrybai. Prieš dvidešimt dvidešimt penkerius metus iš tiesų tikėjau H. Jameso žodžiais apie didį romano meną. Tačiau vėliau, kai išgarsėjau Turkijoje ir svetur, žmonės ėmė man uždavinėti politinius klausimus ir reikalavo politinių komentarų. Ir aš juos pateikiau, nes nuoširdžiai galvojau, kad Turkija ignoruoja demokratijos principus ir neužtikrina gyventojams žmogaus teisių. Taigi ėmiausi veiklos.

Pavyzdžiui?

Rašiau peticijas, lankiausi politinėse sueigose, tačiau iš tikrųjų apie situaciją nerašiau knygose visuomenei. Taigi liūdnai pagarsėjau ir įsitraukiau į politinę kovą prieš padėtį Turkijoje ir valstybės aparatą, kuris prieš dešimt metų buvo neabejingas nacionalistams. Šiaip ar taip, pasakiau sau, – kodėl man vieną kartą neparašius politinio romano ir neišliejus širdies?

Ar kilo sunkumų Turkijoje leidžiant romaną „Sniegas“? Kaip į jį reagavo islamistai ir skaitytojų auditorija?

Prieš knygos pasirodymą pasakiau savo draugams ir leidėjui, kad baigiu rašyti tiesmuką politinį romaną. Paklausiau, ar reikėtų jį parodyti teisininkams. Ir jie atsakė: ne, ne, nereikia, šiandien Turkija svajoja užmegzti ryšį su Europa, ir dabar, kai tu esi garsus šalyje ir svetur, to daryti nereikia. Gerai. Ir po kurio laiko įteikiau leidėjams knygą. „Štai, knyga“, – tariau. Po savaitės jie paskambino ir pasakė, kad perskaitė mano knygą ir jiems patiko, tačiau ar aš sutikčiau, kad ją parodytų teisininkams. Jie sunerimo, kad prokuroras nepradėtų bylos ir nekonfiskuotų knygos prieš leidybą. Knyga buvo išleista 100 000 egz. tiražu. Ypač susirūpinta dėl pelno. Pavyzdžiui, bijota, kad leidinius konfiskuos, todėl knygas kišdavo į kamputį, kad nors keli egzemplioriai liktų. Tačiau nieko bloga nenutiko. Tiesą sakant, šalyje knyga sukėlė karštas diskusijas. Pusė politiškai aktyvių islamistų ir šiaip prijaučiančių kariuomenei mane užsipuolė. Kita vertus, aš išgyvenau. Nieko man neatsitiko. Ir iš tikrųjų įvyko taip, kaip aš ir tikėjausi. Kai kurie radikalūs islamistai kritikavo knygą, tačiau labai primityviai, pavyzdžiui, sakydavo: „Rašai apie islamistus, tačiau nežinai, kad joks islamistas nepalaikytų nesantuokinių ryšių su moterimi.“ Kita vertus, liberaliau nusiteikę islamistai buvo pamaloninti, kad pagaliau prabilta apie tai, kaip juos užsipuldinėja Turkijos kariuomenė.

Lankydamasis NATO viršūnių susitikime Stambule, G. Bushas Jus pavadino „didžiu rašytoju“, kuris padeda sustiprinti ryšius tarp Rytų ir Vakarų. Cituodamas Jūsų žodžius, kad viso pasaulio žmonės yra labai panašūs, jis apgynė Amerikos pastangas padėti žmonėms Vidurio Rytuose mėgautis savo „prigimtine teise į laisvę“. Ar, jūsų manymu, jis teisingai suprato jūsų žodžius?

Aš manau, kad G. Bushas šiuo karu labai atitolino Rytus nuo Vakarų. Jis be reikalo taip sukiršino visą musulmonų bendruomenę su Jungtinėmis Valstijomis ir Vakarais. Tai taps daugelio baisybių šaltiniu ir sukels žmonėms daug žiaurumo bei nereikalingo skausmo.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 159

Taip pat iš to kils įtampa tarp Rytų ir Vakarų. Netikėjau, kad nutiks tokie dalykai. Savo knygose visada ieškojau dermės tarp vadinamųjų Rytų ir Vakarų. Trumpai tariant, tie žodžiai, kuriuos rašiau knygose daugelį metų, buvo neteisingai cituojami ir panaudoti tarsi pasiaiškinant. O įvyko žiaurūs dalykai.

Kaip manote, ar romanų rašymo tradicija yra gyva ir klesti labiau Vidurio Rytuose nei Vakarų pasaulyje? Ar Jums neatrodo, kad užsiimate kažkokia keista veikla?

Ne, romanų rašymo tradicija klesti. Romanas gyvuoja. Šis žanras labai gajus. Esu įsitikinęs, kad jis klestės ir Vakaruose, JAV ir Europoje. Tačiau šio žanro laukia šviesi ateitis tokiose šalyse kaip Kinija ir Indija, kuriose vyksta precedento neturintis vidurinės klasės iškilimas. Šios klasės galios įteisinimas ir Kinijoje, ir Indijoje sukelia tapatybės problemų. Aš kalbu ir apie jų nacionalizmą, susidūrus su ryškia Europos bei Vakarų tapatybe, ir apie jų vakarietišką požiūrį į savo šalių varguolių pasipriešinimą. Manau, kad naujasis modernus romanas iš Rytų, iš šios pasaulio dalies, vėl padidins įtampą dėl Rytų–Vakarų modernizmo ir slidžios vidurinės klasės prigimties Kinijoje bei Indijoje. Ir taip pat, žinoma, Turkijoje.

Romane „Sniegas“ radikalus islamistas Blue pastebi, kad geriausia, ką Amerika davė pasauliui, yra „Marlboro“ cigaretės. Ar jūs su tuo sutinkate?

Kai buvau jaunas, labai mėgau jas rūkyti. Mes asmeninius pomėgius padovanojame personažams. Štai kodėl taip smagu rašyti romanus.

Iš anglų k. vertė **BIRUTĖ UŠINSKAITĖ**

GAUTA PAMINĖTI

Eduardas Mieželaitis: post scriptum. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 336 p.

Prisiminimų, straipsnių, laiškų, nuotraukų knygoje pasakojama apie žymaus poeto E. Mieželaičio (1919–1997) gyvenimą ir kūrybą. Sudarė V. Braziūnas.

Dantė Aligjeris. Pragaras. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007. – 415 p.

Naujas pirmos „Dieviškosios komedijos“ dalies vertimas. Iš italų k. vertė S. Geda.

❋

Juozas Marcinkevičius. Ruduo. Rugsėjis. Rūdys... – Vilnius: Vaga, 2007. – 95 p.

Žinomo poeto, prozininko, dramaturgo eilėraščių rinktinė, reikliai sudaryta iš trijų rinkinių bei vėlesnių metų kūrinių.

Arvydas Genys. Veidu į Užupį. – Vilnius: Vaga, 2007. – 128 p.

Ketvirta poeto eilėraščių knyga, kurią sudaro nauji eilėraščiai ir poema „Šviesaregiai“.

❋

Aidas Marčėnas. Būtieji kartiniai. – Vilnius: Apostrofa, 2008. – 416 p.

Žinomo poeto, Nacionalinės premijos laureato straipsnių bei pokalbių apie literatūrą ir save knyga, kurią sudaro trys skyriai: apžvalgos, įžvalgos, peržvalgos.

❋

Rimantas Skeivys. Kodėl neklausi. – Vilnius: Homo liber, 2007. – 240 p.

Literatūros kritikos straipsnių, recenzijų rinkinys. Autorius siekia atskleisti kūrinių poetiškumo įtaigą, „tiesą apie žmogiškąją skirtį ir dalią“.

Eugenija Vaitkevičiūtė. Žinomas nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas. – Kaunas: Naujasis lankas, 2007. – 304 p.

Knygoje aprašomas XX a. pradžios rašytojo, kultūros veikėjo gyvenimo ir kūrybos kelias.

❋

Nemunas plius. Almanachas „Kultūrinis Kaunas 2007“. – Kaunas: Nemunas, 2008. – 187 p.

Savaitraščio „Nemunas“ metinis priedas. Almanache skelbiama kauniečių poezija, proza, straipsniai, meninės nuotraukos, dailės kūrinių reprodukcijos.

Sudarė L. Čekauskaitė, D. Kajokas, V. Rudžianskas.

2008.3.qxd 2008.02.29 15:13 Page 160

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS
ALGIMANTAS BALTAKIS
VIKTORIJA DAUJOTYTĖ
PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas
REDA GRIŠKAITĖ
LORETA JAKONYTĖ
ANTANAS A. JONYNAS
HERKUS KUNČIUS
MINDAUGAS KVIETKAUSKAS
JUSTINAS MARCINKEVIČIUS
MARCELIJUS MARTINAITIS
JŪRATĖ SPRINDYTĖ
RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)
VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)
VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius
RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė
ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė
Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:
K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktorės, korektorės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2008. Eina nuo 1991 m.